

АРИТОН ПОПОВСКИ

**МАКЕДОНСКИОТ ГОВОР
ВО ГОСТИВАРСКИОТ КРАЈ**

ТРАНСКРИПЦИЈА

ъ. — Со овој знак го предаваме темниот вокал независно од неговото потекло.

ѝ. — Нешто поотворена нијанса на темниот вокал ѝ, кога не е под акцент.

̄ō, ̄ā, ̄ē, ̄ū. — Со пртичка над вокалот се означува должината.

̄īī(тт). — Со пртичка над *īī* се означува должината.

̇a. — Точката над вокалот *a* го означува затворениот изговор под акцент кој клони кон ѝ.

ea, oa, ѝa. — Експонентот го означува слабиот член на дифтонгот.

̇i. — Неслоговно *и* во сите позиции; секундарно неслоговно *и*.

л'. — Полумеко *л*.

н'. — Палатализирано *н*.

тк, дг, ѿѿ. — Експонентот ја означува слабата артикулација на согласката.

Кратката заменска форма *и* (<ги) кога ќе се најде заедно со сврзникот *и* се познава по тоа што се наоѓа на второ место (и и зеде = и ги зеде).

СКРАТЕНИЦИ

1. За селата од Горни Полог и Мавровско

БД	=	Балин Дол
Бел	=	Белојште
Вл	=	Вълковија
Врап	=	Врапчишта
Врут	=	Вруток
Гал	=	Галате
ГБ	=	Горна Баџица
ГГ	=	Горна Гоноџца
ГЈ	=	Горно Јелофце
Гос	=	Гостивар
ДБ	=	Долна Баџица
Деб	=	Дебреше
ДЈ	=	Долно Јелофце
ЖР	=	Железно Речане
Зд	=	Здуње
ЗНС	=	Нб Село (Зубоско)
Зуб	=	Зубофце

Кун	=	Кунѿ
Леун	=	Леунѿ
Леш	=	Лешница
Мав	=	Маврѿ
МК	=	Митрој Кърсти
Ник	=	Никифорѿ
Печ	=	Печкѿ
ПНС	=	Пѿ Село (Папрандо)
Пож	=	Пожаране
Ср	=	Среткѿ
Ст	=	Стенче
Суш	=	Сушица
Тум	=	Тумчеџште
Цер	=	Церѿ
Чај	=	Чајло

2. За долнополошките села

Врат	=	Вратница
Мил	=	Милетино
Чел	=	Челопек

3. За јазици

алб.	=	албански
г.	=	грчки
лат.	=	латински
лит.	=	македонски литературен јазик
стсл.	=	старословенски
т.	=	турски

4. За користени работи

Бот. р.	=	Симоновић Д. <i>Бошанички речник</i> , САН, посебна издања, књ. СССХVIII, Београд 1959.
Гал. дијалекат	=	Белић А. <i>Галички дијалекат</i> , Београд 1935.
Гр.	=	Групче Љ. <i>Народни имиња на растенија од Скојска Црна Гора</i> , МЈ VIII, кн. 2 (1957), с. 221—229.
Елез.	=	Елезовић Г. <i>Речник косовско-меџохиског дијалекта</i> , IV, VI, Београд 1932, 1935.
ЕР	=	Младенов С. <i>Етимологически и правописен речник на българския книжовен език</i> , София 1941.
Кич. г.	=	Видоески Б. <i>Кичевскиот говор</i> , МЈ VIII, кн. 1 (1957), с. 31—90.
Кум. г	=	Видоески Б. <i>Кумановскиот говор</i> , посебни изданија, кн. 3, Скопје 1962.
Лекс. т. г.	=	Стаматоски Т. <i>Од лексиката на џеџовскиот говор</i> , МЈ X, кн. 1—2 (1959), с. 79—106.
Очерки	=	Селищев А. <i>Очерки по македонској дијалектологи</i> , т. 1, Казањ 1918.
Полог	=	Селищев А. <i>Полог и его болгарско население</i> , София 1929.

- Пореч. г. = Видоески Б. *Поречкиот говор*, дипломски работи, кн. 1, Скопје 1950.
- Прилеп. г. = Конески Б. *Прилепскиот говор*, Годишен зборник на Филозофскиот факултет, кн. 2 (1949), Скопје, с. 247—301.
- РМЈ = Институт за македонски јазик: *Речник на македонскиот јазик* I, (1961), II, (1965), III (1966), Скопје.
- Тајм. г. = Видоески Б. *Говорот и топонимијата на кичевските села од Тајмишката група*, МЈ IX, кн. 1—2 (1958), с. 17—65.
- Тет. г. = Стаматоски Т. *Градскиот џејтовски говор*, МЈ VII, кн. 2 (1957), с. 210—242; МЈ VIII, кн. 1 (1957), с. 91—115 (продолжение).

СПИСОК НА КОРИСТЕНИ РАБОТИ

- Видоески Б. *Северниите македонски говори*, МЈ V, кн. 2 (1954), с. 109—198.
- Видоески Б. *Прилози за македонската дијалектологија*, МЈ VI, кн. 2 (1955), с. 113—151.
- Видоески Б. *Кон разграничувањето на јолошкиите говори*, Зборник за филологију и лингвистику, кн. IV—V, Нови Сад 1961—62, с. 343—356.
- Видоески Б. *Македонските дијалекти во светлината на лингвистичката географија*, МЈ XIII—XIV, кн. 1—2 (1962/63) с. 87—107.
- Gołąb Z. *Генетички врски меѓу карпатската и балканската сџочарска терминологија и улогата на словенскиот елемент во ова подрачје*, МЈ X, кн. 1—2 (1959), с. с. 19—50.
- Димитровски Т. *Посесивни адјективи од мажки лични имиња на-а и од потина agentis на -а*, МЈ VI, кн. 1 (1955), с. 52—68.
- Конески Б. *Преминување на акцентот од именката врз претлогот*, МЈ II, бр. 7, 8, 9—10 (1951).
- Конески Б. *Историја на македонскиот јазик*, Скопје 1965.
- Конески Б. *Грамматика на македонскиот литературен јазик*, дел I и II, Скопје 1967.
- Марков Б. *Именските наславки на -ин и -јанин*, МЈ VI, кн. 1 (1956) с. 8—24.
- Марков Б. *Изразувањето на поимите velle и quaerere*, Годишен зборник на Филозофскиот факултет, кн. 14 (1962), с. 279—293.
- Милосављевић С. *Бачијање на Шар-јланини*, Глас. Скоп. научног друштва, кн. III. Скопје 1928, с. 209—236.
- Настева-Јашар Оливера. *Македонските калки од турскиот јазик* МЈ, XIII—XIV кн. 1—2 (1962/63) с. 109—172.
- Положанец. *Топографски имиња во Полог*, МЈ I, бр. 9—10 (1951), с. 232—234 МЈ III, бр. 1—2 (1952), с. 43—46; МЈ III, бр. 4 (1952), с. 93—94
- Павловић М. *Говор Срејечке Жупе*, Срп. дијал. зборник VIII, Београд 1939 г.
- Поповски А. *Рекашкиот говор*, МЈ X, кн. 1—2 (1959), с. 107—154.
- Селищев А. *Славянское население в Албании*, София 1931.
- Скок П. *Из топонимистике Јужне Србије, II Скойска котлина*, Гласник СНД, кн. XV—XVI (9—10), 1936, с. 97—125.
- Смиљанић Т. *Сџочарство на Бисјери, Сџогову, Крчину и Корабу*, посебна издања Географског друштва, св. 15, Београд 1929.
- Стойков С. *Българска диалектологија*, София 1962.
- Таховски А. *Грчки зборови во македонскиот народен говор*, Филозофски факултет, кн. 1, Скопје 1951.
- Тошев К. *Акцентот во нашиот литературен јазик*, МЈ I, кн. 1 (1950), 2—8.
- Трифуноски Ј. *Села кои сега не постојат во Полог*, Год. зборник на Филозофскиот факултет, кн. 2, Скопје 1949, с. 153—176.
- Набоvštiak A. *Oravské nářečia*, SAV, Bratislava 1965.
- Турско-български речник*, София 1962.

УВОД

Полог претставува јасном оформена географска целина што ја зафаќа пространата котлина од горниот тек на реката Вардар до неговото навлегување во Дервенската Клисура. Овој простор го опкружуваат планинските венци на Шар Планина од северозапад, Влаиница (Влајница) и Буковик (Букојќ) од југ, Сува Гора (Суа Гора) и Жеден од југоисток.

Како регион Полог е поделен на два дела за кои уште од XI в. се споменуваат називите Долни Полог за северниот и Горни Полог за јужниот дел¹⁾. Во секој случај ова диференцирање на Горни и Долни Полог има повеќе етнографски и дијалектолошки карактер отколку географско или административно значење.

Границата помеѓу Горни и Долни Полог Селишчев вака ја одртува: Стенче е последното село кое припаѓа на Горни Полог, а другите села десно од реката Вардар кон север припаѓаат на Долни Полог (Полог, с. 20—21); на левата страна границата на Долни Полог иде до извориштата на Боговинската и Палчишката река. Како последни долнополошки села на оваа страна ги зема Горно и Долно Палчиште. Од ова може да се заклучи дека иселеното македонско население од селата Горјане, Сенокосе, Градец и Пирок, како и од селата кои денес не постојат²⁾, припаѓало кон горнополошката говорна територија. Денешната положба покажува дека на просторот помеѓу реката Маздрача (Мъздача) и Боговинската река не постои македонско население во населбите. Поради ова, како северна граница на горнополошкиот говор во последно време сè повеќе се оформува реката Маздрача³⁾ (Мъзача). Другите граници на горнополошкиот говор се природни: од поречкиот говор го дели Сува Гора, од кичевскиот планината Буковик, а од дебарските говори ограничуваат Шар Планина и Бистра. Зборувајќи за словенското население во Полог, Селишчев во горнополошката група ги вклучува и селата од

¹⁾ Поопширни податоци за името, потеклото и изворната литература за Полог и Полозите кај Т. Стаматоски, *Градскиот шейшовски говор*, МЈ VII, кн. 2 (1956), с. 210—217; кај Т. Томоски, *Дали постоел град Полог*, Гласник на Институтот за национална историја, I, 1, Скопје 1957, с. 271—275; во двете работи се цитирани авторите и изворите.

²⁾ Ј. Трифуноски, *Села кои сега не постојат во Полог*, Зборник на Филозоф. факултет, кн. 2, Скопје 1949, с. 153—176; во работата точно се диференцирани кои села припаѓале кон Долни, а кои кон Горни Полог.

³⁾ Б. Видоески, *Кон разграничувањето на јолошкиите говори*, Зборник за филологију и лингвистику, књ. IV—V, Нови Сад 1961—62, с. 343.

Мавровско Поле и Горна Река (Полог, с. 29). Во дијалектолошки однос горнополошкиот говор јасно е определен и е единствен на целата територија, вклучително и селата од Мавровско Поле. Во селата од Горна Река¹⁾ и селата Дуф и Горно Јелофце²⁾ македонското население е двојазично. Од споменатите причини говорот на овие две села не може да придонесе во диференцирањето на говорните особености, поради што нема да се земат предвид при разгледувањето на материјата.

Овде ќе ги дадеме населбите во Горни Полог и Мавровско Поле во кои македонското население зборува на чист горнополошки говор; називите на селата ќе ги покажеме според нивното административно³⁾ и месно именување.

Балин Дол
Беловиште
✓ Волковија
Врапчишта
✓ Вруток
Галате
Горна Бањица
Горна Ѓоновица
Гостивар
Дебреше
Долна Бањица
Долно Јеловце
✓ Железна Река
Здуње
Зубовце
✓ Куново
Леуново
Лешница
✓ Маврово
Митрои Крсти
Никифорово
Ново Село (Врапчишко)
Ново Село (Гостиварско)
✓ Печково
✓ Пожаране
Сретково
✓ Стенче
Сушица
Тумчевиште
Церово
Чајле

Балин Дол
Беловиште (и: Големо Турчане)
Вълковија
Рапчишта (и: Врапчишта)
Вруток
Галате
Горна Бањица
Горна Ѓоноица
Гостиар
Дебреше
Долна Бањица
Долно Јелофце
Железно Речане
Здуње
Зубофце
Кунѓ
Леунѓ (и: Л'унѓ)
Лешница
Маврѓ
Митрѓ-Кърсти
Никифорѓ (и: Никорѓ, Никфорѓ)
Нѓ-Село (Зубоско)
Нѓ-Село (Папрадно)
Печкѓ
Пожаране
Среткѓ
Стенче
Сушица (и: Шушица)
Тумчеиште
Церѓ
Чајле

¹⁾ А. Поповски, *Реканскиот говор*, МЈ Х, кн. 1—2 (1959), с. 107.

²⁾ А. Стојанов, *Новини* (II, № 60); цитирано спрема Селиштева во Полог с. 40.

³⁾ Zavod za statistika SRM, *Naselenie po narodnost i naselbi vo SRM (spored administrativno-teritorijalna podelba od 9. II. 1962 godina)*, Skopje 1964, s. 72—75.

Во гр. Гостивар македонското население најмногу е доселено од горнополошките села, но еден помал дел има и од други говорни средини. Селата од Тајмишката група според носијата и говорот се најблиски до јужните горнополошки села (Среткџ, Г. Гоноџа и Железно Речане). Најголемиот дел од преселеното население во градот Гостивар од селата во Горна Река како и од селата Дуф и Горно Јелофце денес потполно ги усвоило фонетските и граматичките особености на македонскиот говор од Горни Полог.

Материјали и дијалектолошки испитувања

Материјали што би можеле да се користат за дијалектолошки испитувања на горнополошкиот говор малку има објавено. Попатно, во етнографските студии објавени за целиот Полог, може да се забележи и по некоја умотворба од подрачјето на Горни Полог.

Стојанов А(ндрей): *Бѣлѣжки ѿ ѿжѣуванието ми из Тетовско*, *Новини* I, II, III, Цариград 1891, 1892. Покрај етнографско-археолошки описи и податоци за одделни села и месности во Горни Полог, објавени се и неколку песни од с. Вруток (II, № 55), од с. Никифорџ (II, № 27, 28) и од с. Зубофце (III, № 12). Песните биле препечатени од Л. Серафимов во книшката *Тетовско и дѣйствието ѿ възражданieto му*, Пловдив 1900.

Ивановъ. Й.: *Сѣверо-западниот македонски говори — Тетовско, Скопско и Крајовско*, *Минало* I, кн. 1, 1909. Овде се објавени една гачка во врска со говорот на селото Стенче и една велигденска песна од село Кунџ кои Селишчев ги имал при рака за своите дијалектолошки испитувања (Полог, с. 425—427). Говорот во гачката е предаден доста добро (освен употребата на палатализираното *к'* во *вак'е*, која црта се среќава исклучиво на долнополошката говорна територија); во песната се забележуваат грешки (присуство на палатализирано *к'* во *другарк'и*, темно *а* (*ѡ*) во *ѿѡк*, акцентот во — *блазѣ ѿѣбе*, *самѡ сум го избѣлѣла*).

Селишчев А.: *Полог и его болгарское население*, София 1929. Овде е запишан текст за свадбарските и за водичарските обичаи во село Горјане. И овде се допуштени голем број грешки и недоследности во говорот поради влијанието на долнополошкиот говор врз информаторот (*муж — мѡж*, *сѡвршиѡ*, *наѿреј*, *својѡтинки*, *донесеѡ — донесѡѡ*, *у клет* и др.).

Во *Македонски народни песни* (Собрани на фестивалите во Битола и Штип на 11 октомври 1947), Скопје 1948, од Гостиварско се забележани 18 песни. Повеќето од песните имаат општ македонски белег; некои потекнуваат од соседните говорни средини, а песните бр. 4, 7, 8 и 17 можат да ја одразат горнополошката присутност.

Во книгата *Македонски мелографи од крајот на XIX век* (Издание на Институтот за фолклор, Скопје 1962) се регистрирани 11 песни од Тетовско; мелографираната песна бр. 216 е од с. Стенче, а бр. 217 веројатно потекнува од Горни Полог, бидејќи нешто поизменета и јас сум ја забележал од информатор роден во с. Дебреше.

Во *Соборски народни ѝесни* (Скопје, 1964, во редакција на Васил Хаџиманов) исполнувачот на песната на стр. 120 не е од Гостивар.

Положанец¹⁾: *Тойографски имиња во Полог*, МЈ, II, бр. 9—10, 1951, с. 232—234; III, бр. 1—2, 1952, с. 43—46; III, бр. 4, 1952, с. 93—94; како дијалектолошки материјал овие прилози за месните називи од сите горнополошки села можат корисно да послужат.

За горнополошкиот говор досега не се направени целосни студии. Први дијалектолошки податоци за овој говор дава професорот А. М. Селишчев во *Ойчейъ о занятіяхъ за границу въ лѣтнее ваканціонное время* 1914 года, Казань 1915. На страна 31—33 има забелешки за говорот на жените од горнополошкото село Горјане. Подоцна во неговиот труд *Очерки по македонской диалектологии*, том I, Казань, 1918, во прегледот за македонските дијалекти, ни се претставени и примери на одделни фонетски појави од горнополошкиот говор. Во неговата најобемна историско-географска и дијалектолошка студија *Полог и его болгарское население*, София, 1929, во одделот *Говоры Полога*, Селишчев дава доста точна карактеристика за поважните фонетско-морфолошки црти на горнополошкиот говор илустрирани со извесен број примери од говорот на селата Стенче и Горјане. Денешната состојба на говорот значително не е изменета и покрај големите социјално-економски промени по ослободувањето.

Попатни забелешки за горнополошкиот говор среќаваме во одделни дијалектолошки трудови на професорот Б. Видоески. Посебна важност за горнополошкиот говор претставува неговиот труд *Кон разграничувањето на полошкиите говори*, Зборник за филологију и лингвистику, кн. IV—V, Нови Сад, 1961—62, с. 344—356. Со методот на лингвистичката географија на полошкиот регион izdelува три говорни групи. Меѓу двете основни го поставува и говорот на Горни Полог (гостиварскиот говор). Диференцијата на полошките говори е направена врз карактеристичните фонетски, морфолошки и граматички црти.

Една лексичка карактеристика за горнополошкиот говор наоѓаме во статијата на Б. Марков: *Изразување на поимите velle и quaerere*, Годишен зборник на Филозофскиот факултет во Скопје, кн. 14, 1962, с. 279—293; се однесува за употребата на глаголот *бураи* (лит.—*бара*).

На синтаксата до сега не е обрнато внимание во ниеден труд.

Мојот интерес кон горнополошкиот говор се даѓа во годините непосредно по ослободувањето (1945—1948). Како наставник по македонски јазик во Гостивар собрав приличен број народни умотворби. Најважните говорни особености ги запознав со непосредно набљудување на говорот на децата и нивните родители, зашто во тоа време Гостивар беше населен со жители од сите горнополошки села. Роднинските врски придонесоа да бидам живо заинтересиран за горнополошкиот говор. Моите посистемни проучувања на горнополошкиот говор се поврзани за периодот од 1961—1963 година. Како соработник на Институтот за македонски јазик собирав дијалектен материјал за македонскиот лингвистички атлас. Во прво време материјалот е собираан од селата

¹⁾ 'Положанец' е псевдоним на професорот д-р Јован Трифуноски.

Пожаране, Кунѓ, Печкѓ и Вълковија, а потоа по скратена програма и од селата Зубофце, Долно Јелофце, Среткѓ, Железно Речане, Стенче, Леунѓ и Маврѓ. За одделни појави и за разграничување на некои последиични црти и зборови вршени се консултации со повеќе информатори од сите села. Во овој период, а особено во летните месеци, собирав лексички и топономастичен материјал од селата во кои живее македонско население. Овој материјал во потребна мера е користен за илустрација на дијалектните особености на горнополошкиот говор. Говорниот материјал ја одразува денешната состојба и меѓуговорните врски и влијанија.

Општа карактеристика на говорот

Горнополошкиот (гостиварскиот) говор претставува посебен тип од положката јазична територија кој во својата основа ги содржи карактеристичните особености на западното македонско наречје¹). Овој говор по многу црти се диференцира од соседните долнополошки говори, од поречкиот и од кичевскиот говор, но исто така можат да се забележат и меѓусебни говорни влијанија. Така преку горнополошкиот говор навлегуваат голем број западномакедонски црти во долнополошките говори, а заедно со овие и типични црти од нашиов говор²). Извонредно големо влијание горнополошкиот говор има врз говорот на селата од Горно Порече. Со повеќе горнополошки црти или црти дојдени преку оваа говорна територија како влијание на североисточните говори, зафатени се и горнопоречките села³): Волче, Растеш, Ботуше, Битѓ; особено е силно влијанието на горнополошкиот говор врз говорот на селата од Тајмишката група⁴). Покрај соседството на населбите, економската условеност од гр. Гостивар била една од причините за влијанието.

Типични говорни црти.— На горнополошката говорна територија можат да се изделат повеќе говорни особености од кои ќе забележиме некои покарактеристични; од поглавните фонетски црти ќе ги спомнеме:

1. Носовката ж под акцент се заменува со ѓ: *ѓби, мѓжи, јѓглењ* итн.

¹) Б. Видоески во горнополошкиот говор регистрира околу 50 фонетски, морфолошки и граматички западномакедонски црти; види во цитираната работа (*Кон разграничувањето на положките говори*) с. 343—346. Полошките говори Селишчев ги определува во западната македонска група (Полог, с. 401).

²) Т. Стаматовски во *Градскиот и јетовски говор VII*, кн. 2, с. 226, го забележува присуството на рефлексот ѓ (<ж) во повеќе зборови како влијание од горнополошкиот говор; лично на теренски дијалектолошки испитувања имам забележано ѓ (од ж и ѓ), ѓл во тетовските села Челопек, Милетино и Блаце во сите случаи во кои го среќаваме и во горнополошкиот говор, а во одделни зборови и на поширока долнополошка територија.

³) Б. Видоески, *Поречкиот говор*, с. 5.

⁴) Називот 'Тајмишка група' професорот Б. Видоески го употребува за селата: Тајмишта, Букојчани, Мидинци и Лешница кои се наоѓаат во северозападниот дел од Кичевската котлина; со овој назив и ние ќе се послужиме кога ќе се укаже потреба за тоа (*Говорот и топонимијата на кичевските села од Тајмишката група*, МЈ IX, кн. 1—2, 1958, с. 17).

2. Секундарниот полуглас (ʒ₂) во почетните слогови како и носовката од заден ред (ж) дава иста вредност — ʒ: *л̌ж̌ей̌, л̌џ̌а, м̌џ̌ла, м̌џ̌ска*.

3. Во крајната група (-tr) се развил вторичен е: *бис̌тер̌, вей̌ер̌, Дебер̌, ос̌тер̌*.

4. *оге̌н* (стсл. огнь), наспроти *о̌гин* во долнополошките говори (Тет. г. с. 230) и *огон* во кичевскиот и поречкиот говор (Кич. г. с. 45; Пореч. г. с. 11).

5. Слововните *л* (*tľt*) и *р* (*třt*) во овој говор развиле темен вокал (ʒ) кој ја презема слововната функција¹): *в̌лк, в̌лна, ж̌ли̌—ж̌ли̌ица, к̌лне̌й̌, м̌лсе̌й̌, с̌лса; в̌р̌й̌ей̌, г̌рне, д̌р̌ж̌и̌й̌, к̌р̌и̌и̌й̌, к̌р̌ф, ѝ̌рс, см̌р̌й̌, ц̌рн*.

6. Затворен изговор (ʒ) на вокалот *а* независно од неговото потекло, особено во почетните слогови, во соседство со сонантите *м* и *н*: *зн̌м, ж̌н̌м* Ср, *л̌мба, ѝ̌мбар, С̌ндре, с̌ндак*; слична појава и со вокалот *о* во примерот *м̌й̌и̌ка* (лит. — *мо̌й̌и̌ка*).

7. Кај консонантите како најтипична црта ни се претставува недоволно оформениот процес на новото јотување; групата *ѝ̌ѝ̌ > ѝ̌ј̌, ѝ̌ј̌к* (*ѝ̌ј̌к*): *бра̌ѝ̌ка / бра̌ѝ̌ка / бра̌ѝ̌ја, вра̌ѝ̌ке* (:врата), *рабо̌ѝ̌ке, сва̌ѝ̌ка / сва̌ѝ̌ја; д̌ѝ̌ > д̌ј̌, д̌г̌* (*д̌г̌*): *лива̌д̌ге / лива̌д̌ге / лива̌д̌је, огра̌д̌ге / огра̌д̌је* покрај *огра̌ге*; групата *н̌је > н̌ј̌, н̌њ̌*: *орман̌ње* Леун, *ѝ̌лани̌је / ѝ̌лани̌ње, ѝ̌лани̌ње, ѝ̌ѝ̌р̌ње / ѝ̌ѝ̌р̌ње / ѝ̌ѝ̌р̌ње*.

8. Широка употреба на аналогно *њ̌* наместо тврдото *н* во позиции и образувања што не ги познаваат другите западни говори: *бу̌ѝ̌и̌н̌, греб̌е̌н̌ — греб̌е̌н̌о̌ј̌ / греб̌е̌н̌и̌, кош̌ѝ̌а̌н̌, ѝ̌рс̌ѝ̌е̌н̌, сему̌ња, ѝ̌меру̌н̌ки* итн.

Од покарактеристичните морфолошки црти ќе ги земеме следните:

1. Множинската форма од глаголот сум за 3. л. мн. е *с̌ѝ̌й̌ / са̌ѝ̌й̌*.

2. *ува > оа* на цела говорна територија во коренот кај глаголот *чоа̌ѝ̌* (лит.-чува), сп. *Чоа̌ј* напред да имаш насат *Ник̌*; така е и со префикси *ќе* *зачоа̌ѝ̌*, не го *дочоа̌* (-о^а), *ќе* го *ѝ̌речоа̌ѝ̌* итн.

3. Се употребува кратката дативна заменска форма-му за женски род, наместо литературното -и: *му* дадоф *Донки*, *му* купиш *Мари*.

4. Дативната форма *Пе̌ѝ̌ре̌ј̌* (:Петре), *Бо̌ш̌ко̌ј̌* (:Бошко) се среќава на поголема територија (покрај поограничените *Пе̌ѝ̌р̌е̌, Бо̌ш̌ко̌е̌*).

5. Множинската наставка -и во примерите *р̌ѝ̌ки, но̌ги*.

6. Показни заменски форми за множина: *ов̌ја̌, он̌ја̌ / он̌ња̌* (наспоредно со *ов̌ја̌, он̌ја̌ / он̌ња̌*).

7. Множински форми од заменските придавки за качествена определба: *ва̌ква̌ј̌, она̌ква̌ј̌, ѝ̌а̌ква̌ј̌*: Многу *ва̌ква̌ј̌* деца сум гледал.

¹) Природата на повеќето македонски говори во врска со *р*, *л* Селишчев ја карактеризира со развивање на вокален глас ʒ кој потоа може да добие слововна функција: *ʒr → ʒr*, *ʒl → ʒl* (Очерки, с. 68—69); во горнополошкиот говор, навистина, со полна доследност се забележува оваа појава кај слововните *л*, *р*: вокалниот глас суштествува како нормален темен вокал.

Во однос на синтаксата овој говор не отстапува многу од другите западни говори. Поголема слобода се забележува во редот на зборовите во реченицата, употребата на партикулата *не* во сложените глаголки конструкции (сум *не* бил), употребата на двојниот предмет (Сме [и] редиле *бутињето* со *цвеќе*), поограничена или почеста употреба на некои сврзници и др.

Во лексиката, како и во другите наши говори, можат да се одделат поголем број интересни зборови кои даваат можност за разновидни семантички диференцијации; за нивна фреквентност и за други граматички особености. Ќе приведеме неколку покарактеристични зборови со што би се оформила општата слика за поособените црти на говорот.

1. *бураи*¹⁾ — наспроти *шураи* во долнополошките, *барай* и *сакай* во другите западни соседни говори.

2. Наспоредна употреба на повеќе глаголи за означување на поимот 'боде се': *букай* (се), сп. *се букай* волот; *дени* (се), *вурай* (се) покрај *шејай* (се) ЖР, Ср; *рогай* (се) Печ, Врут; *буцай* (се) Мав; во долнополошките говори повеќе во употреба е *боде* (се) Врат и *боцка* (се) Чел.

3. *долеви* (се) — *ќе се долеви*, *долеви се*, *долеви* ја рката, *долеви се* до дејката; несв. гл. *долевуе* / *долевуа* (се); глаголот се употребува повеќе во жаргон со значење 'доближи (се), приближи (се)'.

4. *јџел*²⁾ — овој стар збор со значење 'извор' се среќава само во називи на места во реонот на селата Сушица, Маврџи и Сретко.

5. *мајорник* — 'матична бразда од која се одделуваат други помали'; називи на месности: *Мајорник* Гал, *Мајорници* Зд; во соседните долнополошки села е со исто значење, а во вратничкиот говор 'неораниот дел од нивата што не го фатила плужицата'; (Ел. IV, с. 392, — 'површинска мера за лозје'); со други значења се среќава во Скопска Црногорија и Кривопаланечко.

6. *микули* (покрај поретките *калем* / *намејне* ЖР, *намъкне* Мав); во долнополошките говори *калеми* Чел, *калеми* / *ијијоми* Врат; *калем* во кичевскиот говор; *калем* / *намејнуе* во с. Букојчани (Тајм. г.); *намејина* / *калем* во с. Здуње (Порече). Со пренесено значење во овој говор сп. *се намикули* — 'се постави на право место'.

7. *сочио* (< *сочиво*) — 'грав'; *сочио* и во долнополошките села Чел, Мил.

8. *цел'кай* — 'бакне'; со пренесено значење во фразата — *променета не цел'кана* остана (се вели за девојка или жена што се приготвува да излезе, но поради некои причини тоа не може да го направи); несв. гл. *цел'куе* / *цел'куа*, *цели* Мав; *цуне*, *цунуе* (несв. гл.) во долнополошките говори.

¹⁾ Б. Марков, *Изразување на поимите velle и quaerere*, Годишен зборник на Филозоф. факултет, Скопје, кн. 14 (1962), с. 279—293.

²⁾ С. Младенов, ЕР с. 85.

9. *црева* (едн. *црево*) — ‘колбаси’ во другите западни говори, односно — *луканци* во одделни села во Битолско и Ресенско; *црева* и во селата од Горно Порече; во долнополошките села — *жулиња* Чел, *кубасице* Врат; во некои североисточни села и — *суџуци*; во употреба е повеќе множинската форма.

10. *челиѝ* — ‘се удира’ ржаниот сноп на специјална штица за да се одделат покрупните зрна; *очелиѝ* (перфектив. глагол); глаголната именка *челење* се слуша и во скопските говори.

11. *шуйуеѝ*, *шуйуаѝ* (*се*) — овој глагол е доста распространет во говорот со значење ‘се провира некој или нешто низ многу тесен простор’: *се шуйуеѝ* детето во оградата; перфективни глаголи и во кичевскиот (*вишуйи*), во некои дебарски (*шуйне*) и во др. говори (*зашиуйи*); глаголов може да се употреби како експресивен и во други говори.

Соседството со долнополошките говори влијае за диференцирање заеднички лексички особености на пошироко полошко подрачје. За некои зборови тешко може да се разграничи територијата и да се установи потсклото на појавата; како заеднички ќе ги приведеме:

12. *роголисаѝ* (*се*) — ‘се растури’; *роголисан* ‘растурен’; со слично значење и во тетовскиот говор (Лекс. т. г. с. 105).

13. *куѝураѝ* (*се*) — ‘се тркала’: *се куѝураѝ* детето, *се скуѝура* камењот; *Куѝурсамар* (назив на месност) Врат; (Лекс. т. г. с. 104).

14. *слабинка* — лат. *Syringa vulgaris*; во другите наши говори *лил’јаче*, *јоргован*; *аргоан* и *џргоан* Цер, Ср, Мав, Леун, Ник на горнополошката територија; *слабинка* Чел, Мил, Врат; *слабинка* во с. Букојчани (Тајм. г.); *слабеника* во с. Здуње (Порече).

15. *ѝџрма* — ‘пчела’; *ѝџрма* Мил, Чел, Врат и во с. Кучково (Скопско), во Букојчани (Тајм. г.), Здуње (Порече), во некои кумановски села (Кум. г. с. 227); во некои кривоаланечки села покрај *ѝчела* и *ѝџрма*; со значење ‘кошере’ сум го забележил во с. Думановце (Кумановско), Карабуѝиште (Титоввелешко), Драчево (Скопско); Елез, VI, с. 338.

16. *џаџкаѝ* — ‘ситно дробн’: *џаџни* го дървото; *исџаџкај* појке (Лекс. т. г. с. 105).

ГОВОРНИ ВЛИЈАНИЈА И ЗАЕДНИЧКИ ЦРТИ

Влијанија и заеднички црти со североисточните говори

1. Како северна фонетска црта во овој говор ни се претставува непрегласеното *a* во *ѝправа* и *a* како замена на *ѳ* во *ораѳ* — *орас* (стсл. орѳхъ) — *ораси*; оваа црта навлегува во горнополошкиот говор преку долнополошките говори; како што се гледа од приложените карти, *орас* / *ораѳ* зафаќа поширока ареа, а *ѝправа* се ограничува на селата поблиски до долнополошките говори (види на картите 3 и 4).

2. Влијанието на множинското образување — *ики*¹⁾ кај именките од среден род (*йрасе* — *йрасики*) и де од североисточните говори, зафаќа некои северни села од говорот на Скопска Црна Гора²⁾, а се забележува и во некои села од вратничкиот говор. На нашата територија ова образување е прилично раширено и продуктивно наредно со наставката - *иња*; оваа црта ја познаваат и соседните горнопоречки села и селата од Тајмишката група (Пореч. г. с. 36; Тајм. г. с. 30).

3. Заменката *иџа* (*иџа л'уди*, *иџа* дошле), покрај полошките говори го зафаќа говорот на Горно Порече и говорот на селата од Тајмишката група (Кум. г. с. 163; Тет. г. с. 103 и 105; Пореч. г. с. 38); во другите западни говори во употреба е заменката - *ише*.

4. Формата на количествената заменска придавка - *све* се употребува независно од родот и бројот: *све* сеното го собра, *све* нивата је покоси; ова го забележуваме и во долнополошките говори Мил, Чел, Врац, (Тет. г. с. 101), во кумановскиот говор (Кум. г. с. 88, 161), наспроти *свиот* — *свеџа* — *свеџо*, односно *сиот* — *сеџа* — *сеџо* во западните говори.

5. Наставката - *м* (за прво лице една на сегашно време) во горнополошката говорна територија се пренесла од североисток преку долнополошките говори. Во соседните кичевскиот, поречкиот и дебарските говори наставката - *м* отсуствува. Од горнополошкиот говор се повлечаеле и соседните горнопоречки села; во селата од Тајмишката група - *м* се употребува факултативно.

6. Предлогот *уз* од североисток навлегува во горнополошкиот говор и допира до линијата Велес — Брод — Кичево³⁾; од долнополошките говори овој предлог не е забележан во градскиот тетовски говор (Тет. г. с. 115).

7. Предлогот *више*⁴⁾ ги зафаќа говорите од Долни и Горни Полог, соседните горнопоречки села и селата од Тајмишката група; изоглсата на оваа североисточна црта кон југ цврсто се установува на горнополошката територија.

8. Затемнувањето на акцентраното *а* (*á*) под третосложен акцент е локална црта на тетовскиот говор (Тет. г. с. 220); ова влијание на горнополошката говорна територија се чувствува само во говорот на селата Стенче и Вълковија: *бацáнаци*, *богáиџа*, *владáрница* итн.

9. Предлогот *кон* карактеристичен за западните говори овде не се среќава; не се среќава и во северните говори.

Влијанието на североисточните говори се одразило и во лексиката од која ќе приведеме неколку зборови:

¹⁾ Б. Видоески, *Македонските дијалекти во светлината на лингвистичката географија*, МЈ XIII—XIV, кн. 1—2 (1962/63), с. 100.

²⁾ Б. Видоески, *Северните македонски говори* МЈ, V, кн. 2 (1954), с. 166.

³⁾ Б. Видоески, *Македонските дијалекти во светлината на лингвистичката географија* МЈ XIII—XIV, кн. 1—2 (1962/63), с. 100.

⁴⁾ На истото место, с. 100.

1. *кѣдел'а* — 'направа на која се става волната кога се преде'; *кѣдел'а* Чел, *кудел'а* Врат, *кудеља* (Кум. г. с. 51, 60); во другите западни говори *фурка*, (*вурка*, *урка*); *фурка* и во Мавровско (карта.9).

2. *викаѝ* — овој глагол во горнополошкиот говор е пораспространет од глаголот *велиѝ*; во северните и долнополошките говори денес повеќе се употребува *вика* (Кум. г. с. 68, 70, 113).

3. *гиликаѝ* — со значење 'скокотка' (Лекс. т. г. с. 104; Елез. IV, с. 96).

4. *глиѝ* — со значење *pharinx*; се среќава во тетовскиот (Тет. г. с. 232), во говорот на Скопска Црна Гора¹); глаголот *глиѝа* (Кум. г. с. 54, 195).

5. *иѝаѝ* — покрај *бѣрзаѝ*; се среќава во тетовскиот говор (Лекс. т. г. с. 104) и во косовско-метохиските говори (Елез. IV, с. 243); во соседните западни говори овој глагол не сум го забележал; РМЈ I с. 302.

6. *мичиѝ* (*се*) — со значење 'трга', 'мрда нешто од место': *мичи* (*се*), *ѝомичи* (*се*), *ѝомичи* го столот; соседните западни говори не го познаваат овој глагол; *микне* (*се*) (Лекс. т. г. с. 104).

7. *оѝимайѝ* — 'користи нешто', 'граба нешто' или 'граба од нешто': *оѝимайѝ* од јадењето; метафорично: *оѝимайѝ* од младоста.

8. *ѝројдеѝ* — наспроти почестото *ѝоминейѝ* во западните говори; на ова подрачје *ѝоминейѝ* поретко во централните а почесто во некои села блиски до кичевскиот говор; *ѝројде* Мил, Чел, Врат, (Кум. г. с. 88, 161).

9. *уѝечейѝ* — покрај *ѝобегнейѝ*, во овој говор повеќе со метафорично значење, сп. ми *уѝече* зборот — ми се испушти, кажав нешто непромислено, несакајќи; *уѝече* (Кум. г. с. 119).

10. Западномакедонскиот гл. *клаѝѝ* не се слуша освен во Мавровско; на целата територија наспоредно се употребуваат *сиѝиѝ* и *ѝуриѝѝ*.

Заеднички црти со соседните западномакедонски говори

Голем број црти карактеристични за нашите централни говори горнополошкиот ги прима преку кичевскиот и поречкиот говор; при разгледувањето на материјалов тие влијанија ги покажуваме.

Посебно треба да се спомене дативат на -и кај женските лични имиња *Мари*, *Нади*; така е и кај заменките: *нези* покрај *нези* (Порече), *нејзи* (Кичевско); *овејзи* (:оваа), *онејзи* (:онаа); овие форми се заеднички со дел од Кичевијата²) што граничи со Горни Полог и Порече; на нашиот терен оваа црта е компактна.

Со другите западномакедонски говори (повеќе периферните дебарските и охридските) горнополошкиот говор го сврзуваат:

1. Полумек изговор на старото меко - л (љ): *недел'а*, *ѝријашел'* и др.; оваа црта се среќава и во соседните горнопоречки села и селата од Тајмишката група, а ја познаваат и долнополошките говори.

¹) Б. Видоески, *Северниѝе македонски говори* МЈ V, кн. 2 (1954), с. 140.

²) Б. Видоески, *Кичевскиѝи говор*, МЈ VIII, кн. 1 (1957), с. 64, 66; *Поречкиѝи говор* с. 35, 37, 39.

2. Личната замена за 1. л. множина — *мие*, наспроти *ни(j)е* во централните говори; со оваа црта се зафатени и соседните села од Г. Порече и селата од Тајмишката група; *мие* и во долнополошките говори.

3. Наставката - *ӣ* во 3. л. едн. сегашно време: *гледаӣ*, *носӣи*, *се̄ӣ*.

4. Заповедниот начин за 2. л. мн. кај глаголите од - *и* и - *е* група на - *ӣӣе*: *носӣӣе*, *дојдӣӣе*, *речӣӣе*, наспроти наставката - *е̄ӣе* во соседните поречкиот и кичевскиот говор; со - *ӣӣе* е и во долнополошките говори (Тет. г. с. 109, 110).

5. Посебно со позападните реканскиот и дебарските говори горнополошкиот говор го сврзува предлогот *ке*, во случаите: *ке него*, *ке ѝебе*, *ке Марка*, *ке нивана*, *ке вѣрбана*; покрај *ке* и *ке* во нашиов говор.

6. Глаголската наставка - *уа* во горнополошкиот говор ги одразува влијанијата на сите соседни говори: *куйуа̄ӣ* / *куйоа̄ӣ* (-*куйо^aӣӣ*) / *куйуе̄ӣ*.

ФОНЕТИКА

ДЕНЕШНИОТ ВОКАЛЕН СИСТЕМ

Покрај вокалите *а - о, у, - е, и*, горнополошкиот говор разликува уште еден среднојазичен темен вокал *ѝ*. Така се добива шесточлен вокален систем:

		<i>а</i>		
	<i>о</i>	<i>ѝ</i>	<i>е</i>	
<i>у</i>				<i>и</i>

Вокалите *о, у* се задни а тврди, *а* и *ѝ* се средни, *е* и *и* се предни а меки. Овие се основни вокали. Вокалот *ѝ* има најизразна темна боја во позиција кога се наоѓа под акцент; при неговата артикулација положбата на јазикот е средно висока. Во неакцентирана положба неговата артикулација е поотворена а во некои случаи може да се реализира како *а*.

На поголемиот дел од говорната територија познати се и дифтонзите *-е^а, -о^а, -ѝ^а* добиени како резултат од намалувањето на гласовната вредност на вториот вокал во групите *-еа, -оа, -ѝа*; во овој говор се забележуваат и дифтонзите образувани од вокалните групи во кои како втора компонента се наоѓа вокалот *и*: *-аи, -ои, -еи, -ѝи, -уи*; зависно од позицијата во зборот и акцентот, се јавуваат различни варијанти на неслоговно *и(ј)*: *-ај, -ој, -еј, -ѝј, -уј* (*глај, кајајца, снежајца, суројца, водејца, снѝј, кожуј*). Кај некои глаголски форми во слична позиција може да има колебање во изговорот помеѓу *и* и *ј* зависно од субјектот.

Изговорот на вокалот *а* е чист, ссвен во селата Стенче и Вълковија. Под влијание на соседните долнополски говори во говорот на овие две села акцентираното *а* има затворен изговор (*а'*) кој оди блиску до изговорот на темниот вокал *ѝ*; затемнувањето на акцентираното *а* не се чувствува на почетните слогови. Примери, *баја́нци, бека́рише, влача́рница, вода́рија, гајда́џија, дома́иниве, мага́решо, нѝша́нлија, огла́вница, ојча́јнци, ѝаја́чина, ѝѝѝа́нција, фал'ба́џија, кеба́џиња*; во називи на месности: *Буча́лишише, Коња́рници Вл*; затемнето акцентирано *а* и во акцентски целисти: *доба́р-чоек, друга-ѝла́нина, малка-ра́боша, млада́-жена, мѝчнѝ́-баба, нема́ј-гајле, покра́ј-Вагдар, на-два́-ѝаѝи* итн.

Во вокалниот систем на горнополошкиот говор и општо во фонетскиот систем како најкарактеристична црта ни се претставува темниот вокал *ъ*. Неговата раширеност на горнополошкото говорно подрачје е условена од повеќе причини: темниот вокал се развива пред вокалните *л* и *р*; во одредена позиција стои наместо други вокали (*а*, *о* *у*); заменува стари вокали (*ж*, *ъ*); се среќава во зборови од турско потекло заменувајќи вокали со слична артикулација. Ќе изнесеме извесен број примери кои јасно ја илустрираат присутноста на темниот вокал во овој говор.

1. *ъ* како замена на носовката *ж*: *дъй*, *зъй*, *јъйер*, *ръка* итн;
2. наместо вторичната полугласка (*ъ₂*): *лъга*, *мъгла*, *ѿънко*;
3. се развил пред слоговните *р*, *л*: *върба*, *дърво*; *вълна*, *жълий*;
4. *ъ* наместо *а* во зборовите *сньга* (сп. *сньгаѿа* ме јадет), *мъкеа*

Печ, Ср, *мъке*^а Кун, Пож, знѿм — *знѿей* — *знѿеме* — *знѿий*, *Јъндре* (< Јандре), *Съндре* (< Сандре), *Во Гънеоно*, *Гънеі-Нивје* (< Ганеви) — месности во реонот на селото Печко; во зборовите од турско потекло или дојдени преку турскиот јазик: *арѿм* да ти е лебот, *ъмбар* (т. амбар од персиско потекло), *Ъмбарче* (метафоричен назив на месност) ПНС, *амѿн*, *съндак* (*sandak* од арап. потекло), *сѿнки* (т. *sanki*), *ѿамѿм* и *ѿамѿн* кај некои претставители, покрај обичното *ѿаман* (*tamam* од арапско потекло), *лъмба* (преку турскиот од романските јазици).

Присуството на темниот глас *ъ* наместо *а* во овие и слични примери може да се објасни со поставката на Белиќ (Галички дијалекат, с. 40, 81) со назализацијата на вокалот *а* во почетните слогови кога носната согласка се наоѓа пред *а*; затемнување на *а* може да стане и во затворен слог кога носните согласки (*н*, *м*) се наоѓаат зад *а*.

6. *ъ* како замена на соодветниот вокал *г* во голем број зборови дојдени преку турскиот јазик: *зъбан*, *зъмба* (т. *zgmba*), *къна* (*kɛna* преку турскиот јазик од арапско потекло), *късметѿ* (преку турскиот јазик од арапско потекло), *къшла* (турски *kışlak*);

7. *ъ* наместо *у* во зборовите: *бъмбар* Зуб, Ср, Мав, покрај *бумбар* ЖР, *фъсѿан* покрај *фусѿан* Вл, Пож, ДЈ.

8. *ъ* наместо *о* во примерите: *мъѿика*, *мъѿојло* (< мотовило), *Мъмир* (покрај *Момир* — лич. име, кај некои претставители од с. Леунѿ).

9. *ъ* во ономтопејски зборови со експресивно значење: *бъцаѿ* — *бъцаѿѿ* (лит. *боца* — *боцка*, односно *боцаѿ* — *боцкаѿ*, *буцаѿ* — *буцаѿѿ* во други говори), *сѿскаѿ* ДБ (лит. *саска*).

10. *дъка* (лит. *дека*) Зуб. Вл, Ст.

Измени на вокалите

Горнополошкиот говор ги познава квалитетните промени на вокалите што се јавуваат во поголемиот број зборови како и во другите наши говори. Вокалните промени во најголема мера ги одразуваат постојните фонетски и морфолошки појави. Другите вокални измени имаат повеќе субјективен, психолошки карактер и се настанати по

(<силаница) итн. Во врска со оваа фонетска појава кажано е повеќе во образувањето на дифтонзите.

Губење на вокалите

Во акцентските целости при побрз изговор проклитиките пред зборот кој започнува со самогласка го губат вокалот. Губењето на вокалите најчесто се среќава во кратките заменски форми: *м'удри* по гла (ме); *с'изгоре*, *с'одвѝрза* (се); *и'изгоре* Мартин (иѝе); *си г'изеде* лебот (го); се губи во *ке*: *к'идеиѝ*, *к'одиѝ*, *к'имаме*, *к'онеса*; а се губи во *да*: со тебе *д'одиме*; *д'идеиѝ*, *д'извираѝ*, здравје *д'имаш*; во предлогот *за*: *з'одење* сме; *Цобѝ* е *з'оѝеѝеуење*; *о* се губи во партикулата *ѝо*: *ѝубѝ*, (< поубаво); губењето на вокалите се среќава и во други зборови и споеви, а се забележува губење и на цели слогови: *Л'унѝ* (< Леуново), *Ниѝифорѝ* покрај *Ниѝорѝ* (< Ниѝифорово), *ѝрображдение* Кун, Ср, Мав, *ѝрображденија* Вл, Зуб, Печ (< преображенија), *болусница* (< болоусница) ЖР, *блослоам* (< благословувам); *ракѝија* (< реакѝија), *Тодосија* (< Теодосија); особено често се губат вторите делови од сврзниците *кога* и *како*: *ко* не сум бил *ф* село (*кога*); *одеа* надолу *ка* сакати (*како*); во вокалната група — *ао* кај образувањата од среден род откако се извршила асимилација *ао* > *оо*, понатаму дошло до контракѝија на вокалите *оо* > *ѝ*: *убѝ* (< убоо < убао < убаво), *малѝ* (< малаво) итн.

ВОКАЛИТЕ ВО НЕПОСРЕДЕН ДОПОР

Образување на долги самогласки

Горнодолошкиот говор ја познава западномакедонската прта образувањето на долгите вокали и дифтонзите. По загубата на некои согласки што се наоѓаат во интервокална положба (*в*, *ј*, *х*, *г* и др.), вокалите доаѓајќи во непосреден допир се стегаат; така две еднакви самогласки се изговараат како еден глас со нешто поголема должина. Во народните песни вокалите нормално си ги пазат должините поради версификаѝијата.

аа > *ѝа*: голема *гла* (< глаа < глава), *Гла* — Вардар (изворот на р. Вардар) Врут, *На-Гла* (месност во дол од кај што почнува браздата) ДЈ, *меѝа* (< меѝаа < меѝава), *раѝи*, *саѝн* (< сааѝн < саѝан), *Цѝалче* (< Цагалче; месност) Зуб; кај глаголите: *веѝам* — *веѝаѝи*; *даѝм* (< дадам) — *даѝи* (< дадат) — *ѝредѝаѝи* (може и без должина), *заборѝаѝи*, *јаѝм* — *јаѝи* (< јават), *ѝлаѝм* — *ѝлаѝи* жените; глаголите од *а* — група во 3. лице мн. сег. вр. и имперф., односно аорист (од перфективните глаголи): *виѝаѝи* — *виѝа*, *се качуваѝи* — *се качува*, *ке искоѝаѝи* — *искоѝа*; кај придавките, придавските и показните заменки: *мала* (< малаа < малава), *убѝа* (< убаа < убава), сп. Дигни *гла*, *убѝа* неесто ДЈ, *кол'ка* (< кол'каа < кол'кава), *онол'ка* (< онол'каа < онол'кава), *ѝол'ка* (< тол'каа < тол'кава); *ова*, *она*, *ѝа* (и без должина кај некои претставители); одолжувањето на *а*

во заменските форми за множина *овја, онја* (онња) не е резултат на стегањето на вокалите, туку на определена морфолошка функција.

oo > ō; обично кај придавките и придавските заменки од среден род: *белузо, мал, гоид* (< готоо < готово), *дѣб* (< дѣбоо < дѣбово), *јасен* (< јасеноо < јасеново), *орло* седело, *смрек* дрво, *Марко* лозје *шиџрк*; така е и во месните и географските називи за означување при својност: *Будим* (< Будимово) Пож, *Гер* Нифче Леш, *Кун*, *Мавр*, *Сирез* Изворче Врут; *овег* (< овегово), *онег* (< онегово); со асимилација во групата *аво > ао* се добива — *оо* а потоа — *џ*: *кол'к* (< кол'коо < кол'као < кол'каво), *ол'к* магаре, *онол'к*, *шол'к* му било *кукиче* (< тол'каво), *вакв* дрво; кај глаголите: *се догори* (< договориле), *џрогори* — *џрогори* (< проговориле).

ee > ē: *вѣш* (< веет), *се смѣш* (< се смеет), *сѣш* — *сѣвме*; *кичѣ* (< кичеец < кичевец), *нѣсѣа* покрај *несѣа* (< невеста), *џрѣксф* — *џрѣче* (< пресекоф — пресече), *џрѣска* (< прегеска), *џрѣ* (< преге); во имиња на местности: *Гурчѣ*, (< Гурчевец), *Здрачѣ*, ПНС, *Марикѣ*, *Несѣин* - Камен Врут, *Ничѣ* Леун, *Пѣтрѣ* Ср, *Царѣ* (< Царевец) Мав.

ui > ū: одолжено *и* се забележува во множински форми кај именките од женски род на -ија: *анџерѣ*, многу *коџрѣ* (< колпик < колтрик), *корѣше* и пуптиа за сечење, *змѣ*, *носѣ*; кај личните женски имиња добиени спрема машките: *Горѣица*, *Илица*, *Тодосѣица*; кај деминутивните образувања: *змѣче*, *шѣсѣче*, *чаѣиче*; *шамѣче* Печ, *Корѣче* (шум. месност) Врут.

Образување на дифтонзи

Вокалните групи составени од разновидни самогласки се стегаат на таков начин што може да дојде до намалување на гласовната вредност на вториот вокал. Вокалната група се стега во дифтонг; на поограничено говорно подрачје дифтонзи образувале групите¹⁾ *ea > e^a*, *oa > o^a*, *џa > џ^a*, а на целата говорна територија дифтонзи образувале споевите во кои како втора компонента е вокалот *и* кој се стега до таа мера што ја губи својата слоговна функција; овој неслоговен глас, како што забележавме понапред, го бележиме со *i*: *ai > ai*, *ei > ei*, *oi > oi*, *ui > ui*, *џи > џi*.

1. Вокалните групи *ea*, *oa*, *џa* образуваат дифтонзи во говорот на централните села; оваа појава не ја познаваат селата Мавр, Никифор, Леун, Жел. Речане, Г. Гоноџа, Сретко, Цер, Папрадно Но Село, Вруток и Печко; во с. Д. Јелофце овој процес е само зафатен; оваа дифтонгизација не е позната ни во говорот на селата Вълковија и Стенче (карта 1).

ea > e^a; изговорот на дифтонгот *e^a* не се разликува од другите говори што ја познаваат оваа појава; изговорот може да варира од *e^a*

¹⁾ Б. Конески, *Прилејскиот говор* с. 255; Б. Видоески, *Прилози за македонската дијалектологија* МЈ VI, кн. 2 (1955), с. 144; Б. Видоески (Кич. говор, с. 39); дифтонгизацијата *oa*, *e^a* е позната и на централниот дел од горнополошката говорна територија почнувајќи со с. Кун во правец кон селото Пожаране, последно горнополошко село на север.

во кој вокалот *a* претставува слаб член со значително намалена гласовна вредност, $\bar{e}^a$ — долго а широко *e* со незната нијанса на *a*, а поретко кај некои претставители се забележува и долго $e(\bar{e})$ во определени позиции. Така $ea > e^a > \bar{e}^a$ може да се забележи кај гл. форми во трето лице мн. сег. и мн. определено несвршено време: офчарите $gre^a\bar{u}$ млеко, го gre^a млекото; $\bar{u}e^a\bar{u}$ дејките; *се сме^aи* со Божета, *се сме^a*, *р ое^a*, *бере^a*, *крое^a*, *косе^a*, *оде^a*, *носе^a*, *сѝруже^a*, *ѝкае^a*, докторот ќе го $\bar{u}re^a\bar{u}$ детето; во говорот кај некои претставители од с. Пожаране се забележува продолжен изговор на *e*: *носе^a*, *сѝруже^a*; $\bar{n}e^a$ е виде, *бр^e* (но *брејца*), *сме^a*, голема *сѝре^a*, *ѝуре^a* имаше; во месните називи: *Грубе^a* - Вода Бел, *Кърсѝе^a*-Ниѝа Пож, *Сѝане^a*-Краста ГБ.

$oa > o^a$, односно $\bar{o}^a$, $\bar{o}$, особено е забележливо кај глаголите: ќе $\bar{u}o^a\bar{m}$ и $\bar{u}\bar{o}m/\bar{u}om$ (< појдам) ДБ, ќе $do^a\bar{m}$ и $d\bar{o}m/dom$ (< дојдам), $ko^a\bar{m}$ — $k\bar{o}^a\bar{u}$, $sn\bar{o}^a\bar{m}$ — $sn\bar{o}^a\bar{u}$, $br\bar{o}^a\bar{u}$, $kaj\bar{o}^a\bar{u}$, $ku\bar{u}o^a\bar{u}$, го $\bar{u}b\bar{o}^a\bar{r}a\bar{u}$ коњот, го $\bar{n}a\bar{u}\bar{o}r\bar{u}$ коњот, $ja\bar{d}o^a$, $\bar{n}a\bar{j}d\bar{o}^a$ чоек; кај именките $ko^a\bar{c}/k\bar{o}^a\bar{c}$, $\bar{n}a\bar{k}o^a\bar{l}no$; $os\bar{n}o^a$, $so^a\bar{l}'ka$, $so^a\bar{l}'ka\bar{u}$, $\bar{u}o^a\bar{r}/\bar{u}\bar{o}^a\bar{r}$, Кун, Пож, БД; кај придавките од женски род: $go\bar{u}o^a$ вечера, $sl\bar{i}vo^a$ ракија, $\bar{c}re\bar{u}no^a$ цѝпејца; во месните називи: *Пайраго^a*-Орница Гал, *Грујо^a*-Лизда ДЈ, *Лек^o*-Вода БД, *Посѝо^a*ње (месност) Кун; поради акцентот сѝе споеви во дифтонгот често го губат слабот член *a*, дури и должината на *o* не е присутна: *Мурго^o*-Вода, *Орло^o*-Вода, *Беро^o*-Стърна Кун; кај заменките $\bar{u}o^a/\bar{u}\bar{o}^a$ (кај некои претставители и $\bar{u}o$: И све $\bar{u}o$ му подарил царст Зуб); *неко^a*/*неко-лѝвада* Зуб, *нико^a*, *свеко^a* / *свеко*, *овего^a* нѝва, *онего^a* крава Кун, ДБ, Пож; $\bar{u}o^a\bar{r}no$ (< поарно) Пож.

$\bar{z}a > \bar{z}^a$; како и во претходните случаи во дифтонгот доминира првиот, темниот вокал: кол'ка $\bar{b}z^a$ скокна; $zn\bar{z}^a\bar{u}$, имат само една $sn\bar{z}^a$; се забележува дури и отсуство на слабот член, пак и на должината во примерот $zn\bar{u}\bar{u}$, $jn\bar{u}\bar{u}$ Мав, Ср. Цер, Врут, сл. Гостиварчани утре ќе $jn\bar{u}\bar{u}$.

2. Вокалните групи *-ai*, *ei*, *oi*, *ui*, $\bar{u}i$ ги образуваат дифтонзите $a\bar{i}$, $e\bar{i}$, $o\bar{i}$, $u\bar{i}$, $\bar{u}\bar{i}$; како во повеќе наши западни говори, слабот член ги содржи нијансирањата на неслоговното *u*; во овие промени ќе го изнесеме и преодот на *u* во $\bar{i}$ при метатезата *-ница* > $\bar{i}n\bar{c}a$ ($\bar{i}n'\bar{c}a$)-*ниче* > $\bar{i}n\bar{c}e$ ($\bar{i}n'\bar{c}e$), после која се образувале вокалните групи *-ai* > $a\bar{i}$, *ei* > $e\bar{i}$.

$ai > a\bar{i}$ особено се јавува во наставките за образување именки — *аѝца* (< *аѝица*): *брадаѝца* (< *брадаѝца* < *брадаѝица*) — *брадаѝче*, (< *брадаѝче* < *брадаѝице*), *вејаѝца* (< *вејаѝца* < *вејаѝица*), Божин имат *вѝртоглаѝца* (< *вѝртоглаѝица*), *каѝаѝици* (< *капаѝици* < *капаѝиѝици*), *кра-сѝаѝца* (< *кростаѝица*) — *красѝаѝче*, *ѝијаѝца* (< *пијаѝица*); *Грудаѝици* (месност со нѝви) ДБ, *Лакаѝца* (село); $a\bar{i}$ (< *аѝи*): *гѝрбаѝ* стари л'уди (< *гѝрбаѝи*), *кашѝицаѝ* деца (< *кашѝиѝаѝи*) — *кашѝицаѝоѝи*; *убаѝ* (< *убаѝи*) — *убаѝоѝи*; $a\bar{i}n\bar{c}a$ (< *аѝиѝца* < *аѝиѝа*), $a\bar{i}n\bar{c}e$ (< *аѝиѝче* < *аѝиѝице*) со метатеза: $o\bar{k}a\bar{i}n\bar{c}a$ (< *окаѝиѝца* < *окаѝиѝица*), $o\bar{i}\bar{c}a\bar{i}n\bar{c}i$ (< *опѝаѝиѝици* < *опѝаѝиѝиѝици*), $\bar{b}r\bar{z}a\bar{i}n'\bar{c}a$ (< *ѝржаниѝца* < *ѝржаниѝица*), вода $\bar{s}ne\bar{z}a\bar{i}n'\bar{c}a$ (< *снежаѝиѝица* < *снежаѝиѝиѝица*), $\bar{u}\bar{u}i\bar{c}a\bar{i}n\bar{c}a$ (< *туѝаѝиѝица* < *туѝаѝиѝиѝица*), $\bar{u}\bar{u}i\bar{u}\bar{u}a\bar{i}n'\bar{c}a$

(вид тестено јадење), *тълчаинче* (< тълчаинче < тълчаниче) Кун; во месните називи *Кармаин'ца* Деб, *Мерцаин'ца* БД.

ei > ei во наставката еџа (< евица): *Ѓујеџа* (месност) ДЈ, *Крушеџа* (месност) ЖР, *Ралеџи* (месност) ПНС, *Пеџреџа* ме викна (< Петревица); во множинските образувања еј (< еви): *вујчеј*, *сиричеј*; во дативните форми кај сопствените имиња: *Кърсијеј*, *Милеј*, *Сијанеј*, *Тикеј*, *Трајчеј*, *сејџи* (< сеит < сedit), *сејме* — *сејџе*; *Царејки* (месн.) Вл; со метатеза *ејнца* (< еинца < еница), *ејнче* (< еинче < ениче): *водејнца* (< водеинца < воденица) — *водејнчароџи*, *гъсејнца* (< гъсеинца < гъсеница), слама *јъчмејнца* (< јъчмеинца > јъчменица), *лубејнца* (< лубеинца < лубеница), *мъкејнца* (< мъкеинца < мъкеница), вода *сајунејнца* (< сапунеинца < сапуненица); во месните називџи *Камејнца* Кун, ЖР, *Палејнца* ЖР, *Врашка-Водејнца* Врут, *Требејнца* Г.Г, *Църквејнче* (чешмиче до селската црква) Суш.

ои > оі во различни наставки за именски образувања: една *бу-
кóица* (< буковица), *дѣбóица* (< дѣбоица < дѣбовица) — *дѣбóици*, кутиџ
две офици *јалóици* (< јаловици), го улри со *јасенóица* (< јасеноица <
јасеновица), *ластíи́ица* (< ластовица) — *ластíи́и́че* (< ластоиче < ласто-
виче)); *бозóина* (< бозоина < бозовина: боз), *опал'о́ина* (< опаловина),
уждригóина (< уждриговина) Кун, *татáи́кóина* (< татковина); во множин-
ски образувања: *воло́и* (< волови < волови), многу *грео́и* имáт, *грошо́и*
(< грошок < грошови), *змео́и* (< змеови), *пово́и* (: повој); *мо́и* — *мо́ише*,
и́вои — *и́воише*; во месните називи: *Бегóици* Вл, Чај, *Богорóица* Деб, *Дѣбóица*
ДЈ, ДЈ, *Јагрóици* Леун, *Лийóица* ДЈ, *Л'окóици* Вл; метатеза со оі забележав
во називот *Осóи́ица* (< Осóјница) Кун, при што ј во допирот со і исче-
знал. *Бего́и*-Ливадџе Чај, *Влако́и* ДЈ, *Доло́и* Суш, *Къришо́и* Леун, *Лазо́и*
ДЈ, *Лъго́и* Гал, ГБ, *Пецóи*-Млаки ДЈ, *Пойóи*-Нивје Леш, *Пијо́и* Врп,
Ридо́и Врут, *Сíи́ого́и* ДЈ; *во́ица* (< водица) — *во́и́че* (< водиче), *ке о́и́ме*
< одиме) — *ке о́и́те* (< одите) — *о́и́ле* (< одиле).

(*уи* > *уі*: *кожуі* (: *кожуф*), *многу муі* (< *муви*), *глуі* (< *глуви*), *очуі* (< *очуви*), *йердуі* (< *пердуви*), *суі долоі*, *Суі-Смреки* Леун.

ви > ѿ: ѿѿи (< ѿѿи) — ѿѿиѿе го лазат, ѿѿиѿа (< ѿѿиѿа < ѿѿиѿиѿа),
снѿи (: снѿа) — снѿиѿе (< снѿиѿиѿе).

Под слични услови се среќаваат дифтоншки образувања и во акцентски целисти. Најмногубројни се примерите во кои сврзникот и влегува во определени фразеолошки состави: *Баба́-и-Сѣарец* (Баба и Старец) — назив на месност Врут; *ва́ква-і ва́ква* е работата; син ми имат *деи́е-і-дејче*; свекјрвата и снѣ^ата живот како *куче́-і-маче*; *не́-і-деи* (не идет); *здро́и-ио* (здраво и живо); се собрало *куцо́-і-слеио*; *л'ал'о́-і-нуса* заедно; *и́ишкó-і-мајка*; излегло *сѣаро́-і-младо*; *и́ол'ку-і и́ол'ку* деца имат најдено.

Во селата поблиски до Гостивар одделно од овие фонетски услови во говорот на некои претставители се забележува дифтонг со вторично образувано *i*; кон оваа појава ќе ги приведеме примерите: *араи̯и̯и̯и̯е* (< арапштите), *гра̯и̯нка/гра̯и̯нка* (< гранка) — *гра̯и̯н'че/гра̯и̯н'че* (< гранче), *ла̯и̯н'ско/ла̯и̯н'ско* (< ланско), *й̯че̯и̯н'ка/й̯че̯и̯н'ка* (< пченка),

(апелатив не постои; цеста¹) со значење 'широк пат' се среќава во северозападните делови од Хрватска, во Словенија, во Чешка и Словачка).

Ћ > а во *йонедалник*, *черањ* Мав; изоглосата на рефлексот а (< Ћ) во *орас* (*ораф*) — *орасој* — *ораси* — *орафче*, *Дџп* и *Ораф* Пож, Често *Ораше* ДЈ (називи на месности), *орашлика* (вид трева) и непрегласено а во *йрава* — *йравица*, навлегува во горнополошкиот говор од северните преку долнополошките говори и на нашава територија се запира²); *орас* зафаќа поширока ареа, оди до линијата Печко — Болоште³); во југоисточните села имаме *орес* — *ореси* Кун, ЖР, Ср, ГГ, Врут, Мав (карта 3). Ареата на непрегласеното а во *йрава* е ограничена на помала територија, само на северните горнополошки села: Пож. Гал, Врат, Зуб, Деб, Тум, Ст, Вл, кои се поблиску до влијанието на долнополошките говори. На другата територија имаме *йрева* (карта 4).

л, р

Вокалните л, р се доста интересни за формирањето на важните карактеристики на горнополошкиот говор. Единственоста во развивањето на нормален темен вокал (џл, џр) му дава типична црта на говорот. Темниот вокал е од јак интензитет и ја презема врз себе слоговната функција. Особена изразна вокалност се забележува во почетните акцентирани слогови. Нешто поотворен изговор темниот вокал добива во неакантиран слог, а особено во зборови со префикси и во акцентски слоеви.

л. — На целата говорна територија рефлексот џл е доследен; неговото влијание се проширило и на соседните долнополошки говори, а во некои примери дури и во јужниот дел од вратничкиот говор (Б. Видоески, Кон разграничувањето на положките говори с. 347), џл и во говорот на Тајмшката група (Тајм.г.с. 24). Примери: *џл'вајл*, *џл'ваме*, *џлк* — *џлци* — *џлчарник*, *Вџлчин-Дол* (месност) Врут, *Вџл-коска-Рупа* Вл (месност), *џлна*, *Вџлнишца* Цер, ПНС (месност), *џлйајл* ка мисирок Пож — една *џлйка* вода — *йрџлйа*, *џлк* — *џлжина* — *џлгмаес* чоек (адјективот *џлг* доста е чест во состави што означуваат месни имиња: *Дџлга-Ливада*, *Дџлга-Орница* Печ, *Дџлги-Нивје* ГБ, Чај), *џлбок* — голема *џлбочина*, *йџлбок* — *најџлбок*, *Дџлока-Рупа* (месност) Ср, *џлйицајл* го префати — *џлй* на лице — *йџлйе* детето, голема *џлчка*, *џлк* — *џлкојл* ме бол'ат — *џлчишл*, *џл'вајл* квацката, го *џлней* мајка му, *мџлсеј* — *мџлница*, *мџлкуп* ме фати кучето

¹) Iveković-Broz, *Rječnik hrvatskoga jezika*, sv. I, Zagreb 1901, с. 125; Б. Руски забележува назив на месност *Доња Цес* во Дебарско (*Поље Дебарско*, Филозоф. факултет, Годишен зборник кн. 7, Скопје 1954, с. 130).

²) Б. Видоески, *Македонските дијалекти во својствата на лингвистичката географија*, с. 100.

³) Во Нб Село (Папрадно) и Сушица апелативот е *ореш*, но во месните називи се среќава *Ораф* Суш и *Ораше* ПНС кои укажуваат дека порано границата на а (< Ћ) била нешто појужно од сегашнава.

(но глаголот — 'трает'), *йължаф* — *йължај*, *йълн* месец, *се йълний* — *се йсйълни* селото со нарот, *сълза* Пож, Кун, *йълчей* — *йълчник*; *џлкай* (лит. *олца*); во одделни случаи за *л* наоѓаме и други рефлексии: -у во *Бугарин* — *бугарски*, *йуковник*; -ул во *јабулко* (покрај *јабошко* Вл, Ст, Мав, *јабулко* / *јабошко* ЖР, *Јабошко* (месност) Вл, сп.—Фърлила Мара *јабошко*... (н.п.) Мав (карта 5); само темен глас *ъ* (< *ъл*) во *бъа* — *бџиџе* ме лазат, *сџиџе* — *сџиџиџе* (сџиџе Вл, Ст под влијание на тетовскиот говор); зборот *глий* во овој говор е навлезен преку долнополошките од северните говори и има органичена употреба во селата поблиски до градот Гостивар.

р. — Вокалното *р*, слично на вокалното *л*, во овој говор развива нормален темен вокал (*ър*); за разлика од рефлексот на слоговното *л*, влијанието на вредноста од слоговното *р* врз соседните говори не се чувствува. Примери: *бърдо*, *бързо* — *йобърс* — *најбърс*, *върней*, *Върџиџиџа* (месност) Врут, *гърба*, — *гърбаф*, *гърло* (*Гърло* Пож, месност), *гърмий*, *гърмийърн* — *гърмушка*, *дърво*, *държава*, *държии*, *зърно*, *јџиџрва*, *кърф*, *на-кърф*, *мърдај*, *мърша*, *Пържино* ДЈ, *Пържелина* Кун (месност), *йърсиџењ*, *сйърџиџиџе*, *сърј* — *сърјиди*, *Пó-Сърј* ПНС, *сърце*, *Старó-Търло* Ст, *йърн*, *йърчай*, *цървојшчина*, *църква*, *цървен*, *Цървенá-Вода* ГЈ, *църн*, *Църн-Камењ* ГЈ, *Църни-Јелк* ГГ, (месности), *шйърј* — *шйърбиод*; покрај *чейвџиџок* се слуша и *чейворџок* — *величейворџок*. Темен глас и во почетокот на зборот пред *р*: *ърбей*, *ържии* кучето, *ърш*, *ърј* *ърго* една, *ъргосуај*, *ърџиџи* сочијото, *На-Арј*/ *Брј* Леун (месност).

КОНСОНАНТСКИОТ СИСТЕМ

<i>й</i> — <i>б</i>	<i>ш</i> — <i>г</i>		<i>к</i> — <i>г</i>
<i>ф</i> — <i>в</i>	<i>с</i> — <i>з</i>	<i>ш</i> — <i>ж</i>	<i>х</i>
	<i>ц</i> — <i>с</i>	<i>ч</i> — <i>џ</i>	<i>ќ</i> — <i>ѓ</i>
<i>м</i>	<i>н</i>		<i>њ</i>
	<i>л</i>	<i>л'</i>	
		<i>р</i>	
			<i>ј</i>

Консонантскиот систем на горнополошкиот говор во основни црти се совпаѓа со западните македонски говори.

Од консонантите што се употребуваат во литературниот јазик во овој говор не суштествува *х*; место мекото *љ* во сите случаи во овој говор наоѓаме полумек изговор *л'*. Застапеноста на *л'* е прилично раширена и во други случаи. Полумек изговор на *н* (*н'*) постои, но често тој варира зависно од сујектот: кај некои претставители изговорот може да премине сосема во меко *њ*, а кај некои се чувствува палатализиран глас; кај исто лице може да се сретне двоен изговор. Во секој случај полумекиот изговор на *н* (*н'*) е забележлив во споеви во кои наредната согласка е незвучна. Раширеноста на полумекото *л'* и мекото *њ* Селишчев не ја забележува во овој говор, освен во одделни случаи.

(Полог, 294). Карактеристичното *к'* што се слуша во соседните долно-полошки говори пред меките вокали *е*, *и* во овој говор не се среќава. Гласот *ј* опфаќа различни варијанти на неслоговно *и*.

Другите согласки имаат нормална артикулација. Незнатни *е* разлики, во колку ќе се појават, ќе ги покажеме при разгледувањето на согласките.

л, л'

Овој говор разликува тврдо *л* и полумекко *л'* кое на целата територија е прилично раштено не само место старото меко *л* (*ь*), туку и во голем број нови примери и во позиции необични за централните говори, но доста познати на периферните западни говори.¹⁾

1. Тврдо *л* се изговара повеќе пред задните вокали *а*, *о*, *у*: *алак*, *влакно*, *гла*, *желудец* Кун, *злајш*, *кобила*, *коло*, *крило*, *лаком*, *ловиш*, *ловка*, *лош*, *йлош*, *йлук*, *йърло*; тврдо *л* и пред согласките: *алеа*, *балкон*, *белка*, *болно*, *виделце*, *селско*, *силно* и др.; тврдо *л* на крајот од зборот: *биол*, *вол*, *дол*, *раздол*, *гол*, *кол*, *мил*, *расол*, *сокол*, *сиол*; *ангел*, *весел*, *вишел*, *дебел*, *уел*, *кобел*, *кошел*, *орел*, *йейел*, *йешел*, *йунел*; *викал*, *зел*, *имал*, *сианал*; *даскал*.

2. Полумек изговор на *л* (*л'*) се среќава пред меките вокали *е* и како и во другите наши дијалекти; во овие позиции мекоста на *л* (*л'*) не ја забележуваме графички од преганн што во изговорот се задржува полна доследност на полумекоста. Примери: *лейш*, *лице*; на крајот од зборот: *пријател'*, *родител'*, *служител'*, *учител'*; *крал'*, *сол'*; така и во примерите: *гомнел'* Печ, Кун, *гредел'*, *дембел'*, *кафел'*, *свѣрдел'*, *шел'*, *шесел'*, *ченгел'*, (псретко во употреба), *чешел'*; *ајрил'*, *бил'бил'* (*Бил'бил'* м. лично име), *Васил'*, *Гаврил'*, *каранфил'*, *кашил'* (поретко во употреба), *корил'*, *кофил'*, *маншил'*, *мешил'*, *Мијаил'*, *ресил'*, *фишил'*, *кефил'* (поретко во употреба); *йаршал'*, *Пържал'* (месност) Зд, Деб, *финџал'* (*н < л* поради дисимилација); *кџол'*, *йишиол'*, *йодмол'* (гл. — *йодмол'уей* Вл); *мърсул'*, *фуфул'* Вл, Зуб, Пож (*фуфул'ка* Кун); полумек изговор пред вокалите *-а*, *о*, *у*: *вал'аџа*, *вел'ам*, *Вел'омир*, *вил'ушка*, *гџркл'анџ*, *жал'* — *жал'ам*, *кошул'а*, *кџдел'а*, *Мил'ан*, *недел'а*, *Пол'анки* (месност) Пож, *йосиел'а*, *кл'уџ*, *кл'уч*, *кл'укајдџрво* (птица), *Л'убомир* — *Л'убе*, *л'уди* (плт. — *луџе*), *л'ул'ајка* (ноќна птица), *л'уш* — *л'ушиш*, *л'ушиа*, *йл'укаш* *ул'ушка* (кошере со пчели) ЖР /*улишка* Ник; полумекко *л* (*л'*) може да се изговори и пред согласки, особено пред — *к* и *ј*: *бџл'ваш*, *бил'ка*, *бол'ка*, *бришал'ка*, *жел'ка*, *зел'ка*, *Кофил'ка* (лично жен. име) ЖР, *мешал'ка*, *мол'ци*, *окалки*, *йирал'ка*, *рџбул'ка* Мав, *сол'ка*, *сукал'ка*, *шуйел'ка*; кај личните имиња: *Вел'ко*, *Недел'ко*, *Темел'ко*; кај заменските придавки и прилози за качествена спределба: *кол'каф*, *онол'каф*, *шол'каф*, *кол'ку*, *онол'ку*, *шол'ку*; *бил'јарка*, *бил'је*, *вол'ја* Ср, Ст/ *вол'а* Кун, ДЈ, *зел'је*, *ил'јада*, *кол'је*, *крил'ја*, *рогол'је* *шил'је*; *Вел'јан*, *Сил'јан*, *лил'јак*, *йол'јак*.

¹⁾ За потеклото и употребата на полумекото *л* (*л'*) види објаснение кај Белиќа (Галички дијалекти с. 107—111).

Елентетското л поминало во ј во примерот: *земја* (покрај *земња* Кун).

Во овој говор не се среќава лабијализирано л (д) познато во градскиот тетовски говор.

Н, Њ

Старото палатално -њ затврднало во примерите: *гнига*, *јагне*, *книга*, *негоф*, *нејзин*, *нему*, *нивни*, *нива*; палаталниот консонант се задржал во зборовите: *благун* (*Благуња* ЖР — лично женско име), *коњ*, *огењ* — *огњои* — *огњои* — *огњило* (покрај *огнило*) — *огњишће*, *иџушка*, *дење*; ново њ (покрај н', н) забележуваме во голем број примери на крајот од зборот, не само во словенски, туку и во зборови од туѓо потекло. Оваа појава ја познаваат и соседните долнополошки села Блаце, Милетино и Челопек, а со овој процес е зафатено и селото Тајмишта (Тајм. г.). За новата појава на њ¹⁾ можеле да придонесат наставките од збирните форми (*ијрсџење*, *кошџање*); сп.: *бџил'ањ* — *бџилањи* Вл, Ст, *буџињ* — *буџињои* — *буџиње*, *гаврањ* (*гавран* Мав, ДЈ, Ср, Печ), *гребен* — *гребени*, *есењ* Ст, Вл, *гџкл'ањ*, *јџлењ* — *јџлење*, *камен* (стсл. *камень* ЕР, с. 229) — *камене* (*камени* Леун; месни називи: *Бџл - Камен*, *Малџ - Камен* Ст), *корањ* (стсл. *корен* ЕР, с. 251) — *корање* / *корањи*, *кошџањ* — *кошџање* (*Кошџањишће* Леш), *кл'уњ* / *кл'ун* — *кл'уњои*, *кочањ*, *осџањ*, *џламен* — *џламенои* — *џламњои*, *ијрсџењ* — *ијрсџењи* Кун, *ремењ* (стсл. *ремен* ЕР, с. 559) — *ремења*, *џаруњ*, *џроњ*, *џифуњ*, *черењ* Вл, ЖР / *черањ* Мав — *черање* / *черањи*, *шклањ* / *чклањ* Вл, ЖР, Ср, *шџавен* (*шџавен* / *шџавел'*).

Старото палатално њ го среќаваме во *бања*, *вишња*, *џлемња*, *џусџиња*, *џреџиња*, *џрешња* (покрај *џрешина*); мекото њ се проширило на голем број имиња образувани со — на: *брања*, *крагња*, *кџишња*, *џења* (глаголот се *џењаиџ* ДБ), *сања* — *сањило*, *сџрња* — *сџрњи*, *сџџришња* (*сџџршењ* МК); така е и во изведените топонимични образувања на населените места *Бањица* (Горна и Долна *Бањица*) и во хидронимот *Бањешница* (река) Бел.

Покрај имперфективните глаголски образувања *клањаиџ*, *мењаиџ* и др., меко њ и кај глаголите *бодињаиџ*, *зайињаиџ*, *клекињаиџ*, *легињаиџ* (се), *наџињаиџ*(се), *никињаиџ* кромидот, се *џреџињаиџ* коњот, се *џромењаиџ* нестата, *седињаиџ*.

Меко њ и во изведенките: *буџишће* — *буџишџарец*, *рамџишће* (овде консонантската група *вн > мн > мњ*), *сџџрџишће* Кун.

По гласовен пат во согласните групи *мњ* (< *мн* < *вн*); *џлемња* (*Племџица* ПНС); *њк* < *нк*: *грагња* (и *граџња*, *граџче*), *качуџка* Кун / *качунка* Мав / *качумка* Вл, *џчеџка* (покрај *џчеџка*), *сеџка* (покрај *сеџка* и *сенка*), *семуџка* Пож, *Зуб* / *семуџка*, *џрагаџка* Вл / *џрагаџка*, *џме-*

¹⁾ За појавата и ширењето на гласот њ место н види го објаснението на Б. Видоески (Тајм. г. с. 26—27). Поврзаноста и влијанијата на различните појави на њ М Павловиќ ги објаснува во цит. работа, с. 115—116.

Смекнувањето на *н* кај поголем број примери е обична појава на целото говорно подрачје, но не се исклучени и колебања кои варираат од тврдо *н* (*рамејнци*), незнатно палатализирано *н'* (*рамејн'ци*, *лајн'ско*) и палатално *њ* (*лајњско*) зависно од селото, од претставителите и примерите. Во секој случај палаталноста е присутна како тенденција не само на овој говор, туку и на поширока јазична територија во која се вклопува горнополошкиот говор. Застапеноста се чувствува во некои јужни српски и североисточни македонски говори (Кум. г. с. 64), во дел од кустендилскиот говор¹), во говорот на Скопска Црногорија (Б. Видоески, Северните македонски говори МЈ, V, кн. 2, с. 155), а во одделни примери во Велешко и нешто појужно особено на крајот од зборот. Мекоста во некои стари зборови е запазена во истите позиции во кои се јавува и во нови зборови.

j

1. Консонантот *ј* во почетокот на зборот се губи во примерите: *еден, еднаш, еже, еш* — *ежойѝ, Евреи, Ефѝио, есен* (есењ Вл, Пож, есере, колебање забележуваме кај помошниот глагол *је, е* (3. л. едн.): *је* дојден, не (*ј*)*е, јеребица* покрај *јаребица* БД, Врут, Печ, *еребица* Деб, *јелек* (елек Печ), Лазон *Јеремиоф* ПНС, но во секојдневниот говор почесто *Еремија*, во случаите: *јевла* Вл Ст, *јела* (месности: *Јела* Ср, Горна и Долна *Јела* ДЈ), Горно и Долно *Јелофце* (села). Консонантот *ј* е поставен пред тврдите вокали: *јабана, јабулко, јџглија* сирење, *јагне, јагода,*

¹⁾ Иван Умленски, *Кюстендилският говор*, София, 1965, с. 45, 46.

2. Пред согласка и на крајот од зборот $x > v$ (ф): *дувна* ветерот, не *здивна*, го *јавна* магарето, *мавна* со опашката, *оглувна* стариот, *ивна*, *ививна*, *нивна* работа; *крефко* месо, *фейво* палто — *исфейвено*; *ифиџија*, *бафча*, *орафче* Пож, *орефче* Кун, *йердуфче*, *имавме*, *имафше*; во зборот *мелем* без *в*.

вџрф (покрај *вџр*), *глуф*, *задуф*, *греф*, *меф*, *сџираф*, *суф*; *беф*, *рекоф*, *имаф*; покрај *влаф* и *вла* Пож — *влау* (вок. форма) — *власи*, *врафвра* Пож, *Мав*, *Леун*, *враф* ЖР; покрај *Дуф* и *Ду* (село) *Леун*.

3. Групата *хв* редовно се предава со *ф*: *файи* лошо време, *йрефайиџија* болес, *фџркайи* веде, *белегот* ме *фџркайи*, *фџрли*, *йрефџрли* го детето, *фала* богу, *йофалише* се.

В

Општата карактеристика што ја имаат другите западни говори во врска со артикулацијата и губењето на гласот *в* со голема доследност ја забележуваме и во горнополошкиот говор. Пред безвучните согласки *в* поминува во *ф*: *вџрфка*, *Здрафко*, *кџрфца*, *мрафка*, *мрафче*, *офца*, *цџрфче*. Во позиција меѓу два вокала согласката *в* се губи во ред случаи¹⁾:

1. Кај именките: *гла* (< глава) — *глаџа* — *глај*, *по-гла* ме удри, *за-гла* се фати, *гоедо* — *гоедар*, *јаор*, *неол'а*, *чоек*, *биол*, *варио*, *социо*, *жиоџ*, *нџсџа* (< невеста) и др.

2. Кај глаголите изведени со суфиксот *-ва*: *џлам* (< плавам), не *йраџ*, ќе го *осџам* — ќе го *осџаџиџ* кромидот, ќе *оздрам*, ќе *наџрам*, *йоџраџ*, *џосџим*, *йреџрам*; така и кај глаголите: *йреџаџиџ* кравата, *йре-сџиџаџиџ* на пладне мџжот, *куџуаџиџ* *Мав*, се *обуаџиџ*.

3. *в* се губи во продуктивните суфикси за именски образувања. — *веџ*: *вдоеџ*, *јзоеџ*, *мџрџоеџ*, *џегаџеџ*, *џџргоеџ*; со овој суфикс познати се бројни топонимични образувања (види — Топонимични називи). Во месните називи и во имињата на населбите исто така се забележуваат доста примери со загубено интервокално *в* во формантот *-ово*: *Кунџ*, *Церџ*, *Арсинџо* (< Арсиновоно) ЖР, *Сџирезџ*-Изворче Врут; во формантите *-еви*, *-ави*, *-ови*, *-уви*, *-вина*, *-виџиџе*, *-виџиџ* по загубата на *в* во меѓувокална позиција, вториот вокал ја губи својата слоговност: *деноџ*, (< денови), *лебоџ* (< лебови), *џолоџна* (< полвина), *смрекоџна* (< смрековина), *зимоџиџиџе* (< зимовиште), *векоџиџ* (< вековит), *лекоџиџ* (< лековит); така е и во множинската форма кај личните имиња на *-е*: *Пеџреџ* (< Петреви) нџвје, *Тикеџ* (< Тикеви) *бафчи*. Во членската форма *в* не се губи: *биоџлицава*, *гоедово*, *офцава*.

4. Губење на *в* се забележува и во согласнички групи. *-вр*: *раџче* (< (<враџче), *Раџчиџиџа* (< Враџиџиџта) — назив на село, *раџчиџиџи* синор; *-вски*: *Поџоски*, *Софрониоски*; *-виџ*: *џорник* (< вторник), сп. *џорник* се праџт пазар в Гостџар; *-вн*: *оџнаџџра* (< одвнатра); во групата -

¹⁾ За условите што придонесуваат за губењето на *в* види кај Б. Конески (Загубаџа на инџтервокалноџо *в* во заџпадномакедонскиџе говори, Год. зборник на Филозоф. факултет, кн. I, Скопје 1948, с. 111—128).

сѣво, шѣво: *богасѣо, сверсѣо* Пож, *росѣо* (сп. мие сме *росѣо*), *царсѣо* (сп. некој цар од друго *царсѣо*), *друсѣо* / *друшѣо* (сп. кој ти беше *друсѣо* на Бања).

ф

Кога зборувавме за консонантот *х*, забележавме дека тој најчесто се заменува со *в* (*ф*) зависно од неговата положба во зборот; *х > ф* пред незвучна согласка и на крајот од зборот: *бафча, крефко, шифко, шрефка; върф, греф, кожуф, меф, сѣраф*; наместо согласничката група *хв > ф*: *фала, фърл'аѣ*; голем број зборови од туѓо потекло почнуваат со гласот *ф*: *фамилија, фањела, фенер, фес, фиданка, Филиј, финѣал', фийѣил', оѣт фира, франга, фурна, фусѣан*; во средината се слуша *ф* во зборовите: *кафе, кофа, куфер, Сѣефан; ефѣин, ѣајфа, ѣефѣтер*. Во овој говор не се познати заменувања на *ф* со *в* во претходните примери.

з

Консонантот *з* во овој говор се слуша во случаите што се среќаваат и во другите западни говори. Независно што денес овој глас се задржал во примери од стариот период, во горнополошкиот говор *з* се манифестира повеќе како нова појава заменувајќи го *з* во определени позиции, во туѓи зборови, а се јавува и како резултат на други фонетски промени. За влијанијата и за условите во врска со оваа појава повеќе објаснение дава Б. Конески во Историјата на македонскиот јазик.

1. *з* во почетокот на зборот пред вокал: *саѣн* (*nasai̯* — *nasai̯en*, *најогсаѣн*), *севгар*, мѣ *семнеѣ* рѣките (ќе *изсемна* рѣките Вл, *изсебна* Печ), *семња* (покрај земја Пож, Мав), *сѣраѣ* / *сѣркаѣ* (да је *наспреѣ* ќерката, *насѣраѣ*, се *ѣпросѣраѣ*), *сѣра*, *сѣгаѣ*, *сѣниѣа* (вид тантела) Мав, *сен* (вид трсва), *Сѣре* (месност) ДЈ, *Суна* (л. ж. име), *Сѣѣец* (хидроним) Пож, *сѣриѣки*.

2. Во групата *сѣ* во почетокот на зборот: *сѣзѣга*, *Сѣзѣга* (месност) ГГ, *сѣкаѣ* / *сѣчиѣ*, *сѣр* (ќе се *засѣриѣ*, ќе се *усѣриѣ*), *сѣзѣ* — *сѣсѣка* — *сѣзѣак*, *сѣониѣ* — *сѣонец*, *сѣчиѣ*.

3. *з* во соседство со *н* во примерите: *јѣнѣса*, се *сѣнѣаѣ* — *сѣнсало*, *Сѣнѣсуѣлица* ПНС (месност); во нови зборови од туѓо потекло: *бенѣсин*, *бронѣса*—*бронѣсѣно* тавиче, *пѣшѣка манѣсерѣка*, *менѣса*; во групите со *р*, *л*: *сѣлѣса* (покрај *сѣлѣза*, во др. села, *носѣри*).

4. Во множинските наставки: *бѣлѣсу* (:бѣлѣг), *бѣбѣресѣ* Кун, *дѣресѣ* (:дѣрѣк) Вл, *дѣсѣсу* (pl.tt.), *ѣоѣрасѣ* (:попѣраг) Ст, Вл, *ѣресѣсѣ* (:прѣсѣг; во ковчегот за месѣе), *сѣѣресѣ* (:сѣѣпрѣг; стсл. *сѣѣрѣжѣ* — 'заедно со друг вѣпрѣгнат' ЕР, с. 623), сп. Мие сме *сѣѣресѣ* со Марѣка ('двајѣца што имаат само по еден вол; сѣ ги позајѣмуваат за да стане еден чѣфт за орање'), *ѣевѣлисѣ* / *ѣевѣлисѣ* Печ (:тѣвѣлик).

5. Во други случаи обично е *з* наместо *з*: *мноѣсѣна* Пож, *ѣѣсѣре*, Бело и Цѣрно *ѣѣсѣре* (на Шар Планина), *ресѣул'* — *ресѣлоѣк*; *з < гз*: *најѣсѣаѣ*, се *осѣваѣ* долот Вл, Ст.

II

Во овој говор гласот *и* го забележуваме во случаите што ги среќаваме и во литературниот јазик, а најчесто во зборовите од туѓо потекло, во наставката — *ија* (спрема наставката од турско потекло) и во деминутивни образувања.

1. *иам*, *иамија*, *иамуџра* (младоженец), *иамадан*, *иандар*, *иџ*, *иџер*, *иимрија*, *иин*, *иубе*; *аија*, *баџа*, *баџанак*; *јанџик*, *манџа*, *оџа*, *оџак*, *иџџерџе*, *синџир*.

2. *абериџа*, *алваџија*, *гајдаџија*, *јабанџија*, *ловџија*, *мушџуџија*, *иџрџиџија*, *самарџија*, *иџџанџија*, *шекерџија*.

3. Во деминутивни образувања наместо пообичното *ж* во други западни говори: *бреџе* (:брег) Ср, Кун; *и* и во придавката *бреџен* — *бреџна* — *бреџно* место (во некои села обично е и образувањето *брекче*), *поџе*, *сиџоџиџа* Кун, Мав, Печ, покрај *сиџоџиџа* ДЈ, Пож, *иџоџе* Кун (:полог), спрема *иџоџке* во други села; *иџираџе* (:попрат) Вл, Ст, *сиџоџе* (:стог) Мав, Кун, *снеџе* (:снег) Кун, покрај пообичајните во другите села *снеџе*, *снекче*.

Наместо *ж* во примерите: *сиџеџер* Пож, Кун, Ст, ДЈ, покрај *сиџеџер* Вл, *имерџиџи* Цер, ЖР, ГГ, Ник; *и* од ономатопејскиот глагол *иџаџи* и неговата изведенка *иџа*; согласничката група *жв* > *ив*: *иџаџи* (покрај *жџаџи* Вл, Печ, Леун), *иџаџиџа*; согласничката група *зв* > *ив*: *иџџџаџа* Кун, Пож, Зуб, Ср, односно *иџџџаџеџ* Вл, ДЈ, ЖР; *иџиџа*, покрај *иџиџа* Зуб, Печ.

ќ, ѓ

Наместо прасловенските групи *tj*, *kt* во овој говор среќаваме две вредности; за *tj*, *kt* — *иџи*, *и*, а за *dj* — *џ* (*j*).

Гласовите *ќ* и *ѓ*, независно од нивното потекло, суштествуваат како нормални африкати; се изговараат со широк притисок на средниот дел од јазикот врз тврдото неџце; изговорот е енергичен, но се забележува присуството на фрикативниот елемент. Единствено во глаголскиот прилог (во наставката — *џиџи*) и во адвербот *иџиџе* изговорот на *ќ* знатно е повлечен кон мекото неџце, така што палаталноста доста му е намалена, а артикулацијата му е блиска до изговорот на грленото *к*.

1. *tj*, *kt* > *ќ*: *веќе*, *вреќа*, *вруќина*, *гаќи* — *разгаќен*, *домаќин*, *куќа* — *иџоќиџина*, *леќа*, *мџке*^а, *мџкеџиџа*, *ноќ* — *иџоноќ* — *иџоноќни*, *ноќви*, *иџеќи*, *иџоноќ* — *иџоноќник*, *иџиќиџа*, *свеќа*, — *свеќник* Кун, *свеќник* / *свеџник* Пож, *сиџреќа* — *несиџреќа*, *ќерќа*, *ќе*, *неќум* (*нејќум* Вл, Ст) — *неќеџи* — *неќеџе*; во образувањата на несвршените глаголи: *веќаџи*, *иџаќаџи*, *иџаќаџи* — *иџеџаќаџи* — *иџеџаќаџи*, *фаќаџи* — *иџофаќаџи* — *иџефаќаџи*: во именски образувања: *блаќани* (:блато), *галаџиќанец* / *галаќанец* — *галаџиќани* (:Галате), *иџироќанец* — *иџироќани* (од 'Пирот' и од 'Пирок'), а кај некои претставители и *иџироџиќанец* Пож; во наставката *-иќ*: *иџаџиќиќ* ('дете што личи на татка си'), *Буџоќиќ* (< Буџоџиќ; месност и планина) Ср; во придавките про-

Зуб, Ливаџе ПНС, Долни-Ливаџе Деб, Сџари-Ливаџе Пож, ДЈ, Паџраџе Деб; л'уди на целата територија (лит. луџе).

3. *k, ɣ* можат да бидат добиени и на друг начин во туѓи зборови: *бекар, дуќан, кејенек, ќерамида, кеф, коџек, коше; ќердан, ќериз, ɣоа, маѓешар, маѓија*; во називите *Ејуџечки-Нивје Чај* и *Ејуџечки-Гробиџија* Вл, наместо *ɣ* останал само палаталот *j*; сп. и во пословицата-Чел'та и со *ејуџиин* ќе те фатет пријател' Пож, но *ɣ*: — Ако сум цџрн, *ејуџиин* не сум Срет, во називот *Ѓуџеџа* (чешма) ДЈ. Кај одделни претставители покрај *Скојје* сум слушал изговор и *Скојке, џлуџке* (српхрв. 'џлућа') ЖР.

skj, stj — zdj, zgj

Овие прасловенски групи во горнополошкиот говор дале рефлекс *шџ* — *жг*: *вешџерка — вешџерица, гушџер — гушџерица, клешџи, шџавен* (лит. *шџавеј*), *шџира — шџиркавица* (крава која не се тели); *гошџе^аџ* Пож, *кџриџеаџ* Вл, *миџројкџриџани* (назив на жители од с. Митрој Кџрсти), *џеџроф кџриџансџ* (вид цвек) ДЈ, *ишџиџи, џрошџе^аџ* Кун; во наставките *ишџе — ишџа*: *оџишџе, сџџрнишџе, гробишџа, сонишџа*; во месните називи: *Граџиџе* (<Градиште) Ст, Деб, *Селишџе, Рамџишџе, Вљнишџа* Цер, *Лекишџа* Суш, *Расаџишџа* Кун, Бел, ПНС; *гл'уш — гл'уждоџ* Кун, Ср, ЖР, *дош — дождој* (:дожд) — *дождалник*.

Губење на консонантите

Кога зборувавме за консонантите *j* и *ɣ*, особено ја потцртавме нивната лабилна положба меѓу вокалите. На ова место ќе го проследиме и губењето на другите консонанти во интервокална позиција и во согласни групи.

Понекогаш *g* се губи во именските образувања со — (*g*)иџа, (*g*)иџе: *Богороџа* (<Богородица), *воџа* (<водица), *воџе* (<водиче), *Пеџро-Воџе* Ср, *ливаџа* (<ливадица), *ливаџе*; во согласните групи поради тежок изговор: *ке мџрнеџ* (<мџрднет), *набоџа* (<набодџа) 'вид вила' Вл, Ст, *џлане* (<пладне) Врут (сп. тџргнџ на *џлане*), *свџрле* (<сврдле); кај броевите: *дваесеџ, џриесеџ* итн; доста често *g* се губи и во глаголските форми кај глаголите со 'дам' (лит. *даге, гледа, наџде, оди, доџде, џоџде* итн): *ке дам — даеш — даеџ, даеме — даеџе — даџи* (покрај *ке дадам*); *гле^ам — гле^аш — гле^аџ, гле^аше, ќе џогле^ам*, детето ќе го *џрегле^аџ* на доктур; *ке наџдам — наеш — наеџ* (покрај *ке наџдеш, наџдеџ*); *кџм* (ке *одам*) — *оџи — оџиџ* (одит) — *оџме — оџиџе — о^аџ, оџла — оџле, оџ побџргу* (покрај *оди* Ст); *ке до^ам — доеш — до^аџ; ќе џо^ам* (<поџдам) — *џо^аџ*; во прилозите; *џџае* (<отаде), *свекае* (<свекаде), *одзај* (<одзади) покрај *одзаџи | одсаџи*; *g* се губи во бројот 'еден' кога се наоѓа во различни состави; *енаш, ениџа, ен-џаџ*; во согласни групи: *роџџо* (<родство); *наџре* Вл, Ст под влијание на тетовскиот говор, покрај *наџред* во другите села.

сѣ>шѣ: шѣирѣо, шѣирѣосан.

ск>шк: шкала, шкалка 'степеница на скалата', Шкала Г.І.

сѣ>сл: во примерот најѣрслук (<наѣрсток) ЖР.

сѣ>фѣ: камењи бефѣченѣи Ст, мафѣа (:маст), мефѣе (:месо), Пефѣи Ст (:песок), жѣлти ѣрафѣи ф тиѣа лежат.

сч (зч), шч>фч: брефѣе (<бресѣе<брестѣе), вофѣе (<вошѣе: воз), вофѣе (:вошка), грофѣе (<грошѣе: грозд), гуфѣе (:гуска) Вл, клафѣе (:клас), кофѣе (:кост) Вл, круфѣе (:круша), лифѣе (:лист), мофѣе (<мосѣе<мостѣе), оѣафѣе (:оѣашка), Пефѣчиѣа (:песок) Суш, ѣрефѣе (:преш; лит. ѣраз), ѣуфѣе (:пушка), фефѣе (:фес).

3. Поради тежок изговор се скратуваат групите:

сѣн>сн: радосни, жалосни, зависник (:завист).

сѣл>сл: ѣослан (:постела), завислив (:завист).

сѣј>сј: бресѣе, лисѣе, ѣосѣе Вл.

згј>зј: грозѣе.

Групите -сѣр -здр не се упростуваат; согласките ѣ, г се пазат: бисѣро, но и брисѣа вода (со метатеза), јасѣрей, сесѣра, сѣража — Сѣражник Зуб, Сѣража Ср, сѣраѣор, сѣраф, Сѣреак ДЈ (месност), сѣрела, сѣрина, сѣрижеш, сѣројник; здраф, здраво, здравѣе, здројѣо, Здраве.

4. Вметнување на секундарни ѣ, г во согласните групи ср, зр, жр е како во другите западни говори: сѣрам — несѣрамна неста, сѣребро—ѣосѣребрен пѣрстењ—сѣребрено котле (кѣрсте), сѣреда (но и среда Ст), сѣреде зима, на сѣрей орман, ќе те сѣрейѣа сѣреде двор Вл, насѣреде, Сѣредок ПНС, сѣрека, несѣрека, на ѣресѣрека 'во пресрет', Сѣрейѣово (Полог с. 335), но во овој назив денес почесто Срейѣко, Сѣрезо, Сѣрезов-Дол Пож, Сѣрезѣ Изворче Врут, здрак — здраци, здзел—здреана је крушата, ѣрездреале Вл, ќе уздреаѣа цагалите, уздрено јаболко Мав, мездра/мездре Печ (мезре Кун), ждребе.

Замена на консонанти, асимилација, дисимилација, метатеза

1. Замена на консонанти: лѣмѣа (:лампа), Задел (<Забел) Цер, ѣекме (т. текне) Вл, ДЈ, Мишо Сераѣиноски (<Серафимоски) ГГ, ѣамаѣн (<тамаѣн) Кун, Мав, Зуб, мол (:моф<мох) Кун, Пож, Ср, вејѣлица (<вејѣвица), коѣри(ј)ѣ (<коѣрѣва), шѣѣавен (<шѣѣавел'); ѣ(ј) наместо г поради смекнување или наспоредно во адјективите-ѣреден, заѣен: ѣреѣен (ѣрѣен Пож) — ѣреѣна покрај ѣреѣна — ѣреѣница покрај ѣреѣница (предниот дел на фустанот при кроење), заѣен (заен Пож) — заѣна покрај заѣна опрегачка — заѣница (како опозиција на ѣреѣница), оѣсаѣи /оѣзаѣи Мав. Во месни називи често среќаваме композитуми со адјективна определба сѣреден во кои г се заменува со ѣ, односно со ј: Сѣреѣни -Завој, Сѣреѣни -Рит Кун, Сѣреѣно Мѣло, Сѣреѣни-Пѣт ДЈ, Ср, Сѣреѣни-Буки Ср, Сѣреѣна-Краста, Сѣреѣна-Вода Суш; во Никифорѣ наспоредно ѣредна / ѣренна, заѣна / заѣна; две н, односно замена на г со н; повеќе се чувствува во мн. форми ѣренни, заѣни која црта е од субјективен карактер; кај одделни претставители ѣ се заменува со к во секѣемѣар (спрема оѣѣомѣар).

2. А с и м и л а ц и ј а. — Примери со асимилација забележуваме во случаите: *с — ш > ш — ш*: *Шушица* (< *Сушица*) БД, ЖР, Деб, *шушлек* ЖР, *шушлец* Зуб, *шушец* Печ, *спрема сушец* во другите села.

3. Д и с и м и л а ц и ј а. *р — р > р — л*: *кромѝл'* (< *кромлир*) ДЈ; *н — н > л'*: *финѝал'* (< *финѝан*) Кун; *р — р > л — р*: *Глигур*; *р — р > ј — р*: *вејверица* Зуб, Мав, *вајверица* Пож (иначе *верверица* е пообично на целата територија); *р — р > р — л (л — р)*: *инѝрил'ан* / *инѝлиран* < *интерниран*.

4. М е т а т е з а. *л — р > р — л*: *корел'а* (< *колера*) Мав, Леун; *р — л > л — р*: *Л'ариноец* (и *Ралиноец*, од антроп. *Рале*; хидроним во атарот на селото Вралчишта), *леворвер* (< *револвер*); *н — л > л — н*: *оломнани* (< *ономлани*).

Други видови метатеза: *сѝѝрна* (< *страна*) познат уште и во некои југозападни (преспанскиот, охридскиот и струшкиот) говори. Од горнополошкиот говор оваа метатеза се проширила и во соседните долнополошки села Милетино, Человек и Блаце, а исто така и во некои горнопоречки села (*сѝрна* покрај *сѝрана* во с. Здуње) како и во селата од Тајмишката група (*сѝрна* во с. Букојчани, сп. во називите *Преку -Сѝрна*, *Долна* и *Горна Преку -Сѝрна*); *машѝѝрка* (*машѝраба* во лит. јазик) Вл, Ст; *ѝокираѝ*, *ѝокирач* (< *покрива*, *покривач*); *кв > фк*: *Лофка* (< *Локва*) БД — назив на месност; метатеза во раздалечени слогови: *брисѝа* (< *бистра*) вода, се мѝтит водата да не седит *брисѝа*, но секогаш *бисѝер* извор; *красѝи* (лит. *касѝри*).

Согласките на крајот од зборот

1. Согласните групи *-сѝ*, *-шѝ*, *-жѝ*, *-зѝ* на крајот од зборот во еднословните зборови се упростуваат освен во изговорот на некои претставители. Согласката *ѝ* на апсолутниот крај е нестабилна, дури не се чувствува: *брес*, *бос*, *веш*, *гѝрс*, *лис*, *ѝлас*, *ѝриш*, *ѝѝрс*, *цвѝрс*, *чис*, *шес*; *бос* — *боздоѝ*, *грос* — *гроздоѝ*, — *гроздоѝ*, *дош* — *дождоѝ* — *дождоѝ*.

Во повеќесловните зборови согласката *ѝ* потполно се губи во групата *-сѝ*; *ѝ* се губи и во придавските образувања: *жалос* — *жалосен*, *милос* — *милослиф*, *радос* — *радосен*, *болес* — *болесен*; сп.: Кој на *младос* не работит, на *сѝарос* тргнат Ниќ; покрај *авгус* може да се чуе и *авгусѝ* Кун; во множина согласната група кај поголем дел од населението останува без промена: *жалосѝи*, Јоше во куќата имат две *радосѝи* итн.

2. Како во литературниот јазик, така и во овој говор звучните согласки на крајот од зборот се слушаат безвучно (Полог, с. 294): *гроѝ*, *дѝи*, *леѝ*, *брек*, *ѝрак*, *рок*, *снек*, *граѝ*, *груѝ*, *риѝ*, *суѝ*, *бѝрс*, *гѝс*, *јас*, *ѝрас*, *ѝлас*; *белек*, *браѝучеѝ*, *желуѝ*, *нароѝ*, *обрас*.

3. Во реченицата звучноста на консонантот на крајот од зборот, најчесто кај предлозите, може да се задржи во позиција кога наред-

ниот збор започнува исто така со звучен консонант, или сонант сп.: Благоја стои*т* *ѝ*од нива. Над ливада*ѝ*а имат еден јаор. Боже низ лозје и пушти воло*ѝ*те. Раи*ѝ*и*ѝ* Мус*ѝ*афов не дојде. Не с*ѝ*и*ѝ*ф благ ден со жена ми. Ова уште подобро се забележува во називи на месности: Ѓ*о*нов-Дол Ср, Р*е*мов-Гро*ѝ* Ср, Богдан*о*в-Ри*ѝ* БД и во др. акцентски целости.

4. Звучна согласка наместо безвучна забележуваме во средината на зборот во примерите: адрес — агреза — агрезо*ѝ*, болес — белезо*ѝ* — болези, мирис — миризи, ѝакос — ѝакози, Борис — Бори*ѝ*за го виде, ѝро*ѝ*ас — ѝро-ѝази — ѝро*ѝ*азо*ѝ* Ст, ѝалас — ѝалази, шинобус — шинобузи, аф*ѝ*обус — аф*ѝ*обузи (покрај аф*ѝ*обуси), магдонос — магдонози — магдонозо*ѝ*.

МЕСТОТО НА АКЦЕНТОТ

Во горнополошкиот говор акцентот редовно паѓа на третиот слог од крајот како што е и во другите западни говори независно дали зборот се зголемува со префикси и суфикси. Отстапување од третосложното акцентирање има во глаголскиот прилог (*ко*ѝ*ајќи*), во прилозите и прилошките образувања: од*ѝ*ај, од*а*мна, ѝам*а*м (и ѝам*ѝ*м), сп.: од*ѝ*ај го донесе брашното, брат ми е од*а*мна преселен в Гостиар, ѝам*а*м работа; син*о*јка; кај некои претставители покрај годин*а*ва, недел*а*ва, зим*а*ва, есен*а*ва, се чувствува извесно одолжување на акцентираниот слог: годин*а*ва, недел*а*ва, зим*а*ва, есен*а*ва. Ова повеќе се чувствува при логичкото истакнување кога се настојува нешто поуверливо да се потврта. Во разговорниот јазик овие прилози нормално се акцентираат: годин*а*ва, недел*а*ва итн.; колебање во акцентирањето се забележува и во извикот јазак (покрај јаз*ѝ*к).

Отстапување од третосложното акцентирање се забележува и во зборовите во кои настапило смалување бројот на слоговите со образување на дифтоншки групи; и во овие случаи акцентот не се повлекол на третиот слог како што е случај со долнополошките говори, туку останал на старото место како што е во западните говори: браг*а*ѝа, ѝиј*а*ѝа, Бег*о*ѝа (месност) Чај, бук*о*ѝа, дѝб*о*ѝа, јал*о*ѝа, сур*о*ѝа; ѝол*о*ѝа, ѝаѝк*о*ѝа, узриг*о*ѝа; неѝр*а*ѝа (неѝр*а*ѝа / неѝр*а*ѝа Вл, Ст). Таква е положбата и во случаите каде што со мататеза вокалот и попаднал во дифтонг со вокалите а и е (формантот-ница > иница): сии*а*ѝа, ѝоѝѝ*а*ѝа, Гавр*а*ѝа (месност) Вл.

Колебање во акцентирањето се забележува кај заменските придавки за количество: кол*а*ѝф / кол*ѝ*каѝ, ол*ѝ*каѝ, ѝол*ѝ*каѝ / ѝол*ѝ*каѝ.

На последниот слог акцентот може да падне кај туѓите зборови кои завршуваат на — он: балк*о*н, бал*о*н, ваг*о*н, најол*ѝ*јон, ѝелиф*о*н — ѝелиф*о*но*ѝ*; во множина во акцентираниот вокал се чувствува незнатно одолжување: балк*о*ни, бал*о*ни, ваг*о*ни, најол*ѝ*јони; така и бонб*о*ни, грамоф*о*ни, ѝерб*о*ни, сал*о*ни; кај некои претставители сум слушал ѝарѝѝиз*а*н (покрај пообичниот изговор ѝарѝѝизан) — ѝарѝѝиз*а*ни, ѝал*а*ѝа (покрај ѝал*а*ѝ). Акцентот на последниот слог не е непознат и во другите западномакедонски говори, но должината на акцентираниот слог во множина е горнополошка особеност.

Колебање во акцентирањето и во *еројла́н* покрај *эројла́н*; одолжување на акцентираниот вокал се забележува во примерите од турско потекло: *а́йáсна*, *бару́йáна*, Вл, Кун, Ст, *кафáна* Зуб; само одолжување во *зёр* Кун *сáч*, *сáйи*; на последниот слог акцентот паѓа во туѓиот збор *ра́маи́йис*

А к ц е н т с к и ц е л о с т и. — На третиот слог од крај акцентот паѓа и во акцентските целости кои се образуваат според општите принципи што важат и за другите западни говори. Најчести акцентски целости образуваат предлозите со именките и тоа кога спојот има прилошка определба. Дали акцентот ќе се пренесе врз предлогот во голема мера ќе зависи и од раширеноста на спојот во разговорниот јазик. Најчести случаи за префрлување на акцентот врз предлогот се среќаваат во спој со едносложна или двосложна именка. Логичкото истакнување на именката или членувањето на именката го исклучуваат образувањето на акцентската целост. Примери: *зá-бра́да*, *зá-рака*, *на́-дѣрво*, *на́-чело*, *бéз-вода*, *и́рéd-нос*, *и́о-бразда*, *и́о́йи-село*, *и́рeйи-коња* Врут; во месни називи: *На́-Гла* ДЈ, *На́-Ти́йец* Леун, *Зáйи-Кърс*, *Више́-Село* Леш, *По́-Река*, *Преку́-Леска* ПНС, *Преку́-Река* Суш, (но *и́реку́-и́йи* Бел).

Акцентски целости обрзуваат и споеви од предлог со формит од личните заменки при што акцентот може да се пренесе врз предлогот: *о́д-нас*, *до́-ним*, *и́реку́-себе* Врут; *бéз-него* *бeс-ше́бе*, *ме́гу-вас* итн. предлогот со акцентска целост образува само во спој со заменски форми: *со́-мене*, *со́-него*, *со́-вас*, *со́-ним* (но: *со* *сѝа́й* го удри, *со* *ко́њ* дојде итн); предлогот со во акцентска целост со именка го забележав во примерот *со́-сви́њи* кај одделни претставители од селото Стенче. Веројатно можат да се забележат слични случаи и во другите села, бидејќи се работи за веќе установен состав со прилошко значење какви што се *с-кози*, *с-офи*, *з-гоеда* доста раширени во позападните говори и соседниот поречки говор.

Карактеристичниот горнополошки предлог *ке* (*ке*) не образува акцентски целости ниту во спој со именка, ниту пак со лична заменска форма од причини што именките во спојот се членувани или се на друг начин определени така што прилошката функција овде не е примарна. Формите од личните заменки во спој со предлогот *ке* секогаш се акцентирани: *ке на́с*, *ке ва́с*, *ке не́го*, *ке не́а* (*ке не́а*) итн. Акцентот не се префрла и врз третосложните предлози.

Придавките, придавските заменки и броевите во атрибутска служба образуваат акцентска целост во спој со именка пред која стојат. Со поголема доследност се образува акцентска целост кога спојот добива прилошка функција, а особено се чести како определби за место.

Придавка и именка: *но́ва-кука*, *се́рајна-вълна*, од *десна́-сѝѣрна*, *сѝа́р-ба́бајко*, се зафаќат со *други́-деца*, *други́-чоек* Врут, *ле́йно́-време*, *зимна́-доба*, *горни́-ниве́је*, *сѝредно́-йо́ле*, *ке суана́-круша*, прет *сѝа́рана-кука*; така и во месните називи: *Ба́бина-Ду́йка* Леш, *Бе́ла-Во́да*, *Висока́-Бука* ДЈ, *Сѝуде́н-Извор* Леун, *Гола́-Кра́сѝа* ГБ, *Долни́-Осој* Леш, *Сѝуде́на-Во́да* ДЈ, *Суа́-Го́ра* (планина), *Че́сѝи́-Дре́ње* ДЈ, *Ра́дев-Дол*, *Ме́чкин-Дол* Суш.

Отстапување од третосложното акцентирање во вакви споеви, познато и во позападните говори како и во говорот на соседните села од

МОРФОЛОГИЈА

ИМЕНКИ

Образување на именките

1. Образувања што означуваат лица. — Најпродуктивни суфикси за образување именки што означуваат лице од машки род се: *-ник, -ар, -ач, -ец, -ија (-чија), -иел'*.

-ник: *бескуќник, вџрсник, грешник, маѓејсник* Мав, Печ, *работник, скијник, сџројник*.

-ар: *бањар* ('лице што се грижи за бањата'), *водар, воло^ар* Кун, *гоедар, измекар, маѓешничар* Кун, Ср (*маѓеишар* Ст, Вл, *маѓиар* Пож, *маѓешар* Зуб), *млекар, офчар, иџрсиењар, свињар*.

-ач: *бањач* ('лице што се бања'), *берач, водач, гле^ач* (<гледач) Кун, *гоишач, ко^ач* (<ковач) Кун, Пож, *крадач, куйуач, ловач* (и *ловец*), *орач, џе^ач* Кун, Пож, *йомагач, иродач* (<иродавач).

Имињата што означуваат припадник на населено место, крај или припадник на народ се образуваат како и во другите наши говори со наставките

-ец (или проширена — *анец, —чанец*), — *јанин¹*) — *јанец*: *вашинец, нашинец; велешанец, гостинарец, горнојоложанец* (:Горни Полог), *горно-реканец* (:Горна Река), *кичец, ирилейчанец, шейоец; Румунец, Тал'јанец* (<Италијанец), *грајанин / грајанец* (:град), *дебранин / дебранец, скојјанин / скојјанец; иуѓоземјанин / иуѓоземјанец* ('лице што престојувало подолго време во туѓа земја'); мн.: *грајани, дебрани, јоложани, јоречани, скојјани, иуѓоземјани*; како овие и образувања со наставката *-ин*: *Бугарин, Русин, Србин*. Во овој говор во примерите што означуваат припадници на села од Горни Полог не се забележани образувања со старата наставка *-ин*; покрај образувањата со *-ец* и со *-јанец* од населените места на —*ово* > *џ*: *куноец / конофчанец—кунофци, мавроец / маврофчанец — маврофци, иечкоец — иечкофци, срејкоец — срејкофци, леунец — леунци*; множинските образувања на *-ани* во примери од населени места со други завршоци: *бањичани, врујочани, галайќани* (:Галате), *дебрешани, гонојчани, здунчани, зубофчани, јелофчани, лешичани, миџројќџишани* (:Митрој Кџрсти), *сушичани*; на *-и*: *балинци* (:Балин Дол), *носелчаници* покрај *носел-*

¹) Б. Марков, *Именските наставки -ин и -јанин*, МЈ VII, кн. I (1956), с. 16—21.

чани, ѿжаранци, ѿшурчанци; во с. Стенче аналогно на овие образувања и илигденци, мийшовденци, ѿејковденци (мн. ф. 'домаќините што празнуваат Илинден и Петковден').

-ија. Образувањата со наставката -ија во овој говор се доста чести: *анѿи(ј)а, босѿанѿи(ј)а, браздари(ј)а, гајдари(ј)а, ловѿи(ј)а, млекари(ј)а, муѿиѿуѿи(ј)а, ѿѿрсѿенѿи(ј)а, ракиѿи(ј)а, ѿѿѿанѿи(ј)а, кираѿи(ј)а*; примерите *абериѿи(ј)а, арамѿи(ј)а, аѿиериѿи(ј)а, големѿи(ј)а, муабейѿи(ј)а* ($\mu > \text{ч}$ поради едначење) можат да се употребуваат независно од родот: Мајка му е *муабейѿи(ј)а* а детето *фал'бари(ј)а* (во значење на носители на особини); од образувањата на -и(ј)а ќе ги приведеме примерите: *арами(ј)а, дели(ј)а, кади(ј)а, сијби(ј)а, сиѿи(ј)а, суди(ј)а, ѿери(ј)а* итн.

-ѿел'. Оваа наставка не е продуктивна и е ограничена на неколку именки дојдени во овој говор по административен пат. Покрај *ѿреѿсе-гаѿел', ѿриѿѿел', учиѿел'*, во поново време среќаваме и *рѿководиѿел', уѿравиѿел'*.

Имињата на лица од женски род се образуваат најчесто спрема соодветните имиња од машки род со наставките: -ка, -инка, -ица.

-ка. Со наставката -ка, или комбинирана со сложените суфикси -арка, -ачка, -инка, се образуваат имиња што означуваат работник или професија: *бањарка* ('жена што е на работа во бања'), *водарка, волоарка* Вл, Мав, *гледачка* ('жена што гледа, што бае'), *гоедарка, гоѿвачка, крадачка*; имиња што означуваат прилаѓање на населени места, краишта, земји и слично: *велешанка, вруѿочанка, галаѿѿанка, госѿиарка, дебранка* (:Дебер), *дебрешанка, железноречанка, здруѿчанка, јелофчанка, кичефка, кунофка* (и *кунофчанка*), *маврофка* (и *маврофчанка*), *ѿечкофка, скоѿѿјнка, ѿеѿофка, чајлинка* (:Чајле); *горнореканка* (:Горна Река), *грајанка* (:град), *ѿоложанка* (:Полог), *ѿоречанка* (:Порече), *сел'анка*; *Влаинка, Гѿркинка, Сѿрбинка*; со -инка и именките *робинка, слугинка*.

Други образувања со оваа наставка: *бегал'ка, доил'ка, домаќинка, ѿриѿѿел'ка, големѿифка фал'бариѿка*.

-ица. Овде се доста обични образувањата со наставката -ица: *грешница, колейкарица* ('жена што има мало дете во колепка') Ст, *маѿешница, ѿовиѿѿица* ('жена слична на колейкарица со мало дете што го ѿовива'), *скиѿиница*.

-ија. Со наставката -и(ј)а ги забележуваме примерите: *везари(ј)а* ('жена, девојка што убаво везе'), *водари(ј)а* ('жена, девојка што носи вода на свадба или што е задолжена оваа работа дома да ја обавува'), *меса-ри(ј)а* ('жена што има задача да готви, односно да меси на свадба или дома'), *ѿеснари(ј)а* ('женско лице со добар глас за пеење').

2. С о п с т в е н и и м и њ а. — Личните имиња од машки род, како и во другите наши западни говори, и во овој говор имаат слични образувања. Основните машки лични имиња имаат свои хипокористички кои во најголем број случаи супстествуваат наспоредно со основното име, сп.: *Тикомире, Тикомире, Тике* бре, ела ваму! Кај најголем број сопствени имиња се употребува хипокористикот, пак дури во извесни случаи во секојдневниот говор се генерализираат како основно име, сп. *Мил'че Мил'че-*

ски (и патронимот од хипокористик) ДБ. Ова лесно се забележува и во називите на места: *Мијајлеј-Ливаѓе* ЖР, *Мийреј-Чешма* ЖР, *Мийреј-Нива* Печ, *Тан(е)а-Лака* ПНС, *Слафче-Дол* (<Славчев) Леш и др. Независно дали е името основно или хипокористик, кај сопствениите имиња од машки род разликуваме образувања на консонант, односно со наставките: -ан, -ин, -ил', -мир (или со други консонанти).

-ан: *Богдан*, *Дејан* Цер, *Душан*, *Јоан*, Вл, *Кузман*, *Мил'ан*, *Сил'јан*, *Сџејан*, *Сџојан*, *Трајан*, *Фиган*, *Цвејан*.

-ин: *Божин*, *Дојчин* Кун, *Марџин*, *Мил'агин*, *Никогин*, *Пејчин*.

-ил': *Бил'бил'* Ник, *Даил'* ГБ, *Исаил'*, *Карафил'* ЖР, *Микаил'*, *Миаил'*, *Мисаил'*, *Самоил'*.

-мир: *Вел'омир*, *Виџомир*, *Л'убомир*, *Сџанимир*, *Тикомир*, *Чедомир* и др. Во секојдневниот говор во поголема употреба се нивните хипокористици: *Вел'о* / *Веле*, *Виџе*, *Л'убе*, *Сџане*, *Тике*, *Чеге*; други имиња на консонанти: *Аврам*, *Јаким*, *Милош*, *Младен*, *Нофий* (<Неофит), *Новак*, *Филиј*, *Танаш* (покрај *Аџанас*).

Образувања на лични имиња од м. род со други наставки.

-ко: *Анѓелко*, *Аџанаско* / *Танаско* (од *Аџанас*), *Брајко* Кун, *Суш*, *Бранко*, *Дуко* Гал, *Гераско* (од *Герасим*, сега само хипокористикот), *Змејко* ГБ, *Јанко*, *Марко*, *Пејко*, *Рагенко*, *Рајко*, *Цвејко*; други образувања на -о: *Будо* Гал, *Гечо* Ср, *Грујо*, *Гуро* ПНС, *Мино*, *Мојсо*, *Сџрезо*.

-а, -ија, -оја: *Никола*; *Ананија*, *Димџирија*, *Генадија* ГГ, *Горѓија*, *Илија*, *Мейодија*, *Нуфрија* (хипокористикот *Нуфре*) ЖР, *Суш*, *Тодосија*; *Благоја*, *Богоја*, *Добровоја* (почесто во употреба *Добре*).

-е. Најголем дел од образувањата на личните именки со наставката -е всушност се хипокористици: *Блаже*, *Боге* (од *Богдан*), *Диме* / *Димче* / *Мийре* (од *Димџирија*), *Геле* (галовно од *Анѓеле*, *Анѓелко*), *Горе*, *Здраве*, *Зоре* (од *Зоран*; хипокористикот почест), *Јоше* (од *Јоан*), *Јндре* Ср, *Кун*, *Које* (од *Прокојија*) Кун, *Кузе* (од *Кузман*), *Куле* ДЈ, *Куне* ГГ, *Мијајле* (од *Миаил*), *Миле*, *Нове* / *Ноаче* (*Но^аче* Кун), *Симе*, *Сџојче*, *Тане* (од *Атанас*), *Тике* (од *Тикомир*), *Тосе* (од *Тодосија*), *Ќијре*, *Форе* (основното име *Никифор* денес не се употребува), *Чеге*. Во хипокористичките покрај наставката -е наспоредно се употребува и -о во примерите: *Анџе* / *Анџо*, *Арсе* / *Арсо*, *Владе* / *Влаго*, *Косџе* / *Косџо*, *Кърсџе* / *Кърсџо*, *Томе* / *Томо*.

Лични имиња од женски род. — Општа карактеристика за образувањето на овие имиња е, како и кај машките, наспоредна употреба на хипокористикот со основното име. Се забележува тенденција основното име повеќе да се заменува со хипокористикот. Хипокористичните образувања што ја одразуваат галовноста заземаат важно место во антропониимијата на Горни Полог. Така, не се ретки примери кај имињата од женските лица да се паметат исклучиво хипокористичките: *Коџа* (осн. име *Косџадинка*), *Дол'а* (осн. име *Досџана*, *Досџа*); независно дали се работи за хипокористик или за основно име, женските лични имиња најчесто се образуваат со наставките: -ка, -ана, -џа, -ица.

-ка: *Бојка*, *Босил'ка*, *Везирка* Пож, *Душка* (од *Душанка*), *Злаџка* (и *Злаџа*), *Зорка* (и *Зора*), *Иванка*, *Илинка* (и *Ил'ка*), *Ленка* (од *Лена*,

Елена), Менка, Милка, Мирка, Павлинка (и Павлина), Сѿефка (и Сѿефанка, односно Сѿефана); последните се поретко во употреба; Убафка.

-ана: Бојана, Досѿана, Драгана, Кѿрсѿана, Миѿана.

-ца: Боца (од Босил'ка), Доца (од Досѿана, Досѿа), Коца (само хипокористикот во употреба).

-ица: Верица (од Вера), Горица (од Гора), Душица (од Душанка), Кайица (од Кайа), Л'убица (од Л'уба), Марица (од Мара). На ова место ќе ги приведеме и женските имиња добдени спрема името на мажот: Бил'билица (:Бил'бил'), Димеица (:Диме), Душаин'ца (:Душан), Додеица (Доде), Косѿеица (:Косте), Младеица (:Младен), Нофиѿица (:Нофит), Раденкоица (:Раденко), Тодосѿица (:Тодосѿја) итн.

Имињата Досѿа (покрај Дол'а), Магда, Мара/Марија, Миѿра, Роска/Роса, и денес се во честа употреба; образувањата со наставката -че со галовно-деминутивно значење се од поново време и немаат широка употреба; пообични со ова образување се имињата Верче, Ленче, Менче.

Независно дали се личните имиња од машки или од женски род, со суфиксот-иѿиѿе се можни образувања со аугментативно-пејоративно значење: Младен — Младениѿиѿе, Стојан — Сѿојаниѿиѿе, Трифун — Трифунѿиѿе, Марија — Марѿиѿиѿе, Сънда — Съндиѿиѿе, Петреѿа — Пеѿреѿиѿиѿе и др.

Општ белег на антропонимите од овој крај е имињата да се даваат спрема православниот календар или спрема библиските имиња; ваква црта носат особено имињата од селата Долно Јелофце, Маврѿ, Никѿфорѿ, Леунѿ. Исто така е забележлива и старата словенска наставка -мир. Продолжување на словенска традиѿија во антропонимијата претставува и необично развмениот усет кон изменување на основните имиња и создавање разновидни хипокористични варијанти.

3. Роднински имиња. — Имињата што ја означуваат фамилијарната припадност се образуваат како и во другите наши западни говори со наставката -оѿци (<овѿи): Бежаноѿци, Клинчароѿци, Косѿоѿци, Секулоѿци Кун; Поѿоѿци Зуб, Гал, Балабаноѿци, Мироѿци Гал, Мил'чеѿци, Печоѿци, Томеѿци Пож, Грубеѿци Бел; наспоредно со -оѿци, во Горно и Долно Јелофце и образувања со наставката -еѿ (<евѿ), -оѿ (<овѿ): Давидоѿци, Пеѿоѿци, но и Караѿоѿ, Кокеѿ (со член — Кокеѿне), Кулеѿ (Зай Кулеѿ, маалска месност), Под Новеѿ (маалска месност) ДЈ, Поѿеѿ-, Пуреѿ-, Радеѿ, Ценчеѿ ГЈ; во с. Зубофце покрај -оѿци (Поѿоѿци) забележав образување и со -оѿце во фамилијарните имиња: Полкоѿце, Сѿеѿаноѿце, Фичуроѿце.

4. Називи на животни. — Наставките со кои се образуваат овие имиња во сѐ се еднакви со образувањата во литературниот јазик; со наставките -ец, -ак, -ар, -ко се образуваат имињата од машки род.

-ец: буѿиѿиѿареѿ Печ, јунеѿ, маѿеѿ Зуб, молеѿ.

-ак: ждребак ('ждребе од две години'), гусак Вл, свизак.

-ар: бѿмбар Ср, Мав, / бумбар ЖР, гусар Кун, свизар Печ.

-ко: *белко, лиско, сифко, сурко, шарко*, обично за називи на животни спрема бојата на длаката; наставките -чо, -че ретко се слушаат.

Со наставките -ица (-вица), -ка се образуваат најголем број имиња од женски род.

-ица: *биолица, верверица, ереблица, майица, майпорица, сйоноица; кукаица* (< кукавица), *ласйоица* (< ластовица).

-ка: *јуничка, калешка* ('овца со црни белези околу очите'), *рогушка* ('овца со рогови'), *йейелешка* ('вид змија'), *йоййолошка* ('вид птица'), *сагшшка, сурка* (за овци); во говорот на с. Вълковија необичен впечаток прави настојувањето да се диференцираат називите за женски род спрема машкиот кај некои животни: *синичарка* (:синичар), *шйгъркица* (:штгърк), *гушйгерица* (:гуштер).

5. Имиња на предмети. — Ќе се ограничине овде на образувањата што означуваат називи на орудија (направи), материја и на називи од растителниот свет. Најчести наставки за машки род се: -ак, -ник, -ец.

-ак: *бързак* ('семе кое порано зрее во споредба со др. видови'), *сийнак* ('најситните плодови') сп. останал само *сийнакош, шромак* ('семе од лченка кое побавно зрее, но дава покрупен плод', како опозиција на *бързакош*).

-ник: *вечерник* ('леб, навечер го отпева попот спроти славата') Мав, *гакник, гомнарник* (во др. говори *гомбел*, 'вид трев. растение') Вл, *зелник* ('вид месено'), *колесник* ('вратата од дворот за колата'), *къкник* (:катник), *лазник* ('лествица за практична употреба') ЖР, *лешник* ('плод од леската'), *лсйурник* ('лсник'), *йлазник, йлужник* и *ралник* (делови на ралото, односно плугот).

-ец. Со наставката -ец забележавме неколку називи: *звонец, колец, йалец, сййец/сййец* — *сййици* ('на колата дрвчињата отстрана'); *лейенец, сйчоглец, йегаец* се имиња на растенија.

Имињата од женски род се образуваат најчесто со наставките: -ка (-ал')ка, -(и)ка, -(уш)ка, -(ин)ка.

-ка: *бесилка, бучка* (за матење) Вл, *Зуб, Кун, ЖР, залошка* ('класено парче поставено во опинци'), *цомбурка* ('кочан со сè зрна од лченката'), *чекуйка* ('кочан без зрна').

-(ал')ка: *бърмчал'ка* ('детска играчка'; сустантивизиран глагол со ономотопејско значење), *държал'ка, йирал'ка, со^ал'ка* (< совалка), *сукал'ка*.

-(и)ка: *божурика, власеника* ('вид трева'), *габрика* ('габрово дрво'), *кленика* ('кленово дрво'), *јгглица* (покрај *јггличица*, овде за 'љубичицата'), *л'убика* (покрај *л'убичица*, овде за 'јагликата'), *орашилка, цволика, чубрика* (видови тревн).

-(уш)ка: *гол'ушка* ('цврстата луска кај сљивите'), *кајкушка* ('вид круша'), *оскорушка* ('плод').

-инка (-ињка), -унка (-уњка): *гл'огинька, кййинька, малинка, йгърнинка, шййинка* (имиња на плодови од соодветните растенија); *семуњка, качуњка, слабинка*.

Со наставката *-ица* која најчесто се проширува, најпродуктивни и најкарактеристични за овој говор се образувањата со *-ница*, а особено кога пред оваа наставка стојат *а* или *е*; во овој случај имаме метатеза — *аница, -еница > аинца, еинца* (види во делот за фонетиката).

-ица: веалица (<веавица, в>л поради дисимилација), калдърмица (на кашот), л'убичица, лесвица, ѝиѝулица ('вид тестено сучено јадење'), ѝлазница (покрај ѝлазник во некој села), гламница ('болест кај житото').

-и́нца < ни́ца: *јѣчмеі́нца* ('јачмена слама'), *мѣкеі́нца*, *лубеі́нца*, *окаі́нца* ('зафатнина за течност или за друга храна од една ока') Пож, *снежаі́нца*, *йі́ресеі́нца* Кун, *йі́уі́йшаі́нца* ('вид тестено месено јадење').

-аица (< авица), -оица (< овица): *кајаица* (1. на стреата 2. последната ракија, покрај *окајоина*), *красијаица*; *букоица*, *дъбоица*, *јасеноица*, *сурекоица*, *суроица* (образувањата со -оица<овица се во врска со имињата што значат дел од исечено дрво или гранка).

-ло. Наставката -ло (-ало, -ило) е најпродуктивна за образување имиња од среден род: *бесило, бѣрмчало, врашило, грибло, дуало* (< дувало), *косило, кѣршило, моѣило* (< мотовило), *носило, обуало* (< обувало), *огњило, остѣрило, ѣлазило* ЖР (покрај ѣлазник Зуб, ѣлас Кун, ѣлазница Леун), *сукало; јадало, ѣјајало*.

Со наставката -ио (<иво) се образувани имињата: *варио* (<вариво), *печио* (<печиво), *сочио*.

6. Имиња што означуваат дејство или состојба. — Тоа се всушност образувања со суфиксите *-ба*, *-ње*, *-ачка*.

-ба: весел'ба, дел'ба, раздел'ба, миризда, њечал'ба, сѡгогба.

-ње: гледање, давање, земање, јадење, орање, носење, пијење, снојење
(<сновење), шребење.

-ачка: вършачка ('свршувачка'), давачка, женачка, живеачка, јадачка, мџачка, расијуачка (сп. немаат расијуачка машината); наспоредно со -ачка и образувања со -ало: женало, мџало.

Со оноματοпејско значење забележуваме образувања со наставката -ош: *џискош*, *џл'ускош* (горењето на огнот проследено со лукање на искри), *џрескош* (повеќе за грмотевицата), но и гл. дејство: турски *џејош*, коњски *џројош* (н. п.).

7. Имиња на апстрактни поими. — Овие имиња се образуваат со суфиксите *-ија*, *-ина* (*-иштина*), *-лок*, *-ост*, *-ство*; често можат да се сретнат наспoredни именски образувања со овие суфикси.

-ија -лок се најраспространети и најпродуктивни. Примери: *бесно-ија, бесноишлок, богасиџо / богаишија / богаишина; гладија / гладос, гњсо-ија / гњсоишлок, голоишија, сверси(в)о / сверишија/сверишина, јунаишија / јунаишлок / јунаишина; лошоишија / лошоишлок, мџчноишија, насаишиија, најредија; љоганишиија / љоганишшлок; љроклеишија / љроклеишси(в)о / љрокле-ишлок, сиромашишија / сиромашшшлок, скџиоишија; аџамиллок, дамазлок, ер-байлок, ишшманлок, ресиллок, чоешшшлок итн. Родот се определува според наставката; образувањата со -лок од некои претставители можат да се третираат и како именки од м. и ж. род, сп.: *голем сиромашшшлок / голема сиромашшшлок.**

-ина, -ајна (<авина). Со оваа наставка се образуваат исклучиво имиња на апстрактни поими изведени од придавки: *белина, блажина, ведрина, виделина, дебелина, добрина, зайурнина, иштина, иравина, иразнина, итемнина, убајна* (<убавина).

8. Имиња на места. — Најчести суфикси за образување имиња на места се: -ник, -ишће, -ло, -ница.

-ник: *водник* ('кај што стојат садовите за вода'), *млечник* ('кај што стојат садовите за млеко'); *вълчарник, гоедарник* (<говедарник), *голубарник, змијарник, камењарник, кокошарник, лисичарник, свињарник, шиле-гарник*.

-ишће: *бачилишће, босџанишће* ('кај што се сади бостан'), *буњишће, ѓубришће, зимојшће* <зимовиште ('кај што зимуваат овците'), *јџменишће* ('место кај што бил сеан јачмен'), *млачишће, навијалишће* ('кај што се навива основа'), *џајрашће* (<папрадиште), *џладнишће, речиншће* ('суво корито'), *солиншће* (сточарски термин).

-ло: *викало* ('место од кај што вика селскиот протоѓер или селаните; обично доминира над месноста'), *мочало* ('на пат кај што запираат коњите за да мочаат'), *џоило* ('кај што се пои селскиот добиток'), *џойило* ('порано кај што се топел ленот или конопот'); *легало* покрај *легалнишће* ('кај што ги лежат овците'), *џочало / џочалишће* (<почивало, почивалиште, обично на пат).

-ак. Образувањата со -ак (-јак) се познати, но сосема ограничени: *вџрбак, габрак, дробак, честак*.

-ица, -ница: *изгорејница* (обично во шумски месности кај што горела шума), *коачница* (<ковачница), *орница* ('напуштена нива'), *сеница* ('направена сенка под дрво или под некоја карпа'), *скривница* и др.

Образување на имиња со наставката -лок не се многу познати; покрај *вџрбалок, рујалок*, (маалска месност *Рујалок Врут*) познат е и називот на месност *Дујлок Гос*.

9. Деминутивни образувања. — Деминутивните образувања од среден род завршуваат на: -е, -че, -иче; -џе, -енџе.

-е. Со оваа наставка пообични се дем. образувања од еднословните именки од машки род: *воле* (:вол), *вџрие* (:вџрв), *дожде* (:дожд), *еже* (:еж), *коше* (:кош), *мџе* (:мџж), *нокџе* (:нокот), *носе* (:нос), *џџрие* (:пџрст); од двословените именки поретко: *вејџе* (:ветер), *џејџе* (:петел) и др.

-че: *барјаче* (:барјак), *долче* (:дол), *дџџче* (:дџџ), *глафче* (:глава), *гл'окче* (:гл'ог), *камче* Ср, *кленче* (:клен), *мофче, џмбарче* (:џмбар < амбар), *лединче* (:ледина) Кун, *млаче* (:млака) Кож, *облаче, сџџолче* (:стол), *џрџче* (<пџџџче) Вл; *биолче* (:биол), *брафче* (:брав), *вофче* (:вошка), *гуфче* (:гуска); *брајџче, кумче* (:кум), *синче; Македонче, Сџџбинче*.

-иче. Овој суфикс е прилично продуктивен кај образувањата кои потекнуваат од женски род: *брадиче, букиче* БД, *војџе* (<водиче, вода) Ср, *вџекиче, глајџе* (<главиче), *жениче, корџче* (:корџја), *нивиче, оградиче, ракиче, рибиче, собиче, џејсиче* Вл, *џорбиче, чакџче; чашиче, шамџче*; во овој говор не се необични деминутивни образувања со повеќе наставки

кај ист пример: *куќиче/куќарче* (поретко кај одделни претставители и *куќуле*), *снеже* Вл/*снече* Ст.

-це: *виделце* (:видело), *винце*, *дърфце/дърфче*, *мефце* (:месо), *млекце* итн.

-енце. Со овој суфикс најчести се галовно-деминутивни образувања: *брашѐнце*, *кученце*, *маченце/маче*; *брашенце*, *кошенце* (:кош), *йасменце*; суфиксот -ец, за машки деминутивни образувања во овој говор не е многу продуктивен; ги забележав само примерите *лебец* покрај *лейче* и *йушунец* покрај *йушунче*; деминутивно-галовните образувања со суфиксите -инче, -ефце, -ифче карактеристични за малореканскиот, односно реканскиот говор, и суфиксот -уле раширен во дебарско-реканските говори овде не се продуктивни¹).

Деминутивни образувања за женски род со суфиксите: -инка, -ичка, -ица, -ца не се необични.

-инка: *височинка*, *лединка*, *йлошйинка*, *чисйинка*, *широчинка*.

-ичка: *куќичка*, *йесличка*, *йрешничка*.

-ица: *алвица*, *војца* (<водица), *душица*, *земјица/земјици*, *ливаца* (<ливадица) Цер, Ник, *манѝица*, *ракѝица* (<ракиѝица) Кун.

-ца. Со овој суфикс се образуваат деминутиви од материјалните именки: *кърфца* (:кърв), *мафца* (:маст), *сол'ца* (:сол).

10. Аугментативни и пејоративни образувања. — Како и во другите западни говори, со суфиксот -ишйе се аугментативните, а со суфиксите -ко, -ло се најчестите пејоративни образувања.

-ишйе: *бочвишйе*, *виришйе*, *долишйе*, *куќишйе*, *женишйе*, *сйарчишйе*.

-ко; односно -ка (ж. р.): *гурел'ко* — *гурел'ка*, *влеко* — *вlecka*, *мешко*, *йарѝал'ко* — *йарѝал'ка*, *йл'ачко* — *йл'ачка*, *шйѝърбел'ко* — *шйѝърбел'ка*, *йумка*.

-ло, -ла (ж. р.): *зѝбло* — *зѝбла*, *мързло* — *мързла*, *йушло* — *йушла*, *йошйла* ('неработна, неспретна жена'). Покрај овие образувања познати се и пејоративите: *глауч*, *лигуш*, *лѝжго*, *мешле*, *зѝбле*.

11. Топонимични и хидронимични називи. — Теренот на Гостиварскиот крај е доста богат со разновиден релјеф спрема кој се образуваат и имиња на различни месности, географски форми и објекти. Оттаму во овој говор забележуваме најразновидни топонимични и хидронимични образувања. Суфиксите со кои се образуваат називите ја одразуваат општата состојба карактеристична за целата територија во Македонија. Најраширени се топонимичните образувања со суфиксите -ец, -ица и множинскиот -ци (-оѝци < овиѝци); познати се и суфиксите -ник, -ак, -ач, -ача, -ал', -ен, -еш, -ич, -ка, -ло.

-ец (-анец, -инец, -аец < авец, -ец < евец, -оец < овец): *Јаорец* (< Јаворец) Суш, *Кърсѝец*, *Леун*, *Лисец* Ср, *Превалец* Ст; *Змијанец* Ст;

¹) А. Белић, *Галички дијалекти*, с. 156; 175; А. Поповски, *Реканскиот говор*, с. 121; Панче Михајлов, *Градскиот дебарски говор*, Филозоф. факултет, дипломски работи, кн. 5 (1954), с. 20.

ИМЕНСКИ ФОРМИ

Именки од машки род

Во поглед на именските форми овој говор не отстапува многу од другите позападни говори. Кај личните имиња покрај аналитичкиот начин на изразување на падежните односи застапени се и форми со флексија. Во еднина тие имаат: номинативна, дативна, акузативна (општа) и вокативна форма. Синтетички дативни и акузативни форми се образуваат само тогаш кога именките се употребени без атрибут. Општите именки ја разликуваат номинативната и вокативната форма.

Именки од машки род. — Според завршокот на номинативната форма, како што забележавме во врска со образувањето на сопствените именки, разликуваме четири именски групи: I именки на согласка од типот 'Божин', II именки со завршок -а (-ија, -оја) од типот 'Методија', 'Благоја', III именки што завршуваат на -о (-ко) од типот 'Марко', IV именки со завршок -е од типот 'Диме'. Родствените именки главно се од два типа (Кич. г. с. 63): на консонант (син) спрема типот 'Божин' и на -о (џајко) спрема типот 'Марко'; именките што означуваат сродство на -е (џајне, вујче) всушност претставуваа дублети на постојните родствени имиња (џајко, вујко); овие имиња повеќе се употребуваат во обрати. Родствените именки често, во секојдневниот говор, се среќаваат со атрибутска служба за поблиско определување на сопствените именки: син ми Марко, сџурико ми Доде и др.

Преглед на именските форми од машки род

I. н. Божин	II Методија
д. Божину	Методију
ак. Божина	
в. Божине	
III н. Марко	IV Диме
д. Маркој	Димеј
/Маркое	/Димѐ
	/Димеџу Вл, Ст.
ак. Марка	Димеџа
в. Марко	Диме

Дативната форма со флексија е карактеристична црта во деклинацијата. Кај имињата од првата и втората група оваа форма е еднаква на целата територија; таа завршува на у: Богдану му сомле брашно ДБ, Бил'бил'у (џејџу) му се отели кравата Ник, Никодину му се роди дејче ЖР, Душану му дојде позиф за војска, Методију му се облизниа три офиц Кун, Богоју му се окриве коњот ГБ, годинава Димитрију му родило позјето Гал, му помогна Тодосију Мав.

Кај именките на -о, покрај наставката -ј (< [в]и) која е пораспространета, дативната форма завршува и на -е (< [в]е) која се употребува повеќе во јужните села ЖР, ГГ, Ср, Цер, ПНС. Така имаме: Сџурејој му

ветиџ една вреќа жито Кун, Печ, Пож, Суш, Мав, му је ископаџ бафчата *Рагенкој* ГБ, *Мојсој* му се расипал кромидот МК, *Пейкој* коњот му избега Мав, ДЈ; *Анџелкое* му е презеле дејката ЖР, Ср, ГЃ, *Ѓечое* му се скърши сањата Ср. Кај родствениите именки на *о* најчесто се употребуваат дативни форми образувани со предлогот на + општата форма: *на дедџ ми* (*на дедџ*), *на џајџка ми* (*на џајџка*), но и: *на сџирико ми*, *на вујко ми*.

Именките од типот 'Диме', слично на претходната група, дативната форма ја образуваат на -*ј* и на -*е* карактеристична за појужните села: *Димеј* му дојде писмо Кун, Врап, Суш, ДЈ, Мав, Пож; *Пейреј* му купиџ кошул'а МК; *Јошеј* му дојде синот ГБ; *Тосеј* му дадоа пензија Мав; *Богџ* му испратиџ пари ЖР, Ср, Цер, ГЃ; *Симџ*, *Димџ* ГЃ *Тикџ* Цер, *Фореј* Ср.

Во говорот на селата Вълковија и Стенче се исклучиво дативни, образувања на -*џу*, кај имињата на -*е*, познати во соседните долнополошки, поречкиот и кичевскиот говор. Сл.: *Ѓореџу* му даде пари на заем, *Пейреџу*, *Симеџу*, *Сџојчеџу* му прати писмо. Макар и поретко, ова образување сум го забележал кај помладата генерација и во селата Пожаране, Галате, Врапчишта, Зубофце, а кај некои претставители и во Балин Дол, Белоџште и гр. Гостивар. Така во овие села забележуваме дублетни форми: *Пейреј* (и *Пейреџу*), *Чегеј* (и *Чегеџу*), *Фореј* (и *Фореџу*).

На целото говорно подрачје наспоредно со синтетичките дативни форми постои и аналитичко изразување на дативот со предлогот на + општа (акуз.) форма кај сите именски групи. Сл.: *На Вукашина* му се родило дете Марко Врап; му дадоџ на *Божина* (*на брајџ ми*/на *брајџа ми*, на *џеџина*; на *мъжа ми*; на *сина му* викат); на *Мейодија* му рече; на *Марка* (*на вујка ми*, на *сџирика ми*) му пратиџ писмо; на *џајџка* му Марко му и окършиџ ребрата Врап; на *Пейреџа* му свърши одморот.

Општата форма завршува на -*џа* на целото говорно подрачје: Денеска на пазар го видовме *Душана* (*сина ми*, *сина џџ*; *сина му*, *џеџина ми*), *Никодина*, *Марка* (*џајџка ми*); за *вујка ми* *Димета*; *деда ми* *Додета* го стретнаџ. Родствениите именки, како и во литературниот јазик, се придружуваат со кратките заменски форми: *мъжа ми*, *свекра ми*, *сџирика ми* и видоџ, но и: *вујка*, *сџирика*, *џајџка* и видоџ. Кај помладите во Гостивар и во некои соседни села можат да се забележат кај личните имиња на -*о* акузативни форми со наставката -*џа* (спрема личните имиња на -*е*): *Маркоџа* и *Томоџа* и виде Стане, *вујкоџа*, познати во соседните долнополошки и во кичевскиот говор. Во секој случај овие образувања се влијание од поново време.

Вокативната форма ја образуваат сите именки на консонант: *Трајџане*, донеси а вилата; *Вел'јане*, ајде ваму; Ке оџџ, *Душџане*; Кол'ку ти е сџотот, *Сџојџане* Кун. Кај родствениите и кај општите одушевени именки во употреба се двете вокативни форми (почестата на -*е* и поретката на -*у*): *брајџе*, *брајџе* Стојџане; Јовџане *брајџе*, најмали (н. п.), ГБ; *брајџу*, како си, *свајџе* /*свајџу*, *сџаросвајџе* (сл. *сџаросвајџе*, стари карамане н. п.), *зејџе* /*зејџу* (сл. оре, *зејџе*, куче озъбено н. п.), *сине*/сџџу,

свекре/свекру, девере/деверу; така и: *пријателе/пријател'у*, здраво *пријателе*; *учијтеле/учијтел'у*, но само *домакине*; *къде си, побрајиме*; *господе боже*; *царе* (сп. али *пиеш*, *царе*, али *сплеш*; честити *царе*); *мъжу* (сп. *бре*, *мъжу* Гал; *ај*, *ај*, *мъжу*, послушај а еднаш и жена ти Гал); *чоeku* *немој*, *чоeku*, не оди на *лоф*; *волу*, *врагу*, *зверу*, *коњу*, *йесу* *нйеден*, *шйърку*; кај одделни именки вокативната форма може да биде еднаква со номинативот: *гойвачу/гойвач*, *берачу/берач*, *коачу/коач*; во говорот на некои претставители вокативната форма сосема се изедначила со номинативот, особено кај имињата од турско потекло што означуваат професија (Б. Конески, Прилепскиот говор, с. 272):

Множинските наставки не се разликуваат од оние во другите западни говори; почесто за родствените именки се употребуваат множинските наставки *-офици*, *-еј* (< еви); наставката *еј* (< еви) ја познаваат и соседните поречкиот¹⁾ и кичевскиот говор²⁾, додека во градскиот тетовски говор оваа наставка не се среќава³⁾. На нашава говорна територија *-еј* почесто се употребува во говорот на селата Стенче и Вълковија, секако под влијание на соседните долнополошки села Челопек и Милетино; наспоредно со *-еј* во овие две села се употребува и *-офици* која се генерализирала на целата говорна територија; сп.: *гедофици*, *шайкофци*, *шешинофци*; *вујкофци*, *вујчеј*, *сйричеј* (: стрико), *шуреј*. Други множински наставки:

-ој (< ови): *бројој*, *гнојој*, *крајој*, *лојој*, *сојој*; *бричој*, *кл'учој*, *сачој*; *грошој*, *ножој*; *гласој*, *носој*; *мостйој*, *лостйој*; *крал'ој*, *царој*; *лебој*, *сйайој*, *сѓдој*; *йламњој* (: пламењ), *огњој*; (: огењ), *сведњој* (: сведен) Ст; *синој*, *зейој*, *внукој*; множинската наставка *-еви* кај општите именки во овој говор не е позната, дури и кај именките што порано завршувале на мека основа.

-и: *гоедари*, *колари*, *самари*, *койачи*, *девери*, *сйежери*, *биоли*, *голуби*; *йейоци*; *сйарици*, *койли*, *лакйи* (: лакто Печ, Вл, лакот — во другите села), *нокйи* (: нокт Печ, Вл, нокот Пож), *йци* (: пес), *йърсйи*, *госйи*, *зѓби*, *коњи*, *мъжи*, *л'уди* (: човек), *сел'ани*, *скойјани*, *Бугари*, *Сърби*, *Цигани*.

-је (ње, ќе), *-ја* (ња): *бресје*, *Бресје* (месност) Цер, *бѓсје* *Зуб*, *бѓтје* (: бѓст) Ср, ЖР, *вирје*, *вирја* Вл; — Писна јавор тѓнки *гласје* (н. п.); *Дол'је* (месн.) Врут, *дѓбје*, *кол'је*, *кѓрвје*, *кѓрвја* Вл. *класје*, *лисје*, *йосје* (: пост) Вл, *рогол'је* (pl. tt.) Ст, *снојја* Вл, *ѓржје*; *јѓглење*, *јѓчмење* (*јѓчмени*/*јѓчмења* Вл, Пож), *камење*, *камења* Вл, Ст, *корање* Пож, Печ, *корањи* Вл, *йърсйење*, *йърсйењи* Вл, *Зуб*, *Кун*, *ремење/ремној*, *ремњи* Вл, *шѓйање* (: тѓпан), *йѓт'ке* (*йѓйја* Вл), *цве'ке*; др. примери: — *Заблеало ми јагне сугаре*, *по више село во камењено*, *во камењено во грагорјено*. . . *вода си пиеф по изворјено* (н. п.) ДЈ; *дејките ќе одат на бил'је*, *ќе плетат венци за бушйињейо* ДЈ.

¹⁾ Б. Видоески, *Поречкиот говор*, с. 34.

²⁾ Б. Видоески, *Кичевскиот говор*, с. 64.

³⁾ Т. Стаматоски, *Градскиот шейовски говор*, с. 92.

Во селата Вълковија и Стенче под влијание на соседниот тетовски говор пообично е образувањето на *-ја¹⁾* (*ња, -ка*): *г'л'огја, гробја, дрења* (: дрен), *класја, итрајја* (: трап), *шијја* (: шип); *братка* (: брат) на целото говорно подрачје. Овие образувања пренесени на голем број именки укажуваат на сè поголемото губење на разликите помеѓу обичната и збирната множина.

-ишија: виришија, гробишија, куйишија, љишишија.

Избројаната множина со бројот два на *-а*: *два дѣба, два леба, два носа, меѓу два огња, два снойа, до два гроба, со два вола, два шитѣрка, два љејла, два динара; до два бели бајрака; два јул'а црвени*; сл. и: Селото ќе главеше *два гоедара* Врут; во овој говор не е необична избројна множина и со другите броеви или пак наспоредна употреба со другите множински образувања: на *ири брега* (но *љеј брегој*), *чеири дѣба* (но *љеј, десет дѣбе*), *чеири, осум јасена / јасени, љеј јоргана / јоргани, ири, десет сѣола / сѣолој; ири (чеири, сѣо) љо^ара / љо^ари, љеј бунара / бунари, шес месеца / месеци*; от едно кило вълна сѣ вадат *љеј љрсѣа*, а од десет кила — *љедесет љрсѣој* Пож. Избројаната мн. со *-а* е почеста во примерите: *десет чекора, осум снойа, љеј гроба*; во Вълковија и Стенче избројаната множина е пообична²⁾: *два, десет, љедесет чоеки (бика, ножа, љејла, рига, разбоја, орла).*

Именки од женски род

Личните именки од женски род разликуваат три форми: номинативна (која е еднаква со акузативната), дативна и вокативна форма.

І. н. *Лена*
д. *Лени*
в. *Лено*

ІІ. *Слафка*
Слафки
Слафке

Дативната форма со флексија на целата говорна територија е единствена; таа се јавува како типична во овој говор, а соседните поречкиот (Пореч. г. с. 35), дел од кичевскиот говор (Кич. г. с. 64, 65) и блиските тетовски села исто така ја познаваат; во градскиот тетовски говор може да се чуе кај одделни претставители од постарите генерации (Тет. г. с. 94); дативната форма завршува со наставката *-и*: му даде *Сѣефки* (*Коци, Пеѣреѣци, Николици*); така и... *цареѣци* сѣрце му пукаше (н. п.). Наспоредно со оваа форма се употребува и аналитичкото искажување: му рекоф *Мари/на Мара*; му прати писмо *Цвеѣи/на Цвеѣа*. Кај родствените именки пообично е аналитичкото искажување на дативот: *на жена ми му донесо^а златен прстењ; на вујна ми му рече; на ќерка љи ми прати; на нана му сопѣф нова опрегачка; но и му рече баби (вујни).*

Кај именките од женски род поинтересна е вокативната форма. Кај именките што завршуваат на *-ка* од типот 'Милка', како и кај по-

¹⁾ Т. Стаматоски, *Градскиот љејовски говор*, с. 93.

²⁾ Т. Стаматоски, *На истото место*.

векесложните на -ца од типот 'Марица', вокативната форма завршува на -е: Што напрај *Милке* Вл (*Донке, Душке, Рајке, Босил'ке*); спрема овие именки вокативната форма на -а завршува и кај општите именки: *домаќинке, жел'ке*; *кѐде беше, Горице*; *како си, Душајнце; Пејрејце, Душице, Николице*; *итра лисице, вълчице* Пож, Вл. — *Ај, не ме прашуј, офцо рудице*, (н. п.) ДЈ, *спрасна майорице, стелна биолице* (во прекарување обично), но *јеребицо* Пож. Двосложните именки на -ца, од типот 'Коца' и другите именки од женски род вокативната форма ја образуваат на -о: *Коцо, Доцо* (: Доца), *Миро, Мијиро, Сјојно, Досјано, Мијано, Маријо, Сјасијо; вујно*; покрај пореткото *мајко* Печ, ори *мајко*, стара *мајко* и *мајке* Пож, Вл, сп: — *Кол'ку, мајке, ќе ме жалиш...* Леле *мајке*, леле стара *мајке* (н. п.) Деб; *мајке, телат овде; мајке, ќе оит чококоф Зуб*; не, *мајке, не ми се јадет* Вл; *йейко, ќерко, жено, несјо*; — *Ој неесјо, убаа неесјо* (н. п.), *снџо*; од 'нана', вок. форма *нане*; сп. *нане*, дај му *Ди-меј* малу војца; — *Мъгла, мъгла, нанке ле*, во полено, / *мене тџа, нанке ле*, за момено (н. п.) ДЈ; вок. форма на -о завршува и кај општите именки: *змијо* (: змија), *козо* (: коза), *офцо* (: офца) итн.

Множинската наставка кај општите именки од женски род е како во литературниот јазик на -и: *бради; бџи* (: бџа), *глај* (: глава), *биолицы, дџбојци, орници, сјолицы; ризи, рогожи, кози, кожи, души, круши, зми; свињи; борини, дейтелини; враји; болесји, радосји; вечери*; множинските форми од 'рџка', 'нога' — *рџки, ноги*, се типични за овој говор. сп.—*Немат ноги да ми те испратит, | немаат рџки да ми те пофатит* (н.п.). Мъшко дете на *рџки*. Ко имам маша, не гораам *рџки* Ник. Кол'ку ти е дџлга рогожата, тол'ку пружи и *ногитџе* Ник. Овие множински форми се прошириле на соседните села од Горно Порече (Пореч, г. с. 35) и во говорот на селата од Тајмишката група (Тајм. г. с. 30); — и во малореканскиот говор (*роци, нози*, но со йзмена на грлените согласки); во кичевскиот говор познати се формите *нозе, раце*, а во соседните долнополошки говори *руке, ноге*.

-је (*ѓе/гје/гђе, -ње/нње*); со оваа наставка се образува збирната множина кај именките: *водје, ливаџје* Пож, (*ливаџа* Вл), *лобоџје* (покрај *лободи*), *ограџје, кџиње; йланиње*; во месните називи *Калдџрмје* Пож, *Рујје* ПНС; др. примери: И закитоаме *нивејџо* за берикет Мав. Тетка ми Менда си оит по *нивеје*, по *ливаџје* Гал, — *Дури не ми беше стопанот женет, | трева си пасеф по ливаџџено* (н. п.) ДЈ.

Именки од среден род

Во одделот за зборообразувањето укажавме на карактеристичните суфикси за деминутивни образувања од среден род. Овде ќе ги забележиме множинските наставки. Именките на -о множина образуваат со наставката -а (или проширена -ена): *ведро — ведре, село — села, чедо — чедра, црево — црева; колено — колена, врејено — врејена, гумно — гумења, Дупни — Гумења* (месност) Цер, *йлајно — йлајџења* Зуб, *рамења*; овде се познати и множинските форми со -ја (-је): *дџрџа* (покрај *дџрџа*), *жијја* (покрај *жија*), *крил'ја* (*крил'је* Пож), *йерја*.

Непосредно со множинската наставка *-иња* во овој говор се употребува и деминутивната наставка *-ики* (пообична за одушевени суштества): *имиња*, *мориња*, *йлемиња*, *йолиња*, *ждребиња/ждребики*, *внучиња/внучики*, *глуфчиња/глуфчики*, *кучиња/кучики*, *мачиња/мачики*, *йилиња/йилики*, *йелиња/йелики*, *сийолчиња/сийолчики* итн. Селешчев оваа важна црта не ја одбележува. Именките од среден род на *-е* во множина завршуваат со *-а*: *лозја*, *јадење* — *јадења*, *огњиштие* — *огњиштиа*, *сийрнштие* — *сийрнштиа*; *јајце* — *јајца*, *лице* — *лица*, *йерце* — *йерца*, *сърце* — *сърца*; *деије* — *деца/дечица*, *јагне* — *јаганца/јагниња* (*јагњца*); од среден род се и именките *гајде* (сл. пред *гајде* да ти поиграам), *басмо* (сл. антеријата е сошмена от свилено или от памучно басмо) Мав.

Мешање на родот

Мешање на родот станува кај онке именки што се познати како такви и во другите западни говори: *йиој*, *йӣ вар* — *варо̄й/вар̄ӣа*, *жаро̄й/жар̄ӣа*, *йейело̄й/йейел̄ӣа*, *йесоко̄й/йесок̄ӣа*, *йойо̄й/йой̄ӣа*; при членувањето во с. Пожаране: *глаго̄й*, *гнојо̄й*, *лојо̄й*, но *болес̄ӣа* го фати, *жалос̄ӣа*, *кал̄ӣа*, *кърф̄ӣа*, *мас̄ӣа* (йресна мас), *раодс̄ӣа*, *ър̄ӣӣа* уздреала, *смър̄ӣа*, *сол̄̄ӣа*; така и *вечер̄ӣа* — *йӣа* вечер, *есен̄ӣа* — *йӣа* есен, *ноќ̄ӣа*, *йролей̄ӣа* — *ова̄* *йролей̄ӣа*, *голем* *чес* (но и *голема* *чес*); *чел̄̄а̄ӣа* не му сѫт дома; повеќе се употребува машкиот род кај именките: *восок* — *восок̄о̄й* (чис *восок*), *мозок* — *мозок̄о̄й*, *йамей̄* — *йамей̄о̄й* (дълга коса кус *йамей̄*), *йайрай̄* — *земи* го *йайрадо̄й*.

Падежни остатоци

Дативната и акузативната падежна форма, како што видовме, нормално суштествуваат кај личните и родствените именки.

Остатоци од старите падежни форми во горнополошкиот говор забележуваме во народните песни, во пословиците, во изрази попатно употребени и во прилозите. Изразите *бога* *ми*, *до века*, *кърс̄ӣа* *ми*, *леба* *ми*, повеќе ги употребуваат мажите; стари генитивно-акузативни форми за именките од машки род во еднина забележуваме во примерите: *До краја* ќе ме слушате Мав. Викат *Вӣда* од *голема* *рӣда* (гатанка). Дојди, *соне*, от *Солуна* (н. п.) ДЈ. По *бѣмбара* глѣта в *гомна* ДБ. Плаче(т) *кӯка* за *кӯкнӣца*, плаче(т) *гора* за *мајс̄ӣора* (пословица) Ст. Ко̄њ до *ко̄ња*, *јунак* до *јунака* (н. п.). Од Мене просто нека му е, од *бога* го нашла, од *бога* го нашла итра лице. Ко̄ј како *ко̄ња* ранит. Цървено малѡ *цара* от *ко̄ња* сметӣњат (гатанка). Ќе му купам *алена дулака*. Примерите *голема* *рӣда*, *алена* *дулака* покажуваат согласување на атрибутот со именката. Општата форма место номинативот ја среќаваме во примерите: *Завиштала* *ко̄ња* *јунако̄а* ГГ. Да проминат *кума*, *сийаросвай̄а* ДЈ.

Дативни форми среќаваме во изразите *фали* *богу*, сл. добри сме *фали* *богу*. Е ќерко, *фала* *богу*, имало наука, а имало и одука. Ал' ти си

јал леш, ал' богу се дожалило (фраз. израз со значење 'и покрај тоа што многу јадел, не само што не бил наситен, туку бирал од јадењето'). Одит ф църква и се молит богу Мав. Покрај обичната дативна форма. . . отърчала мајки да кажуе (н.п.) Деб, се слушаат во народните песни и. . . појде мајци да кажет ДЈ.

Прилошки остатоци од инструменталната форма се: *збогум*, *мълкум*, *редум* ('со ред'), *силум* ('со сила'). Спрема овие прилошки остатоци се формирани други прилози (*йослем* и др.).

Локативни форми: *блазе тебе што си знѣш да си плетеш ДЈ*, *зиме — леѣе*, *лани*, *оломнани*, *сѣреде*, *уѣре*, *фкуки*; покрај *поки/ноке*, *деѣи/дење* и *дењем*.

Одделно од овие прилози се среќаваат остатоци на различни именски форми. Називите на селата *Зубофце* (и маалските називи *Сѣе-йанофце*, *Фичурофце*), Д. и Г. *Јелофце* укажуваат на старата акузативна наставка.

Именки употребени само во множина

Како и во другите западни говори, бројот на именките што се употребуваат само во множина е доста ограничен: *бевевреси*, *дисаши*, *гаѣи*, *задуиници*, *клеѣѣи*, *клаѣи* (но *клаѣина* со значење 'една траба'), *ноѣѣи/ножички*, *ѣлеѣи* (сп. за *ѣлеѣи* ме фати, ф *ѣлеѣи* ме удри Мав), *йод-миѣѣи* ('диви цомбурки'), *ѣрици*; во мн. форма се среќаваат називите на празниците: *Васиѣи*, *Водици* Зуб, *Цвеѣи* Врут.

ЧЛЕНОТ

Горнополошкиот говор, како и другите западни говори, ги разликува трите членски форми: *лебоф* — *лебон* — *лебоѣи*; *лебоѣе* — *лебоѣе* — *лебоѣѣе* (< *лебовѣе* — *лебовѣе* — *лебовѣѣе*); *в* во интервокална позиција во множинската наставка *-ови* се губѣ, а *и* во непосреден допир со *о* образува дифтонг; *водава* — *водана* — *водаѣи*, *водѣе* — *водѣе* — *водѣѣе*; *селово* — *селово* — *селовѣи*, *селава* — *селана* — *селаѣи*; така и: *ѣилиѣава*, *ниѣѣево*, *ѣланиѣево*, *зѣбловѣи* — *зѣбловѣѣѣе*, *ѣл'ачковѣи* — *ѣл'ачковѣѣѣе*, *жал'ѣи*, *есенѣа* — *есенѣи*, *ѣролеѣѣа* — *ѣролеѣѣѣа*.

Во говорот на селата Вълковија и Стенче покрај полната членска форма *-оѣи* се забележува и губење на *-ѣи*: *јасено(ѣи)*, *лисѣи(ѣи)*, *мосѣи(ѣи)*, *орасо(ѣи)*. Селищев во Стенче забележува покрај *умоѣи* и *умо*, на *ѣѣи* (Полог, с. 298). Тенденцијата за губењето на *ѣи* е очигледна. Нешто постабилно *ѣи* забележуваме кога зад членувањот следува збор што почнува со самогласка: *лисѣиѣи* е жѣлт, но *лисѣи* падна. Секако можат да се забележат примери со и без *ѣи* во членот кај еден ист претставител. И покрај колебањето на *ѣи* во членот, се забележува колебање и во случаите кога *ѣи* се наоѓа на апсолутниот крај во зборот, што укажува на една доследност во говорот на овие две села; така *ѣи* е непостојано и кај глаголите во трето лице едн. и мн. (: *ѣе доѣ(ѣи)* — *ѣе доѣ(ѣи)*, *ѣе ѣро-*

gae(ī) — *ke ipodā(ī)*, *īoruche(ī)* — *īorucha(ī)*; кај броевите (:*dvanaēse(ī)*, *īrinaēse(ī)*, *sedumnaēse(ī)*) итн. Лабилноста на *ī* во членот и во другите случаи во говорот на селата Стенче и Вълковија е условена од влијанието на соседните долнополошки села Челопек, Милетино и Блаце во кои *ī* се губи. Всушност во овие две горнополошки села непостојаноста на *ī* е одраз на две говорни влијанија. Селишчев настојува оваа црта да ја објасни со приближување кон скопско-велешките говори кое не може да се прими од причини што во овие говори се употребува полната членска форма *oiī*. Во градскиот тетовски говор *ī* редовно стои во членот.

1. Во одделни случаи можат да се сретнат примери во кои не е сосема диференцирана употребата на членската форма *-ov*, *-oiī*, па може да настане мешање, што укажува на приближување на нивните значења. — *Лекароф* го викат горе, му бурат на *цароф* (наместо *цароīī*) еден котел со млеко. Керката от царот заспала одамна, а *лекароф* не спие. Излагајќи *змијава* (наместо *змијаīīа*), и *лекароф* му е пресечуе глџата. Излегат и треќата (*змија*). *Лекароф* и нејзи му је пресечуе глџата. Таке *лекароф* сега си легнал слободно Врап.

2. Кога едно од лицата во приказната, па и во раскажувањето, станува централна личност околу која се движи дејството, мисловно е најблиска до лицето што раскажува. — Си бил некој стар чоек со едно внуче. *Сиџариоф* сакал да го однесет *внучево* да се учи Чај. Во примеров едниот од членуваните зборови треба да се членува со *oiī*; тоа би требало да биде *сиџариоīī*, бидејќи понатаму во приказната *дејшево* (*внучево*) станува главен јунак. Но вакви примери поретко се среќаваат, а сè почести се примери во кои предметите и лицата стануваат блиски и просторно, и по својата важност, и мисловно. Во тој случај прилично доследно ги среќаваме членските форми *-ov*, *-on*: — Чекал Вукашин три дена да види уречниците што ќе речат за *дејшево*. . . . Татко му зел ена кошница, је налепил со восок и го фърлил *дејшево* во Вардар. . . *дејшево* си плакало внџтра. . . Офчарот со стапот је позел кошницата и му го однесол *дејшево* на мајка му дома. . . *Дејшево* расло и пораснало голем јунак. И после *дејшево* го туриле тел'чар. . . Ама *дејшево* на тел'ците им и окършуело кому глџата, кому ногите. . . Го набъркале *дејшево*. *Дејшево* пак си ојшло на Вардар Врап.

3. Диференцирање на пространствените односи со членот е поврзано и со настојувањето да се даде порелјефна црта во раскажувањето, поживо да се претстави. Ова доста очигледно го забележуваме во примерот. . . На *цароф* му се здопило вода. Си рекол: „Ќе кл'укнам на *врайшана*, может да излезет некој чоек“. *Цароф* кл'укнует на вратата и излегуе една баба Врап.

4. Пространственото определување може да се диференцира и според тоа како се претставува една ситуација. — Керката ќе ми је даеш за *дејшено*. — Немој, н'о сечи *борон* Ст. — Ќе одиш ус *царскана* палата Врап. — Заблеало ми јагне сугаре, / повише село во *камењено*, / во *камењено*, во *грагорјено*. . . дури не ми беше стопанот женет, / трева си пасеф по *ливадјено*, / вода си писф по *изворјено* ДЈ.

Во месните називи, во колку се настојува да се изрази пространствениот однос со членска форма, исклучиво се среќава формата *-он*: *Ke Аргачине ДЈ, Ke Влакон БД, Ke Гоедарницине ЖР, Ke Лазон Смилеф ПНС, Ke Магемон ГБ, Ke Тосејне, Ke Новејне* (назив на маала) ДЈ.

5. Пространствената определба што ја врши членот може да биде условена од показните заменки и од прилозите за место. — *Ол'ку* години сум *овде* покрај *џџиоф* Зуб. *Овја, гостиноф* само се вртит Зуб. — *Кол'кај* жирје се нафатиле на *дџбоф*, а *онол'ка* тиква во *ендекон* да седит Зуб. Да беше *она ондека* големоно Зуб, — Зашто сите зборите, а *онња сџарион* само трает? Зуб. И турило *џуе смоквиџе* Леун.

Во селата Стенче и Вълковија можат да се сретнат примери во кои отсуствува членската форма, што укажува на влијание од северните говори дојдено преку градскиот тетовски говор: како са(т) *деца(џа)* дома.

ПРИДАВКИ

Образување на качествени придавки

Најпродуктивни суфикси за образување качествени придавки од придавски, именски и глаголки основи се.

-ав (или комбиниран -кав, -икав, -ичав, -у[з, ш]лав, -нав): *белкаф* — *белка* (< белкава) — *белко* (< белкаво; белкао > белкоо со асимилација на *a > o* а потоа долго *o (ō)*: *белко* јагне, *беликаф* — *белика* — *белико* — *беликај*, но пообична е придавката *белузлаф* — *белузла* — *белузло* — *белузлај* јагњца, *брадаф* — *брадајои* (< брадавиот), *горчил'аф* — *горчил'а* — *горчил'о* Вл, *гърбаф* — *гърбајои* (< гърбавиот), *жџлиуњаф* — *жџлиуњај* сџт калчините, *кашличаф* — *кашлича* — *кашличајои*, *козинаф*, *красџаф* — *красџа* коза, *кукул'аф*, *малаф* (сп. *џомалаф* девер) — *мала* — *мало* (< малао < малаво) — *малај* (место основното *мал*), *малечкаф* — *малечка* (сп. Јана беше *малечка*) — *малечко* — *малечкај* (со две деца *малечкај*), *сиџајнчаф* (< сипаничав) — едно дете *сиџајнчо*, *цървејнкаф*, *цървенуш'аф*, *цървенул'аф* — *цървенул'а* — *цървенул'о* Вл, *църникаф*, *църнул'аф* — *църнул'а* крава.

-лив. Со оваа наставка, која најчесто наспоредно се употребува со суфиксот -лија (еднаков за сите три рода), забележливи се голем број образувања: *зборлиф/зборлија* чоек, *мързешиф/мързешлија* мџш, *мързлиф/мързлија*, *болезлиф*, *болезлио/болезлија* дете, *знџлиф*, *знџлија* е жената разбџрат од свџте работке, *милозлиф*, *милозлија* тетка имам, *работџлија*, *неработџлија* дејка, *изеслиф*, *изеслио/изеслија* прасе, *горчлиф/горчлија*, *мџглиф/мџглија* ден, *вџрнежлиф/вџрнежлија* време, *дожлиф/дожлија* (: дожд), *дџрчлиф*, *дџрчлио/дџрчлија* време (: дџрча), *кафејлија* боја, *џесоклиф*, *џива џесоклија*, *серсџлија* вџлна, *цџрвоџочило/цџрвоџочлија* дџрво Ст, но само: *пџрстењ бурмаџлија*, *дамкаџлија*, *ниџанлија* Вл, *џербейлија*; овие придавки можат да се степенуваат.

-ен: *гнџсен* — во *гнџсна* вода, *грозен* (овде пообична е придавката *груџ* — *груби*), *кафен* — *кафена* (покрај *кафејлија* боја), *небесен* (покрај пообичните придавки *син*, *модер*), *џеракен* котел, *џлейџарна*, *самарна*

игла, *Шилезѐн*-Камењ (месност) Врап; *вълнено* веленце, *железен*, *злаѝен* пърстењ, *сѝребрен* кустек, *коноѝен* — *коноѝно* цедило, *ѝлаѝнен* — *ѝлаѝнени* кошули (последниве и како односни придавки).

Образувањата со *-есѝ* се ограничени на неколку случаи: *брадес*, *мешлес*, *дългњаесѝо* лице.

Образување на посвојни и односни придавки

Како и во другите западни говори најчести суфикси за образување на посвојни придавки се: *-ов*, *-ев*, *-ин*. Ќе приведеме неколку на ѝви на месности во кои посвојноста се изразува со придавки изведени од антропоними: *Богдан*^а-Нѝва Гал, *Ќе Лазон-Бѝрисоф* ПНС, *Сил'јаноф*-Камењ Зуб, *Пејчин*^о-Речиште (: Пејчин) Леун, *Будо*^о-Ливади (: Будо) Гал, *Марко*^а-Водеѝнца (< Маркова Воденица), Врап, *Сѝрѝзов* - Дол Пож, *Крајче*^о-Млаки (: Крајче) ДЈ, *Миѝре*^а-Чешма ЖР; со *-ов* и кај родбинските имиња: *браѝов* дел, *вујко* нивиче, *дедо*^о родни^ање, *зеѝо*^а кошул'а Кун.

Од личните имиња на *-а* и редовно од машките *nomina agentis* на *-а*, во месните називи покрај обични адјективни образувања на *-ов*, среќаваме завршок на старата посесивна форма *-ин*.¹⁾ Во називите *Димѝрѝн*-Гроп, *Димѝрѝно* (< Димитриѝно; Димитрија) Пож, *Николин*-Гроп Цер, *Амзин*-Дол (Амза л. мусл. име) Ст, *Асан-агина* Шума. Чај, Ливади *Али-агини* Чај, *Казанѝн* -Дол Пож, *Лѝк Паѝшин* Чај, *Пашина*-Корија (с. Равен), *Ќе Браздана Пашина/Пашина*^а-Бразда ЖР, *Оѝина*-Ливада Врут е јасен завршокот на посвојните придавки.

Меѓутоа, во називите *Баѝин*-Дол (село), *Бѝин*-Дол Ст, *Бојчин*-Студенец ДЈ, *Вѝлчин*-Дол Врут, *Пеѝрин*-Гроп Кун, с. *Форино* (Форе л. име) постои поголема веројатност посесивните адјективи да потекнуваат од хипокористици на *-е*, *о*, кои во овој говор се доста обични; во *Пеѝрин*-Гроп постои можност адјективот да потекнува и од женско име, меѓутоа во овој говор денес не се среќава; Во *Аѝина*^а-Река (Горно Јелофце) муслиманското роднинско име во говорот на македонското население се предава со *-о*: *-аѝо* (како што завршуваат родбинските имиња *миѝо*, *даѝо*); во реонот на с. Д. Јелофце наоѓаме називи *Пајсев*-Рит, *Пајсино*^а-Орница, *Пајсин*-Дол кои веројатно се однесуваат на едно исто име. Последниве два назива упатуваат на една појава, доста честа во нашата топонимастика, која може да внесе извесна дезориентација кај неупатените. Имено, кај посесивната придавка од личните имиња што завршуваат на консонантот *н* (*-ин*) — *Пејчин*, *Серафин*, *Дојчин* и др., при побрз изговор на називот се скратува посесивната наставка *-ов* (*Пајсинов* Дол > *Пајсин* Дол) при што не би се работело за посесивно образување на *-ин*. Хипокористикот *Пајсе* односно *Пајсо* и денес се среќава во некои горнополошки села (с. Пожаране).

¹⁾ Т. Димитровски, *Посесивни адјективи од машки лични имиња на -а и од nomina agentis на -а* МЈ VI, кн. 1 (1955), с. 52.

Придавски форми

Старата определена придавска форма за машки род во секојдневниот говор е ограничена на неколку примери: *горни* кат, *долни* камен; *срејни* (покрај *среден*) рит; во месните називи е доста честа: *Долни* -Брес Ст, *Горни*-Крај Кун, *Горни*-Колозоец Пож, *Горни*-Ракоец Пож, *Голем*-Равен ДЈ, *Долни*-Шавар Пож, *Дуин*-Камен Пож, *Зли*-Долец ДЈ, *Мали*-Дол Пож, *Нови*-Пѣт-Гос, *Сирѣни*-Пѣт Ср, *Суи*-Дол Леун; вакви форми забележуваме и во придавките *вели*, *свѣти*, *зимни*, *лейни* и сл., кои обично влегуваат во состав на утврдени сложени имиња: *Свѣти* Дуси, *Свѣти* Спас Пож, *Зимни* и *Лейни* Никул'ден, *Зимни* и *Лейни* *Свѣти* Арангел (во секојдневниот говор *лейен*, *зимен*), *вели* петок, *вели* четворткок; така е и кај придавките кои се утврдиле како постојани, попатни зборови во разни изрази: *иуси* останал; *други* чоек беше; се вративме по *други* пѣт; некој *други* цар; *чеси*ици царе; *мили* синко; *верни* (покрај *верен*) пријателе; во народните песни, сп. — Ке те чекат *и*вои стари дедо. — Јоване, брате *нај*мали.

Формата за среден род завршува на -о: *божјо* чудо, *козјо* млеко, *офчо* сирсѣе, *кривјо* млеко; множинската наставка на е-и за сите три рода.

Членување и степенување на придавките, падежни остатоци

1. Членувањето на придавките е исто како и во другите западни говори; како кај именките, се употребуваат трите членски форми: *бели*и, *бели*оф, *бели*он коњ, го прашал *други*и чоек, со *црни*и вол ораше, По *Тесни*и-Пѣи (месност) Гос; *висока*иа, *висока*ва, *висока*на планина, *ошровни*и зми; *големи*и, *голем*иве, *голем*ине куќи, *сири*и племи, *Турчанско*но БД, *Гала*исконо Пож (месности); како кај именките во с. Вълковија и Стенче членот -о(и): *бели*о(и), *големи*о(и); другите членски форми нормално се предаваат.

2. Степенувањето на придавките се врши како во литературниот јазик со партикулите -ио и -нај што се додаваат пред основната придавска форма: *иобѣрс* — *најбѣрс*, *иомалаф* — *најмалаф*, *иоголем* — *најголем* — *најголеми*и вечер, *иодобра*иа книга, *најгорна*иа шкал'ка, *иовисоки*и куќи, *најгорни*и ниви, *иодебели* и *иослаби* офци; познато е аналогно степенување и на други зборови, а особено именки кои означуваат заслугување на квалитетноста: Божин је *иомајси*ор од Раденка; Јандре беше *иојунак* од Тикета; Васе је *иодругар* од него; Стефо е *иочоек*, а Милан *ионечоек*. Ти си ајдук, ама ја сум *иоајдук* од тебе Срет. Други прилошки образувања со -ио и -нај: *ионајреи* — *најнајреи*, *ионасаи* — *најнасаи*; *иојке* (остаток од синтетичкото образување со претставка).

3. Остатоци од старата придавска промена се среќаваат во нар. умотворби, сп.: свонецот на *друге*го не обесоај го; сит *гладне*го не вероат Ниќ.

Заменски придавки

Посесивните заменки, заменките за количествена и качествена определба поради својата придавска природа ќе ги разгледаме како заменски придавки.

1. Посесивни заменски придавки

а. Лично-посвојни: *мој, моа/ мо^а Кун, Пож, мое, мој; ѿвој, ѿвоа / ѿво^а Кун, ѿвое, ѿвој; свој, своа/ сво^а Пож, Кун, свое, свој; негоф, него^а Кун, Пож, негоа Вл, Мав, негѡ дете, негој; нејзин, нејзина, нејзино, нејзини; наши, наша, наше наши; ваши, ваша, ваше, ваши; нивни чоек, нивниѿе л'уди, нивна нѿва, нивно лозје.*

б. Показно-посвојни: *овегоф, овего^а Кун, Пож, овегоа Вл, Мав, овегѡ, овегој; онегоф, онего^а Кун, Пож, онегоа Вл, Мав, онегој; овејзин -а-о-и, онејзин -а-о-и; овивни -а-о-и, онивни -а-о-и, сл.: овивноѿо лозје је запустено, онивниѿе ниви останѡ непосеани.* Посвојните заменски придавки образувани од показните заменки се доста чести во секој-дневниот говор.

2. Заменски привавки за качествена определба. — Овие придавки идат на прашањата *какоф -ѡ-ѡ-ај: вакоф* чоек не сум видела; *вакѡ* крава лесно не се погодуат Кун; *вакѡ* село, *вакѡј* л'уди; *онакоф* ерген ќе си го нашла; *онакѡ* жена да не ти је ф куќи; *онакѡј* прасиња; макар и поретко, членувањето е можно: *онакѡѿо* дете, *онакѡѿа* жена, *онакѡѿиѿе* л'уди; *ѿакоф, ѿакѡ, ѿакѡ* месо, *ѿакѡј* куќи; во акцентска целост без должини: *вакѡ-жена, онакѡ-дете, ѿакѡ-куќа; какѡ* мајка, *ѿакѡ* ќерка; долу со *ѿакѡѿиѿе* (л'уди), донеси ми и *вакѡѿиѿе* кондури, на *онакѡѿиѿе* домаќини не им завидуаме. Многу поретко, покрај карактеристичните множински образувања за горнополошкиот говор со -ај, кај одделни претставители можни се образувања и со -и: *вакѡ — вакѡѿиѿе, ѿакѡ — ѿакѡѿиѿе*; вакви образувања сум забележал и во селото Букојчани (Тајмичката група), а се среќаваат и во селата од Горно Порече (Пореч. говор, с. 39). Качествена функција имаат и сложенките со неопределено значење: *каковгoder — каквагoder — каквогoder — какѡѿгoder: каквогoder* леп не се ја-дет; *каквагoder* пчејнка не се купуат; *еднокакви* (со значење 'исти') само мн. форма: *еднокакви* се погодија мџот и жената; качествени заменски придавки се: *инакоф, некакоф, никакоф, свекакоф*.

3. Заменски придавки за количествена определба. — Прашалните заменски придавки *кол'каф, коцкаф* се употребуваат и како нормални заменски придавки за количествена определба. На прашањата *кол'каф-ѡ-ѡ-ај* (за -ѡ, -ѡ види го објаснувањето во врска со образувањето на долги самогласки) во одговор доаѓаат заменските придавки за количество: *ол'каф, ол'ка* куќа напрај, *ол'ко* село, *ол'кај* прасики; *онол'каф* камењ, *онол'ка* врата, *онол'ко* куче, *онол'кај* тралје, *ѿол'каф, ѿол'ка* водејнца, *ѿол'ко* изворче, *ѿол'кај* зборејнци не сум чул порано. Често се среќаваат количествени заменски придавки со деминутивно-галовно значење: *коцкаф-ѡ-ѡ-ај, коцкај* жѡрје се нафатиле

Основно за личните заменки од 1. и 2. лице еднина и множина на целата говорна територија е генерализирањето на општите полни форми и за дативот: *мене, тебе, нас, вас* итн; кратките форми од овие лични заменки си ја задржале дативната форма; двојно употребени (полната и кратката) јасно го разликуваат дативниот однос: *мене ми рече, тебе ти донесе, нас ни испрати писмо, вас ви помогна*. Оваа црта ја познаваат и соседните тетовскиот и кичевскиот говор.

Формите од личните заменки за трето лице се: *тој, нему му даде, него го виде*; за среден род *тоа/тоа, нему му даде, него го виде*; за женски род *та/таја, нејзи му даде, што му требет нејзи(д.); неа је виде*, односно види ја (ак.). Типична црта за овој говор е употребата на кратката дативна форма *му* од заменката за женски род *та* (*таја*) спрема заменката од м. род: *му прати писмо*; *Синди му даде мајка ми голем бакшиш*. Генерализирањето на дативната форма од м. род *-му* и за ж. род наместо лит. *-ѝ* се третира како балканизам (карактеристично е за ароманскиот и албанскиот јазик). Кратката акузативна форма од женски род кога се наоѓа пред глаголот *-је*: *баба ми је цел'ка дејката; мајка ми је прашуеф; је виде сестра ми; ќе је прекаруат нестата; ќерка му је зедо^а; кога е зад глаголот *-(j)а*: цел'кајте ја нестата; види а дејката*. Оваа појава е позната и во други западни говори, пак и на поширока јазична територија.

Полната форма *ними* (од заменката за 3. л. мн. *ѝија*) се употребува како општа: *без ними, за ними, меѓу ними, ќе ними је полесно*; со *ними* ретко сме имале работа; множинските кратки заменски форми за датив *-им*: *им донесе, им купи, им прати*; за акузатив *-и*: *и виде, земји и тиквите, л'удите и гоштеале со разни јадења* Мав. Формите од личната замена за сите лица: *себе, себе си* (д.), *себе се* (ак.): *прет себе стај си јадење; прет соба ГГ забележав само кај една жена, но супстантивираниот композитум *ѝрейсобница* — *ѝрейсобници* мн. е обичен во говорот; си работат како за себе си; тој не је за себе си, пак за неа ќе бидет!? Во фраза: да се земам на себе си; ко ќе се видит сам себе, да ми кажет*.

Кратките дативни форми, како во литературниот јазик, ги придружуваат родствениите именки за да се означат посвојноста: *брат ми, татко ѝи, ќерка му, на внука ми* итн.

Лично-предметни заменки

Прашалната замена *кој*, неодредената *некој*, општата *свекој*, одречната *никој*, кога заменуваат лице имаат промена како и личните заменки:

н.	<i>кој</i>	<i>некој</i>	<i>свекој</i>	<i>никој</i>
д.	<i>кому</i>	<i>некому</i>	<i>свекому</i>	<i>никому</i>
ак.	<i>кого</i>	<i>некого</i>	<i>свекого</i>	<i>никого</i>

Покрај *свекој*, доста често се употребува и *свеки*, сл.: Марко им удрил на сватоите кому по еден кому по два стапа Врап; кому го препиша имањето Богдан; кому го продаде волот; *некому* мајка, *некому* мѝеа; *свекому* сум била измеќарка; *свекому* арно да напраќам, *свекому* да станам... Ст. *Свекому* бурат стреќа, а *никому* не мислит добро. Кого виде на чешма од децата Паскал'ој; кого чекаш дома; прашај *некого*; *свекого*, *никого* не слушаш; не ме остаќ со *никого* да зборам. Формите од заменката *кој-а-е* влегуваат во состави што означуваат неопределеност: *којгодер*, *комугодер* не се дават севѓар; со *когогодер* не се фаќај сват; *кој* било итн. Синтетичките форми од овие заменки ги познаваат и другите западни говори. Заменката *ишћо* во овој говор се пази неизменета; такви се и предметната замена *неишћо*, општата *свешћо* и одречната *нишћо*; формата *чуму* во овој говор не е позната. Прашалната замена за припаѓање: *чћ* - *чи(ј)а* - *чио* - *чћ* (мн.); неопределената *нечћ* - *нечи(ј)а* - *нечио* - *нечћ* (мн). одречната - *ничћ* - *ничи(ј)а* - *ничио* - *ничћ* (мн); *свечћ* (за секое лице).

Показни заменки

Показни заменки се: *овја* (чоек), *овја* (жена), *ова* (дете), -*овја/овја* (л'уди); *онја* а кај некои претставители и *онња* (чоек), *онја* (жена), *она* (дете), *онја/онја* покрај *онња* (л'уди); *ишћој* (чоек), *ишћја* (жена), *ишћо^а/ишћоа* (дете) Вл, Мав, ЖР, *ишћ(ј)а* (л'уди). Множинските форми *овја/овја*, *онја/онја*, *ишћ(ј)а* за сите три рода се еднакви на целото говорно подрачје; преку соседниот тетовски говор формата *ишћја* навлегува од другите североисточни говори, зафаќајќи ги и соседните села од Горно Порече. Со долго *а* (*ā*) кое има морф. функција, овие заменки добиваат типична горнополошка црта, а се употребуваат во случаи кога заменката фразеолошки е слободна: *овја*, л'удиве, не-сат тол'ку криви; *онја*, дечицана, останја без мајка (*онња/онња* Кун, Ср, ЖР; *онја* Ст, Зуб, Мав, БД, *онја* ДЈ); *овја* што дојдоа, *овја*, војнициве, потърчале напрег Мав; *онја* што носат свеки ден во Гостиар. Кога заменките влегуваат во акцентска целина, должината во *ā* исчезнува поради побрзиот изговор: *овја*-л'уди, *онја*-деца, *онња*-жени, *овја*-каќили фашисти; не е непозната и формата *овија* Печ, ДЈ. Показните заменки, како и во другите западни говори, ја познаваат општата падежна форма: по некое време му текнует на *овега* (*онега*) Врап; от *овега* (*онега*) зе доведе три вреќи сочно; прет *овега* (*онега*) се собра сите сел'ани; обични се и синтетичките дативни форми: *овему* му да доведе; *онему* му пратија писмо; *овејзи* му дојде ергенот; *онејзи* не му исплатија помош. Во употреба е и аналитичкиот начин за искажување на дативните односи; тоа станува со помош на предлогот -*на*+општата форма: *на* *овега* му донесе расат за патлиџани; *на* *онега* не му го запиша детето ф школо, покрај обичната: *на* *овја*, *на* *онња*, *на* *овја* му даде цвѣќе, *на* *онја* му рече. Формите од показните заменки *ишћој*, *ишћја*, *ишћо^а/ишћоа*, *ишћ(ј)а* всушност

се совпаѓаат со личните заменки за 3. л.; во деклинацијата нема никакви измени. Како што се гледа, показните заменки по својата функција и природа задржале потполн паралелизам со личните; тие дури се придружуваат од нивните кратки форми: *овему му, овејзи му рече, оному му донесе, онејзи му зеде; овега го виде, онега го научи убѡ*.

Често во говорот со показните заменки *овја, овја̃, онја, онја̃* се среќаваат и частичките *-ве, -не* кои ја подзасилуваат определеноста: *овја ве (онја не)* ме удри.

БРОЕВИ

Основни броеви. — Бројот *еден* има форми за сите три рода: *еден — една — едно — едни* (во значење 'некои': *едни* л'уди те бурат) — *едниои̃* нека дојдет; *два (два вола, два стола), две* за ж. и ср. р. (*две жени, две деца*), членувани: *двава* дирелци, *двана* меѓници, *дваџа* плужници Вл; *џири, чейири, џеџи, шес, седум, осум, девеџи, десей̃ — десейиои̃* сноп сам го върза, *идинаесей̃ — идинаесейиои̃, дваесей̃, чейириесей̃, седумдесей̃, осумдесей̃, сџо, двесте, чейириесейиоџи*; во говорот на селата Вълковија и Стенче крајното *џи* во броевите од *идинаесей̃* нагоре под влијание на тетовскиот говор е лабилно. Кај исти претставители и во исти примери некогаш *џи* се слуша, а понекогаш се губи: *идинаесе(џи), чейиринаесе(џи), седумдесе(џи)*, но со член: *осумнаесейио(џи), седумдесейио(џи), деведесе(џи) / девесе(џи)*.

Бројни именки. — Меѓу простите броеви и бројните именки според значењето не постои особена разлика¹⁾: *дваџа (и обаџа), џироџа, чейвориџа*, а понатаму како преодни помеѓу броевите и именките: *џеџина / џеџмина, шесџина / шесмина* итн. Формите *обаџа* и *обаџаџа, обеџе* (жени) имаат значење-*дваџа, двеџе*: Мил'адин со *обаџа* (коња) отиде на дърва. Змејко *обеџе* (нџвје) и изора; *обаџаџа* повеќе со значење-*дваџаџа* (за машки род), сл.: *Обаџаџа / обаџа* (гоедари) и *истерџа* кравите више село. Таткото за *обаџаџа* знел каква стрџа имџат во нџми Леун; *ил'јаџа, мил'џи*.

Приближното определување е како во лит. јазик: *џири-чейири* деца, *седум - осум* дена; покрај *џеџи-шеснаесей̃* и *џечеснаесей̃* аргати; со *-ина*, покрај збирното означување за лица, и приближно определување на предмети: да посадиме *сџоџина* дърфчиња; да купџиме *џириесейина* кила вълна; во секојдневниот говор често се употребува појатно *-едно* заедно со приближните броеви: Ми требет *едно џедесейина* ќерамџиди да је покриџам куџата. Ако собереме *едно седум-осумдесей̃* офџи, ќе глаџиме оф-чарџе.

Други бројни образувања: *еднаџи / енџаџи, дваџаџи / дваџаџа, џириџаџи; удве* (глаголот: *удвосаџи — удвосано*), *џири* наџраџи го, *наџве, наџири*, но и *наџве-наџири* (фраз. — како било), *наџолу, џонаџолу* дели ја лубеџицата; една *џолоџина, џолоџиче*, сл.: Да имџам едно *џолоџиче* од негоџата

¹⁾ Бл. Конески, *Грамаџика на македонскиџи литературен јазик*, 1967, с. 328.

нива, не ми требет појке; од ова други бројни сулстантиви: *йолуџешка* (една половина од некој предмет), *йоловник* — *йоловници* (приближна мера за жито од половина вреќа); во фраза — ни динар ни *йоловница*.

ПРИЛОЗИ

Најголем број прилошки образувања среќаваме од придавки (*близу, далеку, сийно, џешико*), прилози изведени од именска основа или од некои скаменети падежни остатоци со или без предлози (*уџре, зиме, йролеџке, леџе, нагоре, најавен* беше сето, не беше *насон, озгора, оздола, надвор*), од заменски или заменко-придавски прилози, (*вамо, џамо, онамо, овде, онде, џуе, никоџш, некоџш, ол'ку, оџку, џол'ку, џоџку, онол'ку, кџдегoder* не се зборит, *негдегoder*); сложени прилошки образувања со партикулата -ка (*леџоска, ноќеска, денеска*), потоа образувања со -ечки (*йогџечки* се влечеше детето, *йомешечки* заслџат дејчето), прилози од турско потекло (*баџика* работа е та, *бел'ки* ќе го ископаме лозјето, *конамџи* остана за сџе, *сџнки не-знам*) итн.; прилогот *оџеџ* доста е чест со значење 'повторно': Отишле на гурбет и *оџеџ* се вратиле. Ја, жено, *оџеџ* одам по лоф Зуб.

Според значењето и функцијата во реченицата, прилозите и прилошките образувања ќе ги распределиме во неколку поопшти групи.

Прилози за временска определба: *сега* сум подобра ГБ; *џога* не зе доведе плата; *џога* беше *йбскаџо* (:сџи); *везден* (цел ден); *денеска* свџршивме дејка за Здрафка; *ноќеска* се забавивме; *леџоска* убо поминавме со бостанот; *зимоска, йролеџке* почнуваме да ораме: Драгица е родена *йролеке*; *йролеџке* добијат болес; *йролеџоска, есење, дење* (дењем Вл, дењи Врут, Печ, Мав) је вадит нџвата, а *ноке* је чоат (*ноки* Врут, Печ, Ср, Мав); *синџјка, уџре, уџревечер, йриквечер, навечер* ќе се вратат дома; *вечер/вечерава, недел'ава, годин'ава* не одиме на гурбет (во значење 'оваа вечер', 'оваа недела', 'оваа година'); *фчера, некџа* донесе брашно ДБ; *доџна* дојде Даил'; *йосле* ќе вечерат; *йослем* се заучивме да плетеме ДЈ; *йослем* ќе им вратат заем ЗД, *најйосле* се запусте, *умре* Ст; *йре(ј)е, йрџска* си замина сватојте; *леџе* — зиме Стефан си седат дома Пож; *фчас* (*бџргу*) ќе го собереме тутунот; од *џамџивек* така го зњм Петрета; *оломнани, лани, некџјџаџа, секогаџ / секоаџ (секоџш)*. Наместо литературниот прилог 'отпрвин', во овој говор доста чест е македонско-турскиот хибрид-состав *йџрво сефџе*, сп.: *Пџрво сефџе* сел'аните одат ќе постариот, а после ќе помалајот кум Чај, Зуб.

Прилози за месна определба: *овде* (*овдеки*) — *овдекаџ*, *онде* (*ондека*) — *ондекаџ*, *џуе* (*џуека*) — *џуекаџ*, *џамоу*; во Пологоф *близу* сџт селата; — Го дадоа, нанке ле, *близум* село (н. п.) ДЈ; *далеку, долу* и остаивме алатите (*доле* покрај *долу* како опозиција на прилогот *горе*); *надоле* одат; Киро се истегна *насемџа* Кун; *всемџа* пропадна Кун (*вземџа* Пож); *насџџрна* го сџме кромидот Ст; *озгора, оздола* фати; *удолу* и истеравме гоедата; *свеко* лето Дџме спџет *надвор*; *внџџра, оџавде* влезе; *оџанде* излезе прасето; *оџаде* замина Тосе (*оџаџе / оџаде* Пож); Марко *нигде* не ојт ГГ; сел'аните *другаде* не одат *нигде* ДЈ; си чекаме гости од

свекае ДЈ; ќе се вратит *дома*; *йоййаке*, *наййаке* туркај Зуб; *йонаййаке* видел некој дѣп Зуб, *йонадоулу*; *йѣшем*.

Прилози за начинска определба: Напрет жниет поста-
цијата, па *редум* другите; *силум* је зеде нивата; *скришум* је венча нестата;
кучето *мълкум* го фати Никола: — *Кроцум* оди убаа неесто (н. п.); жената
станует *йокроцу-йокроцу* Зуб; *найлеки* падна; *найлеки* го обори; што на
сон, то^а *најавен* го наптрај Кун; *одвај* го најде коњот; *настиърна* му се
качи на магарето; *ваке* го то^ари; *ваке* провал'ај се во търникџине Кун;
што било *ваке* писано; *йаке* сакало да бидет; *како* рекле, *йаке* наптрајле;
йаке дошле дома; кој *како* могол, донесол; *онаке* беше фатена лисицата;
не се јадет *какогодер*; *никако* не се разбират; *свекако* может Раденко;
некако требет да се сложат братќата; *инаку* вързи го коњот; *наеднаш*
Вл; *ошенаш/оийеднаш* Пож, Зуб; прилогот *како* може да се јави и во скра-
тена форма — *ка*: седит *ка* бек; медот си течет *ка* дош; ке нас *засебно*
се весел'ат мџахте, а *засебно* жените Мав; — Ке ти въртиме рџки *наоџаку*
(н. п.); готоа пара *колајно* се трошит Ник; *бъргу* жената зела секирата;
бъргу-бъргу дошла Зуб; некои стигнџ *йобъргу* Врут.

Прилози за количествена определба: ол'ку зедоф; ѿол'ку пари донесе; онол'ку лош чоек не сум видел; што си турала во казанот свеѿол'ку ('многу'), неколк'ку, никол'ку; дај му уиѿе една надница; ипрошка се наведна; ениѿи годишно Илитден је, ениѿи / ениѿиѿа идет на гости; ѿоіке не го видовме (но поограничено и ѿовише / ѿоіше), највише — Голем сум зулум правило, / ова година највише (н. п.); двѿѿѿи / двѿѿѿа, ириѿѿи, ѿокму му стаса семето; домаќинката мошне се фалеше од мџот.

Некои прилози можат да се јават со повеќе функции: *īamán* / *īamām* му седи́т фустанот (начин) Вл; *īamán* го ви́де, фати пустиња (време); го мери шеќерот ке Шукрија и *īāmán* му изле́зе (количество); бѣргу до́јде (време); *бѣргу* му одеше плетењето (начин); *найреи* во афтобузот седнал (место), *найреи* л’удите по́йке се мѣчеле (време, во значење ‘порано’).

ПРЕДЛОЗИ

Горнополошкиот говор не ги познава предлозите: *врз, ѓрез, кон, кај, ѓоѝем, из*. Овде ќе се задржиме на најраспространетите и најтипичните предлози.

ke/ke. — На оваа говорна територија предлогот - *ke*, поради својата широка употреба, се јавува како типичен (Полог, с. 378) независно што се среќава и во говорите по западната гранична линија (реканскиот, дебарските, струшкиот), а изолирано и во други села во Западна Македонија. Како влијание од овој говор, предлогот *ke* се проширил на соседните долнополошки села (Блаце, Милетино, Челопек), на селата од Тајмишката група, а се среќава и во соседните кичевски села (с. Туин, покрај предлогот - *кај*). Овој предлог ја презема функцијата на предлозите: *кон, кај, у, ѝри, околу*.

Со пространствено значење - *ке/ке* се употребува наместо *кај* во другите западни говори; особено е чест во месните називи за определување на објектот: *Ќе Аргачине, Ќе Борон ДЈ, Ке Варнице* ЖР,

Ќе Влакон БД, Ќе Војчено Ср, Ќе Гоедарницине ЖР, Ќе Дѣбон ДЈ, Ќе Лазон Смилеф ПНС, Ќе Магемон ГБ, Ќе Руџине ЖР, Ќе Сърџон ДЈ, Ќе Турчансконо БД, Ќе Ореон Църквински Кун.

Место предлозите *у, ѝри, кај*, најчесто со заменските форми за означување пространствена близост: Дојди *ке/ке* мене задутре; *ке* нас немаат други адети Мав; одиме прво *ке* кумојте на гости Мав.

Со временско значење за приближно определување предлогот *ке/ке* му одговара на 'околу': *Ќе* недел'а Павле *ке* се вратит; *ке* петок го чекаме Петрета од на војска Кун; *ке* Митровден *ке* се женит Сърдре.

Можни се комбинации на *ке* со други предлози за означување правец на движење или цел: *До* *ке* Бранета *ке* одиме; *до* *ке* Л'убета; *до* *ке* Даил'а; *оѝ* *ке* Бориза свършивме дејка; *ке/ке* заедно со предлогот на наместо предлозите *кон, накај* во други наши говори: Петко замина со коњот *на* *ке* Сърбинџ Вл; и потера коњите *на* *ке* Кошарата Кун; *на* *ке* Гостиар к'одам Пож.

кѣде (лит. — *каде*). — Освен во прашалните реченици, *кѣде* наспоредно се употребува со *ке/ке* со предлошко пространствено значење: Бевме *кѣде/ке* Мартина в Ниш ГБ; *кѣде/ке* Кърстета се весел'ат сватојте ГБ.

ѝри. — Овој предлог поретко се употребува кај одделни претставители, повеќе во раскажување со значење 'до', сл.: Нашле топола *ѝри* некоа чешма; па *ке* је земевме колелката *ѝри* нас Ст.

во, в. — Изоглосата на овој западномакедонски предлог завршува на горнополошката територија; во долнополошките говори се употребува предлогот *у*; *во, в* за означување правец на движење: Мито одит *ф* село Вл; замина *в* Гостиар на пазар Бел; со пространствено значење за определување на објектот или неговата непосредствена близост, особено често се употребува во месните називи: *В* Ил'ојца Ст, *В* Јадројци Леун, *Ф* Корија Кун, *В* Леска ДЈ, *В* Лозје ЖР, *В* Раздол ЖР, *Ф* Чешма Кун. Во говорот на селата Стенче и Вълковија, покрај пореткото *во*, може да се чуе *у* и *ву* (со контаминација на предлозите *во* и *у*): *у/ву* мене, *ву/у* тебе, *ву/у* нас, *ву/у* нѝми; *во* го заменува предлогот *ѝрез*: Еднаш *во* годината се вијаме со Душана. Пред општи имиња и имиња на географски објекти и места што почнуваат со *в*, предлогот *во, в* може да се изостави: Мъжот *Влашко* работел Ст. Сега едниот син ми е *Вруѝок* во „Елетрично“ работи Ст. Едната дејка во Пожаране, а другата *Вълковија* е мъжена Ст. Житото го носиме *водејнци* Пож. Татко ми ојшол *водејнци* Чај. Младен беше две години *војска* ДЈ.

више. — Овој предлог е влијание од североисточните македонски говори. Неговата ареа ги зафаќа говорите од Тајмишката група и северните горнопоречки села (Пореч. г. с. 53). На горнополошката говорна територија има доста широка употреба со пространствено значење. Во некои села се употребува наспоредно со предлогот *над*: Петре пројде со офците *више* корија. Пројдоф *више* куќи. Сватојте и бодна коњите *више/наѝ* село. Во месните називи овој предлог ја определува местоположбата на објектот: *Више*-Църква ЖР, *Више*-Село ПНС, Врут, *Више*-Падиње Леун. Доста често предлогот *више* во месните називи се поставува како опозиција спрема предлогот *ѝод*: *Више*-Брегој — *Под*-Брегој Ст;

Вишѣ-Село — *Поѣи*-Село Вл; *више* може да се комбинира со предлогот *ѣо*: — Заблеано ми јагне сугаре, / заблеало ми *ѣо више*-село (н. п.) Деб.

ог (стсл. *оѣѣ*). — Покрај пространствено значење, *ог* се употребува и за искажување посвојни односи (види — Други синтаксички појави): Бил'бил' собрал многу сочио *ог* нивата; *оѣи* потчардак је однесе пчејнката на таван.

уз. — Предлогот *уз* повеќе е познат со значење на поставеност, движење покрај нешто: отиде *уз* река нагоре; *уз* Маторник го стретоф Вукета; *ѣс*-пат се најдовме; *ѣс*-племња го стаѣф стапот; *ѣз*-дърво итн.; во фразеолошкиот состав: дѣн-*уз*-дѣн времето си одит (*оѣт*).

ѣо, *ѣосле*. — Почеста употреба има предлогот *ѣо* од колку *ѣосле*; овој предлог го заменува *ѣоѣм* и се употребува во значење на движење по нешто: *ѣѣ*-пат, *ѣо* ридот, *ѣо* прелозѣте; го среќаваме и со месно значење во називите: *По*-Река Пож, *По*-Рит, Пож, *По*-Сърт ПНС; може да означи и временско определување во случаите: Раденко ќе свършит дејка *ѣо* Петровден; *ѣо* еден месец ќе му го дѣт одморот; *ѣо/ѣосле*: Ангѣле *ѣо* (*ѣосле*) неколеку дена ќе го испѣлнит планот; *ѣо* (*ѣосле*) Божиќ идат Василици; *ѣо* со значење на цел што треба да се добѣе: сел'анѣите *оѣле ѣо* дърва (*ѣо* сѣно, *ѣо* дејка итн.). Во овој говор нормално е удвојување на двата предлога: Ќе го пратам Благоја *ѣосле*, *ѣо* два дена; во овој случај се потенцира изразот и се добива еден вид прилошка определба.

ѣреку, *низ*. — Овие предлози ги заменуваат *ѣрез*, *из*: Гавро пројде *ѣреку* ридот (*ѣреку* долот); Бранко се прошета *низ* поле; *ѣреку* (*низ*) коријата и потера имањето; телето скакаше *низ* дворот; со пространствено значење предлогот *ѣреку* во месните називи: *Преку*-Вардар Леш, Ст, *Преку*-Река Пож, Суш, Леш, *Преку*-Леска ПНС.

на. — Од многубројните пространствени значења на овој предлог, ќе забележиме само неколку месни називи со кои се определува објектот: *На*-Бафчи Кун, *На*-Влак Пож, *На*-Расадиште Пож, *На*-Рудина Леун, *На*-Типеѣ Леун; место предлогот *врз*: се скутураф *на* камењот, паднаф *на* снопјето, се качѣф *на* вреќите.

Други предлози; *сѣроѣи*: Го чекаме Симуна да доет *сѣроѣи* недел'а; *за* со значење на правец: Вѣке к'одит *за* Скопје; *осим/оѣсим* (лит.—освен): *Оѣсим* во празник други ден не одиме Кун; свѣте дојдо^а *оѣсим* него (*оѣсим* тебе) Пож; *оѣсим* Симе никој не дојде да го видит Јанета; *оѣсим* кутек друго за него не помагат; *со*: Савѣ го удри Петрета *со* клѣци (*со* дърво); *сѣ*-свињѣ Вл, *со*-гѣѣда одеше. Сложените предлози *со из* (*исѣред*, *изнад*, *измеѓу*) во овој говор не се познати; во секојдневниот говор се употребуваат само: *ѣред*, *над*, *меѓу/ѣоѣмеѓу*. Во фразеолошки состави наспоредно со *уз* се употребуваат и *ѣо*, *за*: дѣн-*ѣо/за*-дѣн, гѣдина *уз*-гѣдина (гѣдина *ѣо/за*-гѣдина) си одит времето, миѣ старѣме; предлогот *ка* повеќе се употребува со значење 'околу' пред броеви за приближно определување: Имаме извадено *ка* пѣѣсет кѣла мет. Во значење 'околу' со броеви често се употребува *едно*, сл. Се телавме *едно* два сѣта со араѣите Врут.

Покрај почестите предлози *ке*, *во*, *на* со пространствено значење за определување положбата на објектот во месните називи можат да се сретнат и: *зад*, *меѓу*, *ѣог*: *Зѣѣи*-Село Кун, *Зѣг*-Рит Кун, *Зѣѣи*-Пеш Леун,

Зай-Чука Ст; Меѓу-Две-Реки ЖР; Под-Јасики ГГ, Пой-Църква ЖР; предлогот *крај* сум го забележал само во називот *Крај-Буки* Ср.

Удвојувањето на предлозите е обична појава, а особено кога е првиот предлог *од(ош)*: Вел'омир дојде *од* на нива; и калта *ош* *под* ноктот сум извајла; му го зеде коњот *ош* *пред* него; *од* *више* ридот викаше Софре; *од* *зай* куќата дојдоа Цемофците; Мојсо пукаше *ош* *сиройи* Церѳ; почнавме да ојме *ош* *ке* нивјето Кърстеј; *во* *сирей* полноќ дојде Соколе; *за* *в* зиме, *за* *в* лете Вл; *и* *за* *со* пари не ти *ош* *чоек* *с'офци*; си везам милење *за* *на* шпорет; порано *со* карта се покануале *за* *на* свадба; да се соберат мъжите *за* *на* потера Врут; *ке* кажуам сега *за* *ош* старото; *от* Турчане пътот одит *за* *во* Лакаџа; *стојле* *в* затвор *до* *ке* *стојле*.

ГЛАГОЛИ

Образување на глаголите

Образување несвршени и итеративни глаголи (имперфектизација)

1. Овој говор ги познава покарактеристичните суфикси за образување несвршени и итеративни (повторливи) глаголи. Најпродуктивен и наедно најинтересен суфикс на ова говорно подрачје е *-ува* кој овде суштествува како *-уа/оа (-о^а) /уе*: *куйуаш/куйоаш (-о^аш) /куйуеи, бегенди-суаш/бегендисоаш (-о^аш)/бегендисуеи* итн. Со незнатни исклучоци сите овие суфикси се среќаваат на целата говорна територија. Во говорот на селата Стенче и Вълковија познат е само суфиксот *-уе* а во говорот на селата Маврѳ, Никифорѳ и Леунѳ само *-уа/оа*. Влијанието на суфиксот *-уе* најмногу се одразило во говорот на помладата генерација, што укажува дека присуството на оваа црта е од поново време. Суфиксот *-уа, оа (-о^а)*, *уе* е интересен од две причини: прво, како многу раширен има тенденција да ги истиснува другите суфикси и, второ, скоро од секој свршен да образува несвршен глагол (карта 6).

а) *Вечеро^ам* со Л'убѳта ДБ, Пож; *ручо^аме* *ке* Васил'а ДБ; *поира-вуаш/поираво^аш/поиравуеи* (покрај *поираваи*) Пож; *седнуеи* (покрај *сединаи*) Пож; *се иреинуеи* (покрај *се иреинаи*) Кун; *мено^аш/менуеи* (покрај *меѳаи, меѳави*) Кун; *зајдуеи* ДеБ, БД, *зајдо^аш* (лит. *зао^а*) ДБ; така и *најдуеи, дојдуеи* БД, Пож, *најдо^аш, дојдо^аш* ДБ или *дојдо^аш/дојдуеи* Кун (лит. *доа^а*), не *пофаио^аш* ништо (покрај *пофакаи*) БД; *Форе исиравуеи* шајки (покрај *исираи*) Гал. Суфиксот *-ува* не се среќава кај глаголите *живи* и *збори*; глаголот *чоаш* се среќава само вака на цела говорна територија: не *се чоаш* Кун, не *ке* го *дочоаш* детето, *сме* го *пречоале* Ср, Вл, Кун.

б) Образување несвршени од свршени глаголи со суфиксот *-уа, оа (-о^а)*, *уе*: *дошечуеи (истечуеи), зайлеиуеи (прейлеиуеи, подзайлеиуеи), изнесуеи, наберуеи, се облекуеи, се одречуеи, осеиуеи, погледуеи, пре-и-ресуеи* Вл; *запредуеи, наредуеи* БД, *поипредуаш, иси-ресуаш, оице-кнаш* водата (покрај *цекнеи*), *се очистиуеи* жената Гал, *и-ресечо^аш, и-ролеио^аш, соберо^аш* ДБ; *дошечуаш (-оаш), истечоаш, преи-ечоаш, за-*

предиуаѝ (-оаѝ), исцедиуаѝ (-оаѝ), заѝкауаѝ (-оаѝ), не се доѝероаѝ, ќе домесоаѝ леп, не се добероаѝ, и доѝрошоаѝ парите, убо сме ѝоминоале со Соколета Ник.

Со суфиксот *-уа, оа (-о^а)*, *уе* трајноста ја изразуваат и свршените глаголи на *-иса, -оса*: *се бегендисуаѝ* бекарот и дејката (:бегендисат), *вошкосуаѝ* гурбетчите (:вошкосат), *не се кандисуаѝ* Божин (:кандисат), *се ѝуфлосуаѝ* месото (:пуфлосат).

2. Образување имперфективни глаголи со други суфикси. — Со суфиксот *-ја* се образуваат несвршени глаголи од типот: *вракаѝ, ѝлакаѝ, ѝракаѝ, ѝоѝракаѝ, факаѝ, вагаѝ (вајаѝ), вигаѝ (вијаѝ), гагаѝ (гајаѝ) — ѝогагаѝ (ѝогајаѝ), ѝагаѝ (ѝајаѝ), рагаѝ (рајаѝ)*.

Суфиксот *-ва* кој по губењето на интервокалното *в* и по појавата на хијатското *ј* се модифицира во *-ја*, се јавува кај глаголите кои во основата завршуваат на *-и*: *добијаѝ (<добиаѝ<добиваѝ), завијаѝ, навијаѝ* жената, *ѝресѝијаѝ* попладне, *развијаѝ* цветкето; истата појава се забележува и кај глаголот *бијаѝ* (лжт. *биваѝ*), сп. *л'уди* со *л'уди* све *бијаѝ*.

Суфиксот *ава (>аа>а̃)*: *грешаѝ, забораѝ* Мав, ЖР, *забраѝ* Пож, Печ, Ср, Вл, *забораѝ/забраѝ* Кун, *исѝраѝ, осѝаѝ, ѝоѝраѝ, ѝродаѝ, раздаѝ* на гроблишта.

Суфиксот *-јаѝ (>јаа>ја̃)*: *векаѝ, се секаѝ, смекаѝ се сѝрекаѝ*.

Суфиксот *-ева (>еа>е^а)*: *се гоѝѝеае* Вл, Съндре го *кѝриѝе^а* детето ДБ, *пазарѝѝе* *нокеаѝ* во Гостиар Мав, Леун, Ник.

Со редување на вокалот во основата: *бодинаѝ* коњот, *зайињаѝ* волот, Богдан го *зайињаѝ* цифуњот ДБ; *магарето* *клекињаѝе*, Бил'бил' *легињаѝе* со *кокошките*, *се ѝреѝињаѝ* по сокацине, *се соѝињаѝ* на праф пѝт, *ме сѝомињаѝ, му ѝекињаѝ* Боцеј.

Глаголите од типот 'затворат', како и во другите западни говори, не го редуваат вокалот *о*, сп. *обораѝ* (: оборит), *оѝвораѝ* (: отворит). Во говорот доста се чести глаголски образувања од именки и придавки со суфиксот *-еѝ (>ѝ̃)*: *беле̃, будале̃, венѝ, сѝаре̃*.

Образување свршени глаголи (перфектизација)

Во горнополошкиот говор перфективните глаголи се образуваат со најразлични префикси (*-до, -за, -из, -на, -од, -ѝо, -ѝре, -ѝро, -раз, -со, -уз*): *домѝлси (измѝлси)* ја кравата; *се здаѝја* кучињата; *се задомаѝкиниле* Петреѝи; *заколебаѝ* го детето; *се закаѝл'а (се искаѝл'а, се накаѝл'а, се ѝрокаѝл'а)* стариот; *нагѝрли (изгѝрли)* а чеѝњката; *се нажали* мајка му; *одѝраѝѝ* ја водата; *оѝѝрегни* и *волоѝте*; *ќе ѝозбориѝ, се ѝосѝрамоѝѝ, ќе ѝоѝѝрчаѝе (ѝреѝѝрчаѝе, се расѝѝрчаѝе), ќе ѝоѝредеѝ, ѝокѝриѝеѝ, ѝоѝлеѝеѝеѝ, се разбегале* сел'аните. Образувањата со префиксот *-о, -об*, во овој говор се обични со тенденција да се засилуваат: *се објаѝнија* две офѝи, *се оѝели* пѝрвостинката, *се окози* рогушката, да се *окрасѝѝѝ* еден дѝп; *ќе му се окѝриѝѝ* колата; му се *окѝриѝ* рогот Зуб; *се окѝриѝ* букареѝо; *ол'уѝ* го јабулѝото; *оѝери* и *кошулите*; *ќе се оѝечаѝ* лебоѝте ГГ; *орѝби*

ја кошул'ата; *ке осийней*; *осоли* го сочкото; што си је ол'уили жена ми; *Зуб*; *осирижи* го; и *ошера* гоедата; *ошрај се*; детето поплака па се *ошра*; *ке* го очелии снопот Леун; *ке* го очука БД; *ке ошърчала*; со префиксот -со, с (з пред звучна согласка): одборникот и *збра* сел'аните; да си *зберай* китка цвет'ке; *згреј* го млекото; тие *се згодила* жената; *се здомила* дејката; го *здогледа* Гал; *се скамњи* кога го виде; *се скри*, *се сиријатели*, *сиечалил*, *се сронило* зърното; префиксот у не е непознат, но неговата употреба е ограничена: и *усука* корите, го *укъса* детето; -уз: не сакам да је *узминам* куќата от стричеј ми.

Образувања на свршени глаголи со два префикса прилично се застапени: *се изнакашил'а*, *се йоразведри* времето, *йорасчисии* го дворот, *йрисобра* малу п'ари, *се йринасобрале* слепо-ј-куцо, малу *ййриситана* баба ми итн. Покрај различните морфолошки начини за диференцирање на глаголскиот вид, префиксите овозможуваат интересни семантички нијансирања.

Како и во другите западни говори, наставката -не е доста продуктивна за образување свршени глаголи: малку *ке къринеш*; *ке се шуйнеш* итн.

Глаголски групи

На целото говорно подрачје јасно се диференцираат трите глаголски групи: а-група (*викай, гледай, играй*), и-група (*молий, носий, фалий*), е-група (*сечей, мией, сей*); освен незнатни исклучоци, не се забележуваат побитни отстапувања во глаголските групи. Кај глаголите на -ува (во литературниот јазик) во овој говор, како што забележавме понапред, суштествуваат наспоредно -уа (-оа, о^а) и уе; во првиот случај овие глаголи припаѓаат на а-група (*куйуай/купоат-купо^ат*), а во вториот на глаголите од е-група (*куйуеи*); од е-група е и глаголот *йребей* познат во повеќе наши западни говори; глаголите *зборий, живий, коий* припаѓаат на и-група; покрај *работиий* (од и-група), може да се сретне и *работай* (од а-група).

Сегашно време

Во прво лице едн. на целото говорно подрачје се среќава наставката -м како во соседниот тетовски говор. Селищев забележува примери и без -м во говорот на селата Никифорџи и Вруток (Полог, с. 359); секако дека е можен изговор и без м (но не во Вруток) кај одделни глаголи и гл. конструкции, пак и индивидуален изговор без м. Кај некои претставители од Сретко, Мавро и Никифорџи забележав *не йамѝа* покрај *не йамѝам*, како и во случаите, *да*, *(ке) йамѝа*, *к'ода*, *к'уда* ЖР, но почесто се употребува м во изговорот; отсуство на м е можно во *неку* Мав, Ник, Леун, Ср, а во овој пример и во соседните села. Јасно, соседните кичевскиот и дебарските говори, кои не ја познаваат наставката м можеле да влијаат и врз овој говор само во граничните села, но тоа влијание битно не се одразило врз горнополошкиот говор. Наставката за трето лице едн. е -ѝа а за трето лице мн. -аѝ; завршокот *ѝе*

и во формата од глаг. 'сум' -сѣи покрај сѣи (стсл. сжтъ). Под влијание на соседниот тетовски говор, во говорот на селата Стенче и Вълковија крајното *и* во трето лице едн. и мн. не е сосема стабилно. Често кај едно исто лице и кај ист глагол може да изговор со и без *и*: дървото *гори(и)*, огньо(т) *чади(и)*, жените ќе и *размеса(и)* лебојте, сел'аните *сеа(и)*, што *работи(и)* Марко, што *работи(и)* задругарите, *куйуе(и)* дејката, *куйуа(и)* жените, *носа(и)*, *бърза(и)* итн. Колебањето при изговорот на *и* се чувствува кај постарите генерации, а помладите изговараат повеќе без *и*. Селишчев во примерите *йойдуе*, *найоаруе* не бележи *и* во трето лице едн. (Полог, с. 360), а во трето лице мн. во Стенче употребува *и*: *носаи*. *земаи* (Полог, с. 362).

а-група

и-група

едн.	мн.	едн.	мн.
1. л. <i>викам</i>	<i>викаме</i>	<i>носам</i>	<i>носиме</i>
2. л. <i>викаш</i>	<i>викаѝе</i>	<i>носиш</i>	<i>носиѝе</i>
3. л. <i>викаѝ</i>	<i>викаѝи</i>	<i>носиѝ</i>	<i>носаѝ</i>
<i>вика(и)</i> Вл, Ст.	<i>вика(и)</i> Вл, Ст.	<i>носи(и)</i> Вл, Ст.	<i>носа(и)</i> Вл, Ст.

е-група

едн.	мн.
1. л. <i>сечам</i>	<i>сечеме</i>
2. л. <i>сечеи</i>	<i>сечеѝе</i>
3. л. <i>сечеѝ</i>	<i>сечаѝ</i>
<i>сече(и)</i> Вл, Ст.	<i>сеча(и)</i> Вл, Ст.

Глаголските образувања на -ува, како што спомнавме, овде се предаваат со -уа/оа, односно о^а, уе: *легнуам*, *легнуаиш*, *легнуаѝ*, *легнуаме*, *легнуаѝе*, *легнуаѝи*; така и *йокажуаѝ*, *йоседуаѝ*, *йоѝфърл'уаѝ*, *се смързнуаѝ* итн; -оа (покрај -уа) во селата што не ја познаваат дифтонгизацијата: *куйоам*, *куйоаиш*, *куйоаѝ*, *куйоаме*, *куйоаѝе*, *куйоаѝи*; во другите села: *куйо^ам*, *куйо^аиш*, *куйо^аѝ*, *куйо^аме*, *куйо^аѝе*, *куйо^аѝи*; во говорот на селата Стенче и Вълковија имаме -уе: *куйуам*, *куйуеиш*, *куйуе(и)*, *куйуеме*, *куйуеѝе*, *куйуа(и)* (од е-група, како во соседните кичевскиот, поречкиот и долинополошкиот говор). Во овој говор се интересни и формите кај глаголите со -дам поради губењето на *г* и образување должини кои во изговорот на одделни претставители дури не се чувствуваат; од друга страна, поради губењето на *г*, вокалите во непосреден допир образуваат дифтонзи во кои вокалот *и* преминува во *і* (слично како во некои дебарски говори): *сеѝѝ/сѝдѝѝ*; покрај *дѝм* и *дадам* (*г* се губи во формите за сегашно време и во сложените глаголски образувања): да *дѝм*, да *даеиш*, да *даеѝ*, да *даеме*, да *даеѝе*, да *дѝѝ*; така и: да *најдам*, да *наеѝ*, да *наеме*, да *најдаѝ*;

наѝ; да ѝо^ам/ѝојдам, да ѝоеш/ѝојдеш, да ѝоеме/ѝојдеме, да ѝоаѝ/ѝојдаѝ; да до^ам/дојдам, да доеш/дојдеш, да доеѝ/дојдеѝ, да доеме, да до^аѝ (доаѝ Печ, Ср, ЖР); одам, одиш/ојш(ке ојш о Трајан?), Стане оѝ утре; в недел'а да оѝме со Тикета по риби; седам, сеѝш/седиш, сеѝме, сеѝѝе, седаѝ Кун, ДБ. Покрај глаголот сѝоѝѝ Ср, Печ, Пож, ДЈ, Кун, овде може да се чуе и сеѝѝ исѝраен: Станко сеѝѝ исѝраен во шкнобузот Зуб, Мав, ЖР.

Глаголите од е-група од типот 'пее', овде -ѝеѝ: ѝе^ам, ѝеѝ, ѝеѝѝ, ѝеѝе, ѝеѝѝе, ѝе^аѝ (во дифтонгот -е^а во 1. л. едн. и 3. л. мн. кај повеќе претставители од селата КунѢ, Д. Баѝѝца и Пожаране се забележува изговор на долго отворено ѝ); гре^ам—гре^аѝ, се^ам—се^аѝ, се сме^ам—се сме^аѝ, спрема греам—греаѝ, сеам—сеаѝ, се смеам—се смеаѝ Мав, Нхк, Леун, Цер, Ср, Врут, Печ, Вл, Ст; глаголот ѝое(ѝ) — ѝоа(ѝ) покрај ѝе(ѝ) — ѝеа(ѝ) Вл и Ст, под влијание на долнополошките говори. Кај одделни повозрасни претставители глаголите од е-група можат да се сретнат и во а-група (Врут, ДЈ), поретко низ целата парадигма, а почесто во 1. и 3. л. мн: ѝеам — ѝеаѝ — ѝеаме — ѝеаѝѝ, греаѝ — греаѝѝ, се смеаѝ, сеаѝ итн.; дифтонг -о^а имаме во 1. л. едн. и 3. л. мн. кај глаголите броѝѝ, кроѝѝ; бро^ам, броиш, броиме, броѝѝе, бро^аѝ; кро^ам, кроиш, кроиме, кроѝѝе, кро^аѝ Кун, Пож, спрема броам—броаѝ, кроам—кроаѝ Вл, Ср, Врут, Печ, Мав.

Глаголот 'знае', овде се јавува знѝеѝ: знѝм, знѝеѝ, знѝеме, знѝеѝе, знѝѝ, односно знаѝ; темен глас во акцентирани слог, а а во неакантиран непосредно зад силно акцентираниот слог, сп: што ми заминало преку гла знѝм, што ќе ми замјнет, не-знам; како знѝеѝ и не-знаеѝ да го загинеш Врут. Сличен на глаголот знѝеѝ е и глаголот жнѝеѝ во југозападните села: жнѝм, жнѝеѝ, жнѝеме, жнѝеѝе, жнѝѝ, односно жнѝѝ/жнѝеѝ Кун, жнѝеѝ БД, Зуб, Пож, ДЈ, жнѝѝ Ст, Вл, ЖР. МК. ГГ (карта 7).

Минато определено несвршено време

Глаголите ги имаат истите наставки како во литературниот јазик. Глаголите од а-група завршуваат во прво лице еднина на -аф, во трето лице множина на -а; глаголите од е- и и-групи завршуваат во прво лице еднина на -еф, а во трето лице множина на -еа, односно -е^а.

1. бегаф, бегаше, бегаше, бегавме, бегаѝѝе, бега
ораф, ораше, ораше, оравме, ораѝѝе, ора
кажуаф, кажуаше, кажуаше, кажуавме, кажуаѝѝе, кажуа
/кажоаф, кажоаше, кажоаше, кажоавме, кажоаѝѝе, кажоа
2. носеф, носеше, носеше, носевме, носеѝѝе, носе^а (носеа)
дѝржеф, дѝржеше, дѝржеше, дѝршевме, дѝржеѝѝе, дѝрже^а
(дѝржеа)
одеф, одеше, одеше, одевме, одеѝѝе, оде^а (одеа)
кажуеф, кажуеше, кажуеше, кажуевме, кажуеѝѝе, кажуеа Вл, Ст
ѝѝф, ѝѝеѝе, ѝѝеѝе, ѝѝевме, ѝѝеѝѝе, ѝѝе^а (ѝѝеа)
знѝеф, знѝеше, знѝеше, знѝевме, знѝеѝѝе, знѝе^а (знѝеа)
жнѝеф Цер, Мав, Печ, жнѝев БД, ДЈ, Зуб, Пож, жнѝѝ Вл, МК,
ЖР, ГГ, жнѝѝ/жнѝеф Кун

Заповеден начин

Во образувањето на заповедниот начин горнополошкиот говор не отстапува од другите позападни гранични говори и од соседниот тетовски говор; со наставките—*ј* за второ лице едн. и *-јѝе* за мн. завршуваат глаголите од *а*-група како и глаголите од *и*, *е*-групи на кои општиот дел им завршува на вокал:

а) *викај—викајѝе, играј—играјѝе, коѝај—коѝајѝе; ѝѝерајѝе* и *во-лојѝе; бурај* го коѝот;

б) *број—бројѝе, веј—вејѝе, крој—кројѝе; ѝодај* си глава, *Маро мори; сеј—сејѝе, ѝѝкај—ѝѝкајѝе, зѝѝ—зѝѝѝе, дуј—дујѝе, чуј—чујѝе, гај—гајѝе.*

Другите глаголи заповедниот начин го образуваат со наставките *-и*, *-иѝе*: *носи—носиѝе, речи—речиѝе; бериѝе* грозје; *ај врайѝиѝе се*; не *збориѝе* прет постари; *зайалиѝе* и *фенериѝе*; *кажи* го брата ти Стојана; *седни* до мене; *замесиѝе* ја погачата; *сечиѝе*, пусти останале. Сп. уште: — *Чекајѝе* ме в година, | *чекајѝе* ме приквечер (н. п.) Деб; покрај *чекај* и *чек*: *чек* д'о удрам (да го удрам) Пож. Глаголите на *ува* (во литер. јазик) имаат две форми: *куѝуѝај* (*куѝоај, куѝо^ај*) и почестата *куѝуј* (во селата Вълковија и Пожаране кај овој глагол сум ја забележал само формата *-куѝуј, -куѝујѝе*); *ѝазаруај, дојдуај* почесто; *ѝорабоѝуај* на нива. — *Радуј* ми се, кука јунакоа... (н. п.) ДЈ. — *Даруј*, тате, дубли за на грло (н. п.) ДЈ. — *Ај* не *ѝрашуј*, офцо рудице... (н. п.) Деб. — *Вечерујѝе*, сто офчари, | мене ми се не вечерат (н. п.) ГБ; *сѝремуј* онде; *ѝишуј* почесто Мав. Заповедниот начин може да се изрази и синтаксички со помош *ајде, ај, ела* + сегашно време со *га*: — *Ајде* Пејо *га* *вечераѝи*; *ај* *га* си *ѝѝргнеме* малу винце; *ела* *га* *је* *видиме* нестата. Со множинската наставка *-ѝе* може да се изрази заповедниот начин и кај некои прилози: *бѝргуѝе, досѝаѝе* и др; ова обично станува во случај кога се придружуваат со заповедни форми од други глаголи со слично значење; со тоа се добива поголема изразност и потенцираност: *Поѝѝајѝе, ѝобѝргуѝе! Не збориѝе, досѝаѝе* веќе! *Аманиѝе, ѝомагајѝе!* Еј, *елаѝе* бре, што *чекаѝе!* Синтаксички можат да се изразат и негирани заповедни форми: *немој* *га* *го бураѝи* Васил'а; *немој* *га* *седѝи*; *немојѝе* *га* *бѝрзаѝе*; *немојѝе* *га* *викаѝе*. Заповедниот начин за третото лице едн. и мн. како во литературниот јазик, се искажува со помош *га* или со *нека*: Борис *нека ѝраѝиѝи* малу пари, *нека (га)* зборѝи со Петрета, *га* *куѝиѝи* јабулка, дури уште имаат на пазар; кај некои претставители покрај *нека* и *нака*: *нака* *седѝиѝи* ѝмањето Кун.

Глаголски прилог

Оваа форма завршува со наставката *-јѝи*; изговорот на *ѝ* во оваа позиција не е еднаков со артикулацијата на *ѝ* во случаите *вреќа, куќа, свеќа* и др. Во наставката *-ејѝи*, *ѝ* се артикулира во задното непце блиску до грленјот *к* од кој незнатно се разликува. Акцентот е како во литературниот јазик. Примери: *викајѝи, седѝѝи, молѝѝи, бѝрѝѝи, вѝзѝѝи, зѝѝѝи,*

седејки, шијејки, њишујејки, њишуајки Мав, *ѡасејки* офци ме фати пол'јакот, *ѡкаејки* на разбојот Димејца је ушина рѣката, излезе детето од дома *ѡлачејки*.

Глаголска л - форма

Образувањето на глаголската л - форма непосредно е поврзано со основите на минатото определено свршено и несвршено време; формата е иста како во литературниот јазик: л, -ла, -ло, -ле:

а) *викал, земал, играл, коѡал, каѡнал, легнал, собрал, се соѡнал, се заклнале* дејчињата да не одат ке Божиња;

б) *видел, занемел, носел, се миел, знѡел, жнѡел* Мав, Цер, Печ, *ѡѡл, кроел, оживел, узрело* јабулкото, *умрела* старата од своа смърт;

в) *веѡил, му ѡраѡиле* алишта, *се сѡориле* сајбѡ за сиротчето, *се смесѡиле* во ноата куѡа Ник;

г) *се облекол*, кој како *могол, влегол, рекол, секол* — *секле, ѡекол* — *ѡекле, ѡре(с)екол*; согласките *ѡ, ѡ* често се губат во примерите: *ке наел, ѡредела (ѡрела)*, не сум му *дал*, во петок Душаѡнца не *ѡлела (ѡлеѡела)*, си не *јал*, Стефо веќе *доглеал* Ср, нестата го *ѡомела* дворот, *изваѡле* многу кромит, *оѡле (оделе), оѡла (одела)* по дърва; глаголите од типот 'бере' имаат две л - форми: *берел—брал, дерел—драл, ѡерел—ѡрал*; можни се и други наспоредни форми: *косел / косил, носел / носил, месел / месил*; *гризел—гризеле* Вл, ЖР, *гризла—гризле* Печ, Ср, *гризела / гризла* Мав, *гризел / гризол* Кун; во Маврѡ покрај *оделе* сум забележал и *оѡиле*: *оѡиле, оѡиле* таке партизаните уз река; така и *сме редиле, сме киѡиле* Мав; други примери: Маврофчани земање—давање *имале* со реканштијата (се мисли на Г. Река); кѡде нас *немало* свирење на оро; *се играло* со песни Мав; мѡж ми *се мѡчел* на печал'ба, ја сум *се мѡчала* дома: сум *чоала* офци, сум *глеала* деца, *сме оѡле* по дърва Кун. Кога пред глаголската л - форма стојат *да, ке*, имаме секогаш -ел за машки род: *ке ѡокосел* (:покосил), *ке месела* (:меси-сила), *ке речел* (:рекол), *да ѡечела, ке доѡечел* долот (:дотекол) да *можел* уѡѡ *ке беше* (:могол), *ке се облечел* во нѡ руо, *ке сечел* дърва без дозвол'а (:секол), *ке наел* работа за брат му (:нашол), *да държел* (:държал), *ке влезел* (:влегол). Во нар. поезија, како и во другите западни говори, л-формата од ср. род се согласува со подметот од машки и женски род, сп.: три сум години *ѡеѡало*, | голем сум зулум *ѡравило*. Све ти тебе газда *ѡѡремило* ГГ.

Глаголска придавка

Со наставката -ѡ, -ѡа, -ѡо, -ѡи глаголската придавка ја образуваат глаголите кои во коренот завршуваат на согласка н: *бранеѡ, женеѡ, ѡленеѡ*, сп. најди еден *ѡукнаѡ камењ*, *ѡаднаѡ дѡп*, *легнаѡо прасе*, *ранеѡа свиња*, тија сѡт многу *сѡегнаѡи* л'уди, *навърнаѡи* снопје.

Со наставката -н, -на, -но, -ни глаголската придавка ја образуваат другите глаголи: му го дадоф *измиен* казанот, *неброени* пари му остаѡ татко му, *ѡѡаена* черга послала домаѡинката, *оѡсокриена* дупка, *сеани*

(йосеани), ниви, засйани деца, млено брашно, бран (обран) бостан, уйейсто куче, одрана кожа; покрај йишан и йисан: му било йисано; ни йредено, ни йикаено, преку греда йрефърлено (гатапка).

Глаголска именка

Во образувањето на глаголската именка овој говор не отстапува од литературниот јазик: дејката беше на бегендисо^ање Кун, Пож, имавме за земање жар, ми требат десет л'уди за жниење Кун, уште не е дојдено времето за косење, ќе пратам еден чоек за зоење, секое негџ одене е со викање. Кај глаголите од типот 'бере' во употреба се формите: берење, имаме теле за колење, немаме место за сйиење, многу ми се насобра за йерење, свършиф со йикаењето.

Формите од помошните глаголи

Презент. — Формите од помошниот глагол 'сум' во сегашно време гласат: сум, си, (ј)е, сме, све, сѝи (сѝий, сѝий); во с. Стенче покрај формата (ј)е за 3. л. едн. и *јеѝи*; негирани форми: не сум, не си, не (ј)е, не сме, не све, не - сѝи (формата *сѝи* се слуша само во акцентска целина кога е акцентот на негацијата); покрај *сѝи* во с. Вълковија и Стенче може да се чуе изговор *са* како влијание на тетовскиот говор. Во горнополошкиот говор доста често се среќаваат формите *бидуаѝ* (-оаѝ, о^аѝ)/*бидуеѝ*, односно *бијаѝ*, сп.: секо^а работа со ред *бидуаѝ*; ако не *бијаѝ* со убајна, со лошо ич не *бидуаѝ* ДЈ; ич не *бијаѝ* со паметот; *бијаѝ*—не *бијаѝ*, мајка му си го зела детето Врап.

Од помошниот глагол *хоѝѝи* во секојдневниот говор останала како самостојна форма уште партикулата *ке* која се употребува за образување сложени глаголски форми (*ке носѝи*, *ке носеф*, *ке носел*); негирани форми нормално се употребуваат: *некум*, *некеш*, *некеѝ*, *некеме*, *некеѝе*, *некаѝ*; селата во Мавровско, како и појужните села, покрај *некум* и *неку*; во Стенче и Вълковија: *нејкум*¹⁾, *нејкеш*, *нејкеѝ*, *нејкеме*, *нејкеѝе*, *нејкаѝ*.

Имперфект. — формите од 'сум' во минато определено несвршено време гласат: *беф*, *беше*, *беше*, *бевме*, *бефѝе*, *беа*, односно *бе^а*. Од глаголот *хоѝѝи* се употребуваат само негирани форми: *некеф*, *некеше*, *некеше*, *некевме*, *некефѝе*, *некеа*, односно *неке^а*; во говорот на с. Стенче и Вълковија: *нејкеф*, *нејкеше*, *нејкеше*, *нејкевме*, *нејкефѝе*, *нејкеа*.

Императив: *биди* на татка ти паметен; *бидиѝе* спремни за борба; *биди* ми жиѝ, синко; *вие бидиѝе* живи, пак за другите како ќе речет господот; опитно искажување: *нека бидеѝ* паметен, *нека е* паметен.

Глаголска л-форма: *бил*, *била*, *било*, *биле*; *некел*, *некела*, *некело*, *некеле* (*нејкел* Вл, Ст.),

Глаголски прилог. — Глаголскиот прилог *бидејќи* не е познат кај постарата генерација; *некејќи* го удриѝ.

¹⁾ Влијание на долнополошките говори (Тет. г. с. 109).

Аорисните форми (*бив, бивме*) и глаг. придавка (*биден*) не се познати во овој говор. За образување глаголски форми како помошен глагол се употребува и *имам*.

Сложени глаголски форми

Минато неопределено време

Во образувањето на оваа гл. форма нема никаква разлика од другите западни говори и литературниот јазик; помошниот глагол во трето лице едн. и мн. се испушта: *сум викал, си викал, викал, сме викале, све викале, викале*; Благоја *играл*, Л'убе *се миел*, Търне *се вратил*, ливадата је *поко-силе*, магарето *пасело*, гостите *дошле* дома, дејките *се ситкомиле*, водата *се исцистила*.

Предминато време

Горнололошкиот говор ги познава двете образувања на оваа форма:

1. *беф, беше, беше, викал (дошол, нашол, брал, скрил, легнал), бевме, бефѝе, бе^а (беа) викале (дошле, нашле, брале, скриле, легнале)*. Примери: Сватот и сватката *бе^а (беа) дошле* ке Душана. Татко ми *беше* го *вратил* Димета в Гостиар.

2. *беше сум, беше си, беше играл (влегол, искоил, згрешил, удрил), беше сме, беше све, беше играле (влегле, искоиле, згрешиле, удриле)*. Примери: Соколејца *беше* и *прегорела* лебоите. Мартин *беше* *свршил* дејка од Балин Дол. Арамјте *беше* го *фѝмсал* Марка и *беше* го *оил'ачкале* ГГ. Ноќта *беше* *сме* је *преиле* границата без да не сетит стражата. Партизаните *беше* *дошле* до Букојк Ср. Во секојдневниот говор втората конструкција е пообична.

Идно време

Образувањето на оваа форма е како во другите западни говори: *ке викам, ќе викаш, ќе викаѝ, ќе викаме, ќе викаѝе, ќе викаѝѝ*. Примери: Първо ми *ке* му *оѝме* *ке* дејката, а после тија *ке* *гојдаѝ* ДЈ, *ке* *одаѝ* на оро, *ке* *ѝечеме* јагњца Мав, *ке* *зовреѝ* водата итн.

Минато идно време

Формите од ова време доста често се употребуваат особено за изразување дејство со условно значење или за изразување повторливо дејство во минатото (Б. Конески, Прилепскиот говор с. 295); се образува со *ке* + минато определено несвршено време од глаголот што сакаме да го употребиме: *ке викаф, ќе викаше, ќе викавме, ќе викафѝе, ќе викаѝѝ*.

Примери: *Ќе вика* аргати ако беше угарена нивата Зуб. *Ќе носевме* песок ако је преевме куќата. Порано сами *ќе си сиремавме* јадење ДЈ. Ако појдевме на поле со волоите, *ќе дојдеа* арамите и *ќе ни и земеа* ГГ. Първо *ќе зайлешевме* чоралчики мали, после мајка *ми ќе ни викаше* умот да ни бидет во чорапот; потоа *ќе сйлевме* малу, *ќе се йозаучевме* и *ќе го фърлевме* во вода да ни одит бъргу плетењето ('Како се заучувавме да плетеме') ДЈ. Мие *ќе йојдевме* сами ф црква плачејки и плачејки *ќе се врашевме* Кун.

Идно прекажано време

Во овој говор обични се конструкции со употреба на идното прекажано време. Се образува со *ќе* + минато неопределено време на односниот глагол: *ќе сум играл, ќе си играл, ќе играл, ќе сме играле, ќе све играле, ќе играле*. Примери: *Ќе сум викал* гости да се погодеф дома. Ка деца ф село *ќе сме коселе* трева, *па ќе сме го носеле* сеното ф племња. Ко *ќе доиол* некој празник, *ќе сме се расйлакале* мие, мајки, дома; *ќе сме и йроменале* децата и *ќе сме викале* сами: — Камо да ве видат од негдека татко ви, бре дечица ГГ. Порано дејката *кс йлешели* ситни работке ДЈ. Тодорка *ќе си ојла* ф село ГБ.

Можен начин

Образувањето на можниот начин е исто како во другите западни говори: (ја) *би рабоиел*, (ти) *би рабоиел*, (тој) *би рабоиел*, (мие) *би рабоиеле*, (вие) *би рабоиеле*, (тија) *би рабоиеле*. Примери: *би не ојле* ф Кунџ по дърва Гос. *Би го йраишле* синот на гурбет, ама је уште малаф. *Би не седеле* тамо до полноќ.

Сложени форми со има (нема) + глаголска придавка

а) *имайи* (немайи) земено (носено, сеано). Со пърс немам *йофайиено*. Пазарците уште *немайи дојдено*. *Имаме сйаено* малу пари настърна. Анте *имайи најдено* дејка.

б) *имаф* (немаф) земено (носено, сеано). Уште *немаше сеано* в. Дутлок. Божин годинава *имаше најдено* многу кромит. *Имавме йосеано* сочио кол'ку за нас. Додефци уште *немайи земено* заем за куќата.

в) *сум имал* (немал) земено (носено, сеано). *Сум имал носено* зъбанче ко *сум бил малаф*. Роса *имала куиено* осно^а за ткаење. Оваа форма е порашкирена.

г) *беше сум имал* (немал) земено (носено, сеано). Кузман *беше је имал йрейраено* куќата. *Беше сме имале забраено* тел'ците да и нараниме.

Беше сум имал дадено збор на еден пријател'. Во секојдневниот говор овие конструкции поретко се среќаваат.

д) *ке имам работено, ке имаш донесено, ке имаш куено, ке немаме земено, ке имаше илашено, ке имаш исечено некоа пењушка.*

г) *ке имаф донесено, ке имаше куено, ке имавме илашено итн.*

е) *ке сум имал куено, ке сум имал ирашено досега ако ми сторе^а абер по некој чоек.*

Конструкции со сум + глаголска придавка од непреоден глагол

а) *сум дојден, си дојден, (ј)е дојден, сме дојдени, све дојдени, се дојдени.* Одамна не сме дојдени на гости ке Трифуна. Вругочани се одени на гурбет Влашко. Никифорци се бегани ф шума од Цемофците. Децата не се сјани жела недел'а. Сме лежани од мала сипајнда.

б) *бев дојден, беше дојден, бевме дојдени итн.* Тија беа дојдени во задругата на пладне. Не бевме сјани од голема викотница. Овие конструкции не се толку чести како што е случај во дебарските говори.

СИНТАКСА

РЕЧЕНИЦАТА И НЕЈЗИНАТА КОНСТРУКЦИЈА

Во распоредот на реченичките делови и во градењето на реченицата горнополошкиот говор многу не отстапува од другите западни говори. Сепак можат да се забележат некои специфичности и поголема слобода в врска со редот на зборовите и местото на заменските форми, како и партикулата *не* во однос на сложените глаголски форми; некои особености наоѓаме и во простите прапални искази, во согласувањето на реченичките делови и во употребата на одделни сврзници во сложените реченички конструкции.

Редот на зборовите

1. Атрибутската определба стои пред именката, но честопати може да стои и зад именката на која се однесува: На ежето му откопале една *дуйка дълбока* ГГ. Уште по селата имаме *адејни сѝари* Мав. Ф планина ќе збираме *бил'је* *свекакво* ДЈ. Сме брале *цвет'ке* *разно* ДЈ. Глаголските придавки нормално се употребуваат како и другите придавки: Тија имāt еден селски *бунар расијан* Кун.

2. Макар и поретко, се забележуваат примери глаголот да го разделува атрибутот од именката: Шес *недели* постиме *велигденски* Мав.

3. Во сложените глаголски конструкции помеѓу помошниот и основниот глагол можат да стојат и други зборови: Дури е *дејката свършена*, везет калчини ДЈ. Беф за *търмките ѝојгена* Кун. Недел'ава не одам на гости *зашто работно* време је ГГ. Кога ќе *рибава сѝаней*, тога ќе ојш на гости.

4. Партикулата *не* во сложените глаголски форми може да го одделува помошниот од основниот глагол. Оваа црта е општа појава за соседните кичевскиот (дел), поречкиот и долнополошкиот говор. На скопскоцрногорската говорна територија се среќава во одделни села. Примери: А што сум *не ѝревидела*. Зашто сум *немала* Ст. *Не си знѝел* за Марка / *си не знѝел* за Марка; ја сум *не чул*, сум *не видел* МК, ја сум *не рекол* Пож, *не сум јал леп* / *сум не јал леп*. *Не беше бил* на работа / *беше не бил* на работа. *Како ќе не дојдај* гостите! Дедо ми *не ќе гледај*

со очите / дедо ми *ќе не гледаш* со очите. Со ногите *ќе не можеш* да ојт. Па *ќе не можеш* да знаеш *ќе сме* дошле. — Па *ќе не можеш* да видиш. — Ал' ти *ќе не слушааш*? Ст. *Ќе не виѓаш*. Никогаш би не *пошла* за него.

5. Партикулата не може да ја разделува кратката заменска форма од глаголот: *Не ми иребеи* ништо / *ми не иребеи* ништо. Тоа не ми се *вероаш* / тоа ми се не *вероаш* Мав. Мене не ми се *вечераш* / мене ми се не *вечераш* Деб. Судијата да *ије* не земеш на око. Да *ије* не *убукаш* волот Пож. А и не *знеш* *кде* сѫт Ст. *Не сум го видел* него / *сум го не видел* него. Умниоф отишол *к* што *го не познае*. Во заповедните конструкции негацијата може да стои и пред кратката заменска форма и по неа. Примери: *Не му збори* ништо / *не збори* му ништо. *Не бџкај го* / *не го бџкај*. Овде *ќе забележиме* дека често негацијата во вакви конструкции се засилува и со други одречни зборови (никако, ништо, ич): *Не прашуај го* за тоа *ништо, ич* / *не го прашуај* за тоа *ништо, ич*. *Никако не ми се лошиш, ич* / *никако ми се не лошиш, ич*.

6. Глаголот може да ги разделува двојните заменски форми: *Не ни се исилакаш нас* да одиме делнигден в Гостиар Кун. Марко ме *викна мене*.

7. Освен во почетокот, во подредените реченици сврзникот може да стои и на второ место: *Фашистите кога го нападна селото, лудите избега* ф шума. Мајка му *ојка* го *виде* ал' не *слушат*, го *избѣрка* синот. *Неста ко* се *стори*ф, *тѣрна* *напреди*ја во *куката*.

Прашални искази

Покрај употребата на прашалните заменки и прилозите, покрај изменувањето на редоследот на зборовите во исказот и употребата на други изразни средства, во простите прашални искази често можат да се сретнат частичките *-дали*, (*дал'*), *али* (*ал'*) еднакво застапени како во секојдневниот говор така и во народните умотровби: *Ал' си бил* чирак *ќе* Столета? — Што ми *белеет* долу во поле, | *али* је *ине* *ал'* *бела* *-магла*? (н. п.) Деб. Олга *ал'* го *имат*, *ал'* го *немат* *видено* *бекарот*? — Ој Јоване, *домаќине*, | *али* *пиеш*, *али* *спиеш*? (н. п.) Деб. — Ој неесто *лична* и *убаа*, | *алал* *било* на *твојата* *мајка*, | *ал'* *те*, *мори*, *со* *вино* *поала*, | *ал'* *те*, *мори*, *со* *шеќер* *ранила*? ДЈ. — *Ал'* *пиеш*, *царе*, *ал'* *спиеш*? — *Кде* *си* *се* *наросила*? | *Ал'* *в* *градина* *пот* *трендафил'*, | *али* *ф* *поле* *по* *пчејн'ца*, | *али* *в* *гора* *под* *гороцвет*? — *Свирит* *офчар* *во* *гора* *зелена*, | *дал'* *да* *одам* *дал'* *вамо* *да* *дое*? — *Окит* *невен* *над* *гора* *венеет*, | *дал'* *венеет* *за* *стара* *мајчица*, | *дал'* *венеет* *за* *сенка* *широка*, | *дал'* *венеет* *за* *вода* *студена*, | *дал'* *венеет* *за* *лудо* *от* *село*? — *Јоване*, *сине* *Јоване*, | *дал'* *било* *ваке* *речено*. — *Блазе* *тебе*, *Ангелино*, | *што* *си* *имаш* *свилно* *руо*. | *Дали* *ти* *го* *татко* *купи*, | *дали* *ти* *го* *мајка* *прела*, | *дали* *ти* *го* *снѣ* *ткале*? Во прашалноодречните фрази и за изразување на чудење често *нели* се заменува со *али* (*ал'*): *Ал'* не је *купи* *кравата* од *на* *пазар*? *Макар* и *поограничено*, во поново време може да се чуе во зборувањето и *нели*: *Нели* *дојде* *татко* *ти* *Кун*, *Печ*. *Нели* *се* *разбѣраме* *Вл*, *Ст*. Частичката *ли* во прашалните искази не е обична, но може да се сретне кај одделни претставители:

Го виде ли детето. Во вакви искази почесто без *ли*, само со повишена интонација: Го фати пилето? Си бил војник?

Прашалните частички во овој говор често се заменуваат со *дил'ми* Вл, Ст, Леун, *дџл'ми* Ср: *Дил'ми* ќе се сфатиме?

Редот на реченичките делови и нивното согласување

Редоследот на реченичките делови во овој говор не отстапува од другите западни говори. Заради истакнување поретко прирокот, а почесто предметот како глаголска компонента, можат да дојдат во почетокот на реченицата: *Некеше* Тодорка да посејме уште малку на бања. *Со гафчики* свекорот и свекјрвата ќе светат ДЈ. *Тџјани* ќе земат Зд. Сените, сените, *ено кафе* ќе ви сварам Кун. *Енџај годишно* Илигден је Врап. *Малу љомалу* отпајат стариот. *Мајка ми* је прашуеф Гал. Поретко може да се случи адвербот како глаголско дополнено да се најде помеѓу подметот и прирокот: *Мие љролејке љочнуаме* со пол'ска работа ДЈ.

Согласувањето помеѓу подметот и прирокот и нивните делови е како во литературниот јазик. Поретко можат да се забележат случаи кога е подметот во еднина а прирокот и предметот во множина така што врската помеѓу двата составни дела во конструкцијата не е усогласена: *Пајале* ка снопој *народој* Мав; предметот во еднина а двојниот предмет (кратката заменска форма) во множина: *Сел'а-пјтс ќе и накјрмај сџокај* Мав. Ова несогласување на именките 'народ' и 'стока' може да се објасни со нивната множинска функција од која се повлијаеле прирокот и заменската форма. Така и: — Устрами се убаа неесто, | *устрами се исан да завиагај* (н. п.) ДЈ. Вакви појави не се необични и во другите западни говори особено во народните песни.

Два подмета. — Кога во реченицата ќе се најдат два подмета, вториот може да дојде во општата форма (ак. форма) во позиција на субјект. Тоа најмногу се забележува во примери кога првиот подмет е личната замена *ја* а вториот лично име или некоја од заменките *џи*, *џој*: *Ја и џебе* ќе је изораме нивата. *Ја и него* не купуаме ништо. *Ја и Аријана* си одиме кроцум. *Ја и Л'убеј*а го напрајвме планот за куќата Стане^а. *Ја и Савеј*а (Саве, м. лич. име) ќе играме 'карти ДБ. Оваа црта повеќе е ограничена на говорот во селата што се наоѓаат близу од градот Гостивар.

СЛОЖЕНИ РЕЧЕНИЧКИ КОНСТРУКЦИИ

Во споредба со другите западни говори, редот на речениците во сложените реченички конструкции во овој говор нема некои посустествени разлики. Обична е појава зависната да ѝ претходи на главната реченица. Во поглед употребата на сврзниците може да се забележи дека некои сврзници имаат поголема, поширока, а пак други поретка употреба. Од познатите сврзници овде не се употребуваат копулативниот *џа*, спротивните *џики* и *ами*, временскиот *годека*, причинските *оџи* и *бидејќи* како и сврзникот *буди*.

Начинот на сврзувањето на приредените и подредените реченици

1. Приредени реченици. — Од сврзниците што им претходат на спротивните реченици во секојдневниот говор најчесто се употребува турскиот сврзник *ама* и *џуку*, а *али* поретко се среќава и тоа во поново време. Примери: Ме вика во Градежно „Маврџо“ за палир, *ама* ја не отидоф. Знџм ќе ми се л’утит Петко, *ама* немаат што да прџм. Немавме превозно средство, *џуку* намоливме еден чоек од селото да не донесет со кола него^а Кун. Блазе си ти што знџеш да плетеш, *џуку* тешко мене што нџ-знам. Во народните песни во употреба е скоро исклучиво сврзникот *џуку* (*џу*): — Оф не ми биле, брате, моите стројници, | *џуку* ми биле, брате, лошите ајдуци. — Миџе не сме лоши л’уди, | *џуку* сме си кирации. — Не сум моме, ни невеста, | *џу* сум сега завършена. — Не венеам за вода студена, | *џу* венеам за моме от село. Покрај *само*, со исклучна функција се употребува и сврзникот *сџнде* (лит. *sage*): Вистина детето имат уши, *само* (*сџнде*) ич не слушат ДБ.

Покрај сврзникот *или* — *или*, во разделните реченици се јавуваат и сврзниците *ели* — *ели* Кун, *али* — *али* Пож, *јали* — *јали* ЖР. Примери: *Или* фати работа, *или* бегај от пред мене да те не глеам Мав. *Или* оди, *или* седи дома, не шетај (*али* оди, *али* седи Пож | *ели* оди, *ели* седи Кун). — Ој сел’ани, малежани, | *али* извор отцекните, | *али* јавор пресечите (н. п.). Душан *јали* во коски ќе добџет рамаџис, *јали* во гла ќе добџет болес ЖР. *Јали* клинџики имат детето, *јали* друго го болит ЖР.

Копулативниот сврзник *џа*, *џак* покрај својата основна функција, се употребува и како помошен збор кој развил вторично значење за внесување поголема изразност: Одевме, *џа* се плашевме от пол’јакот. Еве ка сум и гле^ала децата: затвори и дома, *џа* појди на нива; затвори и дома, *џа* појди водеџнца, *џа* појди на пазар в Гостиар Кун.

Во посебни фразеолошки состави за изразување едновремени дејствија се употребува сврзникот *ем* — *ем*: Трифе *ем* криф *ем* силен. Најдо *ем* кор *ем* сакат, го казнил госпот от сите стърни. Ноаче *ем* криф *ем* топузџија Мав. *Ем* резил’ *ем* се праит везир (народна пословица) Ник. *Ем* шут *ем* се буџат Ник. Понекогаш *ем* — *ем* може да се комбинира со *џа*: Маренко *ем* имоџен, *ем џа* уште помош бурат од държавата.

Сврзникот *ни* — *ни* (*ниџи* — *ниџи* / *ниџу* — *ниџу*) е обичен во овој говор. Во конструкциите се подзасилува одречувањето во реченицата; обично по прашалната следува одречната: „Блазе тебе Ангелино, | што си имаш свилно руо! | Дали ти го татко купи, | дали ти го мајка прела?“ — „*Ниџу* ми го татко купи, | *ниџу* ми го мајка прела, | *ниџу* ми го снџи ткале, | були преле, були ткале.“ (н. п.) Деб.

2. Подредени реченици. — Од причинските сврзници во овој говор најголема употреба има *заџиџо*: Не сомлев брашно ќе Богдана, *заџиџо* не му е клепан камењот ДБ. Синот ќе је земет дејката, *заџиџо* татко му многу је бегенџисал. Во поограничена употреба се среќаваат причинските сврзници *џоџиџо* и *џочим*, сп.: *Поџиџо* (*џочим*) син му не го гледат, ќерка му нека се сторит сајџија за таткото. *Поџиџо*

(почим) не је посе^а нивата навреме, нека је остаит угар. Како причински сврзник може да се употреби и *ишо*, сп.: Радуј ми се кука јунакова, | *ишо* ти добро на вечера идет (н. п.). Сврзникот *дека* со причинска функција повеќе се среќава индивидуално и тоа во говорот на помладите, а со исказно значење има нешто поголема примена, особено во селата Вълковија и Стенче каде се јавува нешто поизменет — *дака*. Во оваа форма се среќава и во соседните долнополошки села Бладе, Милетино и Челопек. Сп.: Ке одам да и видам л'удине ф село, *дека* тамо сме се родиле Кун. Тетка ми чула *дека* сум појдена в Галате ДБ. Разбраф *дака* си се свршил Вл. Прости ми *дака* ти не беф на свадба Ст. Знџм *дака* му е тешко Пож.

Со декларативна функција доста широка употреба имаат сврзниците *да* и *ал'* (*али*): Чуф *да* (*ал'*) си дошол, па ќе дојдеме утре да те видиме. Да се знџет *ал'* сме пријатели. Разбирам *ал'* (*да*) му е тешко, туку нема друго чаре. Роднинџето разбрале *ал'* (*да*) имам добиено внуче. Знџм *да* имаше нивата берикет.

Најчест сврзник за условните реченици е *ако*: Куќата не му пајаше по три недели, *ако* беше Бранко добар мајстор. Во понеделник требет да заминеме, *ако* одиме Кун. *Ако* не бза пијани сватојте, ќе немаше кавга на свадбата. *Ако* беше брала свекоа търмка мет, медот ќе бџшс по ена пара Мав. Условните конструкции со *ако да* во овој говор не се познати. Сврзникот *ако* може да се комбинира и со *дури*: *Дури ако* требат, нешто појке да земеме Мав.

Временските реченици најчесто се сврзуваат со *кога* (*ко*), *ишом*, *дури*: *Ко(га)* се збират сватојте ке зетот за да одат по нџста, пеат: „Ај со здравје китени сватој“. *Ишом* ќе се женит Соколе, ќе се смирит со татка му. *Дури (кога)* беше сам, Ноаче тешко излегоаше со домашната работа Ник. — Ке те жал'ам дси до пладне | *дур* да зберам китка цвџке (н. п.). *Ишом* ќе се вратит от орање, Съндре ќе заминет на гости. Со временско значење се среќава и сврзникот *како* (*ка*): *Како* (*ка*) го сџти телото, кравата рикна многу силно. *Како* седна Трипун покрај огџ, веќе не се мърдна до вечера. *Како* (*ка*) се завърши ратот, малу кренавме гла Мав. Сложените сврзници *ојкога*, *ојкако* не се необични во овој говор; повеќе можат да се сретнат со *дури*: — *Дури* не ми беше стопанот женет, | трева си пасеф по ливадџето. | *Ојкако* ми се стопанот жени, | трева си пасам по орниџине (н. п.).

Од релативните сврзници поширока употреба има *ишо*: Ке појде поречанедот *ишо* носеше јабулка? Наспоредно со *ишо* во фразеолошки изрази може да се употреби и *дури*: Одиле *дури* (*ишо*) одиле, стасале ф село Мав. Живеле *ишо* (*дури*) живееле со таткото, после се оделиле синојте Ник.

На целата говорна територија како начинско-поредбен сврзник суштествува *ојкол'ку*, а поретко, и во поново време, се јавува *него ли*, *него* Вл.: По^орно да работиш на нива, *ојкол'ку* да копаш по тунелине. Побъргу ќе ти се најдет компијата, *ојкол'ку* (*него ли*, *него* Вл) братот.

Со допусно значење познати се сврзниците *макар*, *иако* или со придружба со *ишо*: Макар голи и гладни, партизаните је издържџ зимата. *Иако* се мџжила в Гостиар, на дџката не му се погоди бекарот.

Финалниот сврзник *да*, или комбиниран со други сврзници и предлози, е доста чест. Некња зедоф *да* предам Чај. Детето не зњеше *да* кажејќи Зд. Ајде заено *да* ископаме ена дупка БД. Ќе поседиме *дури да* донесет кафе. Паскал' требет уште пет години да одит на гурбет за *да* је кулит нивана Симе^а. Без *да* зњеле домашните Зоре отишол со другарите ф планина. Пред *да* пониетиме мие веќе је свършиле Магда за други Бекар.

Други синтаксички појави

И зразување на посвојноста. — Покрај посвојните заменки и придавки, покрај употребата на дативот со флексија и со кратките дативни форми од личните заменки, посесивноста може да се изрази и аналитички со предлогот *од* + општа форма од именките, односно од заменките. Овој начин на искажување на посвојноста е доста застапен во секојдневниот говор наспоредно со посвојната придавка: На сѐн му *од Никола (Николоф)* му пратиф писмо. Нивана *од Бил'бил'а (Бил'бил'оа)* родила многу сочио. На мѝж му *од Донка (Донкин)* му стаиф да вечерат. Му се чудам на ќерка му *од Мара (Марина)*. Му пратиле абер на татка му *од дејкаша*.

И спуштање на двојниот предмет. — Кратките заменски форми во функција на двоен предмет можат да се изостават. Ова повеќе се случува во деклеративни искази или при набројување на дејства. Сп.: Седам покрај не^а да му (и) одберам цепците, да му (и) мерам тените Кун. Да (и) нараниме кравите Мав. Ќе (и) береме лченките Мав. Сме (и) редиле бутињето со цвѣќе, Куќите сме (и) китиле Мав. Тија гачки ни (и) кажуал дедо мој Кун. Жената ќе изгачкат што (и) напрајла греоите Мав. Кога имаш маша, ти не гори (и) рѝките. (и) Забрајле мѝките Ст. Вагај рѝби, вагај рѝби, (и) извајле све рѝбите Ст. Ќе (и) изнасеаме леите ке Летник Ст. (и) Земат смовкиве настрадаин-оца Зуб. (и) Расто^ариле мѝските Врац. Си (и) ласел официте Гал. (го) Пиле кафето. После ќе (го) збереме житото Кун. Ајде да (го) видиме есапот Врац. Ќе (го) подратит растото дејката. Како што разбраф, тој (је) грешил душата Мав. (је) Закл'учил вратата и ојшол Зуб. Царот (му) наредил на лекарот да им (и) извадит очите на жениите Врут.

ЛЕКСИКА

Лексички состав

Во лексиката, покрај типичните горнодолошки термини, ќе ги опфатиме и тие што се среќаваат на поширокото македонско подрачје за да се добие посеопфатна претстава за лексикалното богатство по одделни области. Социјалните, економските, културните промени, а особено производствните, оставаат видлив одраз во лексиката. Во богатењето на лексичкиот фонд во голема мера се чувствува влијанието на другите несловенски балкански јазици во сите области од животот. Најголемо влијание врз лексиката на горнополошкиот говор, како впрочем и во другите наши говори, извршил турскиот јазик во еден доста долг историски период. Тоа е присутно како во секојдневниот говор и во фразеологијата, така и во терминологијата лексика, а пред сè во занаетчиската и во производната работа. Денес влијанието на турцизмите повеќе е ограничено во говорот на постарите генерации. Во одделни села со мешано население (Македонци и Турци) употребата на турцизмите уште е живо. Турските заемки (за разлика од заемките на другите јазици кои се примаат со неизменото значење) имаат поголема семантичка диференцијација. Тие се адаптирале до таа мера што се чувствуваат како народни. Некои од повозрасните (има и жени) добро го владеат турскиот јазик. Влијанието на другите балкански јазици во споредба со турскиот е значително послабо.

Турски зборови. — Како илустрација ќе приведеме незнатен број турцизми од секојдневниот говор; другите зборови ќе ги опфатиме во терминологијата лексика. Кај одделни термини ќе покажеме дека се дојдени од турскиот јазик. Овде нема да го одбележуваме нивното потекло. Почесто употребуваните зборови од секојдневниот говор ќе ги дадеме според редоследот во *Речник кировско-мешоховског дијалекта* на Гл. Елезовиќ.

забуњ — *забуњче* 'неразвиено дете', *зајре* 'добиточна храна', *зѐр* 'отров од змија', *ил'ач*, *исан* (<инсан) со значење 'народ', *исе* 'дел од имот или од наследство', *ич*, *јазѝк* како *извик*, *кабиле* само постарите го употребуваат со значење 'сој', *казма* 'алат за копање', *каѝак* 'храната што се зема со лебот', *кѝсмей* (лит. *касмей*), *коѝамийи* 'многу', *курѝулисай* 'спаси', *мелем* 'лек за рана', *нией* (сп.: *има*, *немам* *нией*) *намера*, *нишан* (со повеќе значења), *ѝасѝѝрма*, *ѝишман* — *ѝишиманий*

Врут местото кај што извира реката Вардар; во фраза: *бучко-гла* ДБ 'подбивно за жена со голема глава', *бунџо-гла* се мисли повеќе за главата со нечеслана коса. Другите називи за деловите од главата се слични како во западните говори: *џеме*, *џил*, *лице* за физичка определба, а се употребува и *џвар* почесто за изгледот на лицето, со кое значење се употребуваат и турцизмите *чере* (сп. го менуат *черешо*) и *бенс* — *бензои*. Место 'слепочница' овде суштествуваат називите *слейо око* или почесто *слейи очи*; *окце* и *оче* се деминутивни образувања; *дамка* 'црнката во очите', *клейки* 'очните капаци' вклучувајќи ги и трепките, но и *клејал'ки* Пож; *шуйел'ки* 'носните отвори', *џрица* 'рскавицата на носот'; *буза* како во граничните западни говори со значење 'усна'; кај забите ги разликуваме називите: *кџник/кџињик* Ср, Мав, *кџињик* Пож, *Зуб*, *умник*, *кучешки зџ* за очниот заб, *џрејни зџ*; покрај *гърло* овде и *глии* (се мисли за внатрешниот дел на грлото — лат. *pharynx*), *гъркл'ањ*, *гуша* 1. предниот дел 2. израслина на грлото; *уше*—*ушейо*—*уши* (наспроти *уше*—*ушейо*—*ушиња* деминутивно образување), но и *уо*—*уошо*—*уши* Вл, Печ, *Зуб*, ДЈ, Ср; *џџец* (патецот на косата), *мусџак*.

Телото се имснува со *снџи*; *гърди*, *џлеки* но и *гърџ/гърбина* Ст, *меф меј* Мав — мн. *меој*, *лџчка* (лит. *лажичка*), *кърсийина* (наместо пообичното *крси* во другите говори), *џолоина* (<половина), *кџк*; со поимот *сърце* се опфаќа делот околу стомачната празнина; *бубрек*—*бубреси*, *џигер* (т.), *црево*, *жџчка*.

На раката: *лакџо* Вл, Печ, *Зуб*, ДЈ, покрај *лакои* ЖР Ср, Мав, Пож, *лакџо* / *лакџи* Кун, — мн. *лакџи*, *џуџаџица* (<тупаница), *рџка* 'дланката на раката', *гџуш* — *гџуждои* Кун, Ср, ЖР *зглој* Ст, Мав, Пож, Печ, ДЈ, *џоднокџици*, *живец*; за поблиско определување на имињата на прстите пообични се називите *џалец*, *до џалеџоџи*, *голем џџрс*, *до малаџоџи*, *малаф џџрс*. На ногата под коленото се разликуваат овие називи: *буџ*, *џефка* (предна и задна) за коската од коленото до стапалото, *гџуш/зглој/зглобуџ* Вл (сп. ногите ме бол'ат во *зглобоџије*, во *зглобуџоџи*), *џеџица*, *сџџало*.

Телесни и психички недостатоци и особини. Називите поврзани со психичките и другите недостатоци на човекот во овој говор повеќе се изразуваат со помош на адјективи, а поретко со супстантиви: *кукул'аф* — *кукул'а* коса, *кел'аф* — *кел'а* гла, *кел'аџа* подбивно за жена, *кор*, *чакарлија* Мав, *шашилија* настрана што гледа, *качарлија* со искривени заби отстрана (:качар), *џџџри* — *џџџрбел'ко* (супстантивот); *џџџрбаф* чоек; називи од типот 'белолик', 'црнолик' во овој говор не се среќаваат; може да се употреби *бел* (цџрн) на лице, сп. на лице бела, цџрвена (за жена, девојка); *кривоџија* (една форма за сите три рода), *гџрбаф*, *жебаф* со збрчкано лице, *абрашилија* (т.) со дамки на лицето, *бабуџосан* 'човек пожолтен, потечен во лицето', обично за болен човек; *бабуџ* 'дете мало, неразвиено'; спрема придавката *зџблес* се изведенките *зџбло*—*зџбла*—*зџбле*, спрема *меџлес*—*меџло*; како прекари можат да се чујат: *гуџиле* 'човек со израслина на гушата', *уџиле* 'човек со големи уши' ДБ; *леџичар* 'човек што работи повеќе со лева рака'; покарактеристични

Кун, *ојал'ојна* Пож, Вл, ДЈ *киселина* Печ, или со глаголот: *ми жежеј* на лџчка ЖР, *ми жежеј* Ср, или со фразата *ој сѐрце оген* Зд за болеста кога пече во стомакот.

Други термини: *колера* Кун, Ср, Вл, Пож, ДЈ. *кол'ара* Печ, *корел'а* (индивидуално) Мав, Леун, *чума* ЖР; *офџика*, *жџлиница*, *вџртоглаџца* (<вртоглавица), *џагаџца* (<падавица), но во секојдневниот говор се избегнува овој термин, а почесто се изразува со фраза *го фџи другџа работџа* Зд или *го џрифакџи* Леун; *дамла* (т.). Болните на различни начини ја манифестираат состојбата на болеста: *басџаџи в јерм* (т.) Зд или *басџаџи в занес* 'зборува во полусон поради голем оган'; *бањорџи* 'говори во сон', односно *басџаџи ф сон* Леун, *бџл'ваџи*, *брџи* 'кива', *брџа*/*бреџаџца* 'кивавица'; (џе) *засџинеџи*, *џкаџи*, *офкаџи*, *јџчиџи*; глаголот 'драпа' сџе не е познат; глаголот во фразата *ме јагеџи снџгаџа* почесто е во употреба отколку супстантивот *јагеџи* Печ.

Од лека̀рствата во овој говор најпознати се: *ил'ач* (т.) за болест „от сѐрце“ и *мелем* (т.) за рана; многу познат мелем се прави од бозој на; исчашена коска (на нога или на рака) се мести со *јакиџа* (т.) ЖР. Лекувањето порано го вршеле *баџач* и *баџачка*.

2. С р о д с т в о. — Наместо 'родители' овде се употребува *џаџко* и *маџка* (*маџко-џ-џаџко* / *џаџко-џ-маџка*), сп. таџа е една ќерка на *џаџка* му, на *маџка* му Зуб; називите 'маџка' и 'татко' во говорот имаат општа употреба. Во непосредно обраќање 'таткото' се именува со *џаџе* (карта 8), сп. како си *џаџе*, што купи *џаџе*; со овој назив и децата се обраќаат кон своите стриковци; во разговор ќе се рече — дојде *џаџе* ми Доде (во значење 'стрико Доде'). Во секојдневниот говор наместо 'маџка' во некои села пообичен е називот *нана* (алб. Елез. VI, с. 466) и тоа повеќе во непосредно обраќање: *нана*, како си, земи *нана*, купи *нана*; со овој назив и децата кон своите стрини: *нана* Додеџца, *нана* Игнеџца; со *нана* непосредно се обраќаат, исто како и кон својата маџка, и снаите кон свекрвата: — Ајде, несто, *нана* вода чекат (н. п.); *маџка*, покрај децата во обрати и внуците, а *мама* женските деца кон својата маџка. Мало дете до неколку месеци е *рул'че*, покрај *рулек* Печ и *шул'ко* (некрстено) Вл, *шул'че* Ст, а се употребува и *колейче* (изведенка од 'колелка'); дете што е едно кај родителите е *единче*, односно *единец* или со фраза *едно у маџка*; за машкото дете од 17—20 год. во употреба е називот *беџар* (т.); називите 'момче', 'јуначе' не се во употреба, а 'младич' сосема ретко; покрај *старец* — *сџариџа* се среќава повеќе *сџар*—*сџара* (со супстантивизирана функција), сп. како си *сџари*, како си *сџара*. Помалото девојче е *деџче*/*дејче* а поголемата *деџка* / *дејка*; младата жена е *неџџа* / *несџа*, *џаџџерка* 'не права ќерка, туку доведена, односно затечена', *џасинок* 'не прав син' *џрисесџра* 'доведена', *џрибраџи* 'доведен'; *џосесџримка*—*џосесџримки* 'две девојки од една возраст заречени да бидат блиски како сестри'; покрај ова може да се чуе *фџџил сесџра* или *фџџил браџи* Вл, ако некој човек направи добрина на друг човек или на жена. Тоа станувало обично кога некој печалбар ќе го поведе детето на некоја сиротица на пречалба; сиротицата го *факџи браџи*, а жената ста нува негова *џосесџримка*. Тие одржуваат многу блиски родбински односи; се даруваат на свадби и други оби-

чаи. Тоа продолжува и на поколенија; *браија* Вл се и деца крстени во една вода; наместо 'вук' почесто се употребува називот *вујче*—*вујчефици/вујчеј*; со називот *чедо* се опфаќа не само свое туку и туѓо дете; тоа станува при непосредно обраќање од постар човек кон дете, сп. не чинит, бре *чедо*: не прај таке, бре *чедо*. Покрај обичните родбински називи, при обрати, во секојдневниот говор познати се типичните називи за овој говор: *gaga* место 'сестра' (сп. што работиш, *gago*); со овој назив често се обраќаат помладите кон постарите девојчиња од стриковците во една заедница „ако се имат" (ако се почитуваат). Така и *баише* место 'брат', помладите кон постарите стрикови деца; со називот *л'але* се означува стрикото, а со *л'ало* деверот; со називот *цеце* се обраќа кон золвата: ајде *цеце* да ручаме; со *нуса* (преку алб. под влијание на населението од Горна Река) се обраќа помладата кон постарата јатрва, а со *нџија / неџија* постарата кон помладата. Наместо 'младоженец' овде — *џамуџра*. При обрати *gaga* (Елез. IV, с. 120) за мајка и *баче* за татко Мав, Леун, Ник, Печ (карта 8); *џиџо*, 'обрат кон постар девер' Мав, Ник, Леун, Врут, Печ; *бабо* 'обрат кон постар човек или кон свекор' Мав, Ник, Леун. Називите *л'ал'о*, *цеце*, *џамуџра* не се познати во југозападните села и во Мавровско. Покрај *свршеник*, *свршеница* во секојдневниот говор пообични се искажувања со глагол, сп.: Радеј му *свршишме* *дејка*, *дејката* (ј)е *свршена*, *свршил* *дејка* од далеку. Невеста што набргу родила — *џовајлица* < повијалица ЖР, Ср, а поретко *леунка* (до шест недели) и тоа во полските села. Со слично значење се *лџиџа*, *колейкарица* 'скоро породена жена' Вл. Другите семејни називи се како во западните наши говори: *балдеска* (т.), *баџанак* (т.), *шура*, *шурнеџа*; покрај пообичните називи *џредедо* и *гедо* Кун редоследот на старите во с. Леунџо сум го забележал: *гедо*, *џредедо*, *укунгедо*, *чукунгедо*; покрај *џребаба* ЖР Ср, Вл, Пож, Зуб, ДЈ и *баба* Кун; во овој говор не се познати називите 'стари татко' и 'стара мајка'; називите *џревнук*—*џревнука*—*џревнуче* се обични, а спрема овие и *џредеџа* Кун, сп. Оф Арсеџе, нака седи џмањето, што ќе речат деца, *џредеџа*. Не е познат називот *соџруг* со родбинско значење, а место адјективот 'вдов' почесто се употребува *овдоен*; наместо 'родбина' — *роднина*, покрај *роџиџо*, но пообично е *роџи*, сп. Го пречекуат *родоџи* от нестата.

3. Носија (облека и обување). — Во овој говор поинтересна е женската носија која во селата се задржала во целост; целата облека — *алиџија*, а женската облека се опфаќа повеќе со терминот *руба* и *руо* Леун, Мав, сп. *руоџиџо* неџинско облечи го; *носиа* (назив што треба да го претставува крајот). На целото подрачје носијата е горнополошка освен во селата Маврџо, Никифорџо и Леунџо во кои носијата е слична со горнореканската. Горнополошката носија главно се состои од *загна* (главна) и *џредна оџрегачка* (*загна оџрегачка* ДБ, Печ, *оџрегачка / оџрегач* Кун, *оџрегач* Вл, Ст, Пож, *оџрегач* ДЈ, *оџрегачка* ЖР, Ср); според бојата денес постојат два вида опрегачки: пообична црна и поретка црвена со црни усправни пруги. Опрегачката (задна) го закрива не само задниот дел туку и деловите отстрана од појасот до над колената. Таа кај постарите е поедноставна, а кај помладите (за посвечени празници и денови) е направена со ситни дџипчиња. Предната опрегачка има улога на 'бџвча' во другите наши краишта. Таа по рабовите и низ средината може

да биде навезена; поретко, наместо предна опрегачка се носи и обична *кеџел'а*. Други делови од носијата се: *кошул'а* која може да биде и везена (ја носат девојките и невестите), *нагушник* или *нагърл'аче* кое се поставува на градите, а се врзува на вратот, *кинд* (дел од кошулата), *фанела* (летна и зимна), *минџан* (т.) со букме и со срма навезен, *џојас* (жолт за помладите жени и девојчињата, а црвен за постарите), *усџојаска* (<уз+појас+ка) со обична свилена шамија што се поставува врз појасот, *колан* се поставува зад опрегачката; од обувките се познати следните термини: *обуало* (<обувало) 'се што е потребно за обување', *калчини* (т.) од различни бои, *џозлук*(т.) — *џозлуци* се прават кај терзија, се везат со срма и со свилено букме, *џија*—*џи* Ср 'чорали без стапала'; ги носат обично постарите и посиромашките жени наместо тозлуци; *кондури* (називот *чевли* понапред повеќе се употребувал), *оџинци* со *оџаџинци* (<опчаници) и со *замки* (*оџуџи* во други говори); *залошки* 'крпи што се ставаат во опинците'; со слично значење е *џоногал'ка* 'парче волнено што се става во одинокот за да не се кинат чораните' Вл, Кун. Од накитот во овој говор познати се термините: *уџиники/уџиници/научници/џърници*, *алијани*, *кърс* (се става преку вратот), *џърсџењ* кој може да биде и *несџински џърсџењ* за разлика од обичниот, *булезија* за на рака или *алка* Вл; *џреџсобница*, односно *џреџобница* Зуб, (<пред+соб[а]+ница) 'шамџа што се носи врз појасот'. За децата се употребуваат: *завџџко'л'ка* (<завиткувалка) за мало дете, *анџерџче*, *кошул'че*, *оџинчиња*; за џамутрата (младоженецот) се употребуваат за облеката: *бела кошул'а*, *јелече* „каџифлио со срма“, *бенеџреси/чакиџири* од бела класна и со црни гаџтани „од девет стрџка“, *жџџи џојас* — џамутрински, *бели калчини*, *кондури*; врз појасот џамутрата става *бела кърџа*; *алијанче* на босилче кое е поставено во џеб; машките носат покрај *чакиџири/бенеџреси* и *џуџиџа*, *јелек* (т.)—*јелече*, *џамаџан* (т.), *џојас*, *ремењ*, *џбуџи* 'волнени завџџачи', се носат зимско време.

Во селата Маврџ, Ниџифорџ и Леунџ кај женската невестинска носиџа разликуваме: *каџа* или *џреџеџул'ка* „от чоа џървена или виџна-боџа“ на која се наредени на гаџтан алџани и *џас* со сребрени динари или *џели* (турски метални монети); врз трететуџ'ката се поставува *шамџа*. Врз снагата е *кошул'а со корил'* на која се поставени *асџири* и *мунисџиџа*; *анџериџа* со ракави од џамучна или свилена басма навезена со срма и срмени гаџтани. На анџериџата се облака *џамаџан* (т.) без ракави, џелиот со чоџа и навезен со срма; на предниот дел се поставени *сърмени гаџџани* и *сърмени џеџшал'ки* (лит. *џеџџиџи*); потоа е *џолама* џелата чоена и *џоџи* 'вид свилен појас'; отстрана се поставуваат *кърџи редени*, а одзади обично *кърџиче џариграџско* или *вџлнено кърџиче*; на појасот се ставаат *џреџџџи* со муниџа џиџани; на џозете се обуваат: *џозлуци* украсени со срма и гаџтани кои се везени од глуждот до под колената, *чул'ки* — еџи. *чул'ка* од глуждот преку тозлуџите, малу ги заџаџаат и срмени *калчини* со стаџало.

Мавровска девоџчинска носиџа: *џусџан*, *џеџџерка* (однаџред); *анџериџа*, *џамаџан*, *џоџи* 'вид појас', *коланче*; старите жџџи слично носат, само џамаџанот и анџериџата се везени со помалку срма, а со повеќе црни гаџтани; *пештерката* е малку везната, а околу е со *џуџиџа* „от три џреџи“

—три бои, 'вид тантела направена од волница со различни бои'; во изработката на женската носија најмногу се употребуваат: *чоја*, *шерице* (сукано букме), *гајџан* (срмен, свilen, волнен од различни бои), *шире* (памук несукан). Машката носија е поедноставна; се употребуваат: *беневереси*, *кошул'а*, *митијан* (со ракави), *џамадан* (без ракави), *јелек* (во турско време), *џулија*, (*кеје* во Дебарско, односно *кејаре* во Галичко), *џојас* (постарите) или *џош* (помладите); *скендер* 'вид појас „стамболски“'.

4. Кука и споредни простории. — Со терминот *јајија* (т.) се означува конструкцијата на зградата, сп. Ја напрајле *јајија* уште да е покријат и гото^а ќе бидет кука; покрај *џокриф* Пож и *чајија* (т.) Кун, Мав, Печ; *рожњак* Кун 'делот кај што се сврзуваат четирите греди на чатијата', *било* Вл, Пож, односно *шил'* Печ, ('слеме' не се употребува); *баца* за чадот во старите куќи, а во новите куќи е отвор за качување на кровот; *ојак* (т.), *черењ* „више огњиштето“, сп. обеси го котелот на *черењ* Вл, Ст, Печ, ДЈ, Ср, ЖР, *черањ* Леун; во централните села овој назив не сум го сретнал; покрај *одаја* (т.) Кун, *ода* Мав и *соба* во другите села; *визба*, *клеј* Мав за долните простории во куќата кај што се чува добитокот; со исто значење е и *џондила* (г.) Кун сп. Ене го Стојан во долни *џондила* (н. п.); називите: 'керал', 'подрум', 'земник' овде не се познати; *џрем* (г.) Кун, Печ, Мав при влезот во куќата до скалата, а и *џојчардак* ако куќата има чардак, *најчардак* (како опозиција на 'потчардак'; во Д. Јелофце куќите немаат *џрем*, односно *џојчардак*); *џерге* (т.), односно *балкџн* (поново); *доксаге* (г.) 'долго балконче' Ник; *шкала* (<скала), *шкал'ка*, 'една степеница на скалата' но и *басамак* (т.) Вл; по куќите постојат и попрости подвижни скали *лесвици* — едн. *лесвица*, односно *лазник* 'поголема подвижна скала за берење овошје'; покрај *џој-џодој* и *душеме* (т.) *кај*, *огњиште*; на огњиштето има *синџир*, односно (*веруга* Леун, а покрај огнот *саџак* (т.), односно *џирџија* Леун; *џланици* — едн. *џланик* 'камења од страните на огнот', *кџи* 'задната страна на огњиштето'.

Други простории покрај куќата: *кош* за пченка, *џојаја* или *џојајка* покриена, но не сосем оградена, која служи за дрва, за рогол'јето — орачкиот прибор, за колата и за др. намена; *џлемња*, *кошара* за овци и кози вон од селото; вратите се затвораат обично со *сурме* (т.) и со *клеје* кое висе згора над вратата, сп. тури ја на *клеје* вратата; во Мавровско *жајка*.

5. Уредување на куќата. — Од постелнината овде се употребува *рогожа*, *јасџак* (т.) — мн. *јасџасу*, а поретко во поново време и *џерници* (разлика се прави во материјалот: јастакот се полни со слама и е долг колку што е долга и рогожата, а перницата се полни со волна), *џокирач*, *јамбулија* (т.), *веленце*, *черга*, *килим*; *колейка* (во другите западни краишта *крошци*, односно *лулки* во источните), глаголот — *колебај* РМЈ, I, с. 339); покрај *кревеј* во постаро време се употребувал *џроњ* (г.) Печ, Вл, сп. ја поговорката — Го пуштиф пот *џроњ*, се качи на *џроњ*. Алиштата обично се чуваат во *кофчек* или во *сџдак* (т.); поретко и во поново време покрај *кофчек* за алиштата се употребува и тур. збор *мусандра* (*мусџдра* Леун, Вл); за 'садови' овде — *џосџа*, *долај* и *џолица* често се наоѓаат по куќите за чување разни предмети; други домашни

црева 'колбаси'; *ѿук* 'мрсното на варивото згора'; називот 'зејтин' овде не е познат; со исто значење е *масло*; со називот *мас*, покрај свинската и -офча, *кравја мас*; *серај* 'првото млеко од кравата по отелувањето'; *свинска мас* и *сало*.

7. Земјоделство и алати. — Со терминот *ѿошес* се опфаќа поголема површина независно дали е почвата обработлива (денес на овој назив му одговара *блок*); *ул'чук* (т.) — *ул'чугоѿ* — *ул'чуси* 'површинска мера за ниви'; *ораница* нива што се ора', *сеаница* 'нива што се сее'; на полските ниви се прават *слоγοј* (<слогови) Вл, — едн. *слок* со поиздигната средина и пониски краишта по должината; *орница* 'запуштена нива или нива оставена да прележи; се препушта повеќе години' (месности: Широка *Орница* ЖР, Папрадо^a *Орница* Гал, *Орнице* ЖР); *ледина* 'неизработено затревено место' Вл, 'заливадено' Печ, 'кај што пасе добитокот' Пож (месности: *Ледина*, *Легинче* Деб, *Легинка* Врап); во врска со работата на нивата се употребуваат општо познатите називи: *угар* — гл. *угарийѿ*, *сѿрем* Печ — *сѿремено* Пож 'истребена нива или место' (во месните називи на обработливите површини среќаваме месности: *Требак*, *Требаѿи*, Ст, *Требеѿница* <Требеница СР, ГГ, ДЈ); *новиѿиѿе* (сп. истремиѿ *новиѿиѿе*, имам отворено *новиѿиѿе* едно парче от пет - шес шиниѿи) се однесува за нова изорана ледина или за ископачено место Печ, Пож, но и *койано* Вл (месности: *Койач*, ЖР, *Койачи* Ст); во шумските терени со слично значење многу чести се називите со термините *лас*: *В Лас* Вл, *Лазој* Леш, *Среткоси Лазој* (<Лазови) Леун, *Лазина* Вл (апелатив не постои); крајот на нивата е *крај* или *краиѿиѿе*; *узглавје* 'крајот кај што врти орачот со плугот во нивата'; *меѿа* / *меја* 'граница меѓу ниви'; *меѿник* / *мејник* / *меѿњик* 'каменот на меѿата'; покрај *бразда* што се употребува за наводнување, постои и *маѿорник* 'главна, матична бразда со многу вода; од неа се одделуваат други бразди за нивите' (месности: *Бразди* СР, *Гла-Бразда* Печ, *Прека-Бразда*, Пож, *Маѿорник* Гал, *Маѿорници* Зд). Нивата се *ѓубриѿи* / *се гноѿиѿи*, а спрема овие глаголи и супстантивиѿите *ѓубриѿиѿе*, односно *гноѿиѿиѿе* (со поретка употреба) Кун.

Во врска со алатките за обработување на земјата ги среќаваме општо познатите термини: *рогол'је* 'орачки прибор'; на ралото се деловите: *жегол* Зуб, *жегра* Вл, Ст, *жегла* Кун 'дрвени стапчиња или железни прачки на јаремот меѓу кои се впрегнуваат воловите'; во планинските терени место *жегли* на јаремот се поставени *ѿевлиси* — едн. *ѿевлик-ѿевлигоѿи*, најчесто прачки дренови свиени (името најверојатно изведено од стсл гл. таглнтн ЕР, с. 630; Елез. VI, с. 310), *ралица* 'рачката', *ралник* (*ѿалешник* во др. говори), *уѿи* за отфрлање на земјата при орањето; *ѿлук* во полските села, односно *ѿлужиѿа* во горните, ридските села; се прави сепак разлика: *ѿлугоѿи* има колца со оска и е поголем, а *ѿлужиѿаѿиѿа* е поедноставна; делови на плугот: *рѿчки* 'двете рачки што ги држи орачот', односно *рого^aчки* (<роговачки) Кун; *ѿлужник* одговара на 'ралник' кај ралото, *ѿѿиѿиѿа* (во др. говори *оѿлаѿиѿка* или *брѿило*) ја отфрла земјата; *куѿѿук* на него се монтирани сите делови, *омлаѿа* 'положено железо на кутукот; дава правец и одржува рамнотежа', *ѿѿрѿало* / *ѿѿрѿало* Печ, 'остро железо поставено на гределот над ралникот; го отпределува пра-

Ж н е е њ е и в р ш е њ е. — Во врска со жнеењето се употребуваат

В о д е н и ц а. — Термините што се употребуваат за деловите на

Воденица. — Термините што се употребуваат за деловите на воденицата се исти како и во другите наши говори: *кош* или *сѣндак* (т.) Вл, *куилица* ГГ, односно *корииче* Печ, *йракоиешка йракоиийи* на каменот; сите овие делови се поставени на дрвено *скеле*; *камењ*, *луй*—*лубои* околу каменот, *йѳрилица* е поставена на горниот спрема долниот камен, *сењ* или *цењ* Пож, *црењ* ГГ, *сеј* Вл ‘шилно железо врз кое лежи прплицата’, дрвено *врешено* во кое е поставен сењот и е монтирано *водеиначарско коло* или *чарк* (т.) Вл, Пож, Зуб, Кун; чаркот е со *йерки* — одн. *йерка*; вретеното на долниот крај завршува со челично *бодле* кое се врти на железна *баба*, а оваа е поставена на *дрвена баба*; други делови: *сиарец* Вл, ‘дрвото што го подигнува каменот спрема потреба’, *лос* ‘дрвото со кое се запира водата’, *цифун / цифуњ / цифон* Вл, *сифон* Ст; *коришо*, *реиешка* (пред коритото) *вал’јак* (*валуга*, *валега* во др. говори), *магарушка* (со која се врти

каменот при клелањето); *кофчек* Пож, *сџидак* Вл, *џмбар*, *Печ*, *амбар* (т.) ГГ кај што паѓа брашното, *лоџаџика* (за брашното), *џиџик* (т.) за мерење брашно; во оваа терминологија ќе ги споменеме уште: *клеџаџиџа* Печ 'брашното што се добива веднаш по клелањето на каменот'; обично прво се пушта еден кгр. жито; добиеното брашно содржи камчиња и се одделува настрана за да не крцка лебот; брашното се употребува за добитокот; *меџа* 'крупно сомлено пченично или јачменово брашно' Вл, *јарма* (т.) 'крупно сомлена пченка' Печ, Мав, *џребој* 'крупно сомлено брашно', *околеш* или *укоџина* (<уковина) Печ 'брашното што застанува околу каменот од едно до друго клелање после кое се чисти, се отстранува'.

К о с и д б а. — На косата разликуваме *косило* (дрвото), *рџчка* или *рок* и *сечило* (на косата), *чекич*, *нако^ално* / *накоално* (<наковално), *осџирило* (каменот); глаголите: *осџириџи*, *џочииџи* (со камен), *клеџаџи* (со чекич); *грибло* (железно и дрвено), *вила* (железна и дрвена); *набоџа* Вл 'дрвена вила со два чатала'; други термини: *сеносеџе* / *косеџе* / *косидба* 'времето кога се коси сено'; *закос* 'цела редица „истерана“, покосена' Пож, *џрекос* 'второто косеџе' Пож, *џрекосеџиџа* 'тревата од второто косеџе'; *нарамник* одговара на еден заграб сено со двете раце, *навилџиџа* 'едно зафаќање со вила', *џлас* (еден пласт има повеќе навилџиџи) — мн. *џласја* Вл, *џласт^ке/џластџој* 'собрано сено на ливада', *коџиџа* Печ нешто поголема од пластот, *сџоџок* 'од повеќе пластови зденато сено на ливада', но во секојдневниот говор пообичен е називот *сџоџе*—*сџоџиџа* ДЈ, Пож.

8. З а н а е т и. — Овде ќе се ограничине на поретката терминологија поврзана со ткаењето и предењето, со обработката на дрвото, со ковачкиот занает и со правање цреџни.

Т к а е џ е, п р е д е џ е: *гребен* — *гребеџи* Кун, Печ, *гребџој* Вл, *гребеџе* Зуб, Пож, ДЈ, Мав; постои разлика меѓу гребените за лен и за волна; *кџдел'а* 'направа на која се преде волната' Кун, Вл, Пож, Зуб, односно *фурка* Печ, ДЈ, ЖР, Ср, Мав (карта 9); на целата говорна територија *кџдел'ка* Кун, Пож, Вл, Зуб, *кџдел'а* ЖР, Печ, Ср, Мав за волната што се става за предење; на вретеното се поставува *зайредуџка* (*зайредуџче* Зд) / *џреџл'ен(џ)*, покрај *бурма* Кун (наместо 'прешлен') за да врти побрзо (нивната распространетост се гледа на картата 10; *џреџлен* и во соседните долнополошки, во поречкиот и кичевскиот, а *зайредок* во реканскиот и галичкиот говор); *моџоџло* (<мотовило) / *моџало* е направа на која се намотува *џреџа* Вл, Печ, ЖР, Ср, Мав, *џреја* Зд, Кун, Ст, Пож, Зуб; *клоџче*, *џасмо*, *осно^а* Кун, Пож *осноа* Вл, Мав; *сноеџе* — гл. *сноџиџи*, *навиџање*, *навиџалиџиџе* местото; *џџоџок* што се ткае, *клаџина*, *џаџак* нешто потенок од клашните Печ, *џрџба* 'свиткани клашни'.

Р а з б о ј: *враџило* (*кросно* во источните и некои други говори од централна Македонија), *бџрдо*, *бџрдило* Вл/бџрдилки Пож 'дрвената рамка во која стои брдото', *ниџиџи*, *скриџиџи* — едн. *скриџеџи*, односно *џкриџиџи*; *џодноџки* со помош на нозете се менуваат ништите (*џодногал'ки* Леун); *џречџиџи* — едн. *џречџик* ги поврзуваат двата дела на разбојот; *џеџеџиџи* — мн. *џеџиџи* стапчињата; *џовраџеџка* 'дрвото со кое се олабавува основата'; *зайџегачка* 'дрвото со кое се затегнува основата'; *џеџфа*, *со^ал'ка* Кун, Пож, односно *соал'ка* Мав, Вл (<совалка); конолот и ленот денеска не

се обработуваат, но се познати термините: *мелица* 'за *шѐйкање* коноп', *кълчишиѐ*, *џуздер*, *шѐйкаш* 'се удира конопот'.

Обработка на дрвото. — Од дрводелската терминологија ќе приведеме некои називи на алати: *шесла* на која се разликуваат *шил'је* 'задниот дел' и *уши* отстрана; *џор* за кастрење гранки (со дрвена дршка), *камеса* за сечење трње и за друга практична работа; го истиснува џорот од употреба; покрај обична пила се употребуваат и *край* за сечење трупови, *бички(ј)а* за рачно бичење штици; трупот се поставува на скели, а бичат тројца работници од кои едниот е горе, а двајцата долу; *ренде* (т.) — гл. *рендосуеѝ* (*рендосоаѝ*, *рендосо^аѝ*, *рендосуаѝ*), *сѝрук* — гл. *сѝружеѝ*, *свѝрдел* — *свѝрдели/свѝрли* — *свѝрле* (<сврдле), *глейо*; при делањето излегуваат: *деланка*, *иверка* повеќе при цепањето, *л'ушиѝенка* 'отпадок сличен на деланката'; кај кацата долниот дел е *гџер*, а отстрана се *шѝици*, односно *дџи* — едн. *дџа* Вл; *јѝшер* Печ 'усеччениот, издлабениот дел на дацата', односно *олук* (т.) Кун.

Ковачка терминологија. — Од ковачкиот занает познати се термините *ковачница* (*ко^ачница*, *коачница*) 'просторијата', *огњишиѐ* 'заедно оцакот и огнот', *дуало*, односно *меф* Печ. Другите термини поврзани со алатите не можат сосема да ја одразат локалната лексика и фонетските особености на овој говор од причини што со ковачкиот занает исклучиво се бават Циганите во градот Гостивар и во селото Врапчишта. Од друга страна во овој занает се забележуваат понови термини кои се познати само на ковачите. Од предметите и алатите што се поврзани со ковачката терминологија ќе ги споменеме: *менгеме*, *бор-машина* за дупчење железа, *секачи* 'ножици за сечење железа', *чекич*, *ѝробивачи* — едн. *ѝробивач* за дупчење железни предмети. Се изработуваат најчесто овие предмети: *сѝч* (т.), *саѝаек* (т.), *мѝшика*, *камеса*, *ралник* (*ѝлужник* кај плугот), *накоално* за клепање коси, *резе* (т.), *чиви(ј)а*, (т.), *маша*, *ѝривој*, *игли* (за нижење тутун и самарциски игли), *каварма* (т.) за стегање на деловите кај колата, *бруѝ* — *бру^тке* (мн.), *ѝлоча* за потковање коњи и магариња, *налче* (т.) 'вид коњска плоча со празна средина', *зѝмба* за дупење. Со оваа тематика се поврзани и месните називи во атарот на селото Железџо Речане: *Рудниче*, *Коачерењ* (<Ковачки Черен), *Самокоф* кој, како и самото име на населбата, укажуваат на поранешен локалитет поврзан со рударството и производството на железо; глаголот *коѝѝ*, односно *чукаѝ* ЖР.

Правење црепни. — Меѓу занаетите кои се на исчезнување, а со кои денес се занимаваат одделни селани од Балин Дол е и изработувањето на црепни. Лексиката е интересна дотолку што процесот на правењето е поврзан со супстантиви кои означуваат глаголско дејство. Црепната се прави од *ума* (црвена или бела леплива земја); откако ќе се измеша земјата, почнува процесот *газење*, потоа следува *фѝркање* (гл. *фѝркаѝ*), тоа е набивање со дрвени лопати; после иде *ѝлескање* (земјата се плеска со нозе и се дотерува во форма на погача); *виѝркање* (краиштата се подвиткуваат со рака, се прават *виѝркаѝн'ци*); *мазнење* (се мазни со рака); *рамнење* (се рамни со специјален струг); *сушење* (се суши на сонце); *миење* (со крпа водена се мије црепната за да

биде чиста и мазна); *йечење* (се пече во фурна за да се сјачи). Откако сè ова ќе се заврши, станува готова *црејња* и се носи на пазар. Во Мавровско постои *рѣбул'ка* (црејна без „венци“) за петулици.

9. Домашни животни. — Нема посуштествени разлики во терминологијата од другата западна јазична територија. Како општи термини за добитокот се употребуваат *сџока* повеќе за крупниот добиток и *имање* за ситниот добиток, но често со овие термини се опфаќа целокупниот добиток. Така во говорот ќе се рече: *круйна*, *сџина сџока* Печ, имам некое *имање* (се мисли и на крупен и на ситен добиток); називите 'добиток', 'добитче' овде не се познати; *ајгир* (т.) Мав, Леун, *ајгар* Вл, Ст, Пож, *ајгер* Кун 'невиен коњ'; *ждребе* дури е несамарено, *ждребица* 'женско ждребе'; според бојата на коњот е и името (повеќе со турски називи): *алчо* со отворено-црвена боја, *дорија* повеќе за коњ со црвена боја, кула Вл / *кулаш* Пож со темно-кафеава боја, *караман* со црна боја Печ, *џок* со белузлава боја; се среќаваат и називите: *арай* со црна боја Вл, *белчо*, *сифчо* и др.; *йърле* 'малото од магарецата', *мџфче* 'мала по раст маска' за два вола впрегнати во јарем пообичен е називот *едно рало* (волови), отколку *еден чиф* (т.) или *севгар*; *јунец* ('бик' не се употребува), *јуничка* 'крава уште неотелена', *йървосџинка* 'крава на прво телење', *озимка* 'крава што се молзи цела зима, не се тели секое лето' што „прѣодува“, наспроти *кайџалейница* 'крава што се тели секое лето'; *йървул* 'женското теле од првостинката' Вл, Ст. Во врска со имињата на телињата се среќаваат називите: *недел'ко* — *недел'ка* отелено во недела, *сџбойко* — *сџбойка* отелено во сабота, *йорко* — *йорка* отелено во вторник, *сџрејко* отелено во среда Кун, ДБ, ГГ; овие имиња ги задржуваат и понатаму; ако се отелат во други денови, имињата ги добиваат повеќе спрема бојата на влакното и тие имиња ги задржуваат до крај, особено воловите: *бреско/брешко* (бел на главата), *шарко*, *калешко*, *шајно* (со жолта боја), *сурко*, *караца* (со црна боја), *саџинко* итн.; за јалова крава или овца се употребуваат термините *јалоџа* (<јаловица) или *шџирка* (за крава) Печ; покрај *свиња* во говорот пообичен е називот *йрасе* кое може да биде женско и машко *йрасе* (нешкопено), *вейер* (шкопен); *майџорица* или *йрасица* Мав.

Покрај куче во употреба е и називот *йес* — мн. *йесој*, *загар* 'ловциско куче'; *мачорок* 'машкото од мачката'. За ноздрите кај животните среќаваме повеќе термини: *шуйел'ки* / *шуйели* Кун, *шуйел'ки* ЖР, Ср, Мав, Леун, *носри* (и поретко *шойели*) Вл, *нозри* Ст; можат да се чујат и *носал'ки* Мав. *носала* ЖР, но основни се *шуйели* и *носри* (карта 11).

Состојбата на бременост кај домашните животни се изразува со: *ждрѣбна* (за кобилата) — гл. *ждрѣбий* (се), *сџелна* (за кравата), *сјагна* (за овцата) — гл. *јагний* (се), *скозна* (за козата), *сџрасна* (за маторицата).

Болестите кај домашните животни. — Почести и пообични заболувања кај крупниот добиток се: *зџџица* (кај коњот), *навимница*, односно *навивница* (кај кравата или овцата на вимето; „се лежат со бил'ката вратика“), *йодујаџа* (<подуваџа), *жабинец* (кај волот во анусот; се треба) ЖР; кај овците: *мейил'*, *крива*, *бърлиење* (<брливење), *далак* (т. *далак* — слеска; болеста 'отечена слеска'), *барабаши* (*барабашиџа* офца

‘офца со заболени бели дробови; прегорува за вода’), *ишкрайница* (овцата потечува), *шуга* покрај *красџа* (почесто).

Гласовите што ги испуштаат домашните животни се изразуваат со глаголите: *вишииџи* (коњот), *рикаџи* (кравата, биволицата), *блекаџи* (овцата), *гџриџи* (прасето), *џрџиџи* и *лаџи* (кучето), *маукаџи* (мачката); други глаголи за изразување различни дејства и состојби: *зобаџи* (коњот), *кџрмиџи* (се дава сол и трици или брашно), *џпреџаџи* (<преживат), *се миџариџи* (го менува влакното), *коџаџи* (свињата, лит. *рие*), *бодџаџи* (коњот); *се деџиџи* Зуб, *се вураџи* Суш, *се букаџи* Пож, Вл, *се букаџи* / *се џеџаџи*, метафорично: не *букаџи* го — не задевај го Ст, *се џеџаџи* Ср, ЖР, *се буцаџи* Леун, *се буцаџи* / *се џеџаџи* Мав, *се рогаџи* Печ ‘се буца волот со роговите’; угинувањето на животното се изразува со гл. *џџоџаџи* (<џџовисат).

Вабење и терање на домашни животни. — За вабењето и терањето на домашните животни се употребуваат извиците: *аџ—еџ!* (на волот кога се тера), *бразда!* (на десниот вол кога се ора за да оди по бразда), а *исџо!* (на другиот вол, сл. *исџо* калешко!), *са!* (да излегува од браздата) Кун; *џи!* (се вика на коњот да оди); *муле — муле!* (се ваби маската); *џр—џр!* (се тераат овците); *кеч—кеч* пуста вџрела! (се тера козата со извесно проколнување); *уџи!* (со тера магарето), *кџки!* (се запира магарето); *коџџр-р*, односно *џик-џик* пустиња! Печ (се тера свињата), *џу-џу/џуџи-џуџи*, *џуџе-џуџе!* Печ (се ваби свињата).

10. Сточарство, преработка на млекото, садови. — Многу погодни услови за развој на сточарството овозможуваат пространите пасишта на Шар Планина, Бистра и Кораб. Секое лето таму престојуваат по неколку илјади овци разделени на голем број бачила. За индивидуално сточарство повеќе се користат пасиштата на планините Суа Гора, Владница, Букојк и секогаш зелените површини на Горни Полог. Сточарската терминологија прилично е застапена, а месните називи на свој начин укажуваат на еден богат сточарски живот во минатото на Горни Полог.

Во овој говор се среќаваат општите балкански сточарски термини¹⁾. Во врска со послугата се употребуваат термините *каџа* 1. старешина на бачилото 2. сопственик на бачилски овци, *бач* ‘мајстор за преработување на млекото’, *џичор* ‘помошник на бачот’, *чобан* наспоредно се употребува со почестиот термин *оџчар* и пореткиот *џасџир*. Со терминот *бачило* се поврзуваат голем број месни називи (*Ке Бачило* во Вл, *Тоџолџо Бачило* <Тополово ЖР, *Ракиџџо Бачило* <Ракиџово; Ракиџ лично мусл. име Врут, *Бачилиџиџе* ДЈ, Леун); во врска со бачилото ќе ги споменеме термините *коџар* (постојат повеќе котари во бачилото), *сџрџа* ‘тесен премин за овците од еден во друг котар при молзењето’, *арџач* (т.) ‘заграден но откриен простор за овци во летно време’ (месности: *Арџачи* Мав, *Ке Арџачине* ДЈ, *Арџаче* ДЈ), *кџиџа* (т.) ‘зимско пасиште’, *соџиџиџе*, покрај *соџило* ‘место кај што се крмат овците со сол’ (месности: *Соџиџиџа* Ср, Леун, ПНС).

¹⁾ Gotab Z, цитираната работа.

Спрема видот на добитокот што дасе подолго време на едно пасиште се формираат називите: *шилегарник*, *јалоарник*, *гоедарник*, *коњарник* (спрема овие и месностите: *Шилегарник* ЖР, *Гоедарник* ДЈ, Суш, *Гоедарници* ЖР, *Коњарници* Вл). Чест термин е и глаголот *легаи* од кој е добиен супстантивот *легалиише* 'место кај што лежи добитокот подолго време' (месност *Легалиише* Ст); со слично значење е и глаголот *меризии* / *меризуеи* Вл од кој е добиен супстантивот *мерис* (месности: *Меризи*, *Гоечки Меризи* ГГ, *Меризи* Вл, *Гоейски Меризииша* Кун); со овие термини се поврзуваат и називите на месностите: *Ѓубрииша* Ст, *Ѓубре Грујо* (< Грујово) Цер.

Згради. — Овците на индивидуалните сопственици од пролет до зима се чуваат во *шърла* — едн. *шърло* (месности: *Дукџ-Търло* БД, *Сшарџ-Търло* Ст, Печ,) кои се оградени со *леси*, а лесите споени со *колој* (< колови) и прицврстени со *гижви* — едн. *гижва* Кун, Чај, Суш, Печ, ДЈ, *гџва* Вл, Ср, Мав, Цер, *гужва* Пож, Гал (карта 2); *корда* 'отворената страна на трлото' (овде терминот е во ограничена употреба); зимно време овците, а особено козите, престојувале во *кошара* која претставува зимско трло (месности: *Кошара*, Леш, Суш, Цер, *Сшара Кошара* Кун, *Самој-л'оа Кошара* Ср, *Кошари* ГГ); покрај трлото е *колиба* за овчарот; *йојайша* 'засолниште за овците покрај куќата или на друго место'; со исто значење е и *ајаш*; терминот 'стан' овде не се среќава.

Називи поврзани со овцата: *шилеме* 'јагне до една година', *мълнища*, *дојница* 'овца што дои туѓо јагне'; најголем број имиња овците добиваат спрема бојата, односно спрема шарките на лицето, а потоа спрема волната или некои други белези: *белка*, *лиска*, *сорка*, *карабашка*, (само лицето црно, по снагата бела), *арайка* (сосема црна), *балашка* (сè црна со една бела пруга на лицето), *калеша* / *калешка* (црна околу очите); според други белези: *чуша* (со мали уши), *рогуша* / *рогушка*, *шуйша* (почесто ва овен — *шуйи*), *руда* (според влакното); можни се и други поопределени називи: *чуша-белка*, *чуша-калеша* итн.; *лашка* 'шилеже што се објажнува наредната година'; станува овца пред време (*влашка* Лекс. т. г. с. 93).

Покрај *овен* за *мъркање* и *мъркач* Вл, односно *овен-свизак* Пож, но посоодветен назив е *млекар*¹⁾ кој може да биде: *овен на две млека*, *овен на штри млека* итн.; *ак* (повеќе жените го употребуваат називот) Вл; *свизе* Кун, *свизџ* Вл, Ст, *свизак* Пож, *свизар* Печ, *овне* Зуб, ДЈ за машкото, наспроти *свиска* за женската необјагнета овца; *угич* 'овен што оди пред стадото; обично го води булукот на шилежињата'; *алак* 'овен - водич, острижен под вратот и под мевот' Вл, Ст.

За овци во групи познати се термините: *сшадо* (општ поим повеќе за домашните овци) и *бул'ук* (т). Кај бачилските овци *бул'укот* опфаќа околу 50—150 овци; *шредел'а* е најголема бројна единица за овците;

¹⁾ Колку години има млекарот може да се определи по забите: 'на едно млеко' — две години; 'на две млека' — до три години; 'на три млека' — до четири години; секое лето добива по два заба повеќе; по четири години забите се „рамнат“ и тешко може да се направи разлика во годините. Затоа се вели 'млекар над четири години'.

постојат големи и мали *йредели* (500—1000 овци); овци собрани на едно место во летните горештини се опфаќаат со називите *кърдо* Кун и *кър-дел'* Вл, но се употребуваат поретко, а почест е глаголот *кърдих* (се); покрај *јарец*, се употребува и *цай* Печ за машкото од козата.

Садови и производи. — За молзење млеко се употребуваат двата термина *кобел* (постар) и *ведро* (понов термин) Мав, *кобел / ведро* Пож; *буиши* 'дрвениот сад во кој се мати млекото'; маталото во бутилот—*бучка* Кун, Вл, Зуб, ЖР, односно *мѣйка* Пож, Печ, ДЈ, Ср, *иурило* Мав (карта 12); *казан* (неколку вида: за потфаќање сирење, за варење урда, за вода греење); *каца* (за сирење, за маст и за урда); други садови и предмети за преработка на млекото: *цедило* (видови: за млекото, за сирењето, за урдата), *иезгаф* (т.) — *иезгави* на него се прави сирењето, *калай* (г.), *иекне* (т.) за саламурата, *рам* на кој се реди сирењето, *корихо* за перење цедила, *гугум* (т.) за преносување млеко од едно до друго бачило, *църка*.

На пресното млеко се создава *вѣрф* Мав, Суш, Печ, ЖР, Кун *кајмак* (т.) Пож, Тум, Зуб (карта 13); *вѣрф* е познат и во кичевскиот, а *кајмак* во соседните долнополошки села; *квас*, *мѣкеица* (лит. *майеница*), *кисело млеко*, видови сирење: *јак*, *јѣглио* или *бело сирење*; *урда* (се прави од сиратката на сирењето), *сира* (течноста од сирењето), *извар* (се добива од матеницата кога се вари; почесто од крајното млеко), *мѣшало* ПНС — едно *мѣшало* мас (масло добиено од едно матење); во сточарската терминологија ќе го споменеме и стапот со кој најчесто се тераат и се фаќаат овците *кърлик* — *кърлици* Зуб, Кун, *кърл'ук* — *кърл'уси* Вл, *кърл'уси* Печ (овој термин повеќе се однесува на свитканиот дел од стапот).

11. Дивни животни, лазачи, инсекти. — Во називите на дивите животни нема посуштествени разлики од термините што се употребуваат во другите западни говори, но се забележуваат доста фонетски карактеристики било да се однесуваат за говорот како целина или пак за говорот на одделни села. За дивни животни пообичен е терминот *дијанија / дивојна* Вл, *дивина* и *звер* (месојад); *вѣверица* Зуб, Мав, *вајверица* Печ, ДЈ, *верверица* Кун, Ср, Вл, Пож; *ѣлф*, *кокаре* ги напаѓа кокошките (во други места *смргушка*); *сиаор*, *ивиждален* Кун, Пож, Зуб, Ср, *ивиждалењ*, односно *ивиждалец* Вл, *ивиждалењ* ДЈ, ЖР, *дуждален*, односно *дуждалник* Мав, *искален* Печ; покрај *гуишѣр* 'зелен гуштер' и *гуишѣрица* помала, пепелава; *сърна* Зуб, Печ, Мав, *сърња* Ср, ЖР, Вл, Пож.

Инсекти: *скачка*, *скачак / скачка* Вл, Пож, *скачок* Ст, (лит. *скакулец*); *сиѣршиња* Кун (сп. бегат ка *сиѣршиња*), *сиѣршењ* Ст, Зуб, Печ, Врут, ДЈ—лат. *Vespa crabro*; *живарец* 'мува поголема што го напаѓа добитокот'; најосетливи се телињата Вл; *кал'ајмал'а* Кун, *кал'амаца* Ст, *калинчица* Ср, *калејмале* ЖР, *баба мара* Печ, *буба мара* Мав; *сионожица* Мав, Кун, Печ, *сионожица* ДЈ, Пож, *сианожица* Вл, *сианожица* Зуб, Ср; *слејо куче* (*буњишијарец* Печ); со називот *ѣрѣлица* се означува лептирот; *гѣсеица* (<гѣсеница).

Од пчеларството познати се термините: *ѿѿрма* 'пчела', *маѿица*, *ѿруѿ*, односно *бѿмбар* Зуб, *бумбар* ЖР, *бѿмбар* Ср, Мав (сум слушал и *ѿрѿнѿор* Ст); *ул'ушка*, *улишка* Мав, *кошница* / *ул'ушка* Вл; *ул'јаник* 'местото кај што стојат кошниците'; покрај *ул'ушка* се употребува и *сѿндак* (направен од даски); *сѿѿ* — *сѿдој* и *ѿогача* Вл или *ѿиѿа* Печ, *своѿ* — *сводој* во с. Букојчани (Тајм. г.); *воѿѿиѿе* 'восокот'.

12. Птици

Домашни птици. — Домашните птици се опфаќаат со терминот *живина*; во називите на птиците нема посуштествена разлика од другите западни говори. Поинтересни се образувањата за машки род: *гусар*, Кун, Мав, *гусак*, односно *гусѿрк* Вл, *гусарок* Зуб, Пож, ДЈ; *шаѿорок* 'машкото од шатката'. За деловите од кокошката се среќаваат термините: *кл'ун*, *буѿка* (три вида: две бутки на ногата од кои едната е *јамбуѿка* во продолжение на бутката до телото и *буѿче* — на крилото), *нокѿи*, *ѿердушка*, *ѿерја* (множинската форма е пообична); други делови: *ѿерданка* (под вратот) Кун, Пож, Печ, *кѿршало* или *јадец* Гос, *јамѿик* (т.) Гос (лит. *јанѿик*), *желудец* Кун, Мав, *желуѿ* Вл, Пож, *желудак* Зуб, *желуѿак* ДЈ, Ср, *желуѿник* ЖР; *ѿоседалнике* 'јајцето оставено како полог', *жѿлка*, *белчка*, односно *белка* Вл, Зуб, Пож, *белце* Мав; *муќко јајце* Кун, ЖР, *муќок* Зуб, Печ, *муќук* Ср, Мав / *муќко јајце* Вл, Пож, ДЈ, Ст; *фуфул'* 'гребенот кај петелот' односно *фуфул'ка* Кун, *фѿрфул'* Вл, *гребен* или *киѿка* Печ, *ул'*¹⁾ (голем, мал *ул'*) Мав.

Во врска со гласот што го испушта живината се образувани глаголите: *граѿиѿ* (гуската, шатката), *краѿиѿ* (кокошката), *кѿѿкаѿиѿ* (квачката по пилињата) Печ; глаголи што означуваат други дејства: *кѿл'ваѿиѿ*, *ѿреѿаѿиѿ* (*кинеѿ* Вл), *клаѿаѿиѿ* (кокошката кога лежи на јајцата); живината се ваѿи или се тера со извиците: *ѿили-ѿили*, *ѿѿга - ѿѿга!* (се ваѿи), *иѿиѿи*, или — *големо, големо иѿи!* Пож (се тера кокошката), *би - би!* (се ваѿат шатките и гуските) Вл, *гусѿр-р* Печ, *гул'-гул'у!* Пож (се ваѿи гуската), *шаѿи - шаѿи!* (се тераат шатките); *уј-уја!* (се тера јастребот кога ги напаѓа кокошките).

Диви птици. — Со терминот *диви ѿилиѿа* се опфаќаат сите диви птици. Позабележливи називи за дивите птици се: *јеребица*, односно *јаребица* / *јеребица* Врут, Печ, БД, *јаребица* Цер, *јеребица* Кун, Пож (во изговорот кај одделни претставители може да се чуе и *јѿребица*); *раѿче* (< врапче) Кун, Вл, *ѿоѿѿолошка* (*ѿѿѿолошка* Мав), *кл'укајдѿрво* (и *кл'укачка* Леун.), *бил'бил'*; *сѿфрака* Кун, Вл, *сѿѿрачка* Печ, ЖР, Мав, *сѿѿрака* Пож, Зуб, ДЈ; *сојка*, *кос*, *уѿи*; *л'ула'јка* Печ за утот (ноќно време крика *л'у-л'у*, коби на лошо), *кукале* (за утот без рокчиња) Вл, Ст; *јасѿреѿи*, *сокол* (овде само како назив), *гавраѿ*, *гавран* ДЈ, Печ, Ср, Мав — мн. *гавраѿе* / *гавраѿи* Вл; *ѿколовраѿ* Ст, *ѿколовраѿец* Вл, Зуб, *ѿколовраѿец* Ср, Мав; *глуфчарче* Вл, 'ситно пепелаво шиле', *ѿуѿунеѿ* Пож, Печ, Вл, (во с. Зубофце постои фамилијарен назив *Луѿунчароѿци* добиен како прекар); *ѿиѿѿарче*, 'појна птица' Печ, *земјарче*

¹⁾ Б. Видоески, *Кумановскиоѿ говор* с. 253.

‘ситно пиле по грмушките’ Печ, синичарка Вл — лат. *Parus*, синичарче Печ, Пож; *гроздален* Печ — лат. *Turdus musicus*; *рибулајка* ‘слична на штркот, се храни со риби’ Вл; карактеристичните дејства што ги прават птиците се искажуваат со глаголите: *чърчорий* (врапчето), *грачий* (гавранот), со крилото пилето *мафѿай*, *ѿафѿай* / *мафѿай* Ст, *ѿайкай* Зуб, Пож, Вл, *ѿафѿай* Печ, ДЈ, *ѿайорий* Ст.

13. Р а с т и т е л н о с т. — Растителниот свет во Горни Полог е прилично развиен благодарение на разновидноста на релјефот и почвата. Овде ќе се ограничине на најпознатите термини поврзани со дрвото, шумск те и овошните дрвја, тревите, цвеќињата, житните и индустриските растенија.

О п ш т о з а д р в о т о: *корањ* — мн. *корање*, *корањи* Кун; *ѿруй*, *сърце*, *корка* Кун, Пож, *кора* / *корка*, покрај *л’уиѿа* Вл, а на цела територија *коруѿка*; *мезре* Кун, ЖР, Мав, *мрежа* Пож, Зуб, ДЈ, *мезури* Печ, Вл 1. тенкиот слој под кората 2. тенкиот слој под кожата кај добитокот Мав; *ѿрѿй* / *ѿрѿчка*, *ѿреска* исклучиво за горење, *вейка* (исто што и *гранка* на дрвото), *гърмушка*, *ѿењушка*, *суар* (<сувар), *сѿк*; *шклањ* и *чклањ* Кун, *шклањ* Зуб, Пож, ДЈ, Мав, *чклањ* Вл, ЖР; *ѿуѿул’ка* — гл. *ѿуѿиѿий* Пож, односно *ѿуѿка* — гл. *ѿуѿиѿий* Вл, Печ, ДЈ, *ѿуѿул’ка* / *ѿуѿка* Кун; *ѿрѿй*, *смола*, *ѿървоѿочина* — *ѿървоѿочлио* дрво; паразити на дрвото: *имела* (повеќе на дабот), *моф* Печ, ЖР, односно *мол* Кун, Пож, Ср, *молф* Зуб, *маоѿина* (<маовина) Вл; *бърс* — *бърсѿоѿй*.

Ш у м с к и д р в ј а. — За простор зафатен со дрвја се употребуваат термините *корија* (т.) и *задел* < *забел* (месности: *Корија* Вл, Цер, Зд, ПНС, *Корѿ* Врап, Горна *Корија* Врут, Стара *Корија* Суш, БД, ГЈ, Врут, Пож, *Корѿче* < *Корииче* Врут, *Задел* ДЈ, Леун, Цер, ЖР, *Загле* ДЈ, Мав, Зуб, *Забел* Гал, Пож, Чај). Покрај *шума* во секојдневниот говор и *орман* (т.); сѐ називите *дробак*, *дробеш* (месност *Дробеш* Пож), се означуваат шумски месности со ситна, честа шума. Најпознати називи за шумски дрвја се: *благуњ* — лат. *Quercus sessiliflora*, *брес* — лат. *Ulmus* (месности: *Брес*, ДЈ, *Бресје*, Цер, Зд, *Бресја* Вл; *Карагач* Гос. од т. *karaağaç*); *јаор*, *јасен*, *габер* (месности: *Габер* ГБ, ГЃ, ЖР, Цер, ПНС, *Шкоза* алб. Чај), *габрика* ‘едно габрово дрво’, *јасика* (месности: *Јасика* Цер, *Јасики* БД, ПНС, *Јасиче* Ср, Леш, ПНС, *Ке Јасикине* ЖР); *ѿоѿола*, *върба*, *лѿгушка* (вид *врба* во Мавровско Поле), *Ракида* Врут, ГБ, *Ракиди* Ст, (апелатив не постои РМЈ, III, 50); *јела* — лат. *Alnus Glutinosa* (месности: *Јела* Ср, Горна и Долна *Јела* ДЈ, с. Горно *Јелофце* и Долно *Јелофце*, Църни *Јели* ГЃ); со називот *чам* (т.) се опфатени и др. зимзелени дрвја (месност *Чамче* Леун), *бор* (месности: *Бор* Ник, *Ке Борон* ДЈ); со *бука* се зафатени големи пространства (називи на месности: *Бука* ПНС, *Самá-Бука*, Пож, *Крај-Буки* Ср, *Срејна-Бука* Цер, *Букоѿк*, Долни *Букоѿк* Ср); *гѿй* (месни називи: *Дѿбје* ПНС, *Дѿбеѿ* ЖР, *Сам-Дѿй* Пож, *Дѿблѿче* Вл); *клен* (месности: *Клен* Суш, *Кленоѿ* Ср, *Кленче* Пож); *лиѿа* (месност *Лиѿа* Ст, Цер); др. називи: *леска* (месности: *Леска* Цер, Врап, *Лескоеѿ* Ст, ДЈ), плодот — *лешник*; *кѿѿина* / *кѿѿиња* и плодот со ист назив (месности: *Кѿѿиња* Суш, *Кѿѿињи* Вл); *гл’ок* (месност *Гл’огоѿ* ГЈ), плодот *гл’огинка*, односно *гл’огинѿка*; за *Paliurus aculeatus* (Бот,

Тр е в и. — Најмногу називи за тревите разликуваат селаните од планинските села, а особено од селата во Мавровско Поле и с. Д. Јелофце; *бул'јак* Зуб 'затревено место со голема трева'; *бабојна* (< бабовина) 'трева со горчлив вкус'; *базер* — лат. *Asphodelus albus* е 'планинска трева; добитокот повеќе ја јаде кога ќе узрее на есен'; *божурика* — лат. *Papaver rhoeas* (Бот. р. с. 336); *бол'оач*, (< боловач) — лат. *Matricaria chamomilla* (Бот. р. с. 293); *бросџур* — лат. *Verbascum*; *бџишењ* Печ, Пож, *бџиш'ањ* Вл, Ст — лат. *Hedera helix*; *врајџика* — лат. *Tanacetum vulgare*; *дива врајџика* со жолт и џиџома *врајџика* со бел цвџет и јак мирис; *гомнел'* Кун, Мав, *гомнелика* Печ ДЈ, *гомнарџик* Вл, *гомџар* Пож, *гомнеш* ДБ — лат. *Salvia verticillata* (Гр. с. 228), *гџрмојџерџ* — лат. *Ononis*; *гејџелина* (постојат различни видови); *згравец* — лат. *Geranium macrorrhizum* (месности: Мал и Голем *Згравец* Врут, *Згравечки* Камењ ДЈ); *сен* — лат. *Genista ovata*; *јонџа* Ср, *јџџа* Зд, Врут (од т. *уонса*, — лат. *Medicago sativa* (Бот. р. с. 296), *којрива* (< коприва); *кофил'* — лат. *Stipa pennata*; *кџрџул'* — лат. *Nardus stricta* 'остра планинска трева'; *лејенец* Кун, ДБ, односно *лејаец* Леун — лат. *Galium aparine* (Бот. р. с. 267); *мајџерка* — лат. *Thymus serpyllum* (многу ја сакаат овците поради добриот мирис; овчарите со неа ги чистат каџците, зашто на сирењето му дава добар вкус); *мајџечина* — лат. *Melissa officinalis* (со неа се зџбираат пчелите кога се ројат); *млеџајка* — лат. *Euphorbia*; *млеџка* — лат. *Taraxacum officinale*; *нунул'ка* расте по млаџливи места во Мавровско Поле; *ораџлика* 'трева со плод во фрома на орев' (месност *Ораџлика* Зуб, Деб); *осџџрика* 'остра планинска трева'; *џајрајџ* е овде прилично чџст (називи на месности: *Пајраџи*, Врат, *Пајраџе* Деб, *Пајраџиџџа* ПНС); *џог-бел* — лат. *Tussilago farfara* (РМЈ II, с. 216); познат е и како *коњско којџџо* поради формата; расте до земја (лековито растение); *џофиџ* Леун, Кун, *џовој*, Печ — лат. *Clematis*; *џриџафка* 'трева во форма на џерџе; кога расте се приџава кон крајот'; *џреџлика* Пож, ДБ, Леун, *џџриџлика* — лат. *Equisetum* (Бот. р. с. 182); месност *Пџриџики* Суџ; *риџика* 'остра планинска трева' (во селата од Горна Река позната е со називот *функ*); *џегаец* (< тегавец) — лат. *Plantago* (во други наши говори позната е како *џилавец*); *џволика* (*џолика* Пож) — 'трева со крџвка шуџлива стеџлика'; *џемер* — во Бот. р. постојат повеќе латински називи: 1. *Veratrum lobelianum* (Гр. с. 229), 2. *Centaurium* (Лекс. т. г. с. 101); *џубрика* — лат. 1. *Micromeria* 2. *Satureia*; за *џавар*, односно *џаварика* Леун (месности: *џавар* Врут, Пож, *џавари* Нџк) постојат повеќе латински називи: 1. *Phragmites communis* (Бот. р. с. 351) 2. *Scirpus* (Бот. р. с. 425); *џџавењ* (< џтавел) — лат. *Rumex acetosella* (Гр. с. 229).

Боите на цвџетот се џџјансираат: *винена*, *каџифлија*, *џисџа*, *кџрва* (< крџава), *џиџина*, *розеа*, (разни видови црвени бои); *морлија*, *млаџо-морлија* (модри бои); *кџрџо-џџџа*, *сино-џџџа* (комбинирани бои).

Гр а д и н а р с к и к у л т у р и. — Горнополоџкиот крај, а особено селата во Полето, познати се по своите извонредно квалитетни градинарски култури. Овде ќе ги приведеме поџарактеристичните на-

живи поврзани со одделни производи. Како општи називи за сите градинарски култури се употребуваат *зързави* Вл, *зарзави* Пож, *бафча-лок* Ср, ЖР, Мав; во секојдневниот говор наместо општиот термин почесто се употребува правиот назив на културата. Покрај називот *семе* (од пиперки и патлициани), се употребува и *семуња* / *семуња* (лит. *семенка*) од тиква или лубеница; *расаи* (месности: *Расаишиа* Бел, ПНС, Ср), — гл. *расагуеи* / *расагуаи*; *йирика*, видови: *бабура*, *дълга йирика* и *скойска* — лута со рецки; *рабушлија* (Лекс. т. г. 102); *йаилицани* (видови: *църн* или *морски* и *цървен*), *йреш*, *зелка* (видови *лейна* и *есенска зелка*), *сочио* (видови според формата: *дълга*, *кусо* и *широко сочио*) 'грав'; *лека* (месност: *Лекишиа* Суш); со називот *кломбурка* Мав, се означува 'компир'; видови тикви: *коруича* со дебела кора и *сйамболска йиква* за печење, *ласйар* (кај тиквата, гравот, лозата, киселицата ДЈ), *йиквинка* 'лисјата и ластарите од тиквата' Пож; со подземен плод познати се: *арйаиик* (т.) — лат. *Allium sera* (лит. *кокар*), *ърдоква*, *лук* (називот на месноста *Лукои* ГЈ е за тревата 'див лук'), *рейика*, *цвекло*, *магдонос*, *кочањ* 1. од зелката 2. од цвеклото што се грицка; со терминот *бафча* се опфаќа просторот кај што се расадуваат градинарските култури.

Жита и индустриски култури. — Покрај општиот назив *жито* доста често се употребува и дем. форма *жиџе*; видови жита: *есенски*, *йролейни*; *йчејн'ца* односно *йчејнца* (< пченица), *јчмен* — *јчмење* мн. (месности: *Јчменишиа* Мав, *јчмењишиа* ПНС, Ср), *ърш* — мн. *ържје*, *йченка* / *йчејња* / *пчејнка*, *цомбурка* Мав, *цомбур*, односно *цаблањ* ЖР / *цаблан* Ср 'кочан со зрна', а *чекуика* 'кочан без зрна', *йодмишкаи'ци* Ст (< подмишканица) „диви цомбурки“ (излегуваат покрај главниот кочан; се отстрануваат); *шаверка* Вл, Ст, односно *йченкарница* шумата од пченката, *сѣноглец* / *сѣноглеи* Вл, Печ, Леун; *конои* (месности: *Коноишиа* Кун, Пож, ЖР), *лен* (месности: *Ленишиа* ГБ, *Ленишиа* ЖР, Пож, Търпео *Ленишиа*, Попо *Ленишиа* Гал). Денес лен и коноп не се сеат.

14. Сообраќај и превозни средства. — Од *йџи* пообични се множинските форми *йџије* и *йџишиа*, а со деминутивно образување *йџиче* Ст, ДЈ, Мав, *йџика* Кун, *Зуб*, *Печ*; со *йџека* Вл, односно *вървица* Пож, се означува тесно патче; за широк пат пообичен е турскиот назив *маде* (месност Дебарско *Цаде* Врут); покрај стариот колски пат Гостивар—Тетово постојат називи на месности *Цес* Врац, *Горна-Цес*, *Долна-Цес* *Зуб* (апелатив не постои); во обичниот говор *коловоз* не се среќава, но го има во месните називи (*Колџс* < Коловоз) БД; местото каде што свртува патот се именува со термините *колиук* (т.) и *завој* кој во месните називи повеќе се среќава (*Завој* Вл, ЖР, *Горни Завој*, *Сйрејни Завој* месности покрај колскиот пат во атарот на с. Кунџ, но и *Колуук* Суш, ГБ на патот Гостивар—Кичево). Со патот непосредно е сврзан и турскиот назив *калдърма* со кој се среќаваат називи на месности (*Калдърма* Кун, *Калдърме* Пож); називот *брод* како апелатив не се среќава, но постои во називи на месности (*Бродој* Вл е премин на колскиот пат преку јаз, *Брои* Мав, Леун, на патот преку Мавровската

и Леуновската Река; спрема овој назив е и името на с. *Бродец* во Горна Река. По ридските патишта се среќава називот *йочилиишье* (спрема него и месности: *Почиалец* Пож); ќе забележиме уште некои термини кои имаат некаква врска со патот според својата намена или форма: *влак* (стрмно место по кое се влечат дрва во шумските терени; $e > a$ со редување од гл. *влечей*); спрема него се образувани називите: *Нá-Влак* Пож, *Ке Влакон* БД, *По Влакон* ЖР, *Влакој* Кун, ГЈ);

Во врска со колата ги среќаваме термините: *коњска*, *волоска* кола, *колесник* со две колца (повеќе се употребува во горните села); делови на колата: *зајнишье* (< задниште) 'задниот дел на колата', *йрејнишье* (< предниште) 'предниот дел на колата'; *кайаци* — *йреден* и *заген кайак*; *канайи* (т.) — едн. *канайа* во полските села, односно *сѣърнеј'ци* — едн. *сѣърнеј'ца* (< страненица) во горните села се називи за штиците што се поставуваат отстрана; со слична намена се и *леси* направени од прачки кои се поставуваат обично кога се преносува сено; *йойи* — *йодойи* (*душеме*, *йрон* во други говори), *сѣйци* — едн. *сѣйец* / *сѣйец* Пож, *сѣййец* Мав 'четирите диречиња што ги држат страниците', се поставени на *ойлен* — *зајни* и *йрејни ойлен* 'гредичка'; *ојишье* Вл, *ојнишье* и *ојница* 'дрвото кај што се впрегнуваат коњите за да ја влечат колата', *колице* со деловите: *глајна* (< главина). Турците и Албанците исто така го употребуваат овој назив; *шина* (во полските села), односно *обрач* (во горните села); *гобели* (шест *гобели*) — едн. *гобел'* или *ојинци* — едн. *ојинок* Вл, Ст, Кун, односно *џабани* — едн. *џабан* (т.) Врап, Зуб; *сиџа* / *иџица* — мн. *сиџи* / *иџици* се дрвчињата меѓу гобелите и главината; главината е прицврстена со два обрача од кои поширокиот е *џас*; *оска* (железна) со *џул'ци* — едн. *џулец* (на краиштата се заглавени во главината); над оската стои дрвен *кундак* (т.) прицврстен со железни *каварми* — едн. *каварма* (т.); над кундакот попречно се поставени *макази*; прејништето и зајништето се поврзани со *лисица* со помош на клинови.

Колите во кои се впрегнува само еден коњ наместо *ојште* имаат *олуба*, Вл, а под оската стои *јасџак*; колесникот е поедноставен: две колца, два клина на оската кај главината, *ојнишье* (со два клина) поврзано со оската, *гавран* (*гаврањ*) 'железо на предниот дел на ојштето кај што се поставува јаремот, ги поврзува'; *јасџак* (над оската).

Сањата повеќе се употребува во горните, ридските села особено во Среткџ; таа има два *џлаза* — едн. *џлас* Кун, Пож, Ср, Мав *џлазник* Вл, Ст, Печ, ДЈ, *џлазница* Леун, *џлазило* ЖР (во др. говори *сањило*); четири *сѣйци*, односно *сѣйци* (по два на плаз), два *йречника* — едн. *йречник* што ги поврзуваат сѣлците; напред е *ојница* или *йоџеи* — *йоџежойи* Мав, Леун, кој, како кај колата, се прицврстува за двата плаза со два дрвени или железни клина; предниот дел на *ојницата* е, како и кај ралото, со *йривој* и *јарам* на кој се наоѓаат *џевлизи* — едн. *џевлик* во кои се впрегнуваат воловите; *йойи* (кај што стои товарот).

Во врска со сообраќајната терминологија ќе одбележиме како поинтересни уште неколку називи: *евројлан* Мав, Леун, *аројлан* Кун, Зуб, покрај *еројлан*, *велициџейи*; во секојдневниот говор пообични се: *ојии* на ноги, односно *оји* на ноги, отколку *ојийи* *йешки*; *иџаи* (сп. што

ишаи, не *ишај*), покрај *бързай*; се *кърцал'ай* Вл, Ст, покрај се *иърка-л'ай*; се *куйурай* (се тркала со превртување).

Во врска со спремањето на коњот и деловите на самарот називите не се разликуваат многу од другите западни говори: *дървеј'ица* (< дрвеница) 'целата дрвена конструкција на самаорт' со деловите: *облаци* — *ијејни* и *зајни* *облак*, *калуѓерици* (две) — едн. *калуѓерица* 'куки на задниот облак' кои се поврзани со едно штиче *ишарак*; отстрана на самарот се поставени шест штици (по три од страна) вглавени во предниот и задниот облак, *сиела* 'мекиот дел на самарот'; направена е од волнена ткаенина, еден сноп слама, конопна *сергија* (т.) и мешин.

Пообични називи од коњскиот прибор се: *иойрак*, *иалдърм* (т.) (*наггазник* во други говори), *иъркица*, *јџе*, *фършима*, *оглаф*, *узга*, *иодойаишник* (повеќе во горните села во употреба); кога се става седло на коњот, во опремата влегува уште: *кускун*, *грьдник* од ремење, *аша* од волна (се става под седлото за да не се набива коњот), *узенгија*.

15. Релјеф и геолошки состав на земјата
Физиографската терминологија на ова говорно подрачје во прилична мера е застапена. Особено се забележуваат голем број топоними и хидроними и за помали географски објекти. Често објектот или неговата особина се објаснува метафорично според формата или според неговиот карактеристичен белег. Денес многу називи од оваа терминологија не се во употреба.

а) Според релјефот, односно формата на објектот и месноста, ги среќаваме следните географски термини: *брек* 'стрмна страна во дол или во река' (*Брегој*, Долни и Горни *Брегој* Ст), *бърдо* како апелатив во говорот не се среќава (месности: *Бърдо* МК, ЖР, Долно, Горно-*Бърдо* ДЈ, Рамно-*Бърдо* Кун, *Бърце* Гал, Голно-*Бърце* Суш, *Дено-Бърце* < Деново ЗНС); *баир* (т.) се среќава само во називот *Дерé-Баир* Гал, Врац; *върф* / *вър* — *мн. вървој* / *върој*, *върше* дем. образување (месности: *Върф*-Краста МК, Църни-*Върф* МК, На *Въројне* Кун); *дървен* (т.) 'пат покрај река низ тесника', сп. денеска дојдоф по *дървен* от ке *Лакајца* Кун (називот 'клисуре' овде не е познат); *иагина* 'благо наведната, пониска страна' (месности: *Пагина* Цер, Ср, Пож); *иланина* (*Планина* Вл. *Весел'о^а* *Планина* Пож); *илош* (*Плошна* Кун); *иоле*, покрај 'пространа ниска рамнина' означува и 'нива' независно дали е менсоста рамна или ридна (месности: Горно, Долно-*Поле* Врут, Мав, *Калй-Поле* (рамнинка) Пож, Средно-*Поле* Ст, *Бањичко-Поле* Бел); *рамнишије*, покрај *рамнина* и *рамнинка* дем. образување (месности: *Рамнина* Гал, На *Рамнина* ЖР, *Рамнишије* Цер, Ср, *Рамнишија* ПНС, *Равјане* Врут, *Равен* село, *Големй-Равен* ДЈ, *Ласко-Равен* Врут); *риш* (месности: *Риш* Леун, Ср, *Ридој* Врут, Стрѣдњи-*Риш* Мав, Стрѣјни-*Риш* Леш); *руја* овде не значи 'дупка'; тоа е нешто пониска месност; се среќава особено често на планински терени, а поретко и во поле (месности: *Руја* Врут, *Дълбока-Руја* Ср, Горна, Долна-*Руја* ДЈ, *Руйи* ГБ, *Три-Руйи* Вл, *Руйје* ПНС, *Младеној-Руйи* ДЈ, *Руйишија* Гал, *Руйчиње* Леун); денес, покрај апелативот *руја*, во говорот почесто

се слуша и *руиљно месѣно*; *ѣриѣ*) Леун — долг рид спроти селото кој навлегува во полето, а сега во езерото (апелатив не постои); *сѣѣрна* (< страна) е назив за планинска или ридна месност со блага стрмнина; во говорот често во употреба е *осојна сѣѣрна* или *осој* свртена кон север и *ѣрисојна сѣѣрна* или *ѣрисој* свртена кон југ (месност и: *Сѣѣрна Врут*, *Цер*, *Беро-Сѣѣрна* < *Берова Кун*, *Осој Пож*, *Печ*, *Деб*, *Долни* и *Горни -Осој Леш*, *Присој Пчч*, *Вл*, *Шул'ан* [алб.] ГБ со значење 'присој'); *сѣриѣ* (месности: *Сѣриѣ Бел*, *По-Сѣриѣ ПНС*, *Ке Сѣриѣон ДЈ*); *ѣумба* (лат.), 'мало возвишение со топчеста форма' (месности: *Тумба Суш*, *ПНС*, *Ке Тумбана Миноа Вл*, *Ке Тумбана Сѣрбиноа Вл*); *куле* 'шилесто врвче'; (во други наши говори познат е со називот *ѣуѣка*, *ѣуѣул'ка*; месност *Куле Кун*); *ѣука* (месности: *ѣука Ст*, *Вл*, *ЖР*, *Ст*, *Деб*, *МК*, *Печ*, *ПНС*).

б) Други термини поврзани со видот и изгледот на месноста; формата на некои од овие месности се определува метафорично: *јама* 'длабнатина во камена почва'; *краиштие*, *крај* 'крајот на месноста, дел од поголемо пространство што се наоѓа кон туѓ синор'; обично вакви месности се среќаваат во долиња или во планини (*Горни-Крај* Кун, *Пожаранско Краиштие* Гал, *Краиштя* ДЈ); *ледина* — *лединка* дем. образување (месности: *Ледина* и *Ледине* Деб); крајречните месности со ниви се опфаќаат со називите *Љк* Врут, Мав, *Љгој*, Зд, Гал, *Љгиштя* БД, *Љжец*, *Зуб*, *Љжане* Гал (стсл. лжгъ, апелатив не постои), слично и *Лаки*, *Попоа-Лака*, *Тана-Лака* ПНС; *Мегдан* (т.) Суш (во говорот почесто е мегданлок 'слободен простор', *йодмол* — *йодмоштво* *месно* 'издлабено место во речна страна'; *преслојка* поретко се слуша во говорот, а почесто се среќава во топонимични називи (месности: *Преслој* Вл, ЖР); *Пусишњиније* Врут (апелатив постои); *Раздол* ЖР (апелатив не постои); *Рудина* Зд, Вл (апелатив постои); *Сиредок* ПНС (среде друга месност), *Единак* Гал (осамени ниви во друга месност), *Траишња* ДЈ (месност истрапена поради атмосферски влијанија). Некои од физиографските особености на релјефот и објектот се означени метафорично, а најчесто по формата: *Вени* Чај, *Гла* (<Глава; тумбичка) Печ, *Голо-Чело* Печ, *Жаба* (долина) Вл, *Казани* Вл, *Кобел* Мав, *Врац*, *Зуб*, *Кожа* (планина) Леун, *Криво* Зуб, *Кърс* Зуб, *Облаче* (апелативот 'облак') Врут, *Подишје* Бел, *Полчка* Ст, *Ремењ* Цер, *Ситогој* (тумбички) ДЈ, *Сиреан* ДЈ (:стреа), *Тъпаноец* СТ (:тъпан), *Чапрага* (т.) Зуб, *Чардак* (т.) Ст, *Чардациња* ДЈ.

в) Називи на месности добиени според термини што го означуваат објектот или составот на почвата; каменливост: *камењ* (месности: *Камењ Врут*, *Арамиски-Камењ Деб*, *Голѐм-Камењ ГЈ*, *Нестѝн-Камењ Врут*); *карѝа* (месности *Карѝа Гал*, *ЗНС*, *Лошѝа-Карѝа Вл*, *Орлоѝа-Карѝа Вл*); *красѝа* (*Красѝа Врут*, *ДЈ*); *Кѝршои* (< Кршови) *Леун* (апелативот поредок); според видот, односно според бојата на каменот (*Бѐл-Камен Вл*, *Врут*, *Печ*, *Бело Камење ДЈ*, *Лѝш-Камењ Чај*, *Цѝрн-Камењ Врут*, *Печ*); *белуѝрак* (*Белуѝраци Кун*); покрај *бигор* во говорот почесто се

¹⁾ Во атарот на с. Милетино имам забележано месни називи *ᵇRᵇ*, *ᵇRᵇoj* за ридови кои навлегуваат в поле; слични називи и во атарот на с. Кривогаштани во Прилепското Поле.

употребува *бигорлија* или *бигурлија* камењ (месности: *Бигор* Кун, Врут, ГЈ); *Мрамор* (апелатив постои) Врут; *гврагор* 'ситен камен' (месности: *Гврагор* Печ, ДЈ); *гърмада* 'насобрани камења од нива на едно место или природен куп од камења' (месност: *Гърмагница* ДЈ); *Пеш* Леун (апелативот 'пештера'); *йлоча* (месности: *Плоча* ДЈ, Врут, Пож, ЖР, *Плочи* Цер, Ст, ПНС); *Душка* *Сшеница* Врут (: стена; апелатив не постои); метафорични називи за камења и карпи: *Бабá-í-Сшарец* Врут, Печ, *Девич* Пож, *Софра-Таши* (т.) Врут, *Сшок* Врут, *Търейенза* Леун, *Ѕмбáр-Камењ*, Печ.

Плодноста, односно неплодноста на почвата, се означува со соодветни термини: *камењар*, *камењарник* (месности на ниви: *Камејница* ЖР, Вл, *Камејници* Ст, *Каменлица* (< Каменливица) ЗНС; *кър-кърóи* неплодна почва (*Кър* ДБ)); *йесок*, *йесокарник* (месности: *Песок* БД, Пож, *Песокарник* Зуб, *Пефчиња* Суш, *Песоклица* нива, Ник); неплодноста зависи често и од положбата на месноста спрема сонцето: *Пържал* Зд, Деб, *Пържалиња* Кун, *Суар* ЖР; *глиба* земја, *глибјачиши* 'неплодна земја со жива кал', *ишња* се формира од речниот нанос; *Мелца* Врут — река и ниви (апелативот 'мел' не е познат; примарен е називот за реката формиран во атарот на с. Дуф); *ума* 'земја од која се прават црепни' или *бела земја* (месности: *Белá-Земја* Бел, Пож); црвената боја на земјата доста често се среќава во називите на месностите (*Цървејнка* Суш, Зд, Ср, *Цървејнки* Чај, Ст, ГБ ДЈ, *Цървејница* Цер) обично за ниви; поголема плодност се изразува со соодветни називи: *валица*, *валицалок* 'плодна земја покрај вода со доволно влага'; плодноста, односно неплодноста на почвата се изразува со симболи и метафори: *Берикей*, Леун, *Лотише* Чај, *Гладник* ГБ, *Гладница* ДЈ, *Гладници* (неплодни ниви) Гал, Печ.

16. Хидрографија и метеорологија

а) Називи од хидрографската терминологија се среќаваат доста често во хидронимични композитуми во кои како втора компонента се означува хидронимичниот објект или форма; *бара* (хидроними: *Бари* Чај, Ст), *баџак* (т. *batak*) 'блатесто место' (*Баџак* БД, *Свински Баџаци* БД, *Баџаче* Гал); *бунар* — овој термин е поврзан со материјалната култура; особено во планинските пасишта на Суа Гора има голем број бунари кои служат за напојување на добитокот (*Бунари* Вл, Чај има околу 30 бунари), *Бунарче*, Пож, Зуб; со терминот *дол* се опафатени доловите со вода, ниските места и длабнатини без вода, дел од речно корито и слични форми (називи: *Зли-Дол* Печ, *Кóзји-Дол*, Печ, *Дванá-Дола* Гал, *Вóден-Дол* ГГ, *Су́и-Дол* < Суви Дол Леун, *До́л'је* Врут); *гол* (т. *göl*) со значење 'езеро' или 'поголем вир' во говорот на постарите генерации; *езере* (називи: Бело и Църно *Esepe* на Шар Планина); *извор* во говорот и во називите има најголема раширеност (*Извор* Печ, ЖР, *Изворон* Савеф ЖР, *Нá-Извор* Ср, *Извори*, ГБ, Горни и Долни *Извори* Вл, *Офчи-Извор* Мав, *Стрезó Изворче* Врут); *Ѕбел* Мав, Ср, Суш (апелатив не постои) со значење 'извор' (ЕР, с. 85); *Кајнаци* ДЈ (т. *каупак*) хидронимичен назив (апелативот постои само кај муслиманското насе-

ление); кладенец повеќе се среќава во хидроним. називи во одделни села, отколку како апелатив (Ф Кладенец ДЈ, Кладенче ПНС); локва (називи: Локва Вл, Лофка [поради метатеза] БД, Горна и Долна-Локва Пож); млака е чест термин и како апелатив и во состав на хидроним. композитуми (Млака Ср, Млаки Суш, Зд, ЗНС, ДЈ, Ке Млакине Печ, Млаче Печ, Млачиштие БД; (со слично значење е и називот Водоачи < Водовачи ПНС; апелатив не постои); пиф (апелативот редок, но во називите доста се среќава: Пиф ПНС, Пијој Печ, На-Пиф Кун, Пиф / Пијој Врац); река често се среќава во композитуми (Река Гал, Галатска-Река Врац, Долна-Река, Горна-Река Зуб, Суш, всушност за една иста река; се диференцираат горниот и долниот тек); со диференцирано значење се употребуваат изведенките речиштие 1. речно корито 2. суводолица или суво корито (називи: Речиштиа Кун, Речиштие Леш ГБ); терминот чешма е поврзан со материјалната култура (називи: Близна-Чешма ПНС, Болен-Чешма Печ, Висока-Чешма Гал, Горна-Чешма БД, Стара-Чешма Пож, Кора-Чешма ГБ, Ф-Чешма Кун).

б) Во врска со различните својства на водата, како и кај топонимите, почесто се забележуваат композитуми во кои првата компонента, обично адјективот, го означува карактеристициот белег спрема кој е определен хидрографскиот објект (големина, местоположба, боја и др.); за оваа цел се користи и метафориката. Овде со неколку примери ќе ја илустрираме постојната карактеристика: Бела-Вода ЖР, Деб, Бел-Извор, Леун Сина-Вода Леш, Црвена-Вода ДЈ (називи според бојата на водата); Добра-Вода ЖР, ДЈ, Ситуден-Извор Деб, Врут, Леун, Ситуденче, Кун, Ситуденче Леун, Тврдоец (назив на извор) ЖР, Тойлишница Гал — големи извори и река; зимно време водата е потопла (според вкусот); Долна-Вода Ср, Горно, Долно Водици Печ, Горна и Долна Локва Пож (според местоположбата); Клабучарица (река) Леун (гл. клубу и РМЈ, I, 333); Мокарици Леун (млачлива месност).

в) Други термини поврзани со називите на речната вода: Бучало Зуб, Бучалиштие (кај што бучи водата на јазот) Вл, На-Гла ДЈ (на бразда), Гла-Вардар Врут (за изворот на реката); вир 1. во реката, 2. кај што се завирува водата во некоја длабочина (хидроними: Вир, Цер, ПНС); вицел — мн. вицели / вицелој 'кај што се врти водата во реката'; маишца 'местото кај што е најсилна водата во реката'; силнач Вл, Ст или бързак Пож 'кај што е водата побрза на одделни места'; со значење 'водопад' ги среќаваме хидроним. називи: Сойошен ЖР (апелатив не постои), Врашка Водејца — метафор. назив (во долот на реката помеѓу с. Врутот и Печко); за 'утоката' се среќаваат називите усно Вл, а во говорот на другите села повеќе се употребува глаголот се мешај водата, односно се мешај водити (се мешај долојти, рекии); Гърло Пож (место кај што се составуваат доловите; називот спрема формата).

Од метеорологијата ќе приведеме неколку поопшти термини: бура / бурија 'лошо време со врнежи', сп. бегајте реката надопла ка бурија; бурј потекле низ дворој Леун; според овој термин е и називот на нивата Бурецајца Вл која често ја зафаќаат суводолици кога има бура; вино-ј-жишо (лит. виножишо); луња, сп. водата била силна, се на-

прајла голема луња, што носела дърва и камења Врал; мекавија Мав, Пож мека Кун; мрас Печ, Леун, мразуец Вл; окий, сп. — Окий невен во гора венеет (н. п.), покрај ине; слана, снежајница 'вода од снег'; суирашка Ср, Леун, суирашка Мав суф снec Вл, ЖР, Пож, Зуб, сушец Ср, шушец Печ 'снег со ситни зрна'; шалас (г.) Зуб, ЖР, Ср, Мав, но и дълга (т.) Кун, Печ, ДЈ, Вл се употребуваат кога настанува промена на времето; синак 'вид магла со роса'; цибрак Леун 'студено а вдеро; фака зиме, есени и пролети'; зайурнина 'времето пред врнење'.

Карактеристични глаголски дејства во врска со метеорологијата се: бобойий, гърмий Печ, јъчий (ветерот) Пож, шойоний (гол'от) Печ 'длабоко бучи', сп. шойоний негде далеку.

ФРАЗЕОЛОГИЈА

Стилските особености значително не отстапуваат од другите западни говори. Во овој говор можат да се забележат одделни зборови кои доста често се среќаваат. Пооригинална стилска образност забележуваме во метафората, алегоријата, хиперболатата, компарацијата и епитетот. Ова може да се види во пословиците кои во говорот обично се употребуваат како најјаки, најефектни изразни формулации со различна експресивно-емоционална обоеност. Во горнополошкиот говор со глаголите *онадиѝ* / *онѝдиѝ*, кој зафаќа поширока ареа, и *ѝаквијаѝ* ограничен повеќе на некои југозападни села, се означува дејството на сите други глаголи кои во моментот „не ни идат на јазикот“, но најмногу со значење — ‘чини’, ‘прави’, сп.: *ке* и *ѝаквијаѝ* нивите (*ке* ги ораме, сѐме Врут); *ке* је *онѝдѝме* нестата (*ке* ја променеме). Понекогаш покрај правиот глагол стои и *онадиѝ* / *онѝдиѝ*, сп.: Еј, детево укнueње, *онадиѝ*, *ѝоаратѝ* коњи со злато Ст. Детево наптраѝуе свадба и *вика*, *онѝди* гости Ст. Еленчево удруење на сидот и *онѝдуење*, *окѝриуење* рокчињата Ст. Дошле уречниците да му *онѝдаѝ*, демек да му *кажаѝ* жиоѝа на детево Чај. Почестата или поограничената употреба на овие глаголи во голема мера зависи и од субјектот. Кај некои придавки секундарните форми имаат тенденција да ги потиснуваат основните форми. Така *ке* се рече почесто *малаф* (*малаѝ* деца), отколку *мал*; *глуѝаф* (*глуѝа* жена, *глуѝаѝоѝѝ* вѝлк), отколку *глуѝ*. За да се изрази доста тешка, лоша положба (општа или лична), скоро редовно во изразот се употребуваат како постојани епитети со силна експресивност: *виран*, *груѝ*, *ѝусѝ*, *ѝѝрн*. Така *ке* се рече: *Груѝ* и *виран* сум, за нигде-и-ниѝаде. Во потенцирана клетва: *Груба* оѝла, *ке* ти скинам ено цвeтице, па на грoпчeто *ке* ти о турам Врут. *ѝѝрна* да оѝш, *кѝде* се откорнуаѝ Врут. *Пусѝо* останало (или — *Пусѝо* да му останет). Во говорот многу често се употребуваат и изведенките од придавката *ѝусѝ* — *ѝусѝелија* (О *ѝусѝелио*, *кѝде* оѝш!), *ѝусѝиња* (О *ѝусѝињо*, немај гајле! Ако не завѝрнет, *ке* капнет), *ѝусѝѝѝ* (Ке се *ѝусѝѝѝ*, *ке* оѝш ко не можеш!) *исѝусѝѝен* (О *исѝусѝѝен*, *ке* оѝш, Свет Аранѝел да т’утепат! Врут). Но *ѝусѝ* и како позитивна попатна придружба, сп. ткает *ѝусѝѝинс-каѝа* Кун. Во овој, како и во другите случаи, со употребата на ист збор се изразува како негативен така и позитивен однос кон определено лице, факт што ја илустрира растегливоста на емоционалната содржина на зборовите. За одразување тешка душевна состојба во фраза често се употребуваат и глаголите *ѝукаѝ* (*ѝукаѝ* од мѝка, сѝрцето му *ѝукаше*),

ИЗРАЗИ

Алал нека му е млекото мајчино. (Се вели за човек со позитивни особини: добар јунак, правичен, решителен).

В зъби ми дошла душата. (најчесто ќе рече мајката кога има тешкотии од децата).

Влакното го делит. (Се вели за скржав човек).

Гла̑та ми (му) обелела. (Овој израз може да се употреби со две значења: 1. за човек со детска памет во примерот — Гла̑та му обелела, умот уште не му дошол. — 2. пред време побелува косата поради семејни грижи).

Го влечет за нос. (Жената кога ја наложува својата волја над мажот. Пр.: Го влечет за нос ка што зњет таја. Тој уста нема да одгори).

Го калајса. (Со значење: го паговори, го кандиса, му ја наложи волјата).

Гъзот му е устрамен (или — Нема обрас да зборит).

Две ръки за една уста. (Во расправија помеѓу мажот и жената. Поради неподнослива состојба, жената со овој израз му сигнализира на мажот дека е способна сама да се издржува).

Дошла кумата по кушул'ата. (Иде само кога сака да му се даде).

Гаолот (шејтанот) ф куќи влегол (или — Шејтанот му заиграл ф куќи. (Неслога во куќата).

Зѐр му течет от уста.

Игла немаат ќе да фърлиш (ќе да паднет). (1. да се означи дека имало многу народ. — 2. густо посеано).

И нокот ден го праит. (За човек што постојано работи).

И тепат вилиците. (Попусто зборува).

Имат устица златна, медена. (За човек што внимава кога зборува).

Иштаф отворат. (Се дава задоволство за нешто).

Је държам (държит) за перчин. (Кога мажот ја наложува својата волја над жената).

Кожá-ј-коски се сторил.

Ку̑ши-ден, промини. (За тежок живот).

Къде ти гла̑, тамо ти и ноги.

Лош — арен, за мене — арен. (Домаќинот за домаќинката).

Лошо — арно, речи арно.

Мед му течет от устата.

Мечкина кожа. (Според — биолска кожа, во други говори. Пр.: Ја немам мечкина кожа па све да те търпам).

Ми дојде преку гла̑.

Ми (му) го зеде зборот от уста. (Соговорници со иста мисла).

Му пукнало пердето. (За човек без срам).

Му се качила ф тил. (Со исто значење како и — Го влечет за нос).

На видело с работата. (Пр.: Нека кажуе секој што сакат, на видело е работата!), (Спрема турско-македонскиот хибрид — Ачик е работата).

Не гази на гнила штица!

Не му пишуеѝ на челото. (За човек што не се познава доволно).
Негѝ е маслото (или — Од него е маслото). (За човек што го на-
правил лошото. Не сака да признае, но се знае).

Ни го обели образот. (Не зарадува).

Ни го поцърни образот. (Не посрамоти).

От ат на магаре. (За човек што назадува во работата).

Од лакно руно ќе го изваѝт.

От уста делиме (дел'ам). (Родителите [таткото] кога со големи
напори ги издржува децата).

Песји сој. (За човек од лоша фамилија).

Прѣм лице. Пр.: Прѣм лице, а цигериците и сърцето ми сѣт църни
од него (од неа, од ними).

Се најде в небрано.

Си го бураш со борина! („Го бураш кутекот”).

Со борина да се бурале, не можле да се најдат.

Спијаленко му (ти) дојде. (Обично на шега се вели кога иде дрем-
ката).

Тија сѣт гѣс-ѝ-гаѝи. (За двајца сосема блиски).

Тури му пепел. (Се вели за некоја работа или за разговор што не
се многу пријатни да се споменат).

Ќе доет на куковден. (Кога нешто нема никакви изгледи да се
оствари).

Ќе му (ти) доет до ака. (Ќе се почувствува последицата од нечес-
ната работа кога било).

Ќоро удрено (или — Муфте земено).

Устата се смѣт, сърцето ми плачет. (Изразот е сличен со — Прѣм
лице). Фитилите и стаѝла. (За жена што предизвикала кавга).

Църно му било писано на глѣта.

СПОРЕДБИ

Бегат како гаолот от темњан.

Берет ка во ејупечка торба. (Све што ќе му [ѝ] дојде до рака става
на едно место).

Гол ка пиштол (или — Гол ка што го мајка родила).

Здрав(а) је ка дрен.

Ка бос нис търње оѝт.

Ка в дупка (земња) пропаднат. (или — Ка в дупка [земња] да про-
падна).

Како да не јал леп. (Се вели за ослабен човек).

Како змија да го кѣснала. (Човекот кога се плаши многу).

Како од бога паднат, а од земња никнат. (Се вели за човек со
добри особини).

Како сабја зборит (Пр.: Све можит да ти наместит, како сабја
зборит).

Ка куче-ѝ-маче сме се собрале.

Ка куче лапат.

Ка куче ф синцир вързан седит.
 Ка мелем на рана. (За добар збор).
 Ка муа без гла̃а оѣт.
 Ка на гоедо (на ајван) да збориш (или — Ка на дърво да збориш).
 Ка на магаре седло (Пр.: Ти стоит палтото ка на магаре седло).
 Ка на търње да седит. (Кога човекот седи неспокојно).
 Ка недолеан (или — Ка недокърстен).
 Ка од небо да паднал.
 Ка песот со коската в уста: ни је пуштат, ни је дават.
 Ка поречаните: ока вълна, ока црешни. (Се вели за припрости луѓе
 кои не можат да ја оценат вредноста на производите).
 Ка пидите на Василици (прошле).
 Ка рогој во вреќа.
 Ка трава да пасол.
 Ка трудна жена. (За човек што многу пресакува).
 Ка цигански обрас (Пр.: Та̃ немаат страм, ка цигански обрас —
 што ќе дојт до уста д' изборит).
 Кол'ку го л'убит ка снегон лајнски.
 Мелет санде ка празна водејнца.
 Ми седит ка раска в око.
 Ми се собра ка на магарето. (Кога ќе се насоберат повеќе грижи
 и тешкотии).
 Не излагај ка пърле пред магаре.
 Оборил гла̃ата ка мисирок.
 Останал сам ка ут. (Повеќе се вели за вдовец).
 Сама ка ул'ул'ајка. (Обично се вели за вдовица).
 Се въртит ка пърдеш в гаќи.
 Седат ка два ута. (За маж и жена без деца).
 Се държат ка кор за шлот.
 Се згојл ка биол.
 Се надул ка мисирок.
 Се тресет ка прът над вода. (Кога се работи со страв).
 Спиеет ка зајак ф търње.

БЛАГОСЛОВИ

Аерлија работа (и — Ерлија работа)!
 Бериќет бок ти дал!
 Блазе оној што может да си проживит!
 Госпот да те (го) бранит (чоат) од лошо!
 Госпот да ти (му, је) дает здравје!
 Да ти (му) дает бок добро!
 Да ти (му) цутит рќката! (Овој благослов се упатува на човек
 што помага сиромаси. Може да се упати и на човек што му
 вратил на ист начин [со тепање] на насилникот).
 За душа на мъртвите, за здравје на живите!

Кол'ку калки, тол'ку дар и бериќет! (Овој благослов го употребуваат кумовите на празникот Водици).

Мие од место, госпот на место! (Овој благослов го упатуваат гостите на домаќинот откако ќе станат од софрата).

На суф камењ да се пѝркнет (да се родит)!

Напредија во куќата!

Нека ти сѝт живи живите, бог да и простит умрените!

Од мене малу, од бога појќе!

Од мене себап, од господа дерман (аер)!

Придај госпоре (боже)! (Гостите благословуваат кога домаќинот ги кани да земат).

Уста ти пѝла!

Чесен да си (е) до века! (Се упатува на човек што прави чест).

Често ти работа! (Во некои села и — Честита работа!)

КЛЕТВИ

Аер да не видиш никојпат (или — Аер не видел)!

Арам нека му (ти) е лебот што го јадет (јадеш)!

Бел ден не видел!

Бутур т'изел да те изѝт (или — Бутур те фѝркнал)!

Да питаш па да се раниш од мој греој!

Доста, достага те фѝркнала!

Доста кѝлна, кѝлната ојла!

Душата низ гѝз да му (ти) излезет!

Ѓаолот т'удајл!

Еднаш за до века (Со значење — најлошото да биде).

За три лешници, девет трешници! (*тѝрешница* — 'гром').

Зѝр нека ти бидет (. . . тоа што го јадеш)!

Зини земјо, гѝлтни ме! (Клетвата се упатува од самото лице за себе поради срам).

Змија т'изела!

Име ти се неспомнло!

Казан ти душа варила! (Во фразата — Кажн, казан ти душа варила!)

Казан ти на глѝ! (Во фразата — Кажн, казан ти на глѝ!)

Како право, таке здраво!

Камењ да (ти) му стоит на глѝ!

Ко ќе си го видиш тилот, тога аер ќе видиш!

Орман фатил, не се вратил!

Орман фатил, нигде те немало (или — Џенем фатил, не се вратил)!

Отруф ти било!

Петѝл да ти не пропѝт во куќата!

Петѝл нека не пропѝт (. . .от ка ќе умрам)!

Пот плоча се насмеала! (Кога се караат две жени, а едната се потсмевнува).

Праф и пепел да се сторам (сториш)!

Праф и пепел куќата да ти се сторит!

Слеп да те (го, је) водат по пътишта!
Те (го) фатил леп мој!
Ќор да одиш!
Уста ти (му) онемела!
Устата на тилот да ти се завъртит!
Што ми мислиш мене, да ти се вратит тебе!

ТЕКСТОВИ

Кон горнополошкиот говор прилагаме текстови во кои, покрај различни родови од народното творештво, ќе дадеме неколку слободни прикажувања и разговори во врска со народните обичаи, верувања и случки од секојдневниот живот. Материјалот ќе го изложиме по оној редослед како што е слушан од информаторите. Текстовиве во прв ред имаат за цел да ги илустрираат говорните особености. Во таа смисла во усното народно творештво забележуваме доста верна слика како за говорните специфичности така и за говорните влијанија. Од друга страна во текстовите можат да се забележат елементи карактеристични на два стила: традиционалниот и современиот, особено во приказните.

Усното народно творештво на Горни Полог недоволно е познато. Вистина, попатно можат одделни примери да се сретнат во некои трудови и зборници, но тие не можат да ја одразат правата слика на фолклорното богатство од овој крај. Нашиве материјали во извесна смисла укажуваат дека во овој крај во минатото постоел интензивен духовен живот непознат на пошироката јавност. Оттаму, систематското собирање на усното народно творештво сериозно се наложува, зашто тоа сè повеќе се заборава и сè помал е бројот на добри интерпретатори.

Поголемиот број од пословиците ја одразуваат западномакедонската особеност. Типични за овој крај се варијантите. Самото стилско оформување, пак и синтаксичкото престројување на одделни зборови, во пословицата одразуваат локална боја. Во секојдневниот говор пословицата е доста присутна. Скоро во секоја мисла таа се среќава, а често приказните или почнуваат или завршуваат со пословица. Поради овие причини настојував во текстовиве да внесам повеќе примери од овој род.

Мотивите во песните не се разликуваат многу од соседните краеве. Тематското групирање е слично како во Порече (*божикечки, водикечки, велигденечки, ѓролејни, сејменечки* и др.), а мелодијата го носи општиот белег на положката песна.

Акцентирањето во текстот ќе се бележи само кога темниот глас (ъ) се менува и во посспецифични случаи.

РАЗГОВОРИ

На бања

А — Како си, тетко, што праџш?

Д — Еве, дејче, ништо, си седам.

А — Како помина на бања?

Д — Убџо многу, ка на бања! Си се кџевме по двапати на ден. Тамо, ќе бањите, имаше топла вода и во долот, во реката. И тамо по една бања ќе направевме; ќе ни се сторџ три. После ќе си одевме во станот. Ќе си спремуавме вечера сами. Си купуавме и млеко. Ни носџ готџ греано и си го потквасуавме сами.

А — А кол'ку пари ве факаше млекото, јајцата?

Д — Петнаесет банки не факаше по кило млекото; јајцата по сто динари чифт.

А — Не било скџпо. А за спиење и за бањата по кол'ку давафте?

Д — По пет стотини на ноќ за спиење и по осум банки за бањата. Во симпурлијата бања напраџ петнаесет бањи, а во челичната девет бањи. Челичната бања е полекојта.

А — Друго нешто, зеленило, ал' имаше да се купи?

Д — Имаше свешто. Јадевме многу убај црешни; секогаш носџ.

А — Нарот ал' имаше, тетко?

Д — Нарот многу имаше, дејче: од Битол'а, од Орит, од Прилеп, од Белград, од сите стџрни имаше, зашто је многу лекојта.

А — Како беше со доктур, ал' имаше?

Д — Без доктур, бес преглет, не можеш да се кџиш. По ил'јада и петстотини само за доктурот!

А — А и си пиеше, тетко, од водата?

Д — По двапати на ден си пиџф.

А — Како си со здравјето сега по бањата?

Д — Сега ми е по'рно. Тамо, во бањата, ко се кџеф, имаф голема ракција.

А — Друсто кој ти беше?

Д — Тодорка, сестра ми, од Галате, кој ќе ми бидет други! Ја сакаф да посејме уште малу на бања, да напрајме уште неко' бања, ама сестра ми имала работа ф село. Работно време је, морат, што ќе прајт. Ќе одит по нивје, по ливадџе, а ја дојдоф еве овде ќе вас да поседам, да попрџм муабет.

А — Требет да се одмориш, тетко, по бањата да полежиш. А, ќе забораџ да прашам, с'ошто отидофте и како се вратиџте?

Д — Отидовме со афтобус дур тамо од Гостиар до Бањишта. Со афтобус се вративме. Фино си поминавме. Никако, ич, не ми се лошеше кога пџтуаф. Кџде сакаш да ти одам, не ми се лошит. На месечина качи ме, немам гајле, не повраќам.

(А — Достана (Софрониоска) Поповска, 39-годишна, родена во с. Кунџ.

Д — Доста Анастасоска, 63-годишна, родена во с. Г. Бањица)

С' угледаваме, се зедовме

- А — Ја сум дејка од Долно Јелофце, а мъж ми Младен од Долна Баџица.
 Б — Е како сте се нашле?
 А — Е таке. Имаф една братучеда. Та̄ кога се мъжеше, дојде Младен тамо ф село. Тој што се женеше му беше стрико. На свадбата с' угледаваме и тој ме засака. Се сакаваме четири години.
 Б — Е вие многу уб̄о сте је погодили! Како се најдуафте тол'ку далеку?
 А — Младен идеше почесто. Се најдуавме. Зборевме. Ја беф млада и го чекаф четири години. Тој беше две години војска и кога се врати, се зедовме.

(А — жена од Д. Јелофце

Б — жена од с. Кун̄о)

Како се учело плетењето

- А — Што плетеш?
 Б — Џемпер плетам.
 А — Уб̄о ти, блазе си ти што зн̄еш да плетеш, туку тешко мене што не-знам. На кол'ку години мајка ти те заучи да плетеш?
 Б — На идинаесет години.
 А — Е многу мал̄а. И ти зн̄еше да плетеш?
 Б — Си зн̄еф. Таке мие плетевме тамо ф село Долно Јелофце от идинаесет години. Първо ќе заплетевме чорапчки малај, не заучув̄а поголемите дејчиња и сестри. Потоа мајка ми ќе ми викаше умот да ми бидет во чоралот, а иглите по сынцето.
 А — Види, види! А после?
 Б — Потоа ќе сплетевме малу и тоа ќе го фърлевме во вода да ни ойт бъргу плетењето. Послем се заучивме и си плетевме. Зарастевме поголеми и плетевме чорапи за мъжење, за мъжење се готвевме.

(А — жена од с. Кун̄о

Б — жена од с. Д. Јелофце)

Кој за што учел

- Р — Што работаше, Доцо, ов̄а недел'а?
 Д — Цела недел'а пијам. От фустан на фустан отите ми о́оре^а.
 Р — Ти шиеш?! Море добро е то^а, не е лошо. Ја пак со разбојот веќе душа ми испадна. Една стара галичанка ми ткает. Та̄ ткает, а ја покрај-не^а морам џефки да му свиткам, да му одберам џефките, да му мерам тените. Та̄ без мене не может. А за ткаење — ткает пустинската; по една тена на ден скоро ткает. И она е пак мълкнато. Не е многу тешко за ткаење, ама е лид̄о. Што ќе пра̄ш, такво е ткаењето. Море шукур къде се реши да ткает, се куртулисаф ја.

Вистина, му платиф добро — платено и преплатено му е, ама со предење не может да се фтасат! Старата, свекърва ми, не может сама да предет, а ја не-знам да предам. Не сум прела никогаш. Некња зедоф да попредем. Само што пуштиф една жица и свекърва ми ми се изигра, викат: „Ако предам ваке ја, требет една година да го предеме јџтокоф”. Ја пак је викам: „Ши ти, де, ако можеш да те видам?” — „Не можам — викат—мајка ми то^а не ме учела, ме учела да предам. Ако не предеф, ќе ме утепаше”.

(А — Достана (Софрониоска) Поповска, 39-годишна,
Р — Роса (Софрониоска) Николоска, 48-годишна,
сестри, родени во с. Кунџо)

П Р И К А Ж У В А Њ А

с. КУНО

С т и

Кога беф малџа от шес-седум години, знџм да имаше то^а време стџ. Излагџа ноџни времиња по пџтиштата, па се плашевме. Како деца малаџ мие бегавме. И гледавме со коси дџлги дур до семја. И кога бегавме, тија ни викџ: „Пуштите ни пџтот нас, бегџте, зар ако ве фатиме, наместо ќе ве утепаме!” Мие, ка деца малаџ, се плашевме, бегавме. Тија гачки ни кажуал дедо моџ. Имаф еден вуџко. Кога и бџркал со коњ бел, тија, стџте, му тџрчале пред него по него. И тоџ се уплашил, сакал да и газит, ама му било страф. Многу страшни биле стџте.

В љ к и л и с и ц а

Имало некоџ вџлк и неко^а лисица негде. Се стаџле заедно да одат на гости. Вџлкот му викал на лисицата: „Ќе те јадам!” Тџа му викала: „Немоџ, куме вџлче, да ме јадеш, ја ќе ти бџдам кума!” — „Како ќе бидеш кума?” — „Таке!” После, неџзи му било страф. На вџлкот му откопале една дупка дџлбока. Му туриле една рогожа згора на дупката и му рекле: „Сени, потаке, куме вџлче, на столчето. И, вџлкот, кога седнал, паднал во дупката удолу. И тога му рекол вџлкот: „А, од бога го нашла, итра лисице. Ме фџрли ваке во дупката!”

— Излези, куме вџлче, провал’џ се онде во тџрникине, ќе ти проминет ка на рџчицава!

Отишол вџлкот, се провал’ал, се избџцкал. Му рекол на лисицата: „Од бога го нашла, кумо линдро, шо ми напраџ ова?!”

— Поџди, куме вџлче, провал’џ се во пуздерон кс шо телкале жените коноп!

И тџе вџлкот се избџцкал. И тоџ па му рекол: „Од бога го нашла, кумо линдро, шо ми напраџ!”

И, после, вълкот му турил ена стълица на лисицата. Се фатила во стълицата.

А, итра лисица стреле стълица!

Две случки

1.

За време укупација ја беф во четириесет и печес години. Сме проживеле тешко многу. Не можевме да појдеме на нива на орање. Ако појдевме со волоите, ќе дојде^а, ќе ни и земе^а волоите, ќе ни и отпрегне^а од јарем. Имаше во нашето село еден Андон Симуноски. Сиромашјот ораше на еден рит, се викаше Кљбукџ. Дојдо^а двајца непознати. Му реко^а: „Оди да земеш леп да ни донесеш!“ Тој слезе долу до ливадџето. Волоите му и отпрегна од јарем и му и однесоа. Кога се врати Андон со лебот, волоите тие не и најде. Се прочуа негде, во едно близно село Сърбинџ, ама се плашеше Андон да и побурат. И таке живејме тешко многу: на нива не можевме да појдеме да работиме; децата не можевме надвор да и пуштиме; мъжите на пазар бес сејмен не може^а да појдат. Таке тешко ни бџше дур се ослободивме. Ко се ослободивме, мие не се осветивме...

2.

Еднаш, еден ден, дојдоф навечер од на работа, од нива. Имаф ено дете, се викаше Л'убе. Сега е во милиција. Е, дојде исплашено со стапот в рџки плачејки. Ми рече: „Слушај, нано, го бурџ Павлиета Попоски ени л'уди. И ја, рече Л'убе, морам да одам со ними“. Ја му реков: „Л'убе синко, Павле Попоски не е овде. Отиде в Гостиар. Го затвориле Кузмана в затвор“.

— Ато, нано, главниот ми рече мене ќе ме земат со ними?

— Ако, добро!

Л'убе, син ми, отиде со ними. И пренесе негде за Маврџ. Тија л'уди биле лично нашите партизџни. Л'убе ми се врати насат во пола ноџ. Ја ф себе си плачеф — „ал' ќе го видам више“. Кога дојде, го прашуам: „До кџде и однесе тија л'уди, Л'убе?“

— До фил'ан место, до Лакаџа и ме вратија насат.

Ја сум се плашила и сум плакала цела ноџ за него. После, ко се ослободивме, го побурџ Л'убета за милиција. Отиде. До денеска уште е во та струка.

Печал'барска жена

Ја сум дејка од Гоноџа. Мино ме побура со стројници. Дојде мајка му и ена снџ^а. Ме видео^а. Тоба не се вијавме како вие сега. И таке ме свџршија. После, ко се зедовме, Мино отиде војник. Кога дојде од војска, ни даде госпот чел'ат. Тој печал'бар по гурбет отиде, ја—дома.

Тој се мџчел тамо на гурбет, ја сум се мџчела дома: сум чоала коњи, сум чоала офци, сум чоала кози, па сум глеала деца, па сум ојла на-дърва. Еве ка сум и гледала децата: затвори и дома, па појди на-дърва, затвори и дома, па појди в Гостиар, па појди водејнца, па појди дома да им месам леп на децата да јадат. Па после сум и гледала, знџеш како: тија, мџжите, па печал'ба, а мие-дома. Мџки големи сме имале. Ко ќе дошол некој празник, мие, мајки, ќе сме се расплакале дома. Ќе сме и променеле децата и ќе сме викале: „Камо сега од негдека да ве видит татко ви!“ Мие ќе појдевме сами ф църква плачејки со децата и плачејки ќе се вратевме ужалени за мџжите, ужалени за децата што не-сат со двајца родители на ваквај деној да се радуат.

Таке живејме тога, па сега нека се радуат младите на жиотот, и со децата, и со све.

П о л' с к а р а б о т а

Ќе Кърстовден ќе почнеме да ораме, да сѐме есено жито: есена ѓрш и пчејнца. На пролет, от март месец сѐме: пролетна ѓрш, јџмењ, овес, уроф, бафчалок; ќе угариме, ќе сѐме пчејн'ки, сочио. Ко ќе дојдет лето, сите работи и работиме: ќе жнѐме, ќе косиме, ќе збираме сено, ќе работиме гумно (со коњи вѓршиме, не со машини). После ќе збереме житото, ќе го туриме в ѓмбар, па ќе береме сочио, па ќе береме пчејн'ките, па ќе одиме по дѓрва со магариња. Мие ф село уште со магариња работиме. Секо^а куќа имат по два вола и по еден коњ. Ја и викам мојте волој еден Сурко, а еден Балафко. Волојте немат други имиња. Коњот го викам Ѓок, а кравата — Шарка; нејзините телиња — ено Сѓботка, ено Недел'ка.

Н а с е л с к и с л а в и

Ќе кажам нешто за от старото. Беф дејче ја. Неста ко се сториф, чекавме гости со кисел расол и со сочио. Такоф беше адетот за дочекот на гостите во празниците наши кога се постеше. Сега отпочнавме со модерни дречеци. Кога празнуаме, ко чекаме пријатели, младите колачи спремајт, јадења спремајт. Селото наше сефте го празнуат Петковден, па Аранѓел; после правиме Водици стрет зима, па Ѓурѓовден. Еве каквај сѓт обичајте за Ѓурѓовден. Вечерта, спроти празникот, одиме на бил'је, а утрината пак одиме на бил'је. После ќе дојдат гостите. Бил'је береме свекаква тrefка што ќе најдеме ф шума. Кѓрмиме кравите, офциите, козите да имат млеко појке. После ќе го дробиме бил'јето сабале прет сѓнце. Мџжите ќе фѓрл'ат пушки, ќе се весел'ат децата, народот. Ќе земеме сол', ќе ојме стоката ќе је откѓрмуаме в орман. Ќе и вратиме пак дома. После ќе глајме пастир, па ќе и потеряме стоката ф шума да пасат.

За нестата

Ке дејката за зетот спрема̃т само ени чорапи. Дејката спрема̃т упрегачки, кошули, појаси и други работи. Ке плетит и ситни работи. Овја̃ работи ќе и носат на родбина. Тија ќе му пратат шејој, кој како могол, кој како имал: некој—кумпинизони, некој—шамй вълнени за прет соба, таке и викаме. Тија сѹт дарој за нестата. Некојпата за на свадба се покануавме со погача и со вино во дървена буклија. Сега се покануа̃т со позивници. Зетот не оїт. Пракат брат ли, татко му к'оїт ли, ако нема̃т татко — стрико му ќе оїт ли. От ке зетот ќе дојдат кумот, старосватот, свекорот, свекървата. И тога бакчиши многу ќе му донесат на нестата. От кука̃та нестата ќе ја поспратит родот до негдека на стрѣт-пат. После ќе си је зема̃т старосватот, ќе му водит коњот. Кумот ќе је държит и еден девер, помалајот девер. Нестата е качена на коња со долама, со решмиња и со превързок на гла̃та со ситни пари. Нестите овде на грѣдите редат ѣрдан со ситни пари и наметушки. На ногите носат чорапи вълнени и тозлуци от клашна вѣзени. Нестите носат џамадани со сърма згора и минтан со сърма на рѣка̃те, напрет—не. И ја таке сум дошла неста.

(Раскажани од Доста Брајкоска, 66-годишна,
родена во с. Г. Гонојца, мажена во с. Кунџо)

с. ВРАПЧИШТА

На татка му ќе му и окършит ребрата

На Вукашина му се родило дете Марко. Чекал три дена да видит уречниците што ќе наречат за детево. Едната рекла: „Да го земеме сега“. Другата: „Не, не го земаме сега, ќе го земеме на дваесет години“. Треката: „Ќе бидет силен јунак, голем и прикажан преку век и преку свет, ама на татка му ќе му и окършит ребрата“. На овја̃ зборој татко му многу се нал'утил. — „Ова мене ребрата да ми и окършит?!“ Зел една кошница, је налепил со восок и го фърлил детето во Вардар. Плијала, плијала, плијала кошницата и дошла до еден брек, до неко̃ планина. Детево си плакало внѣтра. Ама се згодил тие некој офчар, си пасел официте. Слушнал гласој от ке реката. Кога, во една кошница гледат дете. Офчарот со стапот је позел кошницата и му го однел детево на мајка му дома. Дома биле многу сиромашни. Бијат-не бијат, бијат-не бијат, мајка му кандисала, го зела детево. Го гледала тринаесет-четирнаесет години. Детево расло, расло и пораснало голем јунак. И таке детево го туриле тел'чар да бидет во селото. Ама детево на тел'ците им окършуело кому гла̃та, кому ногите, кому ребрата. Пиштело селото от што им шџојсуале телињата. И еден ден офчарот што го зел от кошницата, му рекол на Марка: „Ти не си за овде. Вардар ти—мајка, Вардар ти—татко!“ Го набъркале детево. Детево пак си оїшло на Вардар. Влегло на песокот, напрајло лагум, земја откопало, сакало да живит. Некој цар од друго царсто праел свадба. Сина му го жена̃л. Старосват му бил Вукашин, татко му од

Марка. Сега царот бурал девер. Не можел уште еден девер помалаф да нает. Се прочуло на Вардар имало некој јунак. Цароф отишол и му рекол: „Бре дете, дојди за помалаф девер!“ А цароф имал од туѓа земја нешта сфършена. — „Немој да си играш со мене, зар ко ќе земам ен стап, ќе т’утепа. Ја немам ни да се облекам, нито да се обуам, а камо на свадба да одам!“ — „Вистина те викам, жи ми госпот еден, не си играм. Те викам, те онџдам за помалаф девер!“ Цароф му се закълнал и Марко вистина заверуал и ошол девер. Ко дошле ке цароф, одбрал коњ, алишта му дале, се облекол. Цароф го променил детето и отишле по нештата. Тамо ке нештата имало и лоши л’уди. Отвориле кавга. Ко се враќале сватоите, им пуштите от неко^а планина едно чудоште — еден арап, со три глај. Ко оделе насат, сватоите допреле. Арапот им рекол: „Јали нештата, јали — дарот!“ — „Нито дар давам, нито нешта давам!“ — рекол Марко. Старосватот, кумот и деверите све избегале. Останал само Марко со нештата три дена и три ноќи да се борит со арапот. Се васале, се давеле со арапот дур му и зел глаите. На три дена, домашните до негде праіле свадба, а од негде давале задушнина за нештата и за Марка. Кога, ете и Марко и нештата. Кога влегол, кога удрил Марко на вратите надворни, капаците летнале дури стреде двор, тол’ку силно удрил. И тога Марко им викнал на сватоите кому по еден стап, кому по два стапа. На татка му Марко му и окършил ребрата. Тога се сетил Вукашин: „Дете, от къде си, кој ти е татко и која ти е мајка?“ — „Ни татко имам, ни мајка имам. Вардар ми е мајка, Вардар ми е татко!“

Тога Вукашин се досетил. Го цел’кал сина си ф чело. Си рекол: „Што рекол бок, то^а се испълнило“.

Детето је ќердосало стоката от търгоецот

Си бил некој търгоец. Се допрел ке некој сиромаф. Сиромафот имал деца многу. Жена му пак била трудна. Се родило ноќта коленче, дете мышко. Търгоецот останал тие три дена да чекат, да научит што ќе речат уречниците. На трекиот ноќ уречниците дошле. Ената рекла: „Да го земеме!“ Другата рекла: „Не, до дваесет години нака живит!“ Третката рекла: „Нака живит, то^а на търгоецот ќе му је ќердосат стоката!“ Ко чул търгоецот рекол: „Дајте ми о детето, со пари ќе го откупам!“ Си прогõриле татково и мајкава, си рекле: „Да му го даеме детето, сиромаси сме многу“. И му го дале детето. Търгоецот го зел детето, ама от еден брек го фърлил в дол. Детето се запнало за неко^а леска. По некое време дошла коза детето да го доит. Детето нараснало големо. Козава појди дома ке стопаноф, тија, домашните, пиштат — козава немат млеко. То^а, козарчето, сега почнало да је вардит козата ќе оїт. Је завардило и козава право одела, от ка ќе се напасела, ке детето да го доит. Козарчево го зело детето от тие и го однело дома на мајка му. — „Къде гледаш, мајко, ол’ку чел’ат, и ова дете ќе го гледаш!“

Го гледале, го гледале детето дваесет години. Му туриле и име Најденко. Дошол рет, пак търгоецот дошол во та кука. Прашуат, се интересуат от къде е ова дете. Испрашал, испрашал, тија му кажале: „Сме

го нашле ф планина и зато^а го викаме Најденко". И тој, търгоецот, му пишуе ено писмо на жена му и го праќа по детево дома. Му пишуе на жена му: „Ова дете што ќе доет да го загинете (да го заколете, да го утепате)". Одејќи така, детево си го стрел по път сполај си му како стар чоек, како дедо се препраќа. — „Къде одиш, бре синко, што е та книга?" Детево му кажало къде одит. — „Дај ја та книга да видам нешто!" Детево му је дават книгата, а госпот му дават друга книга. Во та книга пишуело: „И ти, жено, ко ќе доет ова дете да го жениш со ќерка ми. Дур да дојдам ја, готѝ да бидет!"

Жена му от търгоецот го женила детево, го здомила со ќерката. По малу време дошол търгоецот, се вратил дома. — „Зашто, бре жено, ваке!?" — „Па ти ми пишуеше во писмото, еве го писмото!" — одгорила жената. И ништо, търгоецот се отраел. Отишол ѝа на търговина. Ама пред да оѝт му рекол на жена му да го скорнет зетот да го отерат ф планина. На офчарите пак им нарачал: „Кој чоек ќе доет ф планина да го утепате!" И жената оѝшла ке зетот. Ама, да простиме, сите сме биле на тој рет, и нашла загърлени ќерка му и зет му. Му било жал' да и скорнет. Ама син му станал порано и та него го пратила ф планина. Ко го виделе офчарите, го утепале од мање и го закопале. Търгоецот, ко дошол и ко чул, сам с'утепал. И така стоката от търгоецот му останала на зета му, зетот је ќердосал. И зато^а се вѝкат: „Што рекол бок, све ќе бидет!"

(Раскажани од Рокса Мирческа, 70-годишна,
од с. Врачишта, родена во с. Галате)

Со чесна работа

Си биле мѝш и жена многу сиромаси. Мѝжот, видел-не видел, требало да оѝт на печал'ба. Жената останала трудна дома прет крај да родит. Чоекоф оѝшол во некој грат и се главил ке некој газда. Дваесет години тамо служил, а дома не-знаел што станует со жената. А жена му, от ка замѝнал тој, родила дете. Е, детево за дваесет години веќе пораснало, станало мѝш. Еден ден веќе му се збоктисала печал'бата и му рекол на газдата: „Ќе си одам дома, ајде да видиме есапот!" Газдава му рекол: „Имаш три аспри за земање, тол'ку си заработал!" Му дале три аспри, му месиле една погача и му туриле еден гърс злато во погачата да не-знает тој што имат. И му рекле: „Ко к'оѝш дома, тога ќе је окърпиш погачава, да не је јадеш пътем!" За пътем друго му дале за јадење. И овја што служел, се поздравил и си търгнал. Одејќи от село на село, се стемнил во едно село. Чукат на една врата. Овја, домаќините, внѝтра во куќата биле околу два-триесет души. Излегла на врата неко^а жена. Пътникоф рекол: „Дал' ќе ме примѝте да преноќе^ам!" Жената рекла: „Чек' да прашам старите што ќе речат!" Во куќата старите се догорице чоеков да го примат. Влегол внѝтра. Вијат многу л'уди, а само една соба. Сите зборат и се шегуѝт, а само еден стар во кошот трает. На пътничкоф му станало чудно то^а. — „Живи бога, нешто ќе ве прашам, зашто сите зборите, праѝте муабет, а онѝа, старион, само трает?" — „Еден

збор негоф чинит една аспра!” — рекле домашните. Пътникоф си викат сам со себе: „Три аспри имам спечалено. Требет една аспра да дам, да видам што ќе речет чоекоф”. Видел-не-видел, дал една аспра. Стариот прогџрил: „Е, бре синко, ко к’одиш пътем, ќе те зџлџт двајџа арамџ. Ти немој да оџш по нџвниот лџт, туку ќе си оџш право по џаде. Немој да оџш по друк лџт, зашто ќе те лонџштат!” И стариоф допџрел, пак си трает. Пътникоф си рекол: „Ај ќе му дам ушт’ена аспра да прогџрит!” Стариоф му одгџрил: „Е, бре синко, на лџтот ќе проџдеш ќе една река. Ќе доет ена луња голема. Немој да проџдеш преку реката, туку ќе чекаш лот едно дџрво големо да се смџрит водата, па после ќе проџдеш ти”. И тол’ку. Па стариоф трает. Пътникоф си викат: „Уште ена аспра ми остана”. Је изваџл и последната аспра и му је дал на стариот. Тој прогџрил, му рекол: „Ко ќе стигнеш дома, имаш ти жена, имаш и син дваесетгодишен, кол’ку тебе. Ти ќе го мџслиш сина ти да му е мџж на жена ти и ти ќе земеш да г’утеџаш него. Ама немој да се лџжеш. Тој ти е син трој роден и немој да праџш бел’а. Жена ти си е жена, разџираш, чесна”. И стариоф прекинал. Пътникоф си викат: „Да имам ена аспра да му дам уште многу ќе ми кажует”. Таке пџтникоф си тџргнал да оџт. Одед, одед, одед и го зџџуџт двајџа арамџ. Праејџи муџбет со нџми, пџтникоф тџргнует по друк лџт. По некое време му текнует на овега: „Ту, ќе одам!? Овџа лџт не е по џаде. Приџатели, џа ќе се вратам по другион лџт!” И остаџл нџми и си тџргнует по џаде, право си оџт. Одед, одед, одед, наџдует на ена река голема. Водата бџла силна, се наџџаџла многу голема луња што дџрва и камења носела. Доџ вџрнет силно. Тој се скрил лот едно дџрво дур да се смџрит водата. А оџаму, од другата стџрна на реката по лџтот идедле три мџски то^арени со злато. Овџа чекат уште лот-дџрво. Чоекот што и терал мџските се фаџат за опашка на коњите, ама водата од многу сила го однесует. Мџскиџе заминуџт преку реката. Луњата по некое време престанала. Водата се допџрела и пџтникоф си и земуат мџскиџе насат и си оџт за дома. Одед, одед, одед, таке и стигнал до селово неџ. Чуџат на вратава неџ^а да проџат, дал’ ќе го примат дома за спџење. Је проџуат жената неџ^а. Чуџат на врата-так, так! Излаџат жената. — „Ал’ ќе ме примите ноџеска на спџење?” — „Како не. И џа имам домаџин по светоф на печал’ба, аџде буџрум!” Расто^ариле мџските, сместили све потџарџак и се качџли горе. Вечерале што вечерале. Жената не го лотнџт. Дваесет години заминале в гурџет, ф печал’ба! Овџа, гостиноф, само се вџртџт, место не го зџират, го гледат сина му напорџи. Аџде, аџде преноџил вечерџа како бџло. Сабџле станует пџтникоф и викат: „Ќе си одам џа!” Син му бџл долу в авџџџа и викат: „Маџке, к’ оџт чоекоф, ал’ е готоф ручекот?” — „Ќе ручаџе, па после к’оџт, немој да го пушташ. Доџдите ваџу да ручаџе!” Ко рекол синот „маџке”, овџа, пџтникоф, го заџџрџил, се изџраџуал со синот. Синот му рекол: „Еј, еј, што праџш таке?” — „Па ти си ми син мене, а овџа горе жена мо^а!” И жената олст не верует. Ко му каџал пџтникот коџ му е кум, коџ му е старосџат, тоџа жената заверо^ала. Седнале да ручџт. Домаџинот рекол: „Даџте џа онџа логача од дисаџи да је окџрџиџе!” Ко је окџрџиџе, што ќе џидат вџџтра — еден гџрст злато пари. После рекол: „Даџ да и расто^ариџе, да и наместџе онџа три мџски што бе^а со мене!” Ко ќе џидат — злато! Чоекоф станал

побогат и от царот. Станале газди големи. Имаше тол'ку кол'ку што имал и царот: три мѝски злато и многу нешто. На сина му викат: „Е, синко, дојде више време да те женам!“ — „А, ти мене да ме жениш!? Дур не спечал'ам ја кол'ку тебе, не се женам!“ — „Како, бре синко, имаме све, ни дал господ све!“ Синот што намислил, то^а напрајл. Рекол: „Месите ми ена погача и ја ќе си одам на гурбет!“

Му месиле ена погача на детево и му дале триста банки пари со него. На пџт детево стретнует еден чоек со копач на рамо. — „Къде, бре побратиме?“ — „Еден ми беше борчлија триста банки, к'одам да му се посерам на глџта на гробот, зашто не ми и врати!“ — „Немој бре, зашто? Еве ти сто банки не прај таквај чуда!“ Тџргнал по пџтот. Ојт, ојт и му излагат јџпероф пред него. — „Здраво, здраво, пријателе! Къде ти ваке?“ — „Еве на печал'ба, а ти къде?“ — „И ја на печал'ба!“ — „Ќе бидеме ортаџи?“ — „Ќе бидеме. Што ќе спечалиме, ќе делиме!“ Оџуе одат овја на печал'ба во еден грат ке царскиот двор и овја сега го учит: „Слушај, сега ја како ќе ти речам, таке ќе збориш. Ќ'одиш ус царскана палата и ќе викаш 'ајде лекар, ајде лекар'. Ќе излезат слугите царски и ќе те прашџт. Ќе те земат горе. Ја сум со тебе, немај гајле! Тамо е от царот ќерката. Дваесет души изумреле ке не^а. Земи го еден — умри, земи го други — умри: Ти, ко ќе те затворат со ќерката да е лечиш, ќе земеш еден котел пресно млеко и еден брич што немат подобар од него. Ќерката от царот ко ќе легнет, ќе заспиет, ама ти немој да спиеш цела ноќ. Змијата ко ќе излезет од не^а по млекото, ти ќе му је џакнеш глџта со бричот и та ќе се вратит насат. Три змѝ имат во ќерката от царот и сите три ко к'и онџдиш, тога можеш да легнеш рџт, слободно“.

Чоекоф, лекароф, го викаџт горе. Го затворџт со ќерка му от царот. Му бурат на цароф еден котел со млеко пресно и еден брич. Ќерката от царот заспала одма, а лекароф не спиет. Ке дванаесет сџтот, гледат ена змија излагат: Излагајќи змијава, и лекароф му е пресечует глџта. Излагат друга и нејзи му е пресечует глџта. Излагат и треќата. Лекароф и нејзи му е пресечует глџта. Таке лекароф сега си легнал слободно и си заспал. Сабџле чукат цароф на врата. Кога гледат — жиџ е чоџкоф. — „Еј, ти си ми е излекуал ќерка ми мо^а, што сакаш сега, што благо од мене сакаш?“ — „Ништо не сакам, што ќе даеш сам ти!“ — „Ќе ти дам три то^ари злато и ќерка ми за жена, ако сакаш. И престолот ќе ти го дам да бидеш ти цар!“ — „Не, не сакам да бидам цар. Што ќе ми даеш, то^а!“ Цароф му дават три то^ари злато и ќерка му за жена. Сега се враќат насат. Се најдуат со ортакот. Идат, идат и стигнуџт до гробиштата. Сега му викат: „Побратиме, како што рековме, требет да делиме понаполу?“ — „Таке ќе бидет!“ Јџпероф му викат: „Дај, побратиме, секирата. Пџрво ќе је делиме жената!“ Замавнует со секирата од зад не^а, та се уплашует и ена змија је погаџат и је вајат. После замавнует со секирата од другата стџрна и жената гледат ќе е утепџт и та от страџ се потџрнует и је утепует и другата змија. После рекол: „Не, по^арно ваке ќе је пресечеме право понаполу жената!“ Замавнует со секирата и је пресечует и треќата змија. Жената се очистует како сџнце. Сега му викат јџпероф: „Побратиме, еве ти жена чиста ка злато. Еве ти три то^ари злато што не ми го остај чоекот да ми се посерет на глџта. Еве ти све!“

Се поздравиле и јџперот си оишол по него^ата работа, а детево си тџргнало да си оит дома. Татко му гледат, вистина син му спечалил појке од него. Тога напраи́ле свадба со ќерка му от царот. Таке синот негоф станал голем чоек со чесна работа.

(Раскажана од Стојан Стојаноски,
49-годишн, од с. Врагчишта)

с. ЗУБОФЦЕ

М њ р з л и а т а д е ј к а

Си бил еден мџш и една жена. Си имале една ќерка. Ама ќерката кочена — ена на татка му, на мајка му. Не работала ништо, је мџрзело. Ке ќе седнет, тве ќе останет, А убџ била дејката многу. Мајкава и ќеркава седеле све дома, а сиромајот домаќин работал и дома и ф полс: донеси им вода, исцеси им дџрва. Све ќе им изработел, па после ќе одел на орање. Еден ден отишол да орат. Заминал покрај него^ата нива еден младич качен на коња, многу дотеран, па му рекол: „Често ти работа, бре стрико!“ — „Да си жиџ, бре момче!“ — „Што прајш, што работиш?“ — „Еве орам. Те мол’ам, тџргни ми се зар ќерка ми и жена ми ме гледџт од врата, па ќе ме карџт дома, не ме оставџт со никого да прозборам, многу сџт лоши.“ — „Ал’ је ќерка ти за мџжење, бре стрико?“ — „За мџжење е стасана.“ — „Е, како би било ја да је земам за жена, па ќе је дотерам ко што требет да је не-мџрзит!“ — „Е добро, само ќе доеш на врата ќе мене да прашаш. Ја ќе речам не те примаме да ноќе^аш, а ти ќе молиш да канџисам да ноќе^аш.“

Таке се догџриле стариот и момчсто. Дојдует стариот навечер дома от орање. И отпрегнует волојте, го наместует плугот, и вџрзует волојте, појдует дома, оцелует дџрва, донесует вода. Мајкава и ќеркава седат на порта и гледџт кој како ќе заминет. И, по некое време, ете го момчево на коња качено, дотерано. — „Добро вечер, дали би ме примиле да преноќе^ам ке вас!“ Стариот од дворот одгџрил: „Не может“, а мајката и ќерката: „Ај ќути, јџпер ниеден! Дојди, дојди преноќе^ај!“ И го доџираџт младичот да преноќе^ат. Вечерта прават муабет младичот со домаќините. — „Пошто ви е дејката за мџжење, мене ми се свиџат, добра је многу, ајде да је земам за жена?“ Стариот рекол: „Не может, не может!“ — „Ај јџпер, ќути. Может, может, ќе ти је даеме!“ — одгџрат жена му. Момчево се спремует утрината и дејката си је земат со себе. Оде́ле, оде́ле, оде́ле и на младичот му се потсопнал коњот. Слагат, го земат пиштол’от, г’утепует коњот. Земат то^арот го ставует на дејкава згора. Оде́ле, оде́ле и дејкава се потсопнует на едно место. Младичот рекол: „А, ама и ти, галиба, се потсопна?“ — „Не, не, ја не се потсопнаџ. Таке потигруам!“ Дошле дома. Младичот му рекол на жената: „Жено, ја утре одам на лоф. Ја имам пилиџа, гуски, шатки низ двор!“ Му обесил ена кожџнка от лисица во чардакот и рекол: „Ко ќе лиштат пилиџава, ти ќе му кажеш на лисицава да и нараниџ. А ти седи ка што имаш адст да седиш!“ — „Добро мџжу!“ И жена му не

станала от кревет. Останала спиејќи. Чоекоф си заминал за на лоф. Почнале пилињата да пиштат, прасињата да гъртат, гуските и шатките да грачат. Пошла ке лисицата. — „Ајде, мори, стани. Гуските, шатките, свињите бурāt да јадат. Грачат и пиштат!“ Лисицава је нема, кожинка е, не станует. Таке останале пиштејќи. Чоекоф се враќат од на лоф. — „Жено мори, ал' те послуша лисицава?“ — „Е па, бре мъжу, ја му рекоф, ама не ме послуша!“ — „Чекај, жено, малу. Завърти и плеќите!“ Мъжот на жена му је опнует кожинката од лисицата и му викнует со еден стап: удри, удри, удри. — „Ал' ти ќе не слушаш. Зашто на пилињата не си им дала да јадат, зашто на прасињата не си им дала, зашто на шатките и на гуските не си им дала, што си је ол'утила жена ми денеска!“ Па почнал младичот: удри, па удри, и удри, је напрајл коски и кожи жената да не может да станет. — „Ја, жено, опет одам утре на лоф, а ти опет речи му на лисицава и, ако не те послушат, опет ќе ти е турам на плеќи и ќе е скапам од мање. Утрината станует таја покроцу-покроцу. Вијат, лисицава не слушат. Земат таја самата им фърл'ат по малу на пилињава, зашто му бол'ат уште плеќите. Дошол мъжот от лоф. — „Како, жено, денеска те слушат лисицава?“ — „А, мъжу, стана денеска им фърли на пилињата малу, се поутешија, не пиштат тол'ку!“ — „Е добро, жено, таке!“

Другиот ден жената се научует на рет. Веќе почнует да работит. Е, по малу време ете го идет татко му да је насрет ќеркава и зетоф како-сѐт, да видит ал' почнала да работит ќерка му. Само што го здогледала татка му, ќерката бъргу-бъргу зела секирата и викнала: „Тате-е-е, на секирава да оцепиш дърва, зар овдека тепāt кој не работат!“ — „Е, ќерко, фала богу, имало наука, и имало и одука!“ Зел татково ицепил дърва. Зетоф дошол, го нашол деда си цепејќи. — „Како, бре дедо, зар ти ќе цепиш дърва?“ — „Бре зету, фала богу, ке се научила ќерка ми да работит. Ми е мило сега и ја да оцепам дърва со све-сърце!“

Таткото сedit да вечерат задоволен. Најаден, напиен пренокует и зетот му дал еден кожуф до петици на дедо му и го праќат дома. Бабата го чекала на врата. Кога го здогледала со кожуфот, му викнала: „А-а, песу ниеден, видиш што ти напрајл зетот, ти е одрал кожинката таму!“ Ама ко го видела со кожуф, си рекла: „Дај и ја ќе одам таму ке зет ми.“ Отишла и бабава таму. Зела ќеркава стомните за вода. — „Мајке, тепāt овде!“ — му рекла ќерката. — „Ништо, ја ќе го упрām тој пес!“ — „Ми је тури кожинката од лисицата, па ме ма, ма, боже на кожинката, то^а на мене, ме напрај да не можам да станам три дена от постел'а!“ — „А-у, къде е тој пес да видам ја?!“ Дошол зетот от лоф. Почнала да викат и со него да се карат. Зетот ко му викнал и нејзи: удри, и удри, удри — гази под ноги, удри — гази. — „Е оди и ти сега па не работај, нека работит дедо ми! Имат наука, а имат и одука. Си је научила ќерка ти само да сedit!“

Почнало напред да му оѝт

Си биле двајца братќа. Едниот работел, едниот седел. Работливиот рекол: „Све ја работам, брате, а ти само седиш. Како би било да се поделиме?!“ — „Добро, да се делиме!“ Овја што не работал, многу напреднал во куќата. Другиоф, што работал, работај-не работај, све насат му оѝла работата. Никако не му се рајат берикет, нито му оѝт напрег во куќата. Му викат на братоф: „Зашто, бре брату, ке мене ваке је, што ќе прѧм ваке?“ — „Ја не мислеф да се дел'уаме. Ја сакаф да живиме заедно, што можам ја да напѧм?!“ Сега сиромаѝот брат ќе оѝт да го бурат кѡсметот да бидет и тој како брат му — богат. Зел една торба и турил леп во не^а, некол'ку глади кромит и си тѣргнал да си је бурат стреката.

Одејќи чоекоф по-пат, стрел две дејки. Му рекле дејките: „Кѡде, бре стрико, ваке?“ — „Одам ја да си је бурам стреката. Многу сум сиромаф. Работај-не работај, не ми тѣргнует работата никако напрег!“ — „Добро, прашај ти за нас, ако сакаш, тамо ке што одиш. Дејки сме убај, работни сме, ама никој немаат да не побурат. Не идет ниеден сторјник ке нас.“ — „Добро, ако не забѧм, ќе прашам и за вас.“

Одејќи понатаке, стрел некој чоек. — „Кѡде ваке, бре стрико?“ — „К'одам да го бурам кѡсметот!“ — „Добро, прашај и за мене. Дома никако имаѣче не ми се завѣртует.“ Одејќи таке чоекоф седнал пот неко^а круша до пѣтот. Зел една круша, је зајал малку и је фѣрлил. Не се јала. Крушата му рекла: „Кѡде ваке, бре стрико?“ — „Одам да си го бурам кѡсметот!“ — „Добро, прашај и за мене. Ол'ку години сум овде покрај пѣтоф. Кој да заминет покрај мене, ќе кѡснет и ќе ме пл'укнет, не сакат да ме јадет.“ Понатаке чоекоф се допрел ке неко^а река да се напиет малу војца. Се напил од водата и је пл'укнал, не била убѧ. И реката му рекла: „Кѡде, бре стрико?“ Тој му кажал и на реката ваке-ѝ-ваке. — „Добро, ке што одиш прашај и за мене. Ќе се напиет чоек вода и ќе је повратит, ќе је пл'укнет.“

Стасал чоекоф тамо ке осудот, ке што се давало правда. Траел, ка што го научиле: дур да проѣорит осудот, тој да не зборит. Таке си траеле: трает и госпот — осудот, трает и чоекоф. Вечерале што било и легнале на слама. Ништо немало послано. Утрината станале. Осуд зел една мѣтика да копат, а чоекоф со него заедно копат и си трает цел ден. И навечер осудот самиот си викат: „Тол'ку-ѝ тол'ку деца сѣт родени денеска, дај им што ќе им даеш?“ И тој самиот пак почнал да фѣрл'ат озгора мангари стари, рекол: „На овја ден, денеска, како сме јале и како сме спале ноќеска, таквај да бидат осудени тија деца што се денеска родени!“

Другиот ден па осудот и чоекоф одат на копање. И опет осудот рекол: „Господе, тол'ку-ѝ тол'ку деца денеска сѣт родени, дај што к'им даеш!“ Госпот им фѣрлил на децата по некој динар со мангари изменшани. Тој ден јадењето било пубѡ, сииењето малу подорбо.

Треќиот ден опет осудот и чоекоф копале, ама јадењето било уште пубѡ. Осудот на родените во тој ден им напуштал злато и стрebro

озгора. И прогбрует со чоекоф: „Ти зашто си дојден?“ — „Работај-не работај мене работата никако не ми тргнует!“ — „Ти си роден на првиот ден што јадевме што било, што легнавме во сламата. Брат ти је роден на овја, на трекиот ден, злато и стрebro осут што фрл'аше и зато^а брат ти је богат: седи и стреката му работит. Ти к'одиш дома, ќе му је побураш на брат ти Милица, дејчето. То^а е на денешен ден родено.“ Чоекоф прашал и за дејките, и за чоекот што не му се завртуеле имањчиња, па за крушата и за реката прашал. Осудот му рекол ко се враќат да не кажуе на реката дури е поблизу, туку ко ќе се одалечит од не^а, зашто ќе го однесет него. Чоекоф ко се запрел ќе реката враќајќи се, го прашала што рекол осудот за не^а. Чоекоф ко се подалечил, му викнал на реката: „Деведесет и девет си удајла и за то^а не пијат од тебе лудите вода. Ушт'еден ако удајш, ќе почне народот да пиет вода.“ Реката почнала да лупат силно по него за да го удајт, ама чоекоф заминал. Дошол до крушата и опет седнал под не^а. Крушата го прашала што рекол осудот. — „Малку да се подигнеш, имат малу нешто во тебе да го земам!“ — рекол осудот. Крушата се подигнала и чоекоф нашол некое купче со злато. Го зел златото и крушата почнала да се јадет. Дошол чоекот до ке пријател'от што не му се завртуеле имањчиња, што не му трпеле гоеда; и нему му кажал: „На слава, ко имаш, да заколеш подобро имање: офца било, теле било, што било. Ти колеш све нешто слабо, зато^а ти појсињат стоката!“ Дошол чоекоф до ке дејките. Им кажал: „Рече осудот да стануе порано, порано да метете, а не ко излагат сѐнце да му и расите очите на сѐнцето, па после ќе ве бурат бекари!“

Чоекоф дошол дома. Брат му го прашал што напрајл, а тој му одгбрил, ка што му рекол осут, да му је дае ќерка му Милица за да му тргнет напрег во куќата, да се збогатит. Братоф му је дал Милица и таке почнала работата да му ојт напрег.

З а Н а с т р а д и н - о ц а

1.

Си одел Настрадаин-оца по-пат. И по лџот одејќи видел неко^а тиквинка и неко^а тиква спрострена во една меѓа. Понатаке одејќи видел некој дџл. Од дџбот се опулил нагоре. — „Мајката, коцкај жирје ќе се нафатиле на дџбоф, а онол'ка тиква во ендекон да седи?! — рекол. Бап, озгора—еден жир и Настрадаин-оца го чукнал по нос. — „Леле, што напрајф. Да беше она ондека големоно, ќе ме утепаше наместо. Шукур госпот што го стаил то^а долу во меѓана!“

2.

Се разболел царот турски. Е, сега ќе ојт Настрадаин-оца да му носит виѓија. Је пратил жена си да купи дуњи. Жена му не купила дуњи, туку купила смокви. Дошол Настрадаин-оца и му рекол на жена си: „Зашто, бре жено, не си зела дуњи, туку си зела смокви?!“ — „Ај,

ај, мџу, послушај је еднаш и жената. И таја нешто зњет. Оди ти ке царот, па ќе видиш што ќе бидет!” Земат Настрадаин-оца смоквиве и отидуе ке царот. Се поздравуе и му велит: „Честити царе, како си, от општо си болен, ал’ си по^арно, ал’ си полошо?” Цароф му одгѡрат: „Добро сум”. Земат цароф смоквите и ена по ена: тап, по гла, тап, по гла, па — тап, по гла — на Настрадаин-оца. Настрадаин-оца: „Фала, фала, фала”. Па цароф удри го по гла, па Настрадаин-оца: „Фала, фала”. И све смоквите му и изредил по гла, го измѡл. — „А бре, зашто мене ми викаш, Настрадаин-оца, ,фала’?!” — „Е, царе, не ти викам тебе ,фала’ ја му викам на жена ми. Што му рекоф на жена ми да ми купит, ти ќе ме утепаше наместо. Фала на жена ми, ке ми донесе смокви, што не бе^а дуњи. Ако бе^а дуњи, со сите ако ме измѡше по гла, ќе ме остаеше наместо мъртоф.”

3.

Отишол Настрадаин-оца ке некој дуќан. Зел неко^а јџа да го сечет резето од дуќанот. И почнал да дърдорит со јџата. Прошол некој и му викат: „Што прајш, бре, овде!” — „Еве свирам!” — „Како свиреш, нема глас, не се чуе ништо!” — „Утре ќе го чуе гласот.” И овја си продџлуеет опет, си дърдорит со јџата. Прошол некој друк и опет му викат: „Што прајш, бре оца, овде?” — „Еве свирам овде!” — „Па камо глас, каква свирка е таја?” — „Утре ќе се чуе гласот!” Настрадаин-оца го исечуе резето на вратата; влагат во дуќанот и го оберуе. Све што нашол — дџнал. И, утрината, глас кол’ку сакаш: Настрадаин-оца го обрал дуќанот.

4.

Чул царот Настрадаин-оца да зњел многу да лџет. Отишол ке него и го викнал. — „Што е, честити царе, што мџа те донела ке мене?” — „Е, сум чул да лџеш многу, па дојдоф да се надлџеме.” Настрадаин-оца зњел да ќе доет царот, ма се допрел до сидот и со плеќите го туркат. — „Царе, зњеш што? Лџите ми сџт дома. К’одам да и земам, а ти јако държ го сидоф да н’ти паднет, потширај јако!”

Цароф почнал да го туркат сидот, па дърш, па потширај. Го чекат оцава да доет, го нема. Заминал некој и му рекол: „Што е, честити царе, што туркаш таке на сидот, што прајш?” — „Е, дојдоф да се лџеме со Настрадаин-оца, сум чул да зњел многу лџи. Отиде тој да и земе лџите, а ја го държам сидоф да не паднет.” — „Бегај, бре, ете те ѡзлџал, што бураш поголеми лџи. Пушти го сидот, не пајат!”

И вистина, царот ко го пуштил, сидот не паднал.

5.

Зборел царот што е побело. Настрадаин-оца рекол: „Ден је побел!” Царот викал: „Не, не е денот побел, млекото е побело!” — „Како млекото, денот с побел, честити царе!” — „Не, млекото е побело!” Земуе. Настрадаин-оца еден котел со млеко и го турат на стреде соба. И за-

творил пенцерињата и ништо не се вијало внѣтра. Влагат царот и — шл'ап, во млекото, во котелот! — „Ама што е ова, што ми напрај?“ — „Е да да видиш што е побело; ти викаш млекото е побело. Нака ти светнеше, де, млекото!? Ти кажаф ја да е денот побел!“

А д е т и

З а В а с и л и ц и

На Василици мие во Зубофце имаме адети да се прелпрат мъжите: кој жена, кој циганка, некој поп, некој доктур. Доктурот прегледуат и земат двесте динари такса од болниот. Тија што се препраени, шетат по сите маала во селото. Одат от кука на кука, пшат. Селаните дават: мас, месо, црева, шеќер и друго што треба. Тија после ќе се соберат заедно со децата. Играт, скакат, се веселат. И тупани со ними имаат, тупат. И таке, тоа што ќе го испшат, што ќе го соберат, во некоја кука ко го зготват. Цревата, месото кои испржат. Јадат, пшат: ракија, вино. Прво сефте убаво е да и гледаш ко се веселат, ама после ќе испијанат, не-знаат што прат, што зборат на пијанството. Може и тепање да станет.

С п р о т и Т о д о р и ј а

Спроти Тодорија ваквај сѫт нашите адети ф село. Жените вариме пченка во летокот спроти Тодорија. Свекоста жена си земат во еден чанак пченка, свеќи и едно шише со ракија и си одиме во црква. И кога се враќаме от црква, ќе не чекаат дејчињата и ќе земат от три куки пченка. Дејчињата ќе турат от пчениката под глава, а ќе турат и чорап, огледало и чешел. После, от ка све тоа ќе го турат, ќе си прозборат: „Господе, господе, кој ми е суден, вечер да доет, да јадеме, да пиеме и да бидет мој.“ И девојчето ќе си сонит нешто што било, што си мислело тоа; што си сакат, ќе сонит.

Пчениката што ќе је вратиме от црква со чанаците, утрината на Тодорија сабаље рано ко ќе станеме прет сонце, ќе појдеме по нивјето, по бафчите и ќе је фрламе викајќи: „Господе, колку зрна, толку тоа, толку дар и берикет да ни даеш!“

З а н о в а к у к а

Ко правиме нова кука, ќе викаме мајстори. Ко ќе и откопат темелите, ќе заколат едно јагне и ќе земат светено масло. Ќе го турат во темелот во шишенце. Домаќинот от кука та вечер никако не легнует. Цела ноќ ќе сејт разбуден да не доет некоја жена да донесет макија да стајт во темелот. Еднаш домаќинот што е правел кука, го платил мајсторот да вардит. Некоја жена дошла жива-гола. Донела некој врачки праени. Зела врачките, и турила во темелот. Мајсторот је завардуст и и земат врачките. Другиот ноќ појдует ќе жената и и ставует

во нејзината кука ф темел'. И л'удиве кука̀та је направуат. Ама на женава што и праела врачките, годината му умрело ено дете; другата година — уште едно дете; трека̀та — уште едно. На жената му останует само уште едно дете. И тоа му се разбол'ует. Мајсторот научует, појдует ке кука̀ва, и зема̀т мајите от ке што и турил. И то^а дете му останало живо на жената.

Зато^а, ко се пра̀т кука̀ нова, еден седит цела ноќ и варди́т.

(Раскажани од Вида Андрѣска, 40-годишна,
од с. Зубофце, родена во с. Галате)

с. ПОЖАРАНЕ

О д в љ н а д о к и л и м

Първата вълна, от ка ќе и острижеме офците, је викаме 'дълга вълна', Та̑ је 'непрана' или 'серејна вълна'. После је переме на чешма. От ка ќе се исушит вълната, ќе је носиме на машина во Гостиар да се изработат. Од вълната машината пра̀т 'пърстој'. От едно кило вълна се вајат пет прста, а од десет кила — педесет пърстој. После вълната е предеме. Ако сакаме килими да пра̀ме, је вапцуеме белата вълна. Пърстоите и кинеме на две или на три парчики. Едно такво парче се викат 'руно'. Руната и тураме на кџдел'а и е предеме вълната. Појке предат постарите жени што уме^ат по^арно, а помладите се зафака̀т со други работке. От преденото се пра̀т клопчиња и пасма. После идет сноењето. Снојме на неко^а рамнина, на право место. Снојме по две, по три жени, се помагаме. От подебелото правиме јток, а от потенкото — осно^а. После сноеното ќе го навиткаме на вратило. Му тураме и цепци за да не се измеша̀т конците. На разбојот тураме две вратила: едното на-зат се одвиткует, другото наплет се завиткует. Жената седнует да ткает. Со ногите на подношките стџнует, удират, а со рџките со^ал'ката је турат во жиците. Со бџрдото чукат, а со бџрдилките ткает: к'удрит и ќе се набиет жидата. Таке, во ткаењето осно^ата се одвиткует малу помалу. На десната стџрна имат затегачка. От ка ќе се пуштит осно^ата, се затегнует. Ткаењето ојт како да е вредна жената: неко^а изоткавует две тени, неко^а — една тена. Една 'тена' го викаме ткаеното од вратило до вратило. Имат околу два метра: една тена — две метра, две тени — четири метра. Тените се витка̀т во 'трџба'. Порано појке се ткаеле клашни, а сега се тка̀т само килими.

П о л' с к а р а б о т а

Мие во Пожаране и сѣмс първо џржјата. Сѣме како-кџде, ама појке во погорните места, во планината. После јџмењ сѣме во подолните места: пот село и околу село. Во мај месец сѣме пчејнки. Ситните жита вода не сака̀т, само пчејнките. Имаме наша река и и вадиме пчејнките и бафчите. Ко ќе доет жетвата, жниеме. Кој имат дома појке

л'уди, сами си жнијат. Тија што не можат сами да жнијат, викат аргати — помагачи. Житјата и жниење ко ќе уздрат, ќе Петровден. Жнијат и стари и млади, само жени. Мъжите сѫт на друга работа, ама некој вързуат снопој. Жниење парче по парче и жниењето го редиме положи. Три-четири рѣкатки тураме на едн полук. Таке прајме положи. Напрет на постата во нивата жниет најдобриот 'постација', па редум надолу другите. Имам и 'краешар'. Него го викаме и 'опашка', зашто е последен во постата. 'Краешар' или 'опашка' е најмладиот во постата. Може да бидет дете или дејче. Ко ќе свършиме со жниењето, и береме положите и со јѣжици и едно колче и вързуеме, и правиме снопје, а со снопјето правиме копици. Тија, копиците, сто^ат по нива. После снопјето и носиме право по гумњата да и вършиме. Порано се вършеше со коњ. Во средина на гумњото имат степен, а за степенот е вързано јѣже со едната стърна, а со другата за коњот. Сламата во гумњото се турат со вили. Едно турање снопје — еден вра, трипати турање снопје — три вра. Со еден коњ ко се вършит за еден ден се вајат само едно гумно. Ко сѫт појке коњи, побъргу се вършит житото. Сламата е за стоката, а житото го вѣвме напрет со лопати и со метли ќе је одмето^авме плевата. Сега житото се вѣт со вејалици. Житото го носиме дома и го тураме в ѣмбари. После го носиме водејнца.

(Раскажани од Кочана Ѓорѓиоска,
74-годишна, од с. Пожаране)

с. ЧАЈЛЕ

В о д е ј н ч а р о т н а д л ѣ ж а н

Еден млат чоек бурал работа. Таке бурајки работа пошол и ќе некој водејчар. Водејчарот му рекол: „Добро, ќе ти дам работа, ама ќе се погодиме ваке: ако ме надлѣжеш, ќе ти је дам водејнцава и ќерка ми, а ако те надлѣжам, ќе ми служиш овде бес пари.”

Първо почнал со лѣжење водејчарот, а после млдичот. Водејчарот рекол: „Имавме триста копици тѣрмки. Свеки ден и ранеф и и броеф тѣрмките. Еден ден една тѣрмка је немаше, летнала преку море и му застанала на еден орач на рамото. Ја, што ќе прѣм, му стаиф седло на еден петел. Го јавнаф и петелот ме однесе преку море да је земам тѣрмката. На петелот пот седлото му се отвори рана. Зедоф еден ораф, го скършиф тѣе на раната и таке пројдовме преку морето. Је зедоф, тѣрмката и се вратиф насат.” Водејчарот му казал уште нешто и допрел. — „Ал' имаш уште нешто да кажеш?” — му рекло детѣво. — „Немам појке што да кажам!” — одгѣрил водејчароф.

Детѣво почнало да кажуе: „На петелот, од орасот што му го тури ти, израсна едно дърво, а на дървото горе се напрај една нива. Ја зедоф јѣжиња да се качам горе во нивата, ама не можеф. Мајка ми предеше и зедоф от прејата и по не^а и качиф волојте горе. Нивата с' изора, се посе^а. Кога дојде време да се жниет, отидоф таму, се качиф со аргатите да је пожниење нивата. Жниејки, излезе една лисица. Фърлиф

со ен стап по лисицата. Стапот се зафати за лисицата и та почна да бегат. Натаму-наваму и лисицата је пожна нивата.” — „После што стана?” — „После дојде лисицата и донесе еден ферман!” — Што пишуеше во ферманот?” — „Во ферманот пишуеше: водејницата да ми је даси и ќерка ти што ми је вети!”

Водејнчарот признал да с на́длџан и све му дал што се догори́ле.

Детето и ѓаолот

Си бил некој стар чоек со ено внуче. Стариоф сакал да го однесет внучево негде да се учит. Одејќи на пџт му излегол некој младич. — „Ти, стрико, кџде ќе одиш со детето?” — „Да го учам, да го дам на некој занат ли било, на школо ли било, кџде било”, одгори́л стариот. — „Добро, дај го при мене. Пари за учење не ви сакам, само не сакам кога било да идете ќе мене!”—рекол младичот. На крајот стариот се сложи́л. Младичот уште рекол: „На крајот ко ќе напрајт една година детево ќе мене, ќе чукнете на овја камењ и ја к’излезам”. И стариоф си заминал насат, си дошол дома. Кога поминала една година, стариоф ла оит да видит што станует со внучето. Чукнует на камењот и младичот излегует. — „Што стана, мајсторе, со детето?” — „Ништо, детето ништо не́-знает, не можам да ти го дам, ќе чекаш уште една година дур научит занат. Дури не научит не го давам!”. Стариот зел пџтот и си се врати́л дома. Пак една година проминала. Стариоф пак појдует по внучето. Чукнует на камењот и младичот излегует опет. — „Знџело-не знџело, детето дај ми го!” — „Ништо, детето да ти го дадам не можам дури не научит занат!”

Стариоф замислен си се враќат опет насат. Чекал уште една година. Станале три години. Старецоф одит кџде внучето да видит што станует. Чукат на камењот со стапот и излагат младичот. — „Знџело-не знџело, дајте ми го детето. Проминале три години. Ако било за знџење, ќе се научело. Сигурно тол’ку му фаќат памето́т, тол’ку му дал госпот и за то^а не научило!” — „Што можам да ти пра́м кога нема́т ништо научено, еџе ти го, земи го!”

Младичот бил ѓаолот. Сите што иде́ле ќе него да учат, и губел ако научат пој́ке од него. Сестра му од ѓаолот му рекла на детето секогаш да му вика́т на ѓаолот „не́-зам.” Иако научило по^арно од него, све викало „не́-знам.” Стариот си го зел внучето дома. Мајсторот — ѓаолот, одит по нима да сматрат што ќе кажует детево. Дедово го пра́шует што научило, а внучево му одгори́рат „ништо не́-знам.” Е, дојдуат дома. Детево се направует еден вол што немало тол’ку голем. Во торникот се правел пазар. Му вика́т на дедото: „Дедо, сега к’одиш на пазар, ќе ме продадеш, ама оглаво́т немој да го даваш, зашто тве е душата мо^а!” Отишол старецот на пазар. Кога го извај́л волоф, сите се бодна́ле ќе него за да го купат. Стариоф го продал волот. Парите и зел и дошол дома. Оглаво́т си го зел. По малу време младичот — ѓаолот, разбира́т за ова што напрај́ло детево. Другиот пазар во торникот се напрај́ло детево овен. На дедово му вика́т да не го дават оглаво́т. Кога дочул

Гаолот, се препраи́л касап. Излегол на пазар и се пазаруе́т со старе́цот да го земе́т овенот. Му дава́т на стариот то́л'ку пари ко́л'ку што побуруе́т, ама го бура́т и оглаво́т. Касапо́т го бура́т, ама стариот не го дава́т. Стануе́т голе́ма кавга. Дете́во виде́ло ал' ќе му го земе́т оглаво́т на стариот и сега овенот се преправуе́т во глуше́ц. Касапо́т, пак, се преправуе́т ма́чка. Търча́ле е́ден по други. Виде́л глуше́цот дека ќе го стигне́т ма́чката и се сторуе́т јабу́лко. Оддетало при царева́та кука́ и нис пенце́рот вле́гло ќе ке́рката от царот. Јабу́лкото му надна́ло ф skut. Гаолот станал оре́л и на пенце́рот ќе царева́та кука́ кл'ука́л, чука́л за да му отво́рат. Та́, дево́жката, не му отвори́ла. Оре́лот, кога уди́рил со крил'јата, го скърпи́л ца́мот и влегол внѐтра. Ама јабу́лкото станало просо́. Гаолот, пак, станал квачка со пи́лики и све просото го исчука́ле, само е́дно зърно́ му остана́ло ќе дево́жката под ногата. Од зърното се прогласи́ло дете́то: „Овде́ка сум, жи́ф сум, по́јак сум от тебе́!“

Тога́ гаолот испука́л од мѝка, зашто́ дете́то испадна́ло пого́лем мајсто́р од него́.

(Раскажани од Мино Ангелкоски,
82-годишен, од с. Чајле)

с. ВРУТОК

Г а ч к а

Си бил е́ден цар кој бил мно́гу меракли́ја за ло́ф. Свеки фтори́-трети ден царо́ф одел да лови́т. Е́ден ден му реко́л на цари́цата: „Жено́, ја ќе ода́м на ло́ф. Сум пони́етил да ода́м!“ — „Немо́ј, чо́еку, не оди́ денеска на ло́ф, сум виде́ла е́ден сон ло́ш!“ — „Не мо́жам, бре́ жено́, да остана́м!“ — „Е, пак најпосле́ оди́ на се́вер, па после́ на исто́к и на ју́к. Барем на за́пат не оди́!“ Царо́т се сло́жил. Оде́л на ло́ф само на ти́ја три стѐрни, а на за́пат не одел. Ко тѐрнал царо́т на ло́ф, со него́ тѐрнал и е́ден во́јник со ко́њ за да го чо́ат. Царо́т о́шол на се́вер и ни́што не уте́пал; о́шол и на исто́к и та́мо — ни́што, о́шол и на ју́к и та́мо — ни́што. Остана́ло уште́ да о́йт на за́пат. Та́мо ко влегол на запа́дната стѐрна, му изле́гло пред него́ една сѐрња. И царо́т тѐрнал по неа, је тера́т, је тера́т, је тера́т сѐрњава. О́йт по неа, ама се уда́лечил мно́гу. Влегол во е́ден голе́м орман со бу́ка, а на стрет орман има́ло е́дно ле́дѝнче. И, ви́јат царо́ф во ормано́ф от е́дно место, от е́дна ду́пка излага́т ча́т. А на царо́ф му се здо́пило мно́гу вода, се заго́рел за вода. Си реко́л: „Ќе кл'укна́м на врата́на, може́т да изле́зет неко́ј чо́ек да ми дае́ малу вода да се напи́јам“. О́туе, царо́ф чу́кнуе́т и на врата́та, изле́гат е́на ба́ба. — „Што че́каш ту́екац?“ — му велит ба́бава. — „Е́ве, до́јдоф овде́ за малу вода, мно́гу пѝт сум изо́дел, сум заго́рен мно́гу за вода!“ О́туе ба́бава викнуа́т: „Де́јче, донеси́ е́на ча́ша вода!“ Де́јчето му донесе́ло е́дна ча́ша вода на царо́т. То́л'ку де́јчето би́ло убо́ што царо́т је зел ча́шата в рѝка, ама не се напи́л, се загле́дал во де́јчето, не му текна́ло да се напи́е́т. А тоа, де́јчето, би́ло сѐрњата што је тера́л царо́т. Сѐрњата се престо́рила во де́јче. Царо́т је засака́л де́јката и му реко́л дека ќе је земе́т за жена́. — „Ка́ко, ида́м ја за непозна́т чо́ек!“ — „Па́ ја сум

цар. От тој и тој грат сум!" — „Не, не идам за непознат!" А бабава слуша што зборат. Најодсади му викат: „Со што ќе ми докажеш ти мене дека ќе ме земеш за жена?" — „Што сакаш да ти докажам?" — „Ништо некум, само да ми даеш четърнаесет очи чоечки, па к'имам верба дека ќе ме земеш за жена." А царот имал уште седум жени насат во палатот негоф. Царот си живел една година со една жена, па ќе си земел друга и така со рет. Царот имал во палатот седум жени. Царот му наредуат на војникот да се вратит насат да му јавит на доктурот царски да им извадит очите на жените — цариците, и во една шамија да му и донесат на царот. Војникот се враќат насат; јавует на доктурот во палатот царски: „Д'и фатиме цариците да им извадме очите и бурат царот?!" — „Море, како се ваѓале очи така лесно?" Војникот го дават писмото и доктурот читат. — „Вистина е", викат доктурот. Почнал да им вајат очите на цариците. Војникот и турат во ена шамија и се враќат во орманот ке царот и ке дејката. Таке царот успеал да је земет дејката за жена. Му дават и нејзи еден коњ, земат очите и му викат на мајка му од дејката: „Ајде, мајке, тури и на гупа да и носиш, да знџеш да си имала ќерка убавица и да памтиш ко си ја мџила за царот!" Цароф се вратил насат со дејката. Стигнует в грат ке палатот негоф. Тија, цариците кори, и туриле во една зандана да стоат. Послешната царица си живит со царот. Ама, седмата царица била трудна. Вистина, та била без очи, ама ко се родило детето, си го гледала. Во занданата сите седум окорени царици со пипање си играле со детенцето. Е, детево нарасло големко ка девет-десет години. Детето почнало понекогаш да излагат од занданата нис една дупка. Одело надвор и пак се враќало, се пикуало низ дупката. Детево ко излегуало, се дружело со вџрсничџа од богати л'уди. Денеска-утре, денеска-утре, детево почнало и тоа да оит на лоф; табиет на татко му имало. Но некојдат детево тепало по некоа јаребица, по некоа дива кокошка. Продавало ловот и си земало по нешто за мајка му и за другите, ослепените во занданата. Еден ден детево утепует ена дива кокошка. На враќање пројдует от ке палатот царски. Го вијат царицата (последната), му викат: „Ќе ми је даеш кокошката?" — „Ако ми је платиш добро!" — „Море, ќе ти дџм што сакаш, само да ми је даеш мене кокошката!" — „Дај ми што сакаш!" — рекло детево. — „Ќе ти дам ено писмо. К'оџш во еден орман. Тамо имат ена баба, ќе ти дает тебе што сакаш, само дај ми ја кокошката!"

Та го праќала детево ке мајка му со писменцето за да го догинет, зашто знџела дека е детето от послешната царица и можело да го наследит царот. Детево одејќи натаке в орман и низ многу места и земји, дошло во еден грат во друго царсто. Тој, царот, имал ќерка и секогаш је кандисуал да је мџит, ама та не сакала. Еден ден ќерката му рекла: „Ја се мџкам, ама ако ми наеш некое дете да имат седум мајки. „Царот пратил на сите излези во градот да прашуџт л'удите. Таке прашуале: „Ти кол'ку мајки имаш?" — „Ена!" — „Ај, оди си!" — „Ти кол'ку мајки имаш?" — „Ена!" — „Ај, оди си!"

И све така им викале „ај, оди си, ај, оди си". Најодсади и детево одејќи ке бабава, го прашуџт: „Ти кол'ку мајки имаш?" — „Седум!" — „А, ти си за нас!". И го допирџт детево. Му кажале све што бурала ќерката

от царот нивни. — „Ќе је земеш от царот дејката, принцезата!“ — „Добро, ама ја сум пратен на друго место. Ко ќе се вратам от ке бабата, ќе дојдам ке вас!“. Со тоа се сложила дејката. Ама детето ко пошло ке бабата, та го утепала. И таке не успеало детето да станет царски зет, да је земет царската дејка за жена.

Н а Ц в е т н и ц и

Напрет по цветке одевме на Цветници во местото што се викат Бука. Тамо беревме какумки, петопърс, здравец и други цветка. После се вракавме нашат и се допиравме ке чешмата на Ласко-Равен. Туде ке си ручавме лосно јадење: риба, маслинки и друго. Нестите и дејките ке го китеа здравецот и другото цветке. После ке пѣвме, оро ке търга нестите, ке си пѣа, а мие, мышките — ергените и младоженците, гледавме како играт. И мие, мышките, поигруавме само ко имаше тыпан. Нестите играт и бес тыпан, оро си тегнат и си леат. Мие, мышките, со пушки нишан гајавме, кој како ке погодит пубѣ. Нишан ни беше камењот што се викат Баба-и-Старец или некое дърво. Ќе се провеселевме туде до по пладне и после свекој дома навечер ке си одевме и ке чекавме да доет Велигден, па да си одиме опет на оро и ф църква.

(Раскажани од Смилко Кипроски
64-годишен, од с. Вруток)

П о т е р а п о а р а м и т е

Во илјата девет стотини и деветнаеста година, пролетно време, стрикото мој Метанија работеше кираџилок. Едни туцари од Дебер побурале некој седум коњи од нашето село за да пренесат стока од Гостиар. И Метанија со други наши од Вруток тоарија седум коњи од Гостиар за Дебер. Търгна ке плане, а во Полено Мавроско стигна навечер. Требеше да спият ке Анодне Мавроски. Како беше пролетке, а полето имаше убѣ трева за коњите, стрико ми и другите со него си помислиле коњите да и пасат ноќта, а тија ке прележат и сабале да тоарат и да продължат за Дебер. Ама ноќта и напајат девет души арамѣ. И сардисале и им зеле коњите. Заедно со све коњи нивни и носат до некое место на ке границата и после им викат: „Сега можете да ојте дома!“ Им земат коњите. Арамѣте се осигуриле да не может да стигнет потера. Времето беше Рамазан. Кога се вратија ф село, се разбра дека коњите им зеле арамѣ ф Поле Мавроско. Ф село во та година имаше многу пушки и друга муниција останата ф поле наше од бугарската војска што си бегаше. Во селото имавме како закон, ко ќе станет некоа штета, първиот што ќе го сети тоа да фрлит три пушки за да се соберат мъжите за на потера. И пукна три пушки баш ко тылаше тыпанчето на Рамазан. Се собравме шеснаесет души вруточани. Калаузот ни беше Казим от село наше. Тој и познаше убѣ местата. Търгнавме преку планина и префърливме преку

албанската граница во потера по арамите дури до реката Дрим. Од далеку н гледавме коњите наши, ама многу беа скраја. Фърливме неколку пушки по ними, ама тија веќе префърлија ридот. Казим ни викат: „Мие веќе тамо тешко ќе поминеме, ако продолжиме, зашто местото и лудите тамо нџ-иџ-сат познати. Ќе бидет полошо за нас. „Мие почнавме да се враќаме насат. Враќајќи се ќе еден—два сџот, се стретневме со други арами — друга тајфа. Та беше во планината горе со стока. Калаузот Казим ни велит: „Луди, овја сџт арами. Од близинџе села наши имџт земено стока. Маџу да побързаме, да потърчаме за да фатиме лусџ ќе камењено, да н'фатат първо тија, зашто мие ќе останеме на голеина н тешко ќе бидет!“ И мие: търчај, търчај, търчај. . . Некој, појаки што беа, стигнџ побъргум тамо ќе камењето. Фативме лусија от едната стърна на пътот. Арамите фатија на другата стърна. Ен рупалок само не делеше. Почнавме да лукаме. Едно два сџта се теџавме со ними. Сетивме, тија беа калабалок, ка седум-осумдесет души, а мие све — седумнаесет души. Сс удривме што се удривме и по некое време Казим се присети, па рече: „Сел'ани, поарно да се помџриме со арамыџе. Мие ќе бидеме загубени, зашто ќе фатит ноќ!“ Мие се сложивме со него. Како што лежеше зат камењето, Казим им викат: „Слуџајте, мие грешно сме наишле на вас. Бевме на друга стърна търгнати, ама ете сега се стретнавме ваке, туку ако сакате, пуштите ни пътот и мие ќе ви пуштиме: мие да си оџме по пътот наш, вие оџте си по лџтот ваш!“ Отаде од другата стърна виџџ: „Вие, гостиарџи, немате беса!“ Казим одврати ушт'џнпат: „Беса-бес, ја имам фамиџија от стара Албанија!“ И, беса-бес, беса-бес стана. Нејсе, стана Казим, станџ и тија, арамите. Ни пуштија пътот. Мие имавме еден ранет, а од нивните имаше дваџа утепани и еден ранет. Утепаниџе тија н натоарија на коњи, а ранетиот го качија на коњ и си заминџ. Мие насат се вративме дома по други път преку Горно Јелофџе. И туџе разбравме да је собралџе стоката од Горно Јелофџе.

(Раскажано од Ѓуре Киџрески,
64-годишен, од с. Вруток)

Како кметуаџ

Во селото наше имаме четири маџа: Долно, Стреднџо, Горно Маџло и Рупалок. Од сите тија маџа имаше по еден одборник. И ја, како кмет, со ними реџаваџ селски работџе: кџде да се пушти шума за сечење дърва (за грѣње, за градење куџи), одел'уавме место како утрина за пасење, сме праџле бразди за вадење на полето. Ко ќе дошло времето да се пуштит водата, кметот ќе му наредит на ланџурот, а тој ќе викат от куџа на куџа: „Утре ќе се праџ браздите!“ Целото село излагало со мџтики, со копачи, со лопати. И тој ден се праџле браздите и тогаш се пуштале. Тога постаувавме и пол'џак за вода — бразџаџија. И таке бразџаџијата турат ред на вадењето: еден ден ќе даџ на печес души, другиот ден на други печес. Ноџи ќе им даџат ред на ливадџето да се ваџат, зашто деџи се ваџат пченџките. Пол'џакот — бразџаџија, оџт от куџа на куџа. Ќ'им каџет кога

идет редот. Браздацијата се плакат от ул'чук. Му дававме по 20—25 динари от ул'чук.

За пасење стока селото ќе се собереше и ќе главеше еден или два гоедара, спрема стоката. Исто и козар туравме наплет. Тој козите и земаше за пасење на руга. Ќе му се платеше за шес месеци од Митровден до Гурѓовден или од Гурѓовден до Митровден. Гоедари, ако сме имале от село, исто и тија гоедата ќе и земеа со жито: два шиника жито на едно гоедо. Кога имало кавги во селото или братќа ко се дел'уат, кметот со одборниците к'одит таму, ќе се омејат нивјето, ќе се турат меѓници. Ако се сложат братќата — добро, ако не се сложат, ќе појдат в општина. Ако не может и општината да и пресудит, к'одат ф сут.

Денешнава зграда от школово је направме во ил'јада деветсто дваесет и четвјрта година. Порано имало една сајбиска кука уште от турско време праена. Децата тие учеа. Еден ден се собравме сел'аните и учителите малу на разговор. Решивме да градиме школо. Је продадовме зградата от старото школо, продавовме утш'една нива школска и државата не спомогна со нешто пари. Со тија пари го подигнавме сегашново школо.

Таке ја, како кмет во нашето село, решаваф заедно со сел'аните и со одборот.

(Раскажано од Крајо Андѣски,
68-годишен, од с. Вруток)

с. МИТРОЃ КЊРСТИ

Г а ч к и

1.

Бил некој пѣтник. Како замъркинал ноќе, се навратил во некоа кука, и и замолил домаќините да преноќит тие-ке ниф. Мъжоф си е прашал жената: „А, бре жено, вѣке-ѣ вѣке прашат еден чоек-пѣтник. Праушат за да преноќит“. Тол'ку имале ено собиче, ништо друго. И тѣ се сложила, рекла: „Греота е, нека преноќит!“ И легнале тие во истото собиче, ама да ми извините, жената баш тѣ ноќ породила. Овја, пѣтничкоф, тол'ку се устраирил, што останал цела ноќ бес спиење. И, по онија, што се викѣт верски обичѣи, ке полноќ му дошле уречниците и му је решаваѣт судбината на детево; мъшко дете било. Тој, пѣтничкоф, све тоа го чул. Сабајлината ќе го испраќѣт. Тој и замолил, им остаѣл проклотија: „Ко ќе го детево жените, да ме викате и мене на свадба!“ Уречниците му нарекле на детето да живит до дваесет години. Ко ќе се женит, ко ќе доет со нестата, играјќи околу бунарот, детето ќе се удаѣт в бунар. И овја затоа и замолил да го викѣт на свадба за да би го закоал бунарот да не се сторит овја смъртни случај што чул от уречниците. И овја се сетиле, го повикуат. Дошол. Вечерта се модел: „Ќе ве мол'ам, вода от ке знѣете снабдујте се уште вечерва, бунароф сакам да го закоам!“ Ама не им кажуе што чул от уречниците. Станале, малу вода изваѣле и оѣшле по нестата. Ко дошле

со нестава, играјќи околу бунарот, -детево скокнует над бунар. Не се удајло, ама судбината — на даските пак умрело, не могло да се спасит.

2.

Бил некој чоек. Си ојл да си је бурат правдата. Си бил тој праф чоек, затоа си је бурал правдата. Търгнал по правдата. Ојл, ојл, ојл сиромашот чоек и пред него му излегол госпот. — „Ке ојш, бре другар?“ — „Ке је бурам правдата. Овја неправда не можам да и търпам!“ — „Качи се — рече — на она дървоно горе, ќе је видиш правдата!“ Се качил тој на дървото, ко ќе видит ен козар дошол со козите покрај некое езеро и го онъдил, го закопал некој јанцик внѣтра со злато. Тој го забрајл јанцикот и си заминал со козите. Дошол некој други чоек случајно. Бърчкајќи во песокот го најдует јанцикот со златово и си го земат. Му текнует на козароф дека го забрајл златото тамо. Сѐ вракует тамо. Гоам да го побурат јанцикот со златото, се нашол тие некој други чоек. Се закачиле тие во кавга. — „Ти си ми го зел златото!“ — „Бре, не сум!“ — „Бре, ти ми го зеде!“ — „Бре, не сум!“ Станует козароф, г'утелует чоekoф. Овја од дърво гледат пуштава правда. — „И ова ако е правда — рече — други го зеде златото, а трекиот загина!“ Станует пак да ојт сиромашот, овја правдата што је бурал. Пак госпот му излегол. — „Ке ојш, бре другар?“ — „Одам правда да бурам, нигде не можам да је најдам!“ — „Па не је виде правдата од дървоно?“ — рече. — „Је видоф“ — рече — тоа је право, други да погинет бес кривица!“ — „Е тоа е правда!“ — рече. Тој што загина на татко му негоф му имат украдено пари, па сега се израмни правдата — рече — тоа е божја правда!“

3.

Ка што кажуѧт старите напред, бок со светците негој ко ојл по земњава да решаваат за имѧњата, да им турат имѧња на тоа што било створено, да речеме, како име на круша, јабулко, ова, она, уште не било начисто решено со турањето на имѧњата. Одејќи таке, ти го најдуат еден младич убаф, ф чаша чоек да го чоат. Лежел под една крушка. И от кол'ку што бил дембел'ѧна, крушите што му пајале лево и десно не и пофакал, туку само тија на-гради што му пајале. Тија само и јал. Се свъртиле светците на бога. — „Боже, госпoде, како ќе живит овја дембел'ѧна ваке. Крушине на-гради што ќе му паднат, ќе и фатит, други не се спущкат со рѣката да и земет!“ — „Свекој со стрѣката своа је! — рече. Оишле, кинисале. Ај, ај, виделе ена дејка во некоа нѧва. Дејката жнеала. Тол'лку убѧ била тѧ, тоа чудо било. — „Ја вијате онѧ дејка?“ — рече. „Ја вијаме, госпoде!“ — „Тѧ је судбина за дембел'от“, рече. Тој дембел', тѧ работница, па ќе си го ранит тѧ него, ќе си го гледат. Тоа е судбина негоа да си је земет тој!“

(Раскажани од Лазо Данил'оски,
62—годишен, од с. Митрој Кърсти)

с. ЖЕЛЕЗНО РЕЧАНЕ

Полутешко*

Била една баба. Бабата имала три јабулка. Почнала ецото јабулко да го јадет. Заминал некој старец, му кажал: „Немој, бабо, не јадѝ и јабулката, ќе ти се сторат тија три синоѝ. И му се сториле три синоѝ, а тоа, закъсаното јабулко — положила чоек, полутешко. Негде се појавила некоа ламња и к'одат да је тепат овја убаѝте братка, двајцата. Оѝле оѝле негде, стреле некој орач на некоа нива. — „Къде одите вие, бре ваке, двајца братка?“ — „Одиме да тепаме ламња!“ — „Ако ме кренете мене на малѝто пѝрсте, на три ридоѝ да ме онесете и на овде да ме вратите, к'утепате ламња, ако — не, не можете д'утепате ламња!“ Кренале тија опашката само на волоѝте и ништо друго. — „Ај со здравје, не можете д'утепате ламња!“ Оѝшле тамо на некоа фурна да јадат лел. — „Къде ваке, бре момчаѝ?“ — „К'оѝме да тепаме ламња!“ — „Ако изѝте — рече — по сто ока лел, к'утепате ламња, ако не — не можете д'утепате!“ Зеле да јадат, јале, јале, шо ти может ен чоек д'изѝт?! — „Ај со здравје, не можете д'утепате ламња!“ Оѝшле тамо ке некој биол во некој шамак. И тој, прашует биолот: „Къде ваке бре?“ — „К'оѝме да тепаме ламња!“ — „Ако ме кренете овде на малѝто пѝрсте, на двана рида да м'онесете, к'утепате ламња, ако не, не можете д'утепате ламња!“ Кренале тија само опашката. — „Ај со здравје, не можете вие д'утепате ламња!“ Оѝшле тамо ке некоа меана, пијат ракија, вино. — „Къде ваке, млади момчаѝ?“ — им рекол меанѝјата. — „К'оѝме да тепаме ламња!“ — „Ако испиете триесѝт ока ракија или вино, к'утепате ламња, ако — не, не можете д'утепате ништо!“ Испиле, испиле по пол кило. — „Ај со здравје, вие не можете д'утепате ламња!“

Се прибрале таму кѝде ламњата. Та, кој отишол тамо, све г'убила. Имало една река до куќата од ламњата. Имало два моста на реката. А ќерка му од ламњата викат: „Мамо, идат двајца момчаѝ нал'утени, нал'утени!“ — „Види, ќерко, на кој мос ќе вѝрват: на железниот али на дѝрвениот?“ — „На дѝрвениот, мајке!“ — „Не плаши се, ќерко, не плаши се. Види ал' ќе се ведет мостот, ал' ќе се кренет?“ — „Се креват, мајке!“ — „Не плаши се, ќерко!“ Дошле. Имало некоа лозница грозје. — „Мамо, на грозјено се качија!“ — „Гледај, ќерко, како ќе јадат: зѝрно по зѝрно, али со све корање!“ — „Зѝрно по зѝрно, мајке!“ — „Не плаши се, ќерко!“ Слегле, влегле во куќата. И пречекале. — „Добре дојдофте!“ — „Добре најдовме!“ И та запалила огѝн со суроѝ дѝрва. Не может да горит огѝот. — „Дуните, пријатели, да месиме комат, да јадеме!“ Овја дувнале и ламњата и гѝтнала обата. Полутешко, чекат дома да дојдат братка му. И немаат. — „Мајке, и ја ќе одам да видам братка ми кѝде сат!“ — „Немој, бре бир, — рече — тија не се вратија, што ќе праѝт мајка сама?“ — „Не, к'одам!“

*) Приказната Полутешко позната е и по името Кривандалец

Киниса, не је почу¹⁾ мајка му. Отиде ке волоџте што орале таму. — „Къде, бре полутешко!“ — му рече орачот. — „К’одам да телам ламња!“ — „Е, море, оди, кърши глѣта, ти ќе телаш ламња! Двајца момчаци отидоа и не се вратија, ти к’утелаш ламња. Кој отиде, не се врати! Крени ме со све плук, со све волоџ. Онеси ме на четири ридоџ; да м’онесиш и да ме вратиш овде!“ Го грабна тој на малџто љрсте со све плук и чоекот заено. — „Уште?“ — рече. — „Не, не, врати ме. К’утелаш ламња!“ И вратил насат. Отиде тамо ке биолот. — „Къде ваке, бре полутешко?“ „К’одам да телам ламња!“ — „А, — рече — кърши глѣта, ти к’утелаш ламња!“ Отидоа двајца момчаци, не се вратија насат: кој отиде, не се врати. Ако ме дигнеш со малџто пърсте да ме онесиш на двана рида и да ме вратиш па овде, к’утелаш ламња!“ Го дигнал г’онесол. — „Уште?“ — „Доста, доста, врати ме насат к’утелаш ламња!“ Отиде ке лебот на фурната. — „Къде ваке, бре!“ — „К’ода(м) да телам ламња!“ — „Ако изѣш двесте ока леџ, к’утелаш!“ Му клекна тој, му изеде. — „Уште!“ „Ај со здравје, к’утелаш ламња!“ Отиде полутешко ке меаната да пьет вино. Меандијата му викат: „Къде, бре полутешко?“ — „К’ода(м) да телам ламња!“ — „Оди, бре полутешко, кърши глѣта, ти к’утелаш. Кој отиде, не се врати! Ако испиеш триесет ока вино, к’утелаш ламња, ако — не, не утелуеш!“ Овја кренал, испил триесет ока. — „Ај со здравје сега — рече—к’утелаш ламња!“ Овја отиде ке мостот. — „Леле, мамо, шо идет еден полутешко (со ено око, со ена нога, со ена рѣка — полоџна чоек), што идет еден кривандалец, нал’утен, нал’утен!“ — „Гледај, ќерко, на кој мос ќе вѣрвит?“ — „Мамо, на железнион ќе вѣрвит!“ — „Гледај, ќерко, плаши се, плаши се! Види ал’ ќе се ведет удолу, ал’ ќе се креват?“ — „Мамо, до река отиде!“ — „Плаши се, плаши се, ќерко! Види — рече — на грозјено како ќе јадет?“ — „Леле, мамо, се качи и не му стигна ни ветките!“ — „Плаши се, ќерко, плаши се!“

Отиде полутешко на вратата. Го пречекѣ. Та го зачавила огњот. — „Дуни, брате, да месиме ен комат, да ручаме!“ — „Пријател’ не дуат огњ, ја сум гостин!“ Та се наведнала да дуат в огњ. Полутешко је грабнал за коси. — „Е, братќа ми сега!“ — „Е, ама...!“ — „Братќа ми!“ Је удрил со буздоанот. — „Ама ја... не можам!“ — „Не, братќа ми! К’и избѣл’ваш!“ — „Аку избѣл’ваш ти мајчиното млеко што си го сукал кога си бил малечок, па и ја ќе го избѣл’вам!“ Го размѣти стомакот и ламњата и избѣл’ва двајцата братќа. — „Е сега душа да им даеш!“ Им дала и душа и станале братќа му на ноги. Станале, је утепале ламњата и продѣлжиле по пѣт да си одат дома. Им се пьет вода сега. Нашле еден бунар и пијат вода. Е, сега како ќе пијат!? Ќе се пуштѣт во бунарот со ред да пијат. Е овја, двајцава братќа, се напиле. Сега ќе пьет полутешко. Братќа му го спуштиле и го удаѣле. Ама овја оџпол на долна земња, а овја си оџшле дома ке мајка им. Во другата земња оџпол во некоа царевина. И тамо имало некоа ламња. Не пуштала вода таја, зашпирала. Имала таин по еден чоек на ден да јадет. Сега на ќерка му от царот му дошол редот да је јадет за да пуштит вода. Ко оџпол полутешко тамо ке чеџмата, имало сна топола. Ена змија свека година му и јала шилињага на орелот. Овја

¹⁾ не је почу — не ја послуша.

легнал да спие тие. Дошла змијата да и јаде тилињата. Полутешко је утепал змијата и је фрлил. Тија, тилињата, му се раскрилиле да му прат сенка на полутешко. Орелот дошол со сила, у-у-у, да го утепат, чинел тој да не му јаде тилињата. Тилињата припиштиле: „Тој не спаси!“ Куртулил полутешко. Орелот му рекол: „Што сакаш од мене!“ — „Шо ќе сакам, ти — пиле, ја — чоек!“ — „Не, што сакаш!? Еве ти ено пердуфче. Ко ќе имаш мька, нажежи го да ти се најдам на та мька!“ Полутешко го зеде пердуфчето, а орелот си отиде по негоата работа. Ете а ќерка му от царот идет да пълнит вода, да а изет ламњата. — „Што е, нема вода?!“ — „Па мене да ме јаде и да пуштит вода!“ Седна тие. — „Е попошти ме“ — му велит. — „Седи тие, ќе те попоштам!“ Полутешко заспа. Ете ја идет ламњата и викат: „Свеки ден по еден таин, сега — два, двајца чоеци!“ Та се расплакала, а тој, полутешко, спие. Му капнала ена капка од сълзите на образот, се разбудил. — „Што е?“ — рече. — „Ете а идет!“ Му викат: „Кого побьрго?“ Тој викат: „Мене!“ — „Ако, мирен биди, пушти ногата“ (а тој ена нога имал). — „От ке ногата сефте зајади ме!“ Та је лапнала ногата и полутешко — кап, је утепал ламњата. Водата се пуштила. Полутешко го зел јзыкот од ламњата. Дејкава си напълнила вода и си отишла ке царот. — „Е, што би ваке?“ — му викат. — „Ваке-и ваке, еден чоек такоф и такоф не спаси!“ Царот удрил телалот. Еден заминал, гла̀та је зел од ламњата; други заминал, ногата ја зел да добиет бакшиш од царот. Со рет сите иделе. Дошол некој си арап је донесол гла̀та туека. — „Кој е утепа ламњата?!“ — „Ја!“ — „Камо ти нишан?“ — „Еве!“ Погледај го јзыкот, нема! — „Не си ти!“ Најпосле имало некој кривандалец ке некоа баба. — „Нека доет?!“ — „Нека доет и тој!“ — „Ти је утепа ламњава?!“ — „Ја!“ — „Камо ти нишан?!“ — „Еве!“ — „Што сакаш?“ — „Ништо, што ќе сакам, сакам да ода(м) на горна семња!“ Го нажежал пердуфчето. Дојде орелот. — „Што ти е?“ — рече. — „Сакам да ода(м) на горна семња!“ — „А, тепко, сакам ја пет кокошки, сакам ена крава, јалоџа, сакам ена фурна леп!“ Му сакал идаре што требет за път. Отиде ке царот. — „Царе, да ми даеш бакшиш!“ — „Што сакаш?“ — „Тоа и тоа, тоа и тоа!“ Орелот наредил све на него ено-друго за път и летнал да оџ. — „Ама ја ко ќе викнам, га', ти, на', сечи и давај од месото! Ја —, га', ти —, на', ја —, га', ти —, на'!“ Е', најпосле — „га, га, га!“ Нема. — „Га!“ Кап, од на- рака' (исекол месо полутешко) — „На!“ — „Га!“ — „На!“ (од под мишката). Г'извајл на горна семња. — „Што си так кьрф?!“ — „Па не ми достигна месо, ми беше страф да н'ме отпуштиш!“ — „Не, не те отпуштам ја!“

Е, си се врати орелот насат. Полутешко појде дома ке братка му. Е, братка му го пречекā. — „Ајде брате, д'ојме, на-дѣрва, ни требет дѣрва! „Отидоа на-дѣрва, како, да речеме, на планината наша Добра Вода. Оборија ена бука. Е, сега овја, полутешко, удри со секирата на буката. Буката пукна, секирата да не можит да је изваџ. — „А, бре братка, турите и рьките; ваке-и-ваке сторите со рьките за да се рацелит буката, ќе је извадам секирата!“ Братката и турија рьките во буката. Полутешко је извајл секирата, а тија останā со рьките во буката.

Таке полутешко им се осветил на братката.

Мъкеата и паштерката

Мъкеата је пратила паштерката водејнца да мелет брашно које. Паштерката ојт и је стрека̄т ена баба. — „Къде ојш, а ќерко?“ — „Водејнца, о бабо!“ — „Сени попошти ме!“ — „Ќе те попошта(м)!“ — „Што тълчиш, а ќерко?“ — „Злато и стрebro, о бабо!“ — „Прет тебе, зат тебе, ќерко, на ти ено маче!“ — „Дај ми го, о бабо!“ Го зела мачето и кинисала д'ојт. Стрела ушт'ена баба. — „Къде ојш, а ќерко?“ — „Водејнца, о бабо!“ — „Сени попошти ме, а ќерко!“ — „Ќе те попошта(м), о бабо!“ — „Што тълчиш, а ќерко?“ — „Злато и стрebro, о бабо!“ — „На ти ено петле, ќерко!“ — „Дај ми го, бабо!“ Го зела петлето и продълцила водејнца. Влегла внѣтра, пуштила да мелет водејнциата и затворила. Дошол јѣперот. — „Отвори — велет—бело Маро!“ — „А-а, дедо, немам кошул'а!“ Јѣперот се вратил кошул'а да бурат. — „Отвори, Маро!“ — „А-а, дедо, ја немам калчини!“ Се вратил јѣперот по калчини. И, такс му бурала све што требет за да облечат. И петлето—пат, пат, пат со крил'јата, кикирику-у-у-у; мачето—мау-у-у-у, и јѣперот с'изгубил. Станала та̄, алиштата—куп. Си се променила, си отишла дома. Влегла тамо да ткает во разбојот. Децата вел'ат: „Мамо, мамо, наша Мара наредена, накитена ткает на разбојот!“ Вијат мъкеата неста променета. Е, му панало криво, сакала и нејзината ќерка да се променит. Ќерка му ојшла, продълцила водејнца. Стрела ена баба. — „Къде, а ќерко?“ — „Што̄-имаш да ме прашуеш, къде!“ — „Сени да ме попоштиш, а ќерко!“ — „Сени да те попоштам!“ — „Што тълчиш, а ќерко?“ — „Вофчишта, гнидишта, што ќе тълча(м)! — наврекум му зборит. Продълци. Бабата му го даде мачето. — „Што ќе ми го мачето, мачето т'изгребало!“ Стрела ушт'ена баба. — „Къде, а ќерко!“ — „Къде, къде, само бабиша по пѣтот!“ — „Сени попошти ме, а ќерко!“ — „Сени да те попошта(м), ена попоштиф тамо, па сега и друга!“ — „Што тълчиш, а ќерко?“ — „Вофчишта, гнидишта, шо ќе тълча(м)!“ — „На ти ено петле, а ќерко!“ — „Што ќе ми го очите ти и опретало!“ И не го зела. Отиде воејнца и је пуштила да мелет брашно. Се стемнило. Дошол јѣперот. — „Отвори, бела Недо!“ — „А, дедо, ја сакам алишта неста што носит!“ Ојшол јѣперот, дигнал некој кофчек. Отворила. — „Донесе?“ — „Донесоф!“ Јѣперот сена на огењ. — „Леле дедо, кол'кај нокти имаш!“ — „Тија ќе те граба̄т, бела Недо!“ — „Леле дедо, кол'кај зѣбишта си имал!“ — „Тија ќе те јадат, бела Недо!“ Јѣперот је растегнал бела Неда и му и фърлил цревата по гредата. Си отишол и останѣ алиштата на вратата.

Чекат мајка му да доет. Немат да доет. Цревата преку гредата, алиштата на вратата.

Не мисли зло другему, сам ќе го најдеш!

(Раскажани од Маноил' Дамјаноски,
80-годишен, од с. Железно Речане)

с. ВЪЛКОВИЈА

Трите девојки и царот

Си биле три девојки. Живеле негдека во некоа пештера далеку од луѓите. Почнале да си зборат. Едната рекла: „Ја што би сакала да го земам царот и би му имала едно мџско дете со звезда на чело!“ Другата продолжила: „Ја би сакала да го земам кондурацијата што прај на царот кондури!“ Третката рекла: „Па сакам да го земам фурнацијата што му месит леп на царот!“

Наминал царот, поминал, си одел на лов да си пошетат. Заслушал ке пештерата зборуј. Застанал. Зборујте биле од девојките. Девојките биле со дълги големи коси обростени. Чукнал цароф на пештерата и прашал: „Кој имат внџтра?“ Тија одгорице: „Имат девојки три!“ Тој бурал да отворат, ама тија му одгорице да не биле облечени. Царот рекол: „Отворите само зборот да ми го кажете!“ Девојките отвориле. Първава му го кажала истиот збор што го рекла, да имат дете со звезда на чело. Другата рекла да го зема кондурацијата што му праел нему кондури, а третката му рекла дека сакала да го земе фурнацијата што му месел нему леп.

Царот наредил да се свѣршат тија работи ка што збореле дејките: тој је зел първата, кондурацијата другата, а фурнацијата третката. И вистина, девојкава што је зел царот ка што рекла и таке станало: останала трудна и имала мџско дете со звезда на чело. Ама, во тоа време кога требало да го имат детето, се отворила некоа војна и царот ојшол на војна. Је остајл жена му туека от фурнацијата и некоа слугинка што му чистела на царот. На сестра му му останало криво, зашто зборот што си го рекла за детето со звездата на чело, се испълнило. Со слугинката го зеле детенцето и го фѣрлиле в бунар, а на местото ке што паднало детето ко се раѓало, му повиле една мачка. Е, му пишале писмо на царот: „Жена ти не је испълни желбата што ти рече, имат маченце!“ Царот наредил от ке што бил на војна, жена му да се осудит, да је закопā едно полојна метро в земја и да застане прет капијата на палатата негоа. Кој ке пројде туе, тā да лае ка куче по ними. Све тоа било нап्राено противно. Ама детето не се удајло во водата во бунарот. Прошол некој водејнчар и видел во бунарот детенце засијано. Тој се посегнал, си го зел детенцето, а немал деца. Си го растел, растел, растел и детето си пораснало големо, мџ голем станал. Детево си зњело дека водејнчароф му е татко. А овā, мајка му, седала дваесе години в земја дур нараснало детево. Детево му рекло на водејнчароф: „Тате, мие сме многу сиромаси, да појдам по свет, да бидам и ја ка чоек да заживам?“ И татко му му купил некаква армоника, божем, како свирач — армоникаш, да е. Почнал да одит по свет. Го стретнала некоа жена и му рекла: „Синко, ке те стретат три нестрѣки по пѣтот, само ти биди свесен и на тија нестрѣки створи им нешто добро!“ Детево си одело по пѣтот и го стретнала първа стрѣка некоа чешма со два дулца. От едниот дулец течела кѣрф, а от едниот течела вода. И тоа, детето, се наведнало и тој дулец што течел кѣрф го сменил да тече вода, а тој што течел вода, го сменил да

тече кърф. Потакe го стреле две врати. Едната врата седела на некое дърво обесена, а другата врата такe стоела. Дваесе години такe седаде тија. И ними и сменил: та што била обесена, је турил да стојт, а та што стоела је обесил. Потакe го стрел некој мос. На мостот имало многу губре. Зело детето една метла и г'измело мостот. Потакe го стрела кука от самовилите. Ко је отворил вратата, му излегла девојка. Тој на бързина је грабнал, је изваил од вратата за да си је земе за жена. Девојката не сакала да иде со детево, ама да му кажет вистината за мајка му, го зела како за мыш. Кога се враќале насат, мостот што го измело детето му била мајка на девојката. Девојката викнала: „Мајко, пропадни, удај го чоекoф ќе ме земе за жена!“ Мајка му рекла: „Керко, ти оди си со мъжот. Дваесе години ја не беф изметена, тој мене ме измете!“ Потакe вратите му биле братка на дејката. Та викнала: „Братка, напрајте некако да го убиеме чоекoф, ме земат за жена!“ Тија му одгориле: „Не, сестро, ој си со него, мие сме дваесе години овде и никој не не смени. Дваесе години сум обесен никој не ме смени, а тој пројде и ме смени! Двата дулци от чешмата му биле сестри на дејката. — „Сестри, пуштите некоа силна вода да го удаме чекот, сакат да ме земат за жена!“ — „Не пуштаме таква вода. Ој си ти за него. Дваесе години течеф кърф, а никој не ме смени, тој ме смени да течам и ја вода, не само кърф!“

И дошле дома детето и дејката. Почнале да живот ка мыш-и-жена. Дејкава му рекла: „Ја сега што ќе речам тоа ќе праиш.“ Си оле ке водеи-чарот и убџ си живеде ка домаќини. По еи ден дејката напрајла некоа палата спроти царот. Цароф ко станал, што ќе видит: голема палата и убџ жена и дете со звезда на чело. И него го удрило ф сърце: „Што может да бидет!“ Некако се спријателиле како комши со жената од детево. Еден ден го викнале царот на гости. Ко одшол царот тамо, јале, шиле и многу веселби напрајле. Утрината цароф и поканует на гости ке него. Сега враќа гости. Жената од детево му викат на цароф: „Ја ќе дојдам на гости, само ја што ќе напрам, ти немаат ништо да ми речеш, да не факаш кусур!“

Та го натерала мъжот да купи една шамија, и едни чорапи, и едни кондури. И кога влегле во дворот от дарот, зеле да је вајџ жената, мајка му од детево. Му рекла на мъжот да застанет от едната стърна, а та застана од другата за да је фатат за-раки и да је извајт. И ко почнале да је вајџ мајка му од детето од земја, свикал царот: „Све прај само тоа нема да праиш!“ — „Не, ја сум дошла неа да је вајам од дулка и да бидам гостин ке тебе“. Потоа је извадиле, му вързале шамија на гла, му обуле чорапите и кондурите и је туриле ке што се спремуело јадењето. Си се качиле горе, почнале да јадат, да пијат. Туе биле и сестра му, жената от фурнијата што се згодила ко се родило детето. Туе била и слугинката што му вързала мачка место детето. Се собрале све во собата и тога му рекла на царот: „Честите царе, сега ќе ви кажам ена гачка. Си биле некое време три девојки во некоа пештера. Едната рекла, да го земам фурнијата, другата рекла, да го земам кондураијата, а третката да го земам царот, ке му родам дете со звезда на чело“. Царот слушнал и си је зел за жена, зашто му рекла да ке му родит дете со звезда на чело. И вистина, та што си рекла, си испълнила“. Зашто му паднало мъка, му

рекла на царот: „Еве ти го син ти, она ти е чесна жена твоа, а ја сум се мъжила. . .” И отеднаш се изгубила туе. Та била самовила.

Царот после наредил слугинката и жената от фурнаџијата да се изгорат во фурна. Жената своа си е зел пак за жена, само та малу живела, зашто многу седела в земја и по малу време умрела.

(Раскажана од Олга Крстева Јошеска,
45-годишна, родена во с. Вълковија)

с. СТЕНЧЕ

Децата ф село

Имам четири деца и четири дејчики, туку три сега сат, едното умрено е. Ка су и расла децата!? Како де, со мъки, сиромашки, се немало тога. Никој не ми помогнал. Мъжот Влашко работаше и во Белград, па најпосле се запусте, умре. Останаф вдоџа без време. Дечицата таке, сиромашки гледани. Дур нараснале, со мъки се живело. Сега се заживнале, све кое си зело лебо в рѣки.

Децата, гоеда, свињи паселе. Главени биле ф село офчари. Илија ке работа кое како: за седум илјади месечно, а Павле дванаџе илјади земаше. Постарио, Илија, беше главен на селото. И пасеше селските свињи. Му дава кој како: кога по шиник пченка на свиња, некој пари давал, а и кој како имал. Некој давал пченица. Децата се главуеле ке побогати стопани на Гурџовден, ако е главуењето за в лете. Ако е за в зиме, на Митровден се главуеле. Се пазарует мајката и тој што сакат детето да го земет за момок. Ёнпат, Павле пасејки вулоџте, си легнал да спие во сејнката пот едно дърво. Вулоџте му побегнале на Вардар во некој нивја. Дошол сајбијава и го прашал Павлета: „Ке ти сат вулоџте?” — „Не-знам”, му одгори Павле. А тија, вулоџте, избегале сами. Ко летнал да търчат и тој по вулоџте да и бурат, а и не-знае кѣде-сат! Па плакал Павле. Ке го карат, море и отаде! Павле свеки ден одеше со вулоџте и ко върнело и ко вѣло. Кол’купати воден ишол дома. Сум немала да го преоблечам и к’и сушам алиштата на огењ. Па сабаѣле тија пак к’и облечет, зашто сум немала други да му дам, а измекар е, требет д’оџт. На три дена сиромаш Павле еднаш јадел. И босо детето, по ридишта босо, и све во погите търња! И ко ке појдеше пуста мајка да го прашат ал’ му се јадет, ке ми речеш. „Аман, не ми зазборуј, не можам да търпам!” — „Ал’ ми ти се јаде добро, фчера не си јал, некња не?” — „Не, мајке, не ми се јадет!” Па к’одам да посакам едно парче и ке му однесам да кѣснет. Викам по поле кѣде е, а тој под дърво скриен, дреме без јадење.

Гледањето е грубо, туку што да кажам, за сказни големи е!

Сега едниот син е ф село. В задруга работи постариот. Едниот ми е Вруток, работник во Елетрично. Работи кѣде ке го прата. Другиот, Анте го викат, ми е увде, во Гостиар. Работи на телефонот. Во Елетрично и тој е. Па, едното, Павле работи ф Силџика. Сакам Павле да положи,

боже, за шофер, за поголемо, да терат атобу́с али камио́н. Едно дејче имам мѝжено ф Пожа́ране, другата дејка је Вълковија мѝжена, ама увде је дојдена. Треткото дејче не е мѝжено, а работи ф Платна́ра. Уба́ е, арна до сега. Ја сега живам ке Павлета.

З а к р о м и д о т

На кромидот семето го береме ке Кърстовден. Па китки го сушине. Напролет ќе го истрошине и ќе го посеме леј ке Гурговден. И ко ќе нарасне(т), ќе го корнеме фиданот и ќе си пра́ме браздичиња, ќе си и редиме стръчките по бразда. Ќе го посеме. Ко ќе дое рет, ќе го вадиме свеки ден дур се фатит. После ќе го работаме, ќе го копаме двапати. Първо к'о копаме — к'о пра́шине. Ушт'-енпат к'о работаме — к'о гърлиме кромидот. Ко ќе дое рет, к'о газиме да върти кромидот глајца голема. На есењ к'о корнеме, ќе го береме, китки к'о пра́ме. После ќе се суши купој-купој и, на крај, го носиме на пазар.

З а б о с т а н о т

Бостан викаме лубејнци и дињи. Ко ќе јадеме лубејнци, ќе оста́ме семе и ќе го сушине. Ке Гурговден ќе го посеме бостанот оаци. Ќе го испосеаме ру́пи-рупи, тураме губре и земња. Ко ќе дое за прашење бостанот, к'о пра́шине. Ушт'-еднаш ќе го гърлиме и ќе го вадиме после. Бостано сака(т) вадење. Ко го семе, бостанот го одбираме: зимните лубејнци и семе настърна, летните настърна. Имаме и дињи — шеќерчиња, што и викаме. И тија настърна и сеаме да си знѝеме ко ќе си и береме. Најдобри лубејнци са онја што се вадат.

Боста́њето и семе на едно место за да можат да се вардат. Ра-стурени кој ќе и варди! Ќе и собера кој ќе стаса! Селскио бостан го семе ке местото Грошарки. Боста́њето ке нас са пу́ке без вода. Копаме бунари. па со канти вајаме вода и таке и вадиме боста́њето.

(Раскажани од Викторија Симјаноска,
60-годишна, од с. Стенче)

Г а ч к и

1.

Три братиња си ојде на печал'ба. Станале, у некое село сакале да се глават децата ке некој стопан. — „Кол'ку пари?" — г р а ш а л е. — „Три пари!" — рекол стопано. Двете рекле: „Мие не се главуеме". Едното рекло: „Ја ќе сс главам. Три пари, три пари, ќе седам".

Ајде, ајде, детево седало, седало... Стопанот на крајот му дал три пари и му рекол: „Ај сега ој си дома!“ Идело, идело детево до некоа-планина. Ко ќе видит — една мачка; је тепа мачката едни деца. — „Немојте, бре деца, не тепајте-ја мачката, зашто је тепате?“ — „Дај ни една пара да је не тепаме мачкава!“ — „Што да ви дам една пара?“ — „Не, ќе ни даеш една пара, па ќе је пуштиме!“. Станало детево, им дало една пара и мачкава сега иде до него.

Ојле, ојле детево и мачкава преку друга-планина. Виделе го печат едно куче меѓу два огња. — „Море деца, немојте кучето да о печете. Шо го печете кучето?!“ — „Па дај ни една пара!“ — „Како ќе ви дам, немам пари, само две пари ми остана.“ Извајло детево ена пара и им дало. Децата го пуштиле кучето.

Ај, ај, ојле преку друга-планина детево, мачкава и кучево. Виделе је печат една змија меѓу два огња. — „Немојте, бре деца, пуштите ја змијата, пиштит, не вијате што лошо прајте, зашто је печете!“ — „Па дај ни една пара!“ Извајло детево ена пара и им дало.

Змијава, мачкава и кучево сега ода по детево. Ајде, ајде, ојле ојле, се приближиле до селото. Ама та не била змија, била ќерка от царот. Ко се приближиле до селото, та рекла: „Сега ќе заминеме ус портата от татка ми. Татко ми мене ќе ме познае во очите. Тој ќе ме допират, а ја ќе се влечам по тебе. Тој све ќе ти дават, ама ти да бураш да ти го дае от под-јџик камчето што го имат. Друго да му нејкеш ништо“.

Станало ова ве, детево, ојт, а змијава влечи се по него. — „Остај ја, бре дете, змијата, кажи што сакаш. Ај, еве ти три тоара злато; ќе ти тоарам па оди?“ — „Не, ја нејкам три тоара злато. Дај ми го тоа што го имаш под-јџик!“ Фак, царо от под-јџик, му го дал камчето и змијата се допира сега ќе царо. Ама змијата му кажуе на детево: „Сега ко ќе се приближиш при куќи, што сакаш ти да укнеш, све ќе наместиш“.

Еј, детево укнуење, онадит, тоарат коњи со злато. И носит дома. Мајка му се радуе, се онадит. Утринава детево му велит: „Мајке, ќе поеш ќе царо, ќерка му ќе је свършуам?“ — „Леле, бре дете, па ќе ни је да нас ќерка му од царо, на сиромаси луди?“ — „Оди ко ти велам ја“. Ошла мајка му. — „Царе, сум дојдена стројник за детено да ми је даеш ќерка ти!“ — „А панам, какоф ти стројник. Ќе давам дејче за вас сиромаси! Нака напрај син ти палат ка мојоф, ќе му је дам ќерка ми!“

Дојдуе дома мајка му. — „Дете, ваква е работата. Царо сака палат ка негојо да напрајме“. — „Па зар тоа, мајке, е нешто. Ич, немај-гајле!“ Укнуе вечерта детево и направуе пубаф палат от царо. Ај отуе, је прака от утрината мајка му па ќе царо стројник по ќерка му. — „Опули се, ќерка ти ќе ми је даеш за детено?“ — „А море, кърши глаа, како ќе ти је дам ќерка ми!“ — „Не, ќе је даеш ќерка ти!“ — „Ќе ти је дам ќерка ми, ама ако напрај син ти от палато ваш до палато наш ќерка ми под лозница да върви и на калдърма до ојт!“

Мајкава дојдуе дома, му-кажуе на детево. — „Мајке, за тоа немај-гајле ич сега ти!“ Укнуе ноќва детево — ете ти све: лозница, калдърма и на дедово гроздоф више гла! Му о турат гроздот от пенцер. И тој,

царо, ко се разбудуе — гроздоф више него. — „Е, е, е што ќе се прави ваке со детево!“ Утринава пак стануе мајкава. — „Оди сега, мајке, оди!“ Мајкава оџт ке царо. Царо је пречекует и велит: „Сега нема што, ќе ти је дām ќерка ми!“

Детево стануе, нап्रा́вуе свадба. Вика, онџди. По ена недел’а-две, прашуе жена му от ошто створуе ова: седни на софра, софрава готоа, а не работаме ништо. — „Ја, ќе ми кажеш ти, што имаш ваке, што правиш!? Ќе ми кажеш и друго ништо!“ Детево се излџало, му кажало: ва́ква-и-ва́ква е работата, ка што било. И та̄ земуење, туруење в нос миприка на детево. Тоа—бревнуење, и камчево—фърл’уење, и та̄ — земуење. Но́ква укнала и детево кумперисано веќе. Ни палат се видел, ни лозница се видела; детево сирото оста́нало како што било. А та̄ се сакала па со некој други цар, арап. И та̄ одма укнуење и оџшла ке арапоф. Со арапоф му е дувнала, побегнала над море.

Кога се разбудует царо, пра́ка л’удџи. — „Што-ми-на́трај тоа, што м’ излага?!“ Го земеуе детево, го затвора. Кучето и мачката одат со детево. Царо него го затвора, а кучево и мачево му седа на врата. Ама, отвори-затвори, кучево се шупнало ке детево во затворо и му рекло: „Ја к’одам над море.“ — „Оџте“, му рекло детево. Мачката му рекла на кучево: „Голе, върти твој гърбини. Ја ќе ти се качам!“ Оџуе, му се качила мачкава на кучето и оџшле над море. Дошле тамо ке што бил арапо и жената. Мачкава фатила едно глуфче. Глуфчето му је шупнало ола́шката ф миприка и му је зака́чило нејзи в нос. Та̄ бревнала и мачката го грабнала камчето в уста. Кучето чекало на врата. — „Ајде сега, Голе, върти твој гърбини да ти се качам!“ Сега плијāt, плијāt по море со камчето. На крај на морето му паднало камчето. И тоа, сирото куче, бап, в море: вагај риби, вагај риби, вагај риби. Изва́ло све рибите. Најпосле и ена стара риба. — „Све ќе ве јадам — рекло кучето — што-на́јдовте овде, овде што па́на?“ — „Еве што најдоф, камчево!“ — старата риба рекла. И тоа, кучето, грабнуење камчево и одат. — „Ајде сега, Голе, търгај!“ Дошле ке детево. Се върткāt ке вратата от затворо. Влага(т) мачкава ке детево. Влагāt и му го дава камчево. Детево укнуе и вратата му се отвора(т). И тоа одџ ке царо. — „Сакаш сега ќерка ти да је донесам овде?“ — „А бре, кърши гла́та, ти ќе ми је донесеш ќерка ми!“ И детево укнуење и со арапо је донесуе ке царо ќерка му. — „Еве ти ја ќерка ти! Што ми нап्रा́ила мене, со арап ќе се сакала!“

2.

Еден ловџџа уловил три голуба и сега му и носи на жената дома. — „Жено, па да нап्रा́иш калеџџа!“ — „А-а, мџжу, ќе нап्रा́м!“ Е, та̄ била мџкеа. От първата жена ловџџата имал детѣ-и-дејче. А не му го изела мачкава голубо, еднио! Што ќе грај, је пресекла сисата да има по́ке месо. Е, ловџџава вагāt од месото кога јаделе. — „Што је ова, мори жено, ова месо бес коски?“ — „Јади, море, туека. Какво месо бес коски, па голубите сџт!“ — „Бре, не е ова од голуби месо!“ — „Е па, ко не крие вџлк и ја не кријам. Мачката го изеде еднио голуп и ја е пресекоф сисата,

што да прам, рекоф да н' се караш!" — „Знѣш што, ај децата да и раниме К'и раниме деџава, па к'и заколеме." Ама дејчево чуло. — „А-о брате, сега тија ќе не рана нас за прасиња!" — „Како ќе не рана?" — „Ќе не рана, туку ај, брате, сега да бегаме. Ќе не кол'а нас!" — „Е што си глупа!" — „Ќе не кол'а, ти викам!"

Станале братчево и сестричево и му је дувнале, побегнале. Кој се разденило, сабале, и побурале; децата нигде и немало. Децата ода преку-планина. — „А сестро, што ми се пие вода, душата ми изгоре за вода!" — „Не, брате-е-е! Ќе ни се сториш вълче, па после сестра што ќе прај стред гора зелена." Ајде, ајде, ете се у друга-планина. — „Војца, сестро, изгореф!" — „Не, брате-е-е! Ќе ми се сториш зајаче. Што ќе прам сама преку планинџево. Ајде, ојле братчево и сестричево преку друга-планина. — „Не, ја ќе се напијам вода!" Навивуење вода — сторуење еленче, се направило еленче братчево. — „А, мори сестро, а сега!?" — „Леле брате, што е ова што останаф стред гора зелена сама!?" — „Немај-гајле, сестро. Ја тебе не те гиnam". Ајде, ајде, ојле преку планината, нашле некоа топола при некоа чешма. Детево на тополава му направуе куќиче на сестрата и је качуе. Ја тој, царо, и пој коњите на чешмава. На момоко коњите вода не му пија. Скака коњиве за дејкава што била лична. Момокоф му вели на цароф дома: „Коњиве овја деној све се без вода". — „Зашто, бре душман!" — „Не-знам. Скака коњиве, вода не пија(т). Водата им светит". Земуе царот к'ој сам да види што е, зашто не пијат коњиве вода. — „Море, што свети водава ваке!? — рекол царо. Ко ќе се опул'а горе, дејка на топола! Царо земуе една баба. Бабата нолуку му земат котлиња да работа, да слезе дејкава. Дејкава викат: „Бабо, не вијаш, бабо, не вијаш!" И дејкава слегла удоле. Слезуење и цароф земуење. Ја сега дојдуе еленчево, је бура сестрава ке царо. Царо све со катран куќата је намачкал. Е, еленчево удруење на зидо и онадуење, окършуење рокчињата. И тоа, еленчето, заленуење. Царо го зел и го закла. Та, сирота сестра, и собрала коските и и посеала в огињ. Ко и посеала, в огињ излегло бор. Е, тој, цароф, се сетил бороф што е. — „Знѣш што. Бороф ја к'о пресечам! Овде ф кџ бор ја не чоам!" — „Немој, н'о сечи борон!" — „Не, ја к'о пресечам!" Царо го пресекол боро. Го направи крвев. Еј, цароф заспа. Сестра му не спмела, не можела да заспи. — „Ај што ми е тешко. Ќе што лежи сестра ми, лесно и преку лесно ми е, ама ќе што лежи овја стар бабајко, тешко и преку тешко!" — се чуле гласја.

И сестрава стануење од зорум, је сетуе цароф. Је прашуе зашто станала. — „Креветоф зборит", рекла. Царо земуење кревето, исцепуење; исцепуење и фърлуење. Ќе што го фърлил, босилек излегло со златни цутчики. — „Босилекоф к'о корнеме!" — рекол царот. — „Како к'о корнеме, не гледаш дека је со златни цутчики!" — рекла сестрата.

Ко го откорнале босилекоф, излегле две јаганчки со златни рокчки.

Б а б и

Бабите са во сечко. Останало гачка от старо — баби да се викат. Зимата веќе излегует, а времето е уште студено: ни лето, ни зима, стретено - сметено. Ко ќе се погоди дено убаф, ќе викаме ф село „ова-баба е убѧ”. Ко ќе се погоди дено лош, ќе викаме „ова-баба е лоша”. Во сечко има девет баби. Во селото Стенче бабите со рет и редевме кој са постари. Спроти времето во сечко и гачкавме по име. Ако е денот убаф и бабата, ќе речеме „арна е”. Најмногу мие попадијата је гачкавме. Знѧм една гачка за бабата што рекла „рокче, чеперокче”.

У сечко излегла мѧчнѧ-баба. Ошла на-плѧнина со јарчињата. Завијал силен, студен ветер и та се скамњила. И јарчињата се скамњиле. Си рекла бабата: „Мое јарче, чеперокче!” — само тол’ку.

Во Симничконо има камчиња: едноио камењ како стутул’аена баба, а другите камчиња помалај ка јарчиња. Ко излегла бабата, боже, да и напасе јарчиките, времето било убѧ. После фатил голем ветер и стут. Бабата и свите јарчиња помързнале.

М е с а р и ј а — р е д н и ц а

Ко дојдоф нѧста, најдоф петина девери, најдоф двајца свекрофци, две свекърви (двајца свекрофци викаме: еден стрико и еден граф свекор. Во селото и викаме едно — свекрофци). Бевме петнѧесе души ф куќи. Имаф четири јѧтърви пред мене. Ја беф петтата. Во куќата за работа распорет правеше свекор ми. Жените во куќата по една недел’а теравме месарѧ; редници бевме. Редниците (месарѧте) по една недел’а остануат дома. Дома работат. Од вечер к’и месевме лебојте, па к’и печевме ву дванѧесе сѧто. Ќе станувме рано ко ќе поа петлите да и месиме лебојте. Па ќе земавме колекката при нас да колебаеме. Па после к’и печевме лебојте. Сабѧле рано к’и испраќавме свекрофците ф поле со кола. В дисаи ќе напѧлневме лебој. Другите жени ќе одеа на поле. Пујке граори береа. Дома остануеше само месаријата со свекървата. Свекървата само поможуе: ќе донесе војца, дърфца некојпата, свињите, гоедата к’и потера, мала-рабѧта. Редницата си знѧет редот; си знѧет што требет. Вечер, ко ќе доат дома аргѧтите, месаријата к’и дочека: вечерата к’им је тури, к’им намести за слиење. Утрината домашните стануат и одат пак на поле на работа.

Ако му остане ден, месаријата ќе попреде, ќе поплете, ќе покърпи малу на аргѧтите. На тија што ошле на работа треба нешто да се кърпнет, да се оперет. Месаријата и постел’уе и постелите. Другите ќе си доа, ќе си вечерѧ и ќе си легна. Месаријата ќе и гледа малајте деца от јѧтървите: к’и повија, к’и кѧле, к’и развија. Таке сме си се помѧгале.

Што сум превидела...

Што сум превидела, а што сум непревидела! Свекому сум била измеќарка, свекому арно да напрѣм, за мене—лошо! Свекому да станам, измет да напрѣм, да му турам да с'измие, да му подѣм, опинци да му напрѣм, Седи му на свекоро над гла да не биде лош, да не вика, да не л'ул'ука, да не слуша коншїте. Било страмота. А сега, шт'убо е: ни свекор, ни свекърва, убѣна. Ја и стрико свекор го најдоф да му чинам измет, на стрина—измет. Сега, вие, убѣна! Вечер ќе дојде мџо, ќе му кажете ако ви реча некој нешто. А мие невидени со мџо пет години. Мџите праеле гурбет Влашко. И да ме утепате, не-знам што да кажам. Децата и не и виделе. Се родиле, умреле — мџите наши не и виделе. Тија што остѣнале живи, порѣстени па не и познавѣт. Децата ќе реча: „Овја кој е што дошол?" Па ќе се смѣме и мие. Децата чина, боже, е дојден некој јабѣнција од негде. По некое време ќе прашуа децата: „Кој ни е татко?" Мие ќе рече: „Еве овја што седал печес години в гурбет!" А сега: дојди мџо — донеси му и парите на жената. Та со ќесето ќе се пофали. Колепчето ќе му го тури ф скут ко ќе дое да знѣт ал' му е татко. Жените сега да месат, да печат — не, фурната готоа е: појди, донеси го лебо — најѣди-се, легни — наспи се. Стани утре во седум, во осум и па жали се на мџо за пари. Ја сум остѣрела, пари не сум видела в рѣки. И да ме излѣже некој за пари, ќе ме излѣже. Сега свезде си се шетѣ, а ја от село не сум излегла нигде. Еве, сега на стари годиње до Гостиар сум дошла. Ама зашто сум дошла: ни да се срадуам, ни да се развесел'ам. Идам со чел'ѣта да им помогнам, туку не можам, се остѣрело. Нејке, веќе душата, ѣ-а! Дејчево ме слуша, за слушање. Зето ме слуша. И тој е стенечки, не му се јаде ако: што е добар, добар е.

(Раскажани од Божа Маркоска
67-годишна, од с. Стенче)

с. МАВРО

За Велигден

Во деток е најжалосно и најтџен је народот. Во сѣбота го сара-нуѣт Криста, се мол'ат богу, му редат цветќе, пари му редат, поклони му редат, бакшиши: кој шами, кој вѣлна, кој чорапи, кој како сакат ќе поклонит. Во сѣбота вечер се спремуѣт за Велигден. Одат ф црква во недел'а сабаѣле. От дванаесет сѣтот почнуат служба. После, ко ќе завршиѣт службата, вѣртат околу црква три-пѣти. И после одат дома и се викат „Кристос воскресе", а ја ќе речам „ваистина воскресе". Младите, и тија идат дома и се весел'ат. Пѣрво одат ке кумот, а после до пријатели. Ко ќе дојдат от ке пријателите, к'одат на оро. На оро ќе се весел'ат, ќе тѣргѣт коло. Највише се весел'ат нѣстите. Мѣшките засебно се весел'ат, а женските засебно. Кѣде нас неѣме свирење, со песни игрѣт повише.

Таке, ко сум била млада, се пѣле песни, сега не и паметоам сите. За една се сеќам само малу:

Фърлила Мара јаболко,
фърлила ми, префърлила,
млад јунак удрила. . .

З а Г у р ѓ о в д е н

Не памта(м) какви обичај имат за Гурѓовден. Како дејка ко сум била, сме оделе на бил'је, сме брале бил'је разно. Само не се сеќам за песните што сме и пѣле. Сме брале: летоцърс, жабињак, срејно бил'је, кукурек, свекакво цветке, шумица. Тоа сме збирале. И сме ридиле после бутињето, сме китиле. Бил'јето го збиравме за напредок на стоката, на лудите. На вратите сме китиле цветке, върбица сме китиле. Вечер, спроти Гурѓовден, жените одат по бил'је. Пеат и песни кога одат, само не памта(м). Кол'ку што се сеќам, една песна ваке почнуаше:

Кинисала Мара на бил'је,
собрала бил'је свекакво.
Развило ми се, развило,
свекакво цветке развило.
Бил'је сме собрале,
дома сме носеле,
мајкина кука китиле.

Н а д р у г и с в е д е н и

На Велипеток, по Велиден, ојме на Бојкоф-Кладенец. Първо попот ќе је прочитат водата на кладенецот, а после мие ќе се измиеме свите и ќе пиеме вода. Тује имат убја ледина. Местото се викат Старо-Маврѳ. Туе печеме јагњица. Народот ќе се весел'ат. Идат мџи, жени и цели фамилиј. По весел'јето ќе се вратиме дома.

По Велипеток идет Спасовден. На Спасовден и дигаме кърстите и ојме На-Извори, таке го викаме местото. Попот ќе је пѣт водата и после ќе се вратиме дома.

По Спасовден идат Свети- Дуси. Зашто се викат таке празникот, ја не-знам. Од бога нешто е тоа. И тога ојме по нивјето. Одат повише дејките и нестите. Тога береме шума и со шума одиме и и китиме нивјето. И закитоаме нивјето за берикет. Тој ден само жените одат. Мџките појке печалбари биле, ојме на гурбет.

Илигден слават неколку фамилиј во Маврѳ. Една недел'а порано се готвиме за слава. На денот готвиме ручек, чекаме гости.

Н а П р о ш т е н и п о к л а д и

Пред да запостоаме земаме јајце варено. Јајцето ќе го продупиме со игла и ќе го обесиме со конец на-фурка. На децата в уста ќе им го даваме, и ацкаме децата. Кое од децата ќе го фатит јајцето, негџ е. Домаќинот или домаќинката ќе им го дават да го факат јајцето от ка ќе се навечерат. После конецот ќе го вързат и ќе и горат вештиците. Ќе гачкат на оген да изгорат вештиците. А л'улешките од јајцата што сме јале вечерта, к'и турат уште вечерта во вода и утрината к'и фърл'ат в река, бџ да немат ф куки. По ацкањето веќе запостоаме. После, една недел'а старите тримерат. Цела недел'а не јадат леп. Само еднаш ќе ужина јадат. После, по ена недел'а, ќе одат ф црква, ќе се исповедат, ќе земат причесна. Първо ќе изгачкат што сторице греоџ, што згрешице. Сега не вероам, не ми се вероат, старите да тримерат. На поклади се проштеат л'удите. Одат от кука до кука и мъжите и жените на проштеање, да се простат кој се карале. Жените ќе речат „прости ми“, а исто и мъжите. Тија се викат Простени поклади.

И с п о в е д о а њ е

Татко ми беше поп. Еден ден, беше четвџртот, татко ми оџшол на муабет ке еден пријател' от селото, од Маврџ. И му рекол пријател'от на жената: „Жено, напраџ на попот едно кафе со млеко, а мене цџрно напраџ ми!“ — „А анам — му рекол татко ми — зашто тебе цџрно а мене бело?! И ти ќе пиеш бело: ја—бело, ти—бело!“ — „Не, не пијам ја бело“, рекол пријател'от. — „Ќе пиеш и ти! Ја не пијам бело. Чим пиеш ти цџрно и ја цџрно ќе пијам!“ — му одвратил татко ми. — „Не, не можам да пијам бело!“ — рекол пријател'от. — „А зашто?“ — го прашал татко ми. — „Ќе ти кажам после!“ — му одвратил пријател'от.

Станоат жената, напраџла кафе. Пиле кафето, па рекол татко ми: „Што ти е денеска, што постиш да ми кажеш. Сџгурно не си убијал, не си крал што постиш?!“ — „Ништо не сум напраџл кусо. Све што ми дошло до-рџка сум сторил!“ — одгџрил пријател'от. — „Не си на памет?!“ — му рекол татко ми. — „Ја сум на памет токму и ти кажоам!“ Значи, овја му се исповедоал на татка ми, ка на поп, што напраџл греоџте. Како што разбраф, тоџ грешил дуцата во Сџрбија во укупаџијата.

М е с е н и ј а д е њ а

Од брашно правиме б а к њ р д а н. Ќе зоврет водата, ќе му туриме сол' и ќе го туриме брашното. Ќе поварит, поварит, па ќе му туриме мас и ќе го јадеме. Бакџрданот се јадет со мъкеџнца или со млеко кисело.

Исто од брашно правиме т у н т а џ н ц а. Ќе је земесиме со брашно пченкарно или чисто. После ќе је испечеме кори-кори, после со ноп ќе је сечеме, па ќе је дробиме и ќе му туриме мас.

К а ш а н и к пра́ме от пченкарно и от чисто: ена кора пченкарно, ена чисто. После ќе го исечеме на парчики. Се јадет исто со мѝкејнца, со млеко.

П е т у л и ц и се прават от чисто брашно. Правиме кори и и печеме на оген на рѝбул'ка (од земја праена црепња без рѝбој). И петулиците и мажеме со мас или им тураме урда: кора петулицы, кора урада росиме. Бијат и бес урда, пак и сечеме на парчики. И јадеме со млеко.

К о м а т се пра́т од чисто брашно. Се печет во црепња. Му се турат зел'је. Ќе го плеснеме ка што се плескат бирекот. Над зелје'то се турат кора брана со дилли. Некој комат прават и от пченкарно брашно, а го печат во црепња или во телција.

С у о п е ч и о се пра́т со кори печени на сѝч. Озгора на сѝчот и печеме корите и и вѝртиме или на шпорет сега. Ќе и редиме на рет и ќе тураме мас на ними, а после ќе и сечеме. Печео викавме напрет и кори праени со јаболка или со зел'је внѝтра. Ако е печиото само со мас, тоа го викаме с у р њ п е ч и о.

Т и г а ј н ц и помеко се замесени. Се пѝржат во вреда мас. К р о ф и и не сме пра́ле. Ј у ф к и и т а р а н а сме пра́ле, друго не.

Л е б о ј

Лебој месиме от пченка и от ѝрш: пченкарни и ѝржени. Некојлѝт тураме и бело по малу. Чистиот леп го викаме п о г а ч а. Тоа порано ретко нарот јадел, само кој имал. Сега е све погачи. Уште правиме д е н и ј а или п е т и л е п. Тија сѝт пет лепчиња. Ќ'и пѝт попот со ичејнца, и вино, и масло. Виното и маслото к'останет ф црква, и к'и посилет лепчињата. Попот ќе ни вратит три или четири лепчиња, а едно ќе земет. Денијата се пра́т за напредок, за здравје, за слога ф куќи. П р о с к у р, п р о с к у р и, сме месиле за нафора. А некој пак, ко сака́т да ваѓа́т лптургија на мѝртвите, носат варена ичејнца и леп. Тоа се растурат во чес на мѝртвите. П р е с н и ч е се викат пресно некиснато лепче от чисто или пченкарно брашно. Се месит на бѝрзина кога сакаш, кога имаш потреба. Повише се месит пченкарно.

Ж е н а т а н а р а б о т а

От ка ќе и свѝршат домашните рабо́ке, жените одат на-дѝрва, берат дѝрва в орман. От ка ќе соберат дѝрва, ќе се вежат. Имат разни дѝрва во нашиот орман, ама највише имат бука. После мие, жените, ојме на жетва да жнѝеме. Ојме и по сено. Лете береме сено. Порано, дури беше полето, појке ф поле беревме, а сега ојме ф п л а н и н а. Жените на прѝмѝлзок одат ке офците. Прѝмѝлзок викаме кога офците ќе се мѝлсат ке ужина ф планина, па после млекото се носит дома. Други работи: пилињата ќе нараниме, кокошките, свињите (кој имат свиња), телците ќе вардиме, и мѝлсиме кравите навечер. Вечерите собираме, вода носиме. От ка ќе завѝршиме со ова, ќе сенеме да вечераме. Ќ'измиеме ногите, ќе легнеме.

М љ ж е њ е — ж е њ е њ е

Нашите три села: Маврѡ, Никифорѡ и Леунѡ меѓу себе имат најмногу земање-давање или мљжење-женење. Со реканштија појке со руфетот имаме вјрска, а по јзыкот не. Со јзыкот сме со Гостиар. Со Тајмишта паметам само еден случај земање-давање имало во Леунѡ. Во Маврѡ не памта(м). И со Среткѡ и Церѡ слабо сме имале земање-давање. Со Дуф сме имале и со скоро сите села от реканштијата (Горна Река): Беличица, Върбен, Богдео, Ничпур и со други села.

(Раскажани од Наталија Угриноска, 63-годишна,
родена во с. Никифорѡ, мажена во с. Маврѡ)

с. ЛЕУНО

З а в и д л и в и о т т а т к о и п о с л у ш н и о т с и н

Си бил некој си татко со двајца синој. За обајцата знљел каква стреќа имат во ними, зашто разбирал тој от кљмет. Постариот син имал многу кљмет, а помалајот останал бѣс - кљмет, немал кљмет. И таткото си помислил, си рекол: „Чекај, ќе видиме, ќе го оженам син ми, дали к’имат жена му нешто стреќа?“ Коа го оженил синот, татково гледат и жена му стреќа нема. Таке таткото чекал, чекал да му се родат на син му деца. Му се родиле две мљшки деца, ама и тија самите немале кљмет. Татко му бил тол’ку незадоволен да морал да се тљргнет от синот, да се оделит, да не страдат и тој. Му дал на синот нешто от имањето, от стоката и му рекол да одит кљде ногите го носат, кљде знљет да си бурат стреќа. Синот тљргоат на друго место, подалеку от туека. Тамо си почнал тој со стока малу-помалу да работат. Зел едно кученце и таке почнал да си живит. За малу време синот је зголемил стоката, напреднал подпе. Зазел некол’ку големи планинље; направил многу бачила по планинљето и дошол до печес ил’јади офци. Татко му за ова време ништо не разбрал какоф е. Еден ден на татково му се дожалоило за синот. Си рекол: „Чекај, к’одам да го бурам, да видам кљде се наодит!“ Тљргнал таткото. Прашај овде-онде, дошол до некој планинље. Стреќал л’уди и офчари. И прашуал, чи сљт офците, а намерниците му кажоале „от тоа и тоаиме сљт“. Таткото разбрал дека се офците од сина му, тој што го истерал, што немал кљмет. Татково не вероал, си мислел: „Дал’ может син ми тол’ку да бидет богат?!“ Пак се допрашал со л’удите што и стреќал, никако не вероал. Ама на крај се повероал. Дошол до планината ке што живеел син му; стасал ке тоа бачило и се нашол со сина си. Татково не можел да се доначудит, от кљде син му тол’ку стока кога немаше никакоф кљмет во него. Го прашоат синот: „Бре синко, от кљде ти ол’ку стока?“ — „Е, кљметот таке ми бил!“ — „Дали можам да и прегледам сите от стоката твоа што имаш ти?“ — „Како не, татко, све можеш да и прегледаш!“ — „Добро, нареди им на офчарите да ми и донесат свите офци твој на-стрљга да и прегледам, дали имат тија тол’ку кљмет некој.

И тој и гледат све стоката. Офците се изредице, ама таткото не можел да види ниедна со кџмет. И прегледал и другата крупна стока што имал: коњи, гоеда и други. И тија немале кџмет. Најодсади татко му и прегледал и кучињата. И тија немале кџмет ништо. На крај го прашал синот: „Синко, дал' имаш друга стока уште?" — „Татко, немам друго ништо, имам само уште едно куче старо. Ко ме дели ти, го зедоф кученце малџ, тоа е уште непрегледано!" Го донесе и кучето. Го гледат, целото куче било со кџмет.

Синот седнал со таткото да напрат малу муабет. Му рекол на таткото: „Што сакаш да ти закол'ам от стокава, дали некое сугаре, дали некој овен или јалоџа, што сакаш?" — „Ништо некум, синко!" — „Тол'ку години не сме се виделе, па викаш ништо некеш. Кажи што сакаш?" — „Ништо некум, ама за да не ти расипам кефот, сакам само да ми го заколиш кучето, да ми и спържиш бубрезите, и сърцето и цигерот. Ке ми напрати ена кавърма добра!"

Синот го заклал кучето и му дал на жена си да му спържи на татка му све што требело. Жената све спържила во тавата и изваџла. После оџшла да спремаат и друго јадење. Ама децата дошле, виделе пържено јадење и им зеле бубрезите и сърцето от кучето, и изеле. Тија, деца како деца, не знаеле ал' сџт от куче. Ко го однела жената месето и другите јадала, видел таткото не-сџт бубрезите тие. Се нал'утил многу и му рекол на синот: „Некум да јадам ништо, зашто и немаат бубрезите от кучето!" Станал синот и му викнал на жена си: „Жено, кџде-сџт бубрезите?" — „Не-знам, чоесу, бел'ки децата и изеле!" Таткото сакал да си одит, ама синоф го долирал. — „Поседи, друго ке заколиме, тол'ку време не си дошол!" — „Добро, ке останам кога тол'ку сакаш, ако се сложиш да и заколиш децата и да ми и спържиш бубрезите од децата и сърцата!" Синот се зачуџил, му паднало многу мџка, ама се сложил и со тоа да бидет, само да го не нал'утит таткото. Ама мајката ко го чула тоа, бџргу им дала на децата по едно парче леп и им викат: „Бегајте, деца, кџде знџете, зар татко ви ке ве заколет!" Децата дувнале да бегат. Дошле до едно високо место, до еден сџрт меџу два големи дола. Едниот дете оџшло лево, а другото десно по долоите и си фатиле кој кџде знџет со кџметот свој. Едниот братче стигнало во некој грат и се примало ке некој бербер да служиет. Детево ке што сиџело, кога стануало нарано му излагало од него жџлтиџи. Ко видел бербероф жџлтиџи ке што сиџело детево, почнал да си го гледат пубџ и не го пуштаат отџе. Ама детето ко пораснало, се сетило дека од него излагат жџлтиџи сиџејки. И таке, детево ко видело жџлтиџеве, се тџргнало од берберот. Си заминало самото да си живит.

По време, детево се збогатило многу. Дигнало една голема палата близу до царската кука. Си живело многу убџ. Во царската кука живела керка му от царот. Та го наследџла татка си, зашто тој бил умрен. Од ден на ден, гледајки во палатата од детето, та заварџла дека детето имат нешто во него кога можело да имат тол'ку големо богасто за малу време. Еден ден та и факат слугинките нејзини, го поканоат ена вечер ке ними на гости. Го дочекоат со големи гозби: со јадење, со пиџење.

Ама та̄ му поџуроат во пиѣњето нешто. Тоа се опијаноат многу и му дошло бљввање. Детево почнало да леликат, да офкат, да се превъртоат, да му се креват сърцето. Најодсаѓи тол'ку му било лошо, му се кренало и сърцето, го повратило и сърцето от кучето што го имало гълтнато. От ка го повратило сърцето, царската ќерка го зела и го турила во еден фил'џан и си го чоала. Детево од ден на ден станало све посирото. Палатава му стоит, ама друго да спечалит не могло ништо. Детево дошло да търпит и за леп. По едно време се сетило: „Не может ваке да се живит, туку ќе бегам в орман; што ќе најдам, тоа ќе јадам!”

И таке детево търнало во орманот да барат јадење. На ен крај видело ена смоква дива пълна со смокви. Къснало детево ена смоква и се сторило магаре. Си рекло: „Што сум дочекал ја и магаре да станам!?” Одило, одило таке, пак наишло до некоа смоква. Къснало и од неа една смоква, и опет се сторило чоек. Тога детево се сетило за жиотот свој дека можело да си го вратит истото богасто неѓо и сърцето да си го земет. И се помислило: „Сега ќе земам ена торба от смоквите што се сториџ магаре, а друга торба ќе земам от смоквите што се сториџ чоек.” Зело детево и напълнило двете торби и и турило преку рамо, и напрајло ка дисази и се вратило насат во негоата палата. Прет куката от царската ќерка поставило ена маса. И турило туе смоквите и почнало да продават. Ен куп поставило от тија што се правело магаре, а ен куп от тија што се правело чоек. Една от слугинките от ќерката царска дошла да прашат што продāt. — „Пребај, па ќе видиш што продām!” Зела една смоква и слугинката се сторила магарица. И тој је зел, је затворил во штало до палатата. Една по една свите триесет и девет слугинки с'изредиле да се бурāt: „Што станало, къде сџт појдени?!” На свите детето им дало по една смоква и сите триесет и девет слугинки се сториле магарици. Најодсаѓи и самата ќерка царска дошла да видит къде сџт слугинките, да прашат ке детево. — „Добро, ќе ти кажам ке сџт, само земи от смоквите да видиш какви сџт!” — рекло детево. Ко зела една смоква, къснала и се сторила магарица. Четириесет магарици и напраил и и затворил во шталото. Детево се мислело што да правит.

Се нашло со некој чоек и со него се доѓориле да носит камење за некоа палата што е имал преземено да је работит. Детево немало пари за самари да напраит, ама чоekoф му дал. Детево направоат четириесет самари. Носело до ке носело камење со магариците. На слугинките им редел по сто кила камењ, а на ќерка му от царот двāпати појке — по двесте кила. И навечер, ко и затворал, на царската ќерка му удирал по четириесет стапа за да му се досадит нејзи жиотот. По некое време овā работа на детево му се домъчила. Си рекло: „До кога ќе живам ваке ја?” Детево сакало да је кандисат ќерката да му кажет къде е сърцето. Му викат: „Ќе ти опростам све и пак ќе те сторам како што си била, само да ми кажеш, къде е моето сърце?” — „Ќе појдеш на фил'ан место во палатата моа, ќе го најдеш сърцето, само стори ме ка што сум била!” На триесет и девете слугинки детево им дало по една смоква

и се сторише опет како што си биле. Се вратиле насат. Детево отишло во палатата ке царската ќерка и го нашло сърцето во фил'панот клаено. Си го гълтнало и си почнало пак негџо богасто да му идет. Почнало да си ваѓат пак жълтици. Тогаш тоа му дало и на ќерката една смоква и та се сторила опет царска ќерка. Се вратила во куќата своа и детево со неа си живело као со своа жена. Ама, по малу време му дојдоат от судот позиф да се судит со чоекот што правел палата, зашто детево не го испълнило доѓџрот за носење камење. Ко ошле во сут, гледат детево кој ќе го судит. Ко ќе видит, судијата бил брат му истиот што избегал заедно со него и што се поделиле от таткџо место. На судијата детево му го искажало от крај жиотот негоф. Тогаш судијата се увероат дека му е брат. Се изгушоале и заедно си продължиле братски да си живат убаф жиот.

Зашто го изгореле Џемофците Леунџ

Во укупацијата во нашето село сѣфте-ј сѣфте почнџ организаци да стануџт. Имаше и одрет после от ил'јада девет стотини четириесет и друга година. Од нашето село излегоа пџрво седџм-осум души. После за понатаму во одредот све појке одеа. Ама заради нџми Џемофците почнџ да не гонат и да ни прџт големи зулumi и на селото и на л'удите: земање стоки, пл'ачкање, тепање. Таке се мџчевме мие. Помагавме многу на партизаните. Некџплата и тија самите идеа во селото по леп, по јадење. Џемофците разбрџ и затоа уште поголеми зулumi ни правеа. Дълго време таке беше. От ил'јада девет сотони четириесет и треќа година от селата наши мавроски све појше и појше излегувџ партизџни. Џемофците почнџ све почесто да наврџкџт во селото и да го сардисуџт. И собрџ мџжите стрет село и тепачките појке продължија. Еден летен ден Џемофците дојдоа со Тал'јаните (тал'јанските карабинџери и војска). От ка го сардисџ селото, сџкџ да го горат. Почнџ да и бурџт онја што отидоа ф шума, што излегоа партизџни. Сџкџ да и пал'ат куќите нивни. Не собрџ мџжите прет цџрква и рџшија да и горат куќите. Сел'џните се молевме да не пал'ат, зашто сме сироти и немаат ке да живиме. Џемо рече: „Мие мораме да однесеме резултат. Баре една куќа да изгореме!“ Таке се рџши, најодсџги, од Ноачета Блажески да је запал'ат куќата. Се собрџ сите мџжи туека. От та куќа имаше два сина појдени со партизаните. Пред да је запала'т куќата, от орманот по пџтот се покажа Гаве Попоски кој беше како курир партизџнски, а син му беше побегнат со партизаните уште от ил'јада девет стотини четириесет и друга година. Со него беше и Мџмир. Ко се појавија озгора от шумата по пџтот, не знџеа како е во селото, не знџеа дека е селото сардисано од Џемофците. И таке Џемофците почнџ да пукџт по нџми и и стасџ. Ама Мџмир не им се даваше в рџки. Почна да бегат. Тија пак фџрлија пушки и го ранија Мџмира во рџката. Почнџ многу да и мџчат Џемофците и Тал'јаните. И однесоа Гавета и Мџмира прет куќите своџ и двајцата и стрел'џ. По две недели и запалија селата Леунџ и Нџкфџрџ.

(Раскажани од Роман Адамоски,
59-годишен, од с. Леунџ)

ПОСЛОВИЦИ И ПОГОВОРКИ

с. ДОЛНА БАЊИЦА

Върти и плеќите от ке грѣт сѣнце.
 Дезетмина галичани ена вреќа просо. (Се вели за луѓе ненавикнати да дигаат потешко).
 Дого^арам ти, ќерко, секај се, снѣо.
 И греот не си го дават.
 Ка рогол'је ф торба сѣт. (Кога нема слога во куќата).
 Мајстор Гего: девѣт-буки, три-врѣтена.
 Од многу баби детето килѡ бијат.
 От еѣ вол две кожинки не излагат.
 От ке што се не надѣш, от туге ќе т'огрѣт сѣнце.
 От кого е — многу е, за кого е — доста е.
 От кол на кол оѣт (или — От тѣрн на тѣрн оѣт).
 От пијаниот и будалиот бегат.
 От потонат жар да се вардиш.
 От сокол — ут, от ут — сокол. (Се вели за лоши деца од паметни родители или за паметни деца од лоши родители).
 Офкањето од мајка и от татко фаќат, а не пак кѣлнењето.
 Оф-легни, оф-стани. Цѣл-тури (леб), не-крени. (Се вели за мрзлив човек што се преправа болен).
 По бѣмбара глаќа в гомна.
 По лошо и добро идет.
 Пониското магаре свекој го јат.
 Потајното куче мѣлкум ќе т'изѣт.
 Слушај паталец, не слушај гаталец.
 То^а пиле не ти пѣт. (Не се исполнува тоа што се предлага).
 Туѓа пчејнца не давај за душа.
 Туќ коњ стред (пѣг) вода те остѣт.

с. ЗУБОФЦЕ

Бог да бранит од неразбрани л'уди (или — Господ да чоат од неразбрани л'уди)
 Бог не одбират. (Обично ќе се рече кога ќе умре млад човек).
 Гаврањ на гаврањ очи не вајат.
 Глаќа му обелела, умот уште нему дошол.
 Глаќа праѓ, глаќа тѣргат.
 Голем ѣмбар со котел не-сѣ-пѣлнит.
 Госпот (бог) да бранит од бетер.
 Да се бурафте, па не се најдо^афте таквај. (Се вели за маж и жена со слични карактери).
 Да те (го) облакам да те (го) не ранам. (За човек што многу јаде).
 Два л'ути камња брашно не мел'ат.
 Двапати мери, ѣпат сечи (/крои).

Две убајни на една перница не лежат.
Денеска си везир, утре си резил'. (Во смисла на пословицата—Векоф е шкала).

Кол'ку старѐт, тол'ку будалѐт.
Крадено — кълнато.
Све грешки сѫт по л'уди. (Се мисли на 'неволји').
Се страмиш ко да си го загинал бисерот.
Чим заигра сиромашјот, тѣпанот се скина.
Што ќе бидет ссенеска, нека бидет денеска.

с. ПОЖАРАНЕ

Ќе што текла водата (/реката) опет ќе течет.
Кини го цветкето дури дутит.
Круша пот круша пајат.
Л'уди со л'уди све бијат.
Невикан гостин зад врата сedit.
Роди ме, мајке, со кѫсмет, фърли ме на пѣт.
Туѓо гајле берет, свој леп јадет.
Ќе доет кокошката на своето седело.
Ќе му доет умот ко ќе пројдет кумот.
Ќе му доет църн петок.
Уба мома рот нема, дълбоко море глет нема.
Уста имат, јзык нема. (За мирна жена).
От уста што ќе излезет, насат не се враќат.
~~Фърли зат тебе, најди прет тебе.~~
Чел'ата и со ејуптин ќе те фатат пријател'. (Овде *пријател'* — 'роднина').
Што оѣт ф комши, здраво дома не-ѣдет.
Што отишло не се враќат.
Што проминало — знѣме, што ќе бидет — не знѣме.

с. СРЕТКО

А на дърво збори, а нему збори му. (или — А на сидоф си му зборел, а нему).
Ако арно праѣш, арно ќе најдеш. (или — Ако зло мислиш, зло ќе најдеш. — Ако зло праѣш, зло ќе најдеш).
Ако баба лѣжет, кантар не-лѣжет, (Се употребува обично кога двајца се спорат при мерење).
Ако е јунак, на мегдан нека излезет. (Често се продолжува... а не дома скриен, само да зборит и да викат).
Ако имат век да живит, ќе се најдет лек. (или — Ако немат лек, не се најдует и лек).
Ако имаш волоѣ и јарем ќе имаш. (Со значење: поважно е да се осигури поглавното).

Ако ми згазиш на сенката, а на стреката не можеш. (или — Ако ми згазиш на траганката, а на стреката не можеш. Обично во разговорот се продолжува... што ми рекол господ, ќе бидет).

Ако не завърнет, ќе капнет нешто.

Ако си јунак на мыш излези му, а не мене (на жена).

Ако си мос, свекој преку тебе ќе вървит.

Ако си мџш, не си господ да ми је земаш душата.

Ако сме се скарале, не сме извајле очите (не се заклавме).

Ако си посеал, ќе пожнѐш.

Ако со сила можам да му земам, со сила не можам да му тиснам.

Ако сум църн, еѓуптин не сум.

Ако ти сѫт вързани рџките, устата не ти е.

Арната круша свињите је јадат.

Бабата влегла в оро за аспра, а дукат дала, не могла да излезет.

Бежаноа и Трајаноа мајка нџкојпат не проплакала. (Бежан и Трајан се персонифицирани имиња — 'оној што бега', 'оној што трае').

Барут и кџбрит не седат заедно (/мирно). (Се мисли за беџар и девојка).

Бела пара за църнега дена. (или — Бели пари за църни дни).

Бърза кучка слепи кучиња ваѓат.

В орман ферман не пѐт.

Векоф е девердуња.

Векоф е шкала.

Ветер го вѐт на бел коњ. (Се употребува за лице кое не ги знае, не ги разбира и не ги цени работите).

Видѝ-гџзе новина, не дочекај година. (Се вели кога се носи новото постојано дури не се искине).

Влечи стапот, земи акот.

Вџлк од вџлк не се плашит. (или — Ајдут од ајдут не се плашит).

Върнет, вѐт пџт вървит. (На шега му се кажува на гостинот да не заседува долго време).

Дај ми, боже, добро ф село да напредам вретеното. (или — Кога е селото весело и мене ми е убѐ).

Денеска мечката играт прет куќата негоа, а утре прет твоата.

Ја со леп, тој со камењ.

Кавгата е од немачката.

Како дошло, такe оџшло.

Ќе текло па ќе течет.

Ќо ќе сакат лошото да доет, не прашует. (или — Ќо ќе сакат лошото да доет, на прџф-пат ќе се сторит).

Круша пот круша паѓат (/пајат).

Ќ'утиот коњ товарот преку вода ќе го пренесет а кротџиот стред вода те остџт. (или — Кротџиот коњ стрет кал те остџт).

Мачѐ-ѝ-куче заедно, л'ал'ѐ-ѝ-нуса заедно, ја и момок заедно. (л'ал'ѐ и нуса — 'девер и јатрва'; пословицата се употребува со значење: макар и колку големи да се спротивностите, кога' иде општа опасност, тие се приближуваат).

Море ако бидам ушт'-ѐнпат неста, зњм како да гувеам.

Море ако ми панеш в рџки, ќе ти го скројам кул'аот (/џуркот) убѐ.

Море ако немаат мърша, не се берат орлите (/кучиките).
 От камењ нешто ако излагат, па од него да излезет. (За скржавиот).
 Отвори очите или ќе ти и отворот. (или — Опули очите или ќе ти и опул'ат).

Оф за чел'ат, оф бес чел'ат.

Прави добро, најди лошо.

Сум се нашол (нашла) како магарето меѓу атоите. (Со значење: меѓу богатите, меѓу постарите, меѓу поголемите).

Ти си ајдук, ама ја сум поајдук от тебе.

Тој што немаат ѓнпат — оф, тој што имат — оф и леле. (Оваа пословица е варијанта на — Оф за чел'ат, оф бес чел'ат).

Што ќе донесеш, тоа ќе ти ставам.

Што ќе дробеш, тоа ќе сѐркаш.

Што ќе сѐш, тоа ќе ти никнет.

с. СТЕНЧЕ

Ако си арна свекој ќе те коцекат (= ќе те повел'ат, ќе те клоцкат).
 Арамот арам одит. (Кај постарите во употреба е турската пословица според која е добиена — Арџм ѓел'ди, арџм ѓити).

Брат — врак!

Два ручека не се кар̄а(т).

Сидоите им̄а(т) уши.

Какв̄а мајка, такв̄а ќерка имат.

Ќе имат сила, прајна немаат.

Кој ќе побегне от арното, ќе појде на лошото (/злото).

Не биди петел на туѓо буњиште.

От јалоа крава млеко не се вајат.

Плаче(т) кука за кукница, плачет(т) гора за мајстора.

Свекому арно прајт, за себе не може(т) да напрајт.

с. НИКИФОР̄О

Ако ми стѣпниш на траганката, на кѣсметот не можеш.

Арно прајш, лошо наодиш.

Горка прешна ф куки никнала. (Ќе рече еден од постарите домашни најчесто за некоја од снаите во кавга).

Да била арна кавгата в бафча би је посеале.

Добриот лаф речи го, лошиот гълтни го.

Еден кѣсмет јадет, девет ост̄ат. (Се вели за човек што со идењето носи благослов во куќата).

Ем шут, ем се буцат.

Ен прајт, мнозина търг̄ат.

Ено куче да земеш пак от сој се бурат, а камо ли чоек,

За инат Турчин станоат.

Змијата ногите не и кажоат.

Змија со гол̄а-рака не се фаќат,

И бурат Маркоите кули. (За човек што многу пресакува).

Како за големата, така и за малата неста.

Како ќе ти тџпāt, така ќе играш.

Ка на утот му се пикоат. (На неугледен бекар — убава, паметна девојка).

Ка своатá-рѣка што чешат, туѓата не чешат.

Квачката е убá со пилиња, офцата е мила со јагне. (Се вели за жена која нема пород).

Ко имам маша, не гора́м рѣки.

Кој зборит многу, многу ќе трграт.

Кој ранит мачки, не ранит глуфци.

Кол'ку ти е рогожата, тол'ку пружи и ногите.

Кому не му е греф, не му е и страф.

Къде имат жито, имат и глуфци.

Къде не помагат збор, помагат стап.

Къде одит коњот, тамо и оглафот.

Къде сѣт две, не прај се три. (Човек не треба да се меша во туѓи работи)

Къде што имат, се турат.

Лошиот збор рани отворот.

Лошото се чуе појке од доброто.

Маслото излагат над вода. (Овде *масло*—'зејтин'. Кога поради завист некој кодоши, но после вистината се дознава).

Мъжот да носит со тоари, жењата со игла да ваѓат от кука, сиромаф ќе го напрајт. (Се вели за жена недомаќинка).

Наведната гла нис цареј војски пројдуат.

На добра офца свонец се редит.

На чисто злато (/стребро) љрѓа не се факат. (Оваа пословица следува како одговор кога се настојува да се докаже дека она што се работи е добро).

Не можол на атот, удрил на самарот.

Не потсмеј се никому, на гла ќе ти дојдет.

Не се пресегај ке што не ти вѣрзоат лафот. (Со значење: не мешај се кај што не ти е местото).

Не чукај на туѓо гумно љрш. Оваа пословица е карактеристична за Мавровско каде од житата единствено успева 'рж. Се употребува со значење: не мешај се во туѓ разговор).

От искра — пламењ!

Отсокриена кука кучињата је мочāt. (Се вели дека со жената што останала без домаќин секој се подбива).

От траење немаат пубб.

Појке зборење, појке грешање.

Сам лебот плачет ко го јадет арам.

Сам Петко лозје копат. (Се вели за работлив замјоделец).

Свекоа тѣрма мед не збират.

Свекому лошо мислит, а иконата ф куки је чоат.

Сиромајот атер немаат.

Сит гладного не вероат.

Цреп шутаре прекароат.
Чоај наптрет да имаш насат.

(Пословиците ги соопштиле:

Доста Софрониоска, 60-годишна, од с. Долна Бањица
Група информатори од с. Зубофце
Коцана Горѓиоска, 74-годишна, од с. Пожаране
Кристина Горѓиоска, 44-годишна, од с. Среткѓ
Божа Маркоска, 67-годишна, од с. Стенче
Дафинка Масеска, 48-годишна, од с. Никифорѓ)

Г А Т А Н К И

Викат Вида од голема рида. (Секира).
Викат Вида од голема рида: „Дајте ми го шанталото, ванталото, да пошантам, да повантам” (Сито).
Висок Тодор коски немаат (или — Църн Тодор бес коски / Дълк Тодор бес коски). (Чад).
Вујко вујца гиликаше, вујна му се кикотеше. (Клуч и катанец).
Дълга Неда сенка немаат. (Река).
Дълго, дълго, како јъже, да е јъже, не е јъже. Гребет, гребет, како мачка, да е мачка, не е мачка (или — Дълго е како јъже, ама јъже не е. Имат нокти како мачка, ама мачка не е). (Ластар од калина).
Жълти прафци ф тиња лежат. (Зелка).
Зиме го гърл’ам, лете го фърл’ам. (Кумбе).
Кусо прасе по рит пасет (или — Мало прасе по рит пасет). (Брич.)
Малѓ е и гола, цел свет облечуеат. (Игла).
Малѓ мече гъзот си го печет. (Котле).
Малѓ гърнце, слатко варифце. (Лешник).
Мокро теле в јасли лежит. (Јаз).
Ни предено, ни ткаено, преку греда префърлено. (Кожувче).
Осушен, досушен, три-девет кожушен. (Кромид).
Пл’укни на стред море, све море се здърви. (Потквасено млеко).
Појдоф низ леска, нешто ми свреска. Фърлиф со грутка, ми посака дупка. (Разбој).
Пълна камарица со камења белутраци. (Устата со забите).
Си имаф едно братче. По цел ден оѓт, на едно место стоѓт. (Саат).
Сирромаф Геро со три влакна на гъс. (Столче-троношче).
Татко му нероден, син му порастен. (Оган).
Филип предет, Филип ткает, Филип кърпит — па гол, па гол (или — Филип преди, Филип ткај, Филипчиња голи ода(т). (Раката со прстите).
Цал, цал, цалало, дома дошло не палало. (Мотика).
Цървено, малѓ, дара от коња сметињат. (Јагода).
Цървено теле в јасли лежит. (Јазик).
Църн пес на кофчек лежит. (Катанец).
Църно каче, бело сиренце. (Костен, плодот).
Шарко на куќи, опашката ф куќи. (Сонцето со зраците).

П Е С Н И

СВАДБАРСКИ ПЕСНИ

1.

Ке нас от събота вечер почнуат свадбата. Тогa се пеат овја песни:

„Дали гърмит, дал' се земја тресет,
дал' топои по море пукаат,
и јаганца по мајка блекаат,
ал' се море од брег до брег биет?"
„Нити гърмит ни се земја тресет,
ни топои по море пукаат,
ни јаганца по мајка блекаат,
ни се море од брег до брег биет,
ту се берат китени сватои,
коњ до коња, јунак до јунака,
тънки пушки како честа гора,
остри сабји како секаици,
а бајраци ка темни облаци".

Чинил Грујо големи радости,
на радости све росто узоил,
везир вујко си го забраило,
забраило, му се нал'утило,
нал'утило, му се пофалило:
„Чекај, чекај, Грујо, внуче мое!
Ко ќе одиш по лепа нееста,
ќе излезам стрет поле широко,
ќе ти допрам китени сватои,
ќе ти допрам дрелепа нееста,
ќе му кренам алена дулака,
ќе му видам нејзи бело лице".

2.

Во недел'а саба̀ле, ко се бричит зетот, му пеат:

Радичега бербери бричеа,
го бричеа, ука го учеа:
„Ко ќе одиш по лепа нееста,
ќе те чекат твои стари дедо,
да н'забраиш рѣка да му цел'каш.
Ќе излезет твоа стара баба,
да н'забраиш рѣка да му цел'каш.
Таја ќе те голем дар дарует,
ќе дарует прѣстењ бурмајлија".

3.

Пред да тргнат сватојте по нѣстата, ко се спремуāt, пеат:

Што е ова Дим-бегои дворје!
 Дим-бек чинит две радости веднаш:
 сина женит, мила ќерка мъжит.
 Снѣа носит темел' на куќата,
 ќерка вајат глобар от куќата.
 Кинисаа две рала сватои,
 се стретоа поле стратороо.
 Зет и шура коњи разменија,
 снѣ и золва дар се даруваа.

Пукна пушка во Будима града,
 ми разбуди будимски мајстори,
 да напраат на Дунаф мостои,
 да проминат кума, староствата,
 да проминат два бели бајрака,
 да проминат јунак и нееста,
 да проминат петина девери,
 да проминат до пет месарии.

4.

Домашните от зетоата фамилија, кога и испраќаат сватојте, пеат:

„Ај со здравје китени сватои,
 на престрека Ристос и Пречиста,
 еден одит двајца ќе ни дојдат”.

5.

Сватојте одат по нѣстата. Тамо и пречекуат родот од нѣстата.
 Нѣстата је спремуāt. Пеат:

„Излезите росто девојкино,
 пречекајте нови пријатели,
 пречекајте китени сватои,
 пречекајте свекор и свекърва,
 пречекајте кума, старосвата!”

„Излезите росто девојкино,
 пречекајте нови пријатели.
 Не сме дошле кавга да правиме,
 ту сме дошле по лепа нееста,
 ви остана седелото празно!”

После продължуа̃т песните со прекароа̃е:

„Добро дошле, китени сватои,
добро дошле, добро ф ку̃ки нашле.
Ој сватои, вра̃ци по плотои,
ој сватои, глуфци окъпани!
Дал' сакате од глушец јанија,
дал' сакате од гуштер кислина?
Старосвате, стари карамане,
ба̃рактаре, рикни ка магаре!
Оре, зете, куче озъбено,
оре, зете, пърле потстригано!
Пет девери, пет глуфци печени,
пет девери стари магарики!”

После и прекаруа̃т жените от свато̃ите со зборо̃ите:

„Добро дошле, ин̃ги-решетарки,
дал' камо ви сита и решета.
Месарии, мечки растресени.
Арсеице, с̃трасна маторице,
Боризице, стелна биолице,
имаш уста празна камарица,
имаш ноги сои некрастени!
Маркоице, висока тополо,
на тебе се чафки допираат,
допираат, умот ти ва̃гаат!”

Кога влегуа̃т во собата од де̃жката, пеат:

„Ој девојко , цървено јабулко,
ал' те ма̃ка со сим̃ит ранило,
ал' те татко со ви̃но покло,
што си ол'ку бела и цървена,
што си ол'ку т̃нка и висока!”

6.

От ка к'излезат свато̃ите со н̃естата от ку̃ката, и испра̃ка̃т со песните:

„Ај со здравје, китени сватои,
на престре̃ка Ристос и Пречиста...!”

Вита јела от кора̃ се вадит,
а девојка од рода се делит,
како јагне од големо стадо...

7.

Кога се враќат старосватот со кофчетот от ке нестата, кѐде зетот го пречекуа̑т со песните:

„Добро дошле, китени сватои!
Месец дојде, ѕвезда не донесе,
останала в зелени ливади,
да соберет лисје бростуроо,
да дарует китени сватои“.

„Добро дојде, шарено кофчеце,
ми донесе руба неестинска!“

8.

Нестата је водат од венчање во куќата од зетот. На нестата му пеат со прекароање:

„Слагај, Маро, од бързаго коња!“
„Ни ви слагам, ни ви ф куќа влагам,
зашто ви е куќа неметена,
зашто ви е оген̑ незапален!“
„Поклони се убаа неесто!“

„Радуј ми се, мајке јунакоа,
што ти добро на вечера идет.
Син ти идет како сиви сокол,
сн̑ ти носит како јеребица.
Блазе тебе, мајке јунакоа,
што ти дошла млада месарија,
што ти дошла млада водарија!“

„Добро дошла, убаа неесто,
добро дошла, добро ф куќи нашла.
Ој неесто, два гул'а цървени,
ој неесто, мошне к̑сметлија.
Радуј ми се мајко јунакоа,
што ти идет добро на вечера
и ти идет и ти к̑смет носит!“

„Ој неесто, убаа неесто,
клепни очи исан да завидат!
Ој неесто, цървено јабулче,
ке си расла и ке си порасла,

Ал' те мајка со шеќер ранило,
ал' те татко со вино поило,
што си ол'ку бела и црвена,
што си ол'ку тњка и висока!"

„Ој неесто, убаа неесто,
ој неесто, грајнка со јабулко,
ој неесто, фидан во градина,
ој неесто, црвен-бел трендафил',
Блазе тебе, мајко јунакоа,
што ти идет нова водарија,
што ти идет нова месарија,
што ти идет нова метарија!"

„Ој неесто, лична и убаа,
ој неесто, висока тополо,
ој неесто, цветке во градина,
ој неесто, лозје со све грозје,
ој неесто, нива со све пчеј'ка!"

Со нестата малку се шегуāt во песната, је прекаруāt; тога тā је обрат глāта и подзастануат. Ко ќе речат нешто арно во песната, нестата тргнуат:

„Ој неесто, пуста козарице,
ој неесто, пуста гоедарице,
ој неесто, нестрамна неесто,
устрами се, мори, от свекор ти (/свекра ти),

.....
(се редат и други от куќата)
Дигни глаа убаа неесто,
дигни глаа исан да завидат,
да завидат на твоа убајна!"

9.

Во понедалникот нестата је носат на вода; и здравует роднините; во песните опет је прекаруāt:

„Ој неесто, убаа неесто,
ој неесто, висока тополо,
ој неесто, бела и црвена,
дал' нагазиш ноги јунакои!"

„Кроцум оди, убаа, неесто
дал' нагазиш ноги јунакои.

(нестата малку ќе се допрет и ќе е наведнет глата)

Твои рьки бришал'ки Ѓоргои¹⁾

На овјā зборо! нестата ќе и фърлит шамйте 'бришал'ките', со
кој гувѣт, на земја; после ќе му речат во песната да и земет:

Наведни се, убаа неесто,
Тија ти сѣт, мори, от свекра ти!"

„Ој неесто, убаа неесто,
збираш пари како гупка брашно.
Даруј, тате, дубли за на гърло,
даруј, тате, пьрстењ за нееста!"

„Ајде несто, тате вода чекат,
ајде, несто, нана вода чекат,
ајде, несто, баба вода чекат,
ајде, несто, Ѓорго вода чекат!"

И такe во песната сите домашни се редат.
Кога се вракат нестата од на вода за дома, му пеат:

„Радуј ми се, мајко јунакоа,
што ти идет млада месарија.
Блазе тебе, мајко јунакоа,
што ти добро на вечера идет (/дошло)!"

10.

Во Долно Јелофце имаме ваквај адети: нестата ко ќе дојдет ф
куки, ќе је одбул'ат; ако имат дедо во куката, него ќе го цел'кат в гръди,
ќе му земет рька и ќе му је цел'кует рьката. После ќе го здравует свеко-
рот од двете стьрни и му цел'кат рька. После нестата се здравует со
деверите (само и здравует), а со јьтървите се цел'кует уста-сѣ-уста.
Нестата гувѣт до кофчегот.

Во четвортокот нестата замесоат, запредоат, заплетоат. За овјā
адети ваке пеат:

¹⁾ Наместо *Ѓорго* може да стои и друго машко име.

„Меси несто на Ѓорга погача...
Плети несто за Ѓорѓа калчини...
Преди несто за Ѓорга чакшири (беневреси)...!“

(Во песната се редат и другите домашни)

(Песните под бр. 1 се запишани во с. Зубофце, а другите песни во селата Долно Јелофце и во Долна Бањица),

ПРАЗНИЧНИ И ДРУГИ ПЕСНИ

Б о ж и љ е ч к и

1.

„Мъгла, мъгла, нанке ле, во полено,
мене тъга, нанке ле, за момено,
за момено, нанке ле, от селоно,
зашто ми го, нанке ле, не дадоа.
Го дадоа, нанке ле, близум село,
близум село, нанке ле, мој комшии,
мој комшии, нанке ле, мој побратим,
Ме викаа, нанке ле, кум да бидам,
мене ми се, нанке ле, не одеше!“

2.

Сънце ми е на заодум,
јунак душа на раздел'ба.
Со мајка му си збореше:
„Кол'ку, мајке, ќе ме жалиш?“
„Ќе те жал'ам, мили синко,
дур да гламња лисје пуштит!“
Со сестра му си збореше:
„Колк'у, сестро, ќе ме жалиш?“
„Ќе те жал'ам, мили брате,
ќе те жал'ам три години!“
Со жена му си збореше:
„Кол'ку ќе ме, жено, жалиш?“
„Ќе те жал'ам, мили мъжу,
ќе те жал'ам ден до шладне,
дур да појдам во градина
да си зберам китка цветќе!“

3.

„Што ми белеет долу во-поле,
дали је-ине, ал' белá-магла?
Ниту је-ине ни белá-магла,
туку мй-била църква Мáрија,
градум градена недоградена.
и на църквата трава мй-растет,
Трава мй-растет паун да-пасет,
паун да-пасет, крил'ја да-растат,
крил'ја да-растат, метли да-праат,
метли да-праат, църква да-метат,
църква да-метат, църква Мáрија!”

4.

Мелгани белогрaгани
под бела мелга седеја.
Под бела мелга седеја,
вино, ракија пијеја.
Вино, ракија пијеја,
дивојка слуга им беше.
Дивојка слуга им беше,
од бисер венец имаше.
Од бисер венец имаше,
бисер се ф чаша ронеше.
Бисер се ф чаша ронеше,
дивојка слуга им беше.

Водичеки

5.

Заиграло ми јабулко,
везден по поле играло,
цареи порти удрило.
„Ал' пиеш, царе, ал' спиеш,
Елена ти је грабиле,
в меана ти је однеле,
за рујно вино продале!”

6.

„Ој Јоване, домакине,
али пиеш али спиеш?
Ако спиеш разбудај се (/разбуди се),
ако пиеш весел'ај се (/весели се),

зар ти идат добри гости,
добри гости све сел'ани,
све сел'ани водичари!"

7.

Прошетала ми Богородица,
прошетала ми низ дивна гора.
В ръки ми държит стребрено котле,
ај во котлето китка босилек,
ај на босилек стребрено кърсте.
Кърс се върза и с'одвърза
да е село повесело (/све весело),
да се родит вино-і-жито,
да сът живи војниците (/јунаците),
да сът живи бекарите,
да сът живи дивојките,
да сът живи неестите,
да е живо старо-і-младо.

Гурѓовденски

8.

„Росна(ј), росна кошутице, бил'јаро,
кџе си се наросил,а бил'јаро,
ал' в градина пот трендафил', бил'јаро,
али ф поле по пчеинца, бил'јаро,
али в гора под гороцвет, бил'јаро?"
„Ниту в гора под гороцвет, бил'јаро,
ниту ф поле пот пчеинца, бил'јаро,
ту в градина пот трендафил', бил'јаро!"

9.

„Слагај, бил'ке, от планина, бил'јаро,
зар ти плачет мџшко дете, бил'јаро!"
„Ако плачет нека пукнет, бил'јаро,
ке му пуштам тифко ветре, бил'јаро,
тоа да го позал'ул'ат, бил'јаро,
ке му пуштам тифка роса, бил'јаро,
таа да го понадоит, бил'јаро!"

10.

Заблеало ми јagne сугаре,
заблеало ми по више село,

по више село во камењено,
 во камењено, во грагорјено.
 Си го дочекала офца рудица.
 „Ај што ми блееш, јагне сугаре?“
 „Ај не ме прашуј, офцо рудице.
 Дур не ми беше стопанот женет,
 трева си пасеф по ливадџено,
 вода си пиеф по изворјено.
 Откако ми се стопан ожени,
 трева си пасам по орницине,
 вода си пијам по батацине!“

Л а з а р с к и

11.

Свирит офчар зад гора, Лазаре,
 го дочекала девојка, Лазаре,
 одеејќи на вода, Лазаре.
 Фърли стомни зат порта, Лазаре,
 Појде мајци да кажет, Лазаре:
 „Ори мајке, мајчице, Лазаре,
 свирит некој зад гора, Лазаре,
 да си појдам да видам, Лазаре.
 Ако ми е мој братец, Лазаре,
 чекајте ме приквечер, Лазаре.
 Ако ми е туѓинче, Лазаре,
 чекајте ме в година, Лазаре,
 зелен венец на глаа, Лазаре,
 мъшко дете на-раки, Лазаре!“

12.

„Кое цветќе најарно, Лазаре,
 кое цветќе најрано и-и-и!“
 „Најрано е качуњка, Лазаре,
 најрано е качуњка и-и-и!
 По качуњка л’убика, Лазаре,
 по качуњка л’убика и-и-и!
 По л’убика јъглика, Лазаре,
 по л’убика јъглика и-и-и!
 По јъглика петопърс, Лазаре,
 по јъглика петпърс, и-и-и!“
 Проговара л’убика Лазаре
 проговара л’убика и-и-и!
 „Тешко тебе, качуњке, Лазаре,
 тешко тебе качуњке, и-и-и!“

Што си имаш мѣка, Лазаре,
што си имаш мѣка и-и-и!
Те скориват најрано, Лазаре,
те скориват најрано и-и-и!”

Велигденечки

13.

Вила оро Ангелина,
што извила на високо,
на високо на широко.
Ко излезе Ангелина,
што би живо се зачуди.
Си облекла свилно руо!
Другачки му заблазиле:
„Блазе тебе, Ангелино,
што си имаш свилно руо!
Дали ти го татко купи,
дали ти го мајка прела,
дали ти го снѣи ткале?”
„Ниту ми го татко купи,
ниту ми го мајка прела,
ниту ми го снѣи ткале,
були преле, були ткале?”

14.

„Ори Радо, бела Радо,
бел ти пѣрстењ пети биет,
бекар ти се в грѣди биет:
— Камо Рада, ука моа,
лепо би е дочоало,
ка јабулко гулабнико (/гулабија),
ка шамија шербетлија!”

Пролетни

15.

Свирит офчар зад гора зелена,
го дочула убава дивојка,
го дочула дворје метеејки.
Зафърлила метла и лопата,
отърчала мајки да кажуе:
„Леле мајке, леле стара мајке,
свирит офчар зад гора зелена,
дал’ да одам, дал’ вамо да доет?!”

16.

Окит невен зад гора венеет,
 Прашајте го за ошто венеет:
 „Дал' венеет за стара мајчица,
 дал' венеет за сенка широка,
 дал' венеет за вода студена,
 дал' венеет за моме от село?"
 „Не венеам за стара мајчица,
 не венеам за сенка широка,
 не венеам за вода студена,
 ту венеам за моме от село!"

17.

Зајде сѐнце зад гора зелена,
 во гората кофил' до колена,
 во кофил'от кула кремњоица,
 во кулата до девет јѓтърви,
 рет се редат на вода да одат.
 Ред му падна Маргити јѓтърви (/дивојки),
 Маргита е најмлада јѓтърва.

18.

„Ој Алтано, јул' кадано,
 ал' си моме ал' нееста?"
 „Ни сум моме ни нееста,
 ту сум сега завършена,
 завършена во Битол'а,
 во Битол'а ке Никола,
 ке Никола фурнаѓија.
 Тој ми имат девет фурни,
 девет фурни екмекѓински,
 десетата симидарска."

З а л а г а л к и

19.

Думба, думба татара,
 купиѓ коѓа за пара,
 си го пратиѓ на игли,
 игли копѓи кренаа,
 до кѓде ми зденаа,
 до самите буки.
 Сами буки шиштеа,

синичарци ранеа.
 „Излезите були,
 да гледате чуда.
 Излезите кара-були
 да тегнете Бобана за уши!”

20.

„Тајто, тајто, тајтано,
 кој ти купи гајтани?”
 „Ми и купи војвода,
 удаил се вир-вода,
 со све коњи цареи
 и мџските кралеи.
 Цареј капа му леташе
 во стред море кламбуре.
 Царејци срце му пукаше,
 ка орафче на камче!

21.

Сакат чичо да се женит,
 думбало, румбало!
 Некет стара, некет млада,
 думбало, румбало!
 Ту је сакат тњка Вида,
 думбало, румбало!
 Тњка Вида от Орида,
 думбало, румбало!
 Аршин дълга, три широка,
 думбало, румбало!
 Па побура пусти чичо,
 думбало, румбало!
 Една кола, два биола,
 думбало, румбало!
 Си отиде во Орида,
 думбало, румбало!
 Си је зеде тњка Вида,
 думбало румбало!
 Је однесе во дворој,
 думбало, румбало!
 Па им викна тњка Вида,
 думбало, румбало;
 „Оре свекре, диво ведре,
 думбало, румбало!
 Измети и двориштата,
 думбало, румбало!

Да наместам ногиштата,
 думбало, румбало!
 Ој свекърво, маторице,
 думбало, румабло!
 Измети и кѣтиштата,
 думабло, румбало!
 Да наместам гѣзиштата,
 думбало, румбало!"
 Пустѣ чѣчо будало-о-о!

Успивна

22.

„Дојди, сонѣ, от Солуна
 ке Бобана, сонѣ!
 Дојди, сонѣ, от офчари
 ке Бобана, сонѣ!
 Дојди, сонѣ, от козари
 ке Бобана, сонѣ!
 Дојди, сонѣ, од горица
 ке Бобана, сонѣ!
 Тамо кучѣ, тамо мачѣ,
 вамо сонѣ, ке Бобана!
 Ке Бобана, сонѣ - е -е!
 Бобан ке спѣет, Бобан ке растет!"

Сејменечки

23.

„Подај си глава, Маро, од више пенѣер
 да видиш, Маро мори, што пѣите лајат,
 да видиш, Маро мори, што л'уди вѣрват,
 да не сѣт, Маро мори, твојте стрѣјници?"
 Подаде Мара глава од више пенѣер.
 „Оф, не ми биле, братѣ, мојте стрѣјници,
 туку ми биле, братѣ, лошите ајдуци!"
 Ми је фатија сирота Марија.
 „Кажи го, Маро мори, братѣ ти Стојана,
 ке ти сечеме, Маро мори, рѣки до рамена?"
 „Сечите и, ајдут' море, пусти останале,
 ја не го знавам братѣ ми Стојана."
 Па је фатија сирота Марија,
 па му исеко(ј)а рѣки до рамена,
 опет го Мара братѣ не казала.
 „Кажи го, Маро мори, братѣ ти Стојана,
 ке ти вѣртиме, мори, очи наопаку!"

„Ај вѐртите и, ајдут' море, пусти останале,
 ја не го знавам брата ми Стојана!”
 Ми је фатија сирота Марија,
 па му вѐртија очи наопаку,
 опет го Мара брата не казала.
 „Кажи го, кажи, Маро, брата ти Стојана,
 ќе ти сечеме, Маро, ноги до колена!”
 „Сечите и, ајдут' море, пусти останале,
 ја не го знавам брата ми Стојана!”
 Па му секoа ноги до колена,
 опет го Мара брата не казала.
 Ми је фатија млада Стојаница.
 „Кажи го, кажи, мори, мџа ти Стојана,
 ќе ти сечеме, мори, рџки до рамена!”
 „Зашто да и сечеш, ајдут' море, пусти останале,
 ене го мџ ми, Стојан, во долни пондила,
 тамо го скрила сестра му Марија!”
 Ми го фатија сиромаф Стојана,
 па му вѐрзаа рџки наопаку,
 ќе ми го носат во гора зелена,
 ќе ми запал'ат до двана огња,
 ќе ми го печат како рудо јагне.
 „Седи ми со здравје, сестро Марио!”
 „Ајде со здравје, брате Стојане,
 сестра немаат рџки да ми те пофатит,
 сестра немаат очи да ми те погледат,
 сестра немаат ноги да ми те испратит!”

24.

Три сум години шетало,
 голем сум зулум правило (/сторило),
 ова година највише.
 Јована сум го фатило,
 татко му сум го натерал,
 Јована да го заколет,
 на ражењ да го испечат.
 Мајка му сум је натерал
 от сина месо да јадет.
 Мајка му јадет и плачет:
 „Јоване, сине Јоване,
 дал' било ваке речено,
 от сина месо да јадам?”
 Брата му сум го натерал
 со гајде да му посвирит.
 Братот му свирит ем плачет:
 „Јоване, брате најмали,

дал' било ваке речено,
 со гајде да ти посвирам?"
 Сестра му сум је натерал
 пред гајде да му поиграт.
 Сестра му играт и плачет:
 „Јоване, брате Јоване,
 дал' било ваке речено,
 пред гајде да ти поиграам?"

25.

Јана и Јанкула

Кога Јана запленија
 Јана беше малечкаа,
 а Јанкула од година.
 Јана ми је однесоа
 кјде сѣнце заидуе,
 а Јанкула однесоа
 кјде сѣнце огреует.
 Јана тргат голем танец,
 а Јанкула камењ фрл'ат.
 С'угледаа, се зедоа.
 Бок им даде мѣшко дете,
 си зедоа алајчица,
 алајчица стара мајка
 и му пеет на детето:
 „Л'ули, л'ули мѣшко дете,
 и от ќерка и от сина!"
 Кога дочу млад Јанкула,
 прогоора на мајка му:
 „Ори мајко, стара мајко,
 да земеме мѣшко дете,
 да туриме во два огња,
 мѣшко дете да изгорит.
 Мие не сме мѣш и жена,
 туку сме си брат и сестра!"

26.

Вечераат сто офчари,
 левен Пејо не вечерат.
 Го викаат сто офчари:
 „Ајде, Пејо, да вечераш!"
 „Вечерајте сто офчари,
 мене ми се не вечерат,
 нешто ми се заслушуе

турски шепот, коњски тропот!"
 Уште Пејо не дорече,
 нафтасаа Арнаути,
 Арнаути голти боси,
 а сѐт л'ути како оси.
 Карамана г'утелаа,
 карагузел' го заклаа,
 левен Пеја го врзаа,
 бело стадо потераа.
 Некеџ стадо да кинисат.
 Па им викат левен Пејо:
 „Пуштите ми десна рџка,
 подајте ми шарен кафел
 да засвирам, да заиграам,
 да кинисат бело стадо!"
 Му пуштија десна-рџка,
 му дадоа шарен кафел,
 и засвира и заигра,
 и киниса бело стадо.
 Во кафелот му свиреше:
 „Ори севдо, севделино,
 трева росна детелино!
 Остај лебот на камењот,
 погачата на плочата.
 Појди дома, кажи дома,
 таткои ми, стричеи ми,
 нака земат пет товара,
 пет товара базибара,
 базибара, трошигора,
 да излезат на мостои,
 на мостои на престрежа,
 да спасиме бело стадо!"
 Излегоа на мостои
 и спасија бело стадо.

27.

Више село зелен јавор,
 под јаворот студен извор,
 под изворот три девојки,
 извор мџтат, јавор кџршат.
 Писна јавор тџнки гласје:
 „Ој сел'ани, малежани,
 али извор отцекните,
 али јавор пресечите,
 ал' дивојки омџжите."
 Нити извор отцекнаа,

нити јавор пресекоа,
 ту дивојки омъжија.
 Ена дале свила града,
 друга дале офчо поле,
 треќа дале стоко поле.
 Та' што беше свила града
 поръчуе на мајка му:
 „Нака жалит и не жалит,
 свила предам, свила носам!”
 Та' што беше офчо поле,
 поръчуе на мајка му:
 „Нака жалит и не жалит,
 вълна предам, вълна носам!”
 Та' што беше стоко поле,
 поръчуе на мајка му:
 „Кажите му на мајка ми,
 църно предам, църно носам!”

28.

Завриштала коња јунакоа.
 Го прашуе неговата мајка:
 „Што ми ти е, коњу, добро мое,
 дали ти е вода дососана,
 дали ти е зопца дососана?”
 Одговарат коњот на мајка му:
 „Не ме прашуј, моја стара мајке,
 нити ми е вода дососана,
 нити ми е зопца дососана,
 време дошло по неста да одам,
 а ја немам седло шикосано,
 нити имам узда позлатена!”
 „Немај гајле, коњу, добро мое,
 све ти тебе газда упремило (/наторкмило)!”
 „Ја си немам руба цамутринска,
 дошло време по неста да одам!”
 „Немај гајле, синко, добро мое,
 све ти тебе газда наторкмило!”

(Песните бр. 1, 5, 10, 11, 12, 20 се соопштени од Ангелка Стреткоа Пејчиноска, 31-годишна, од с. Долно Јелофце, мажена во с. Долна Бањица.

Песните бр. 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 13, 14, 15, 16, 17 се соопштени од Илџинка Лазева Божиноска, 47-годишна, од с. Дебреше, мажена во с. Горна Бањица. Песната бр. 13 (нешто поизменета) поместена е во Полог, с. 426.

Песните бр. 18, 25, 26, 27, 28 се соопштени од Елица Трајанова Божиноска, 50-годишна, родена во с. Горна Ѓоноџа, мажена во с Горна Бањица.

Песните бр. 23 и 24 се соопштени од Крсте Милев Божиноски, 60-годишен, од с. Горна Бањица.

Песните бр. 19, 21 и 22 се соопштени од Доста Здравкова Софрониоска, 60-годишна, родена и мажена во с. Долна Бањица)

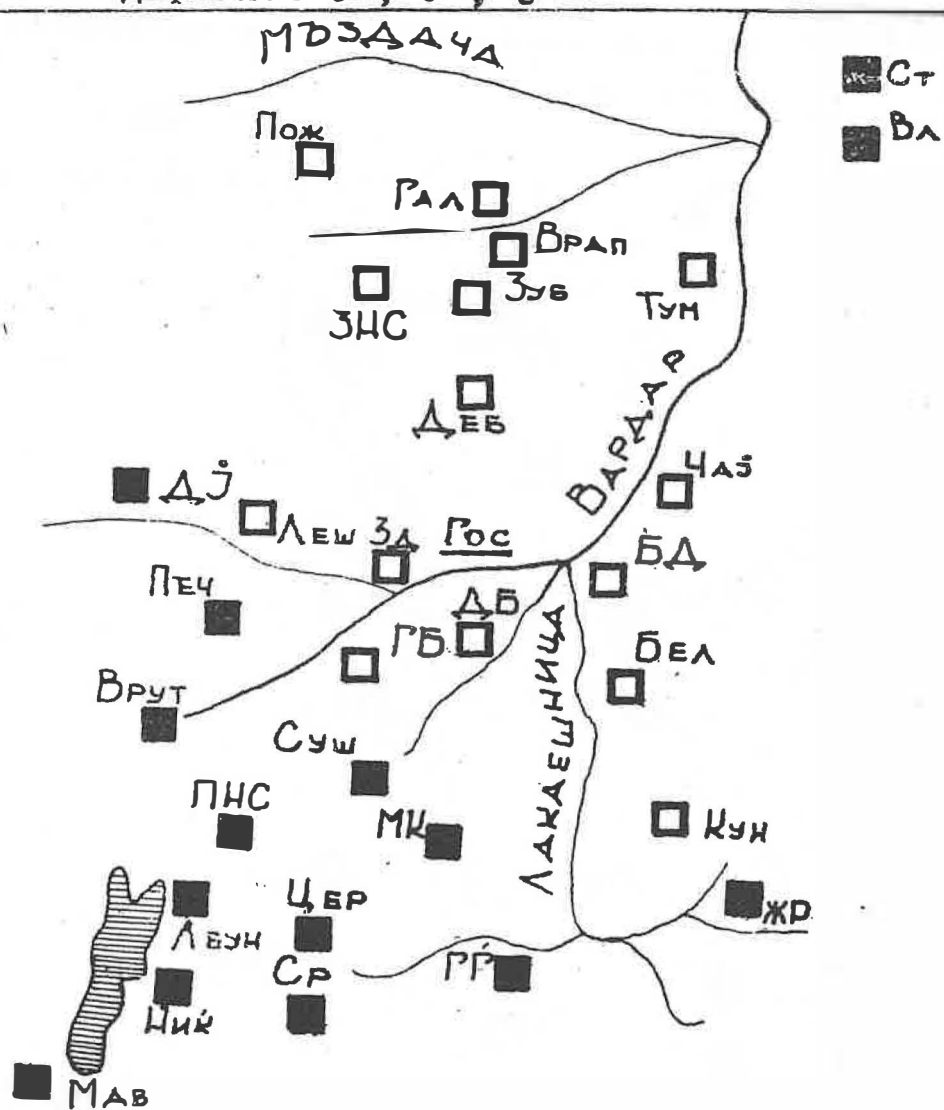
ПО ПОВОД ОВИЕ ПЕСНИ

1. Сејменечките песни се пеат како и другите во група од две и повеќе жени. Песните ги класираат самите исполнувачи.

2. Во дифтонзите e^a , o^a , o^a слабиот член не се чувствува во песните; тој најчесто се слуша како нормален вокал или се губи. Присутството на j меѓу вокалите во песните е позабележливо. Ова е условено од мелодијата и версификацијата; при исполнувањето на песната групите — *аи*, *ои* *еи* нормално се предаваат во колку треба да се задоволи версификацијата; од исти причини не се забележуваат и должините на вокалите, а во глаголскиот прилог може да се вметне и вокал како што е тоа во случаите *одејјки* (бр. 11, лазарска), *мешеејки* (бр. 15, пролетна).

3. Акцентирањето во песните знатно отстапува од прозните текстови. Во кажувањето информаторите ги изговараат стиховите во ритмички групи. Овде овој начин е покажан само во празничната песната бр. 3. (божичка).

Карта 1: дифтонзи е^а, о^а, ъ^а

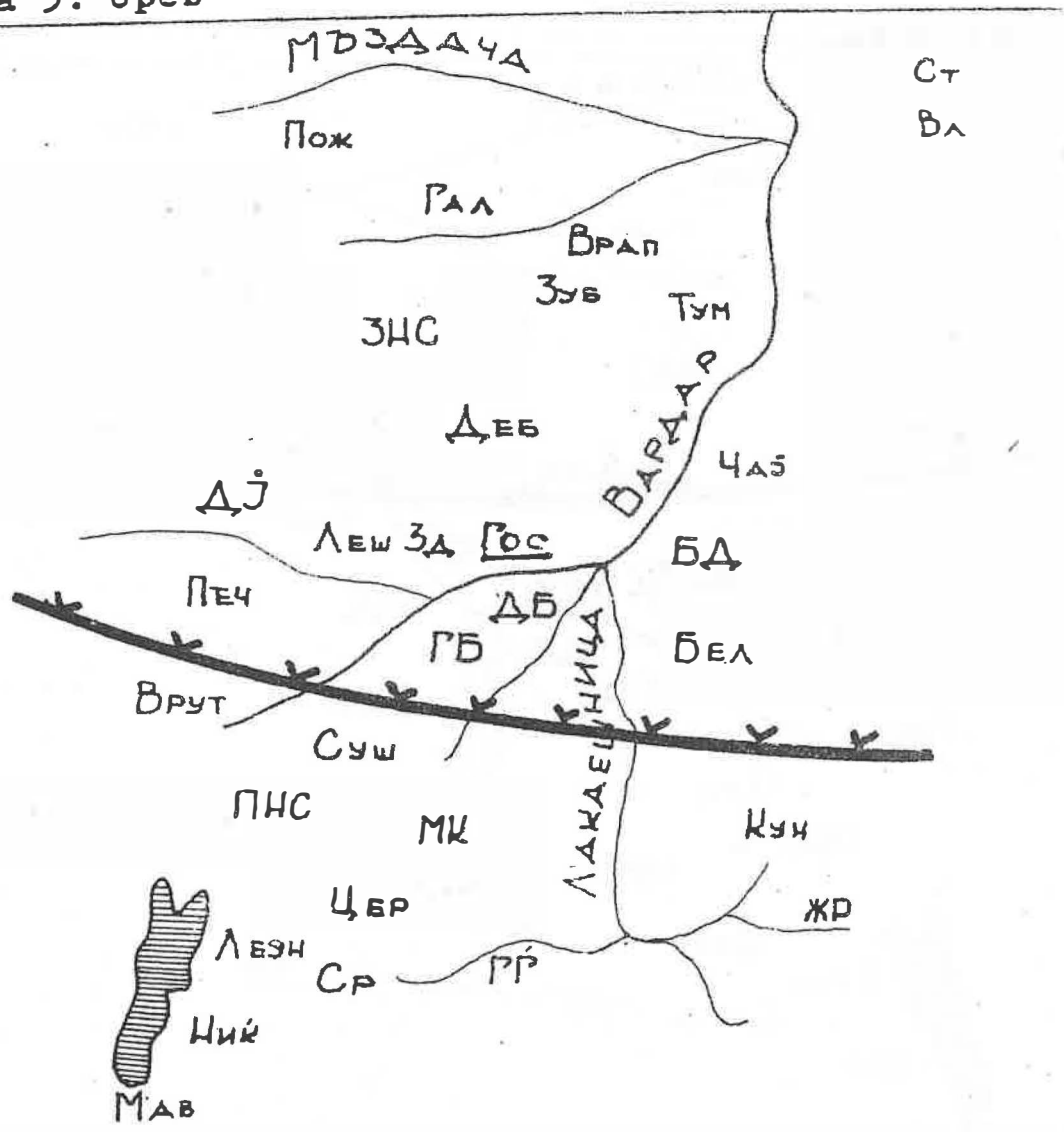

- носеа, тоар, снѡа
- носе^а, то^ар, снѡ^а

Карта 2: тркалцето со кое се држат лесите во трлото

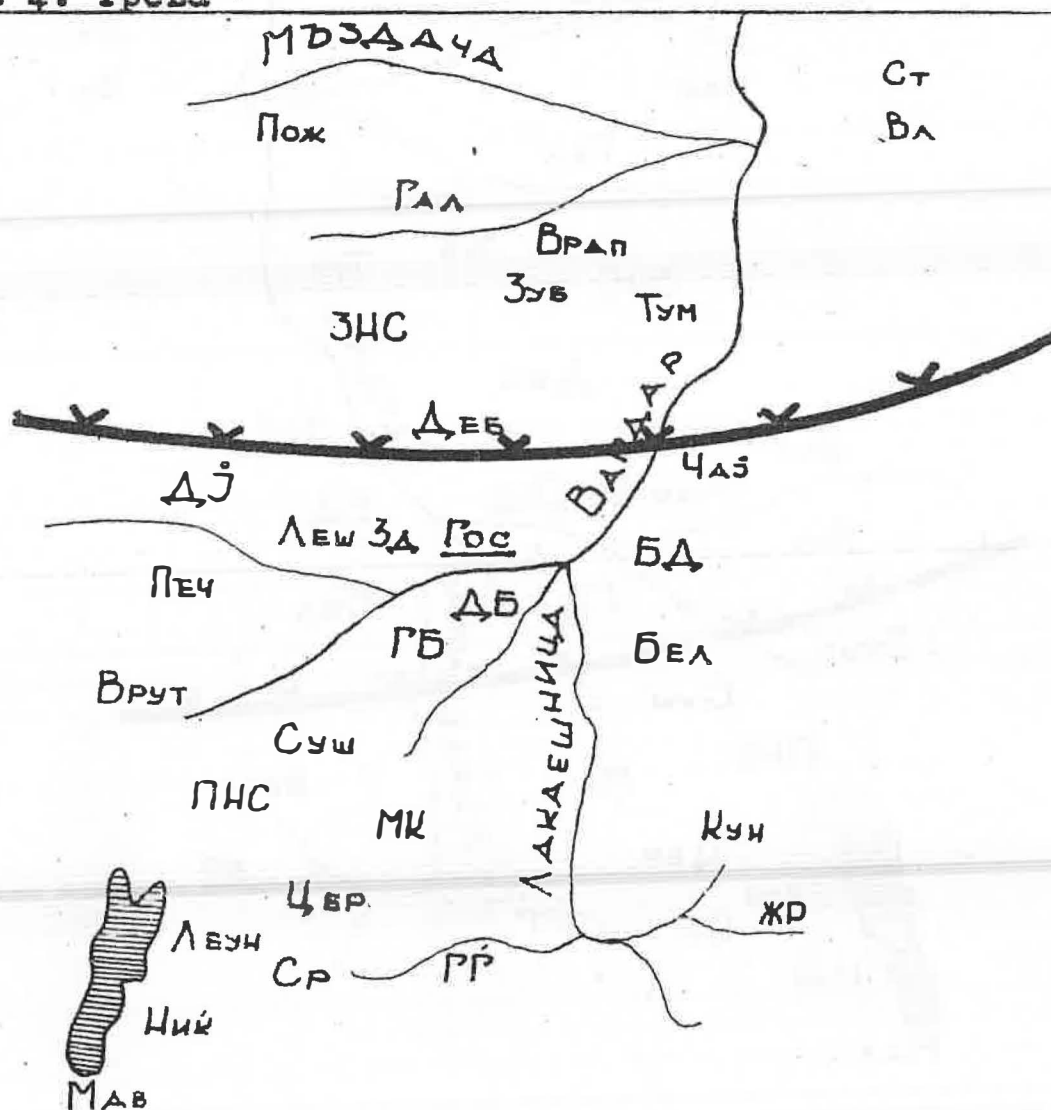

Карта 3: орев

орас
орес (ореф)

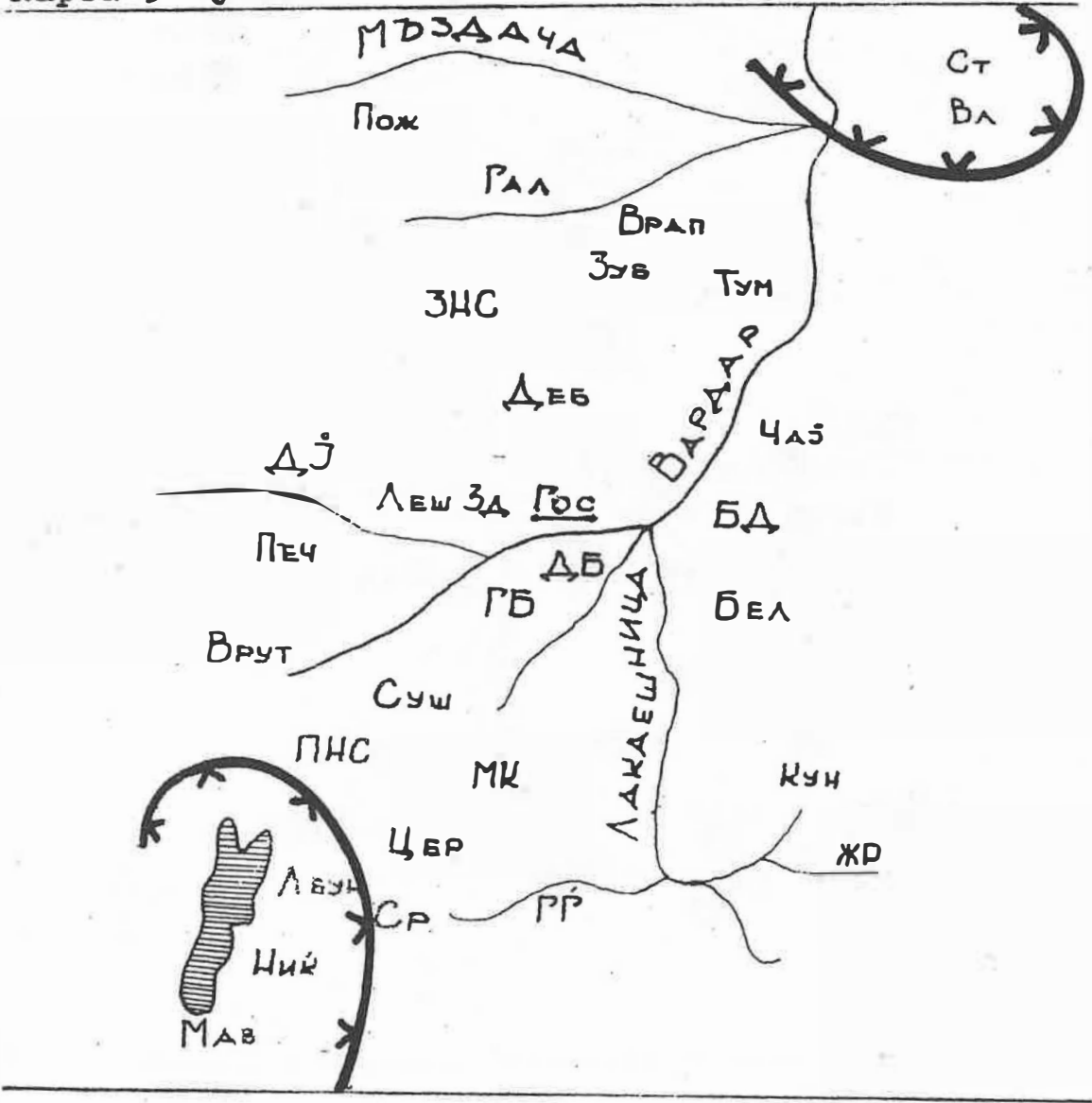
Карта 4: трева

трава

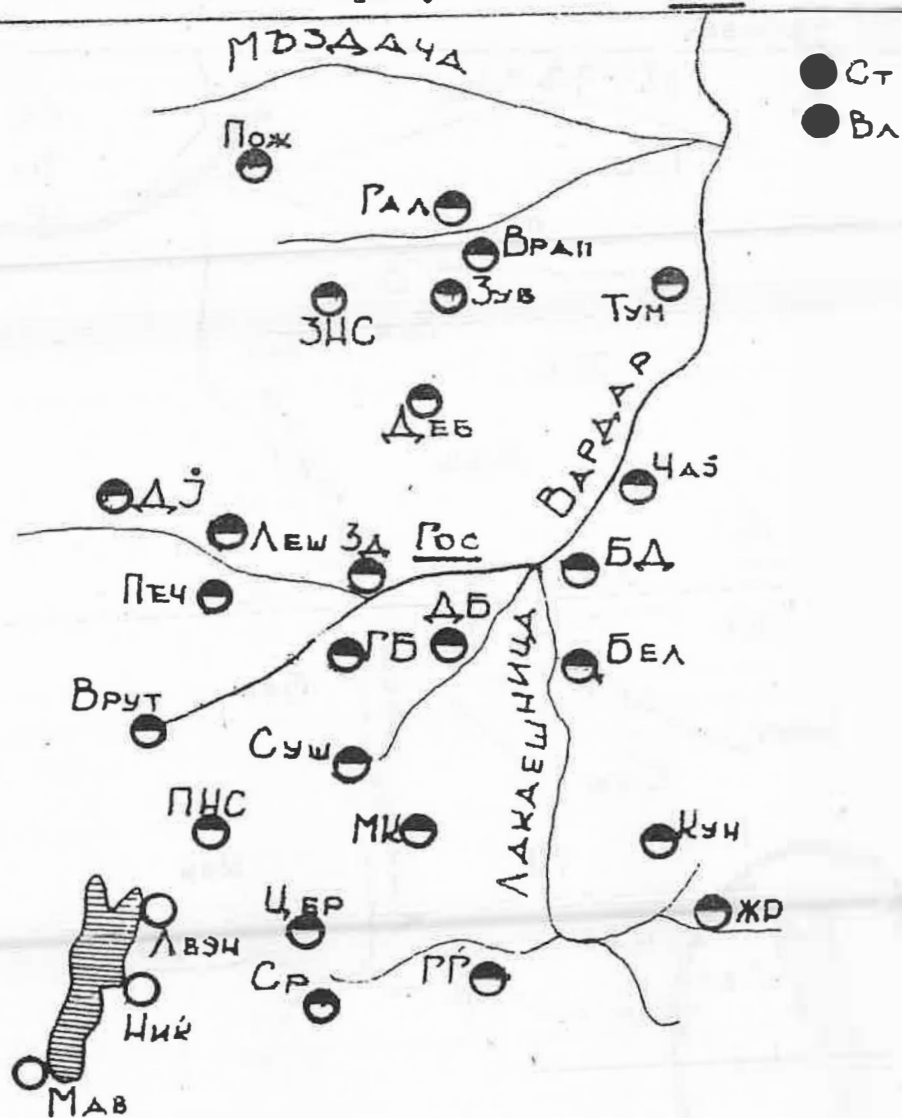
 трева

Карта 5: јабољко

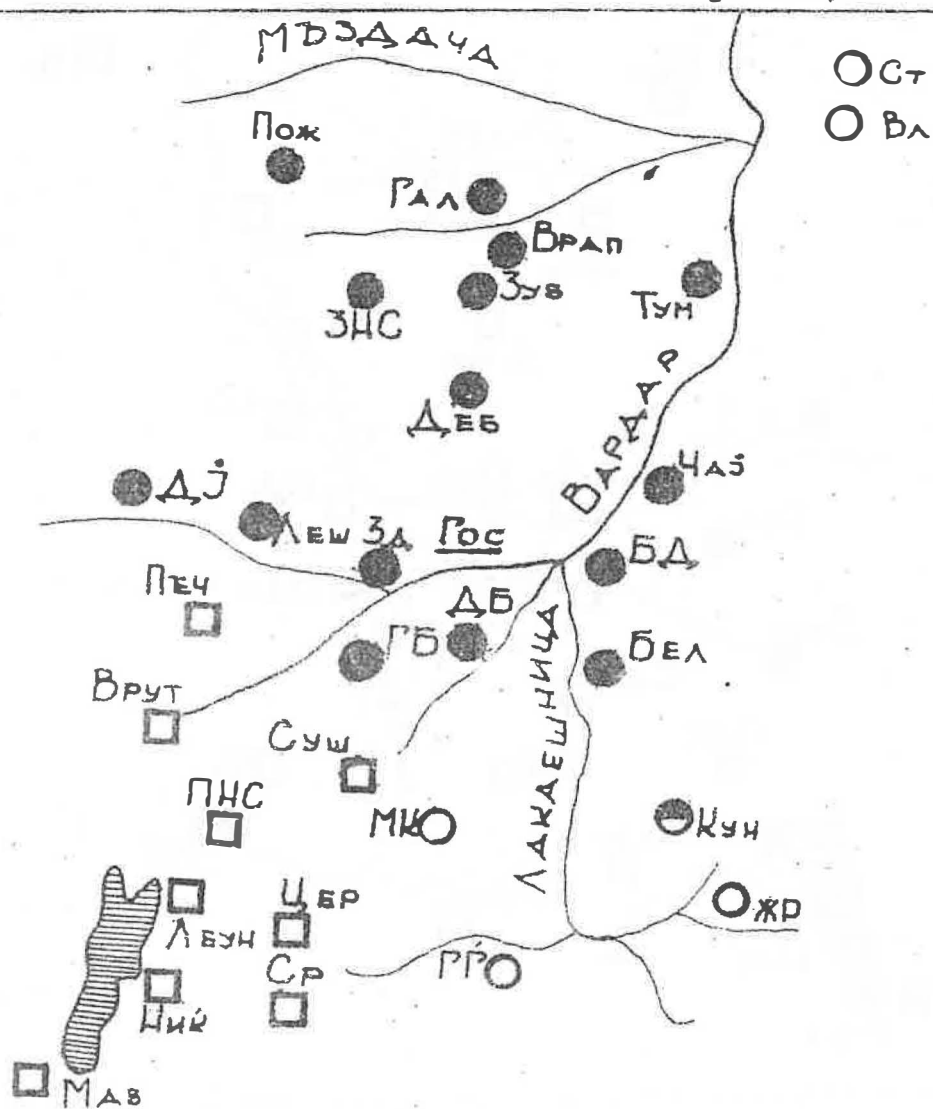
јабољко
јабуљко

Карта 6: глаголски образувања на - ува

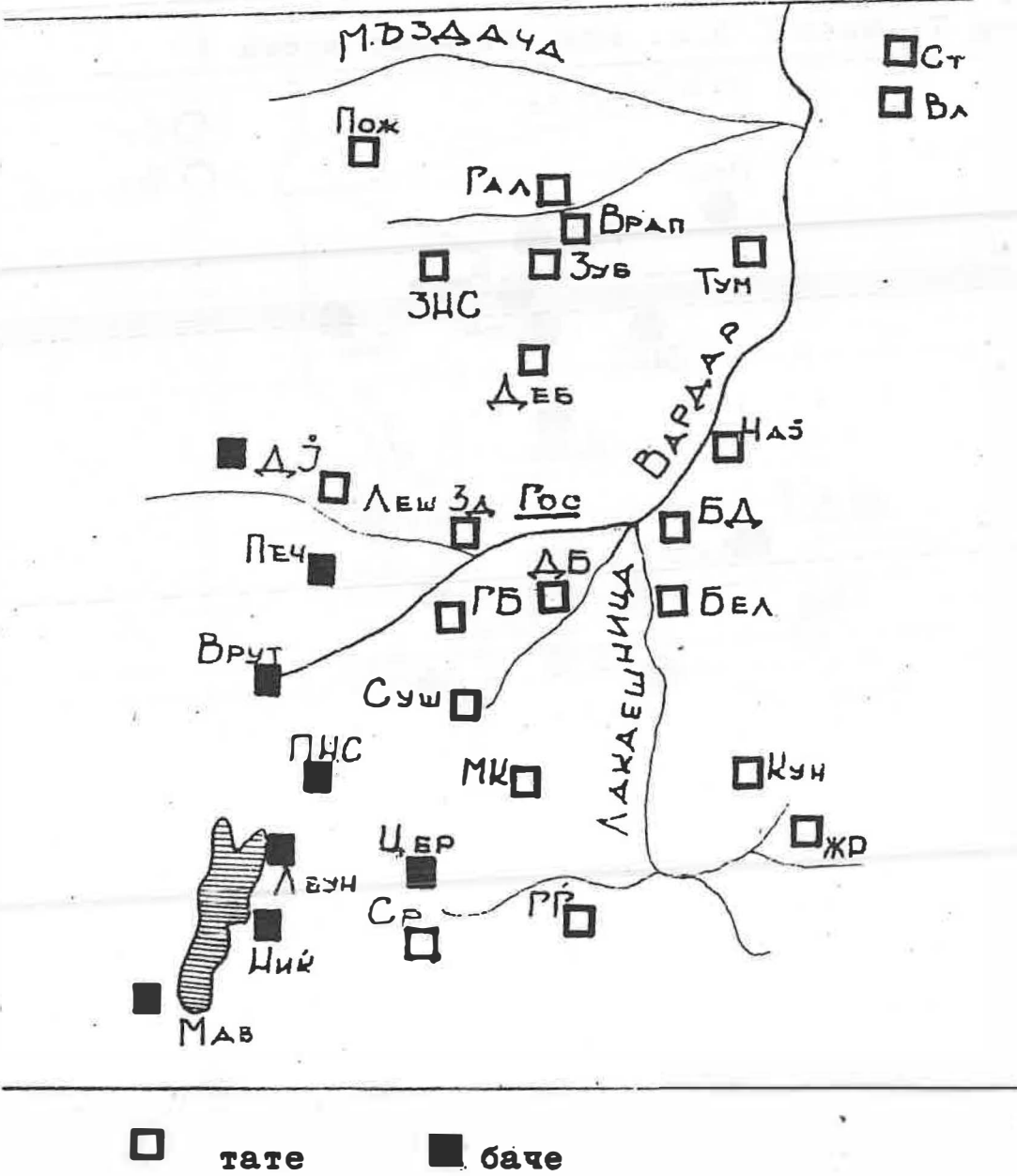
- купуат (купоат)
- купует
- ◐ купуат (купоат) / купует

Карта 7: жнее (3. л. едн. сегашно време)

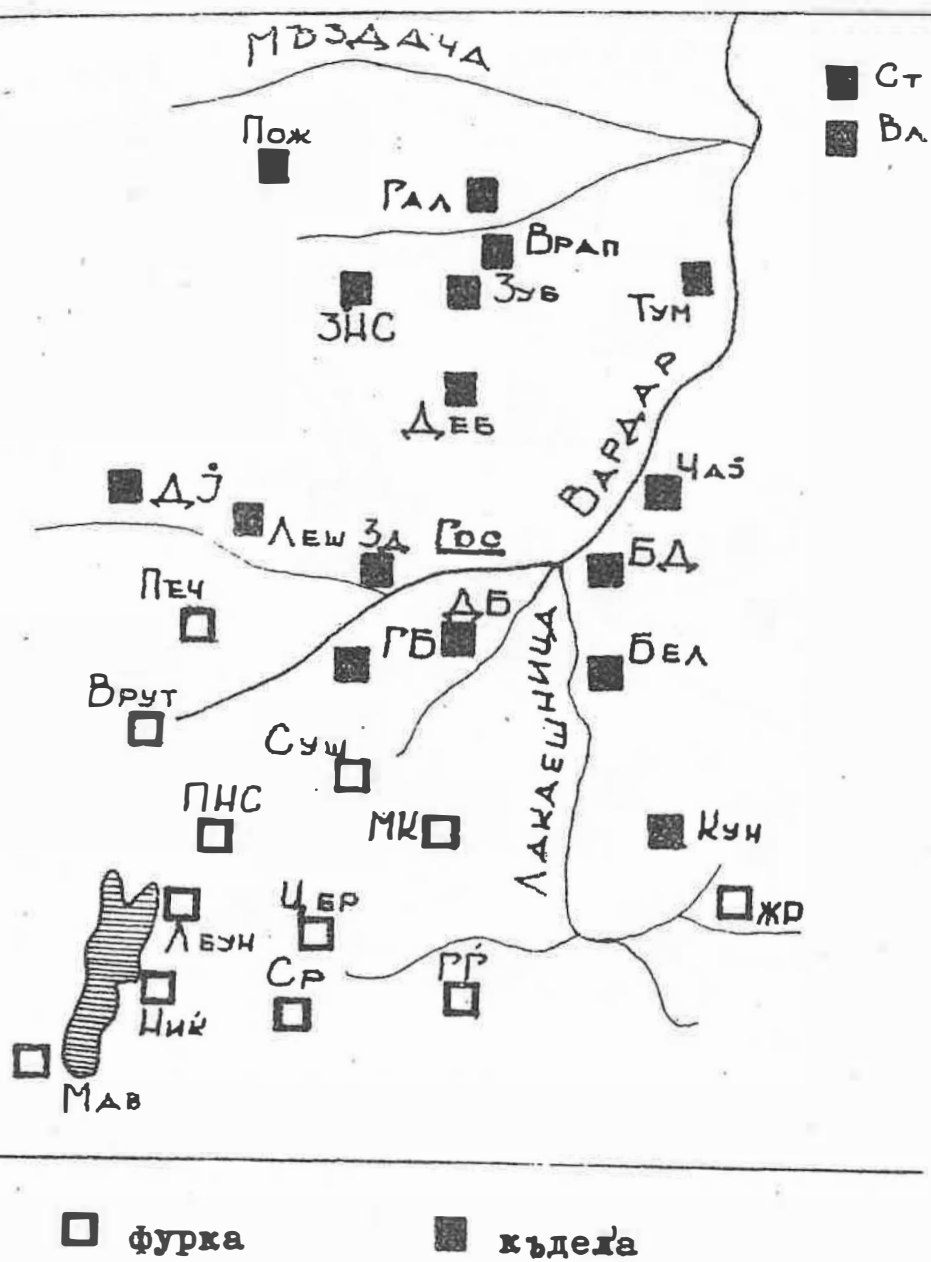

- жнѣт
- жниет
- жнѣт
- ◐ жнѣт/ жниет

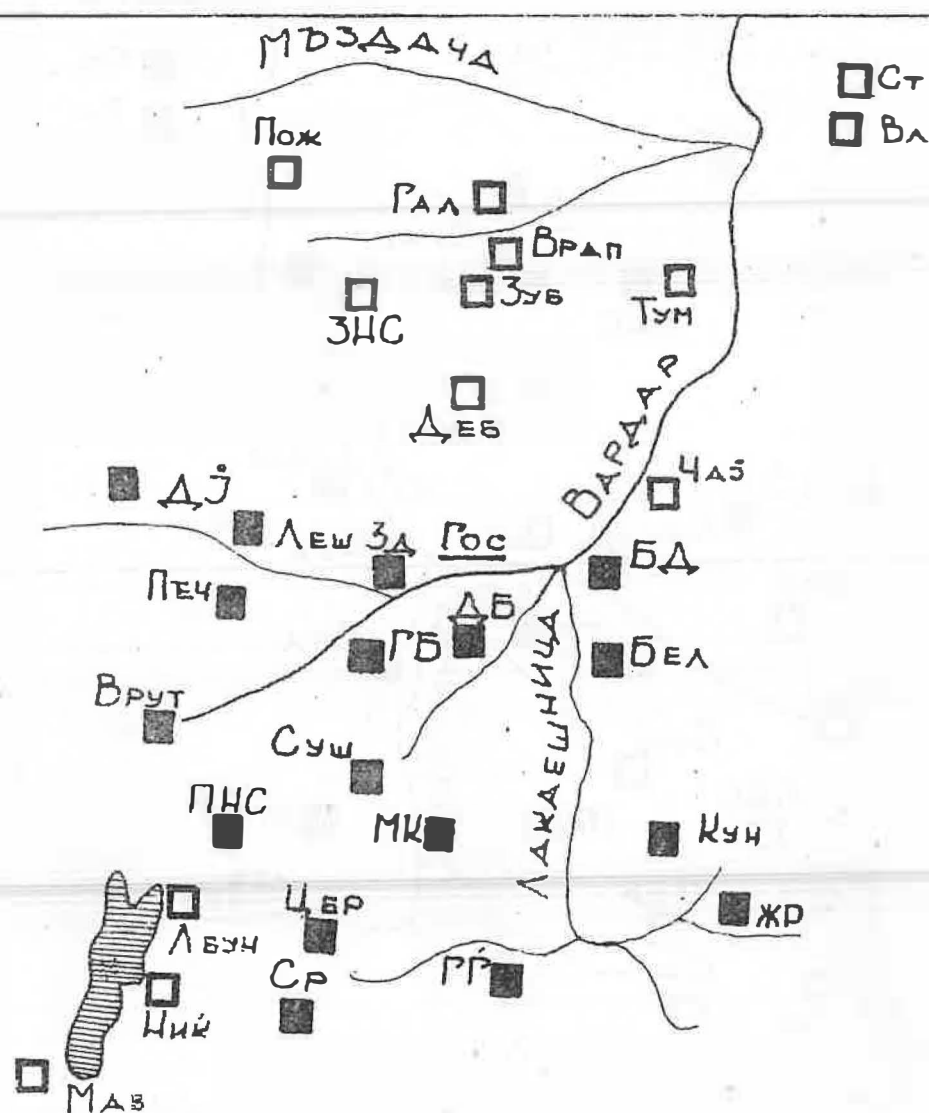
Карта 8: обрат кон таткото

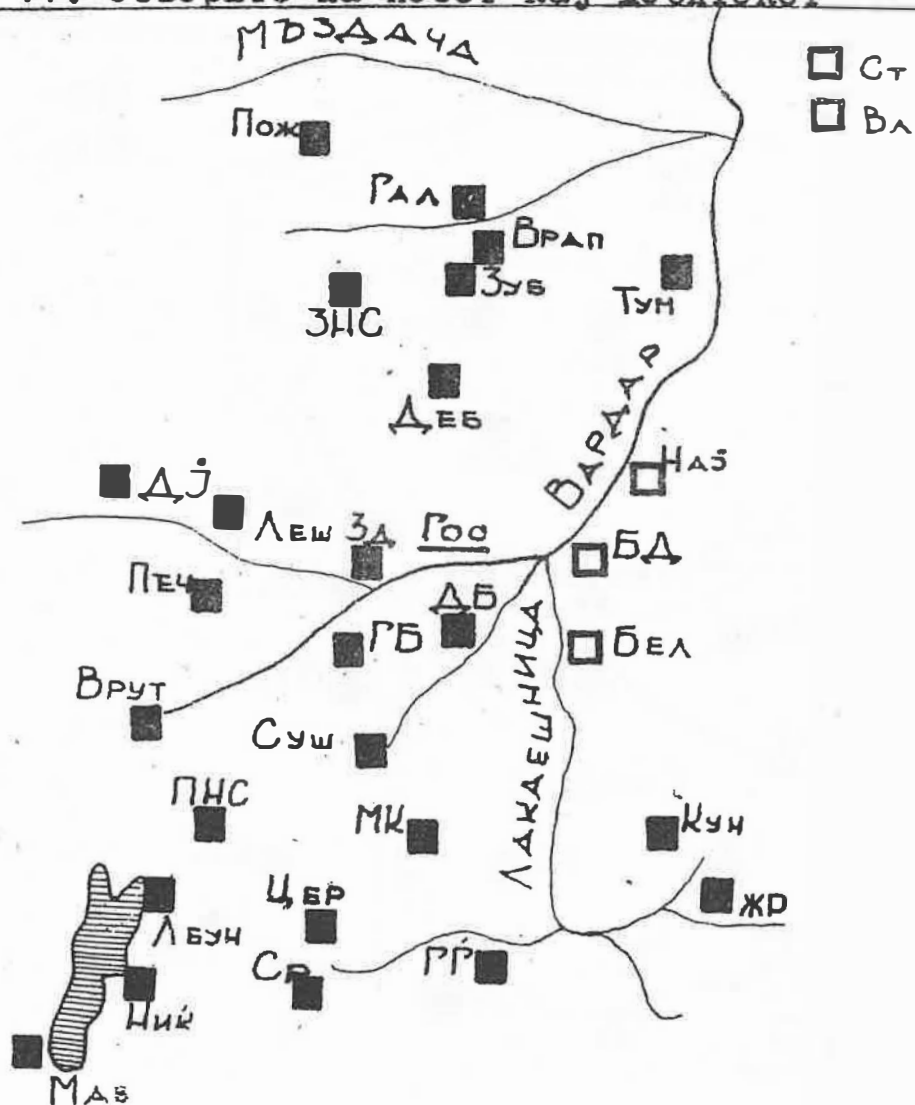
Карта. 9: направата на која се преде волната

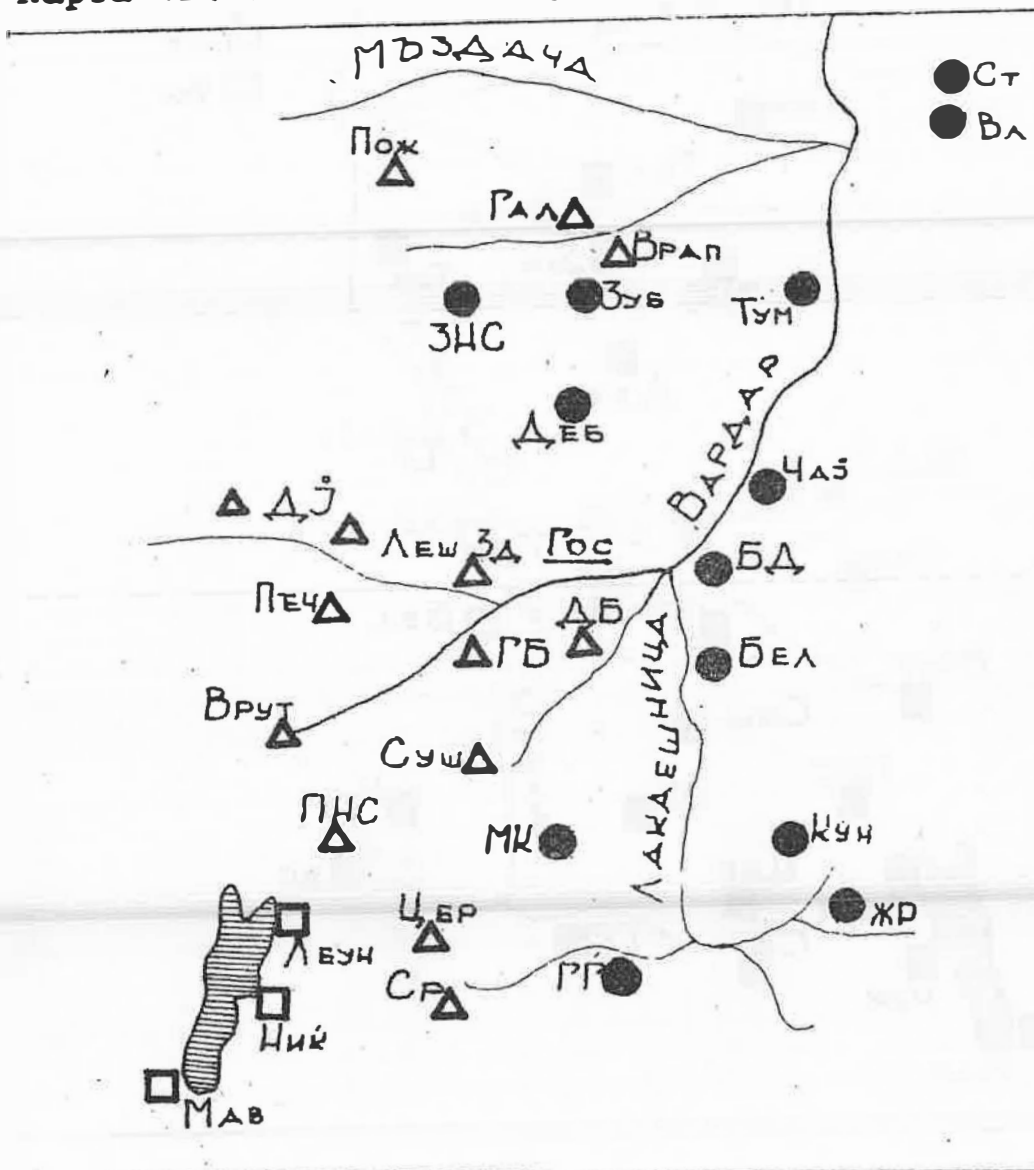
Карта 10: тркалцето на долниот крај од вретеното

Карта 11: отворите на носот кај добитокот

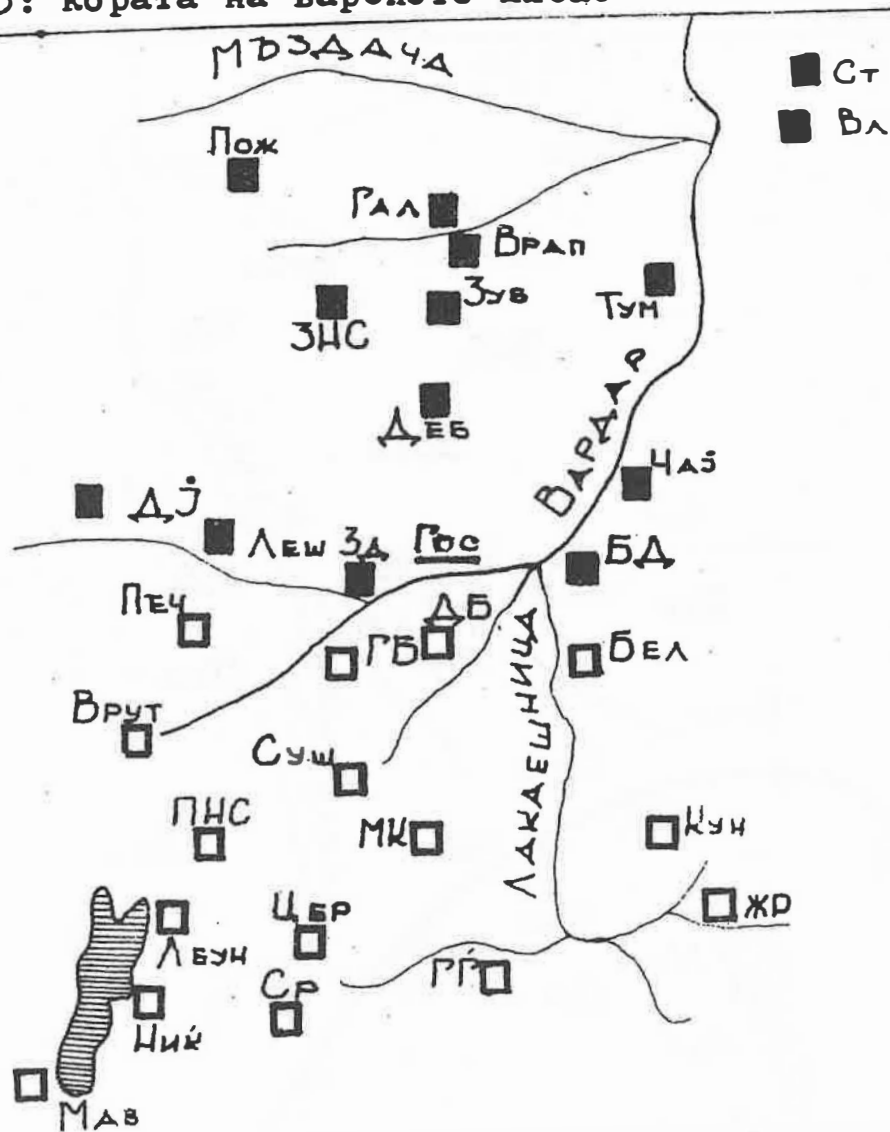

Карта 12: маталото во бутилот

● бучка, △ мѣтка, □ турило

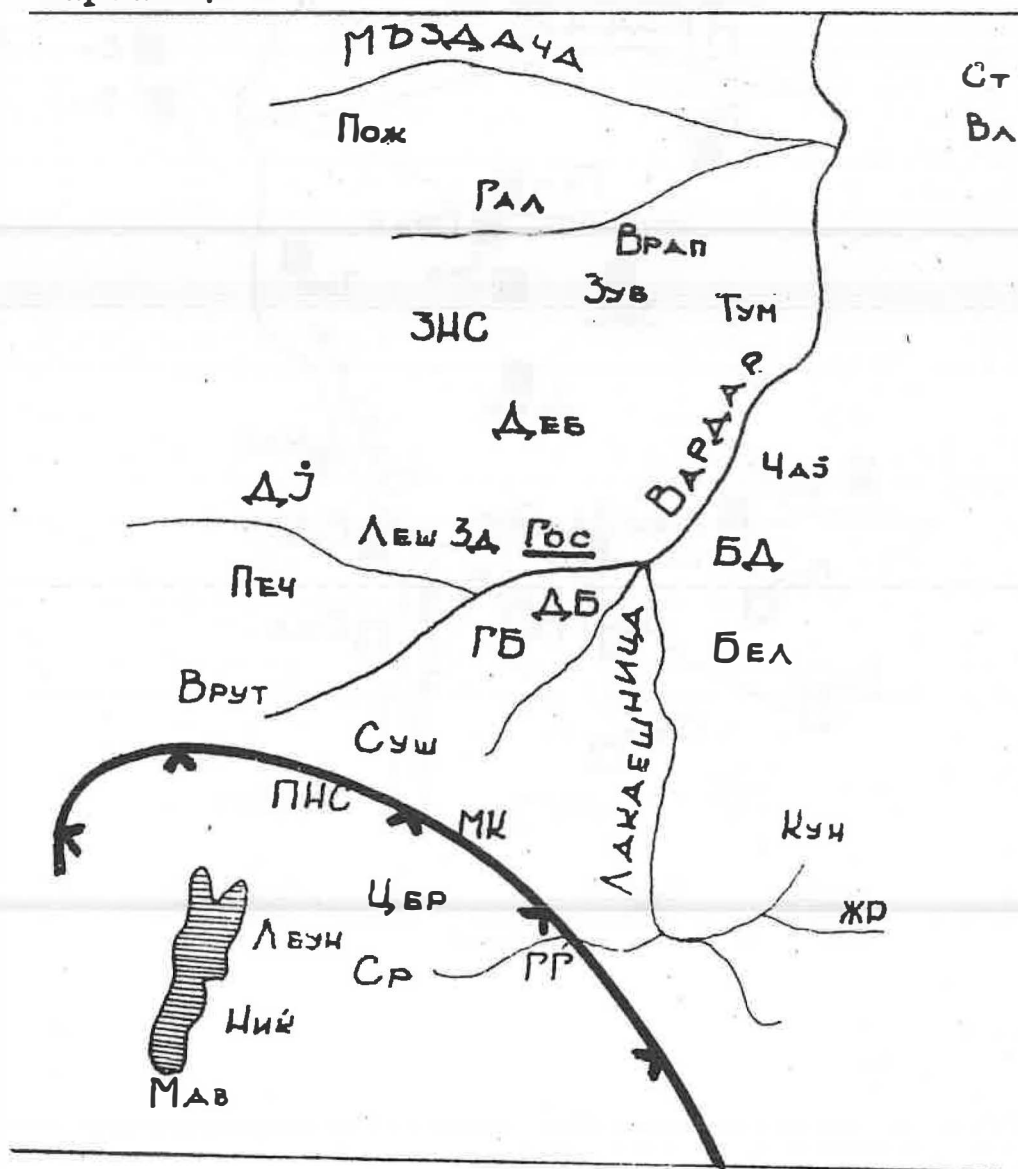
Карта 13: кората на вареното млеко

□ върф (вѣр)

■ кајмак

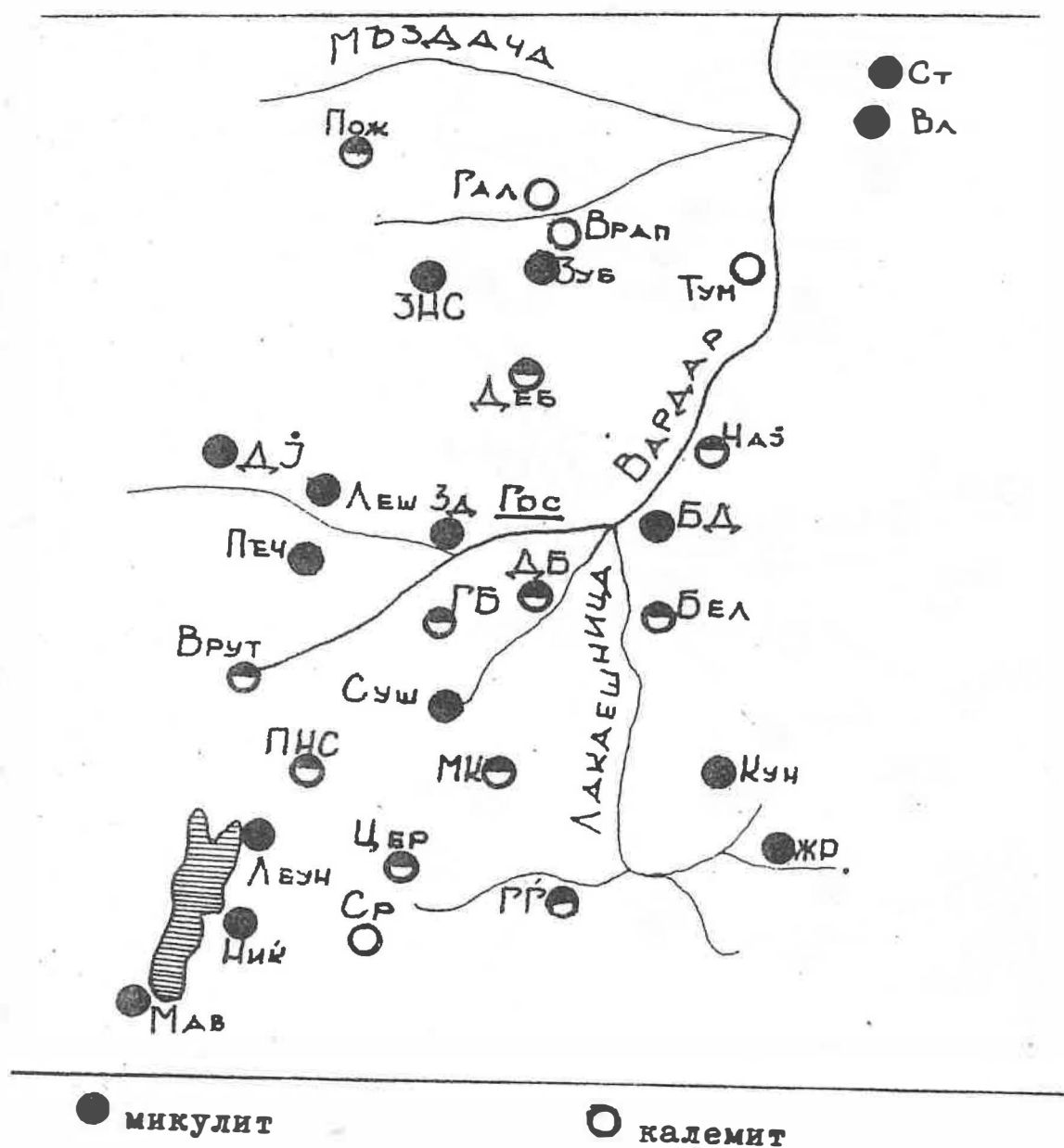
Карта 14

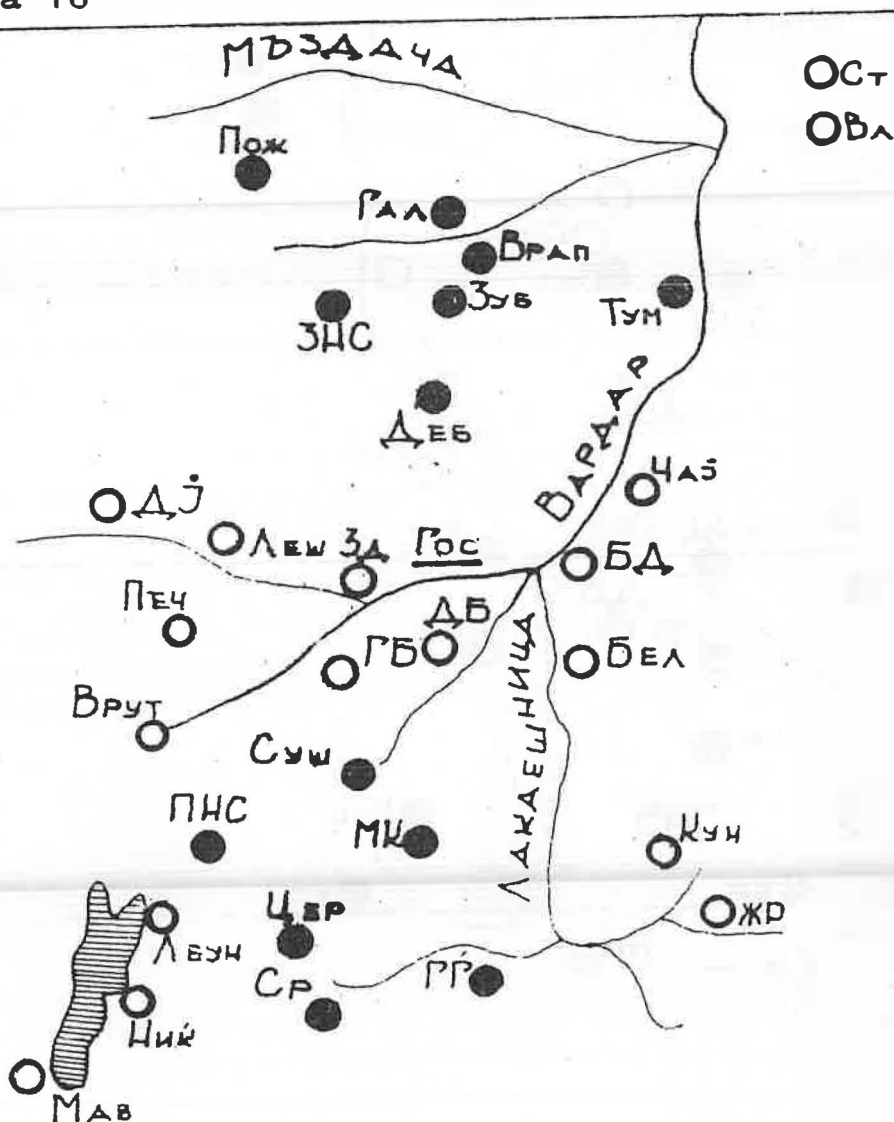
јаргоџан (аргоан, ѓргоан)

слабинка

Карта 15

Карта 16

● бърници

○ ушники(ушници), наушници ДЈ, Печ

Забелешка. - Во селата каде се употребуваат два-
та назива, се зема постариот.

- Покрај овие називи и менгуши ДБ, Печ

СОДРЖИНА

Страна

Транскрипција	— — — — — — — — — — — — — — —	5
Скратеници	— — — — — — — — — — — — — — —	5
Список на користени работи	— — — — — — — — — — — — — — —	8
УВОД	— — — — — — — — — — — — — — —	9
Материјали и дијалектолошки испитувања	— — — — — — — — — — — — — — —	11
Општа карактеристика на говорот	— — — — — — — — — — — — — — —	13
Говорни влијанија и заеднички црти	— — — — — — — — — — — — — — —	16
Влијанија и заеднички црти со североисточните говори	— — — — — — — — — — — — — — —	16
Заеднички црти со соседните западномакедонски говори	— — — — — — — — — — — — — — —	18
ФОНЕТИКА	— — — — — — — — — — — — — — —	20
Денешниот вокален систем	— — — — — — — — — — — — — — —	20
Измени на вокалите	— — — — — — — — — — — — — — —	21
Вокална асимилација. Вокална дисимилација. Метатеза	— — — — — — — — — — — — — — —	22
Губење на вокалите	— — — — — — — — — — — — — — —	23
Вокалите во непосреден допир	— — — — — — — — — — — — — — —	23
Образување на долги самогласки	— — — — — — — — — — — — — — —	23
Образување на дифтонзи	— — — — — — — — — — — — — — —	24
Од историјата на одделни вокали	— — — — — — — — — — — — — — —	27
Замена на старословенските назали љ и њ	— — — — — — — — — — — — — — —	27
Полугласките љ, њ и љ ₂	— — — — — — — — — — — — — — —	28
Замена за ђ	— — — — — — — — — — — — — — —	29
л, р	— — — — — — — — — — — — — — —	30
Консонантскиот систем	— — — — — — — — — — — — — — —	31
л, л'	— — — — — — — — — — — — — — —	32
н, њ	— — — — — — — — — — — — — — —	33
ј	— — — — — — — — — — — — — — —	34
х	— — — — — — — — — — — — — — —	35
в	— — — — — — — — — — — — — — —	36
ф	— — — — — — — — — — — — — — —	37

[illegible]

Минато определено свршено време	— — — — — — — — — —	83
Заповеден начин	— — — — — — — — — —	84
Глаголски прилог	— — — — — — — — — —	84
Глаголска л-форма	— — — — — — — — — —	85
Глаголска придавка	— — — — — — — — — —	85
Глаголска именка	— — — — — — — — — —	86
Формите од помошните глаголи	— — — — — — — — — —	86
Сложени глаголски форми	— — — — — — — — — —	87
Минато неопределено време	— — — — — — — — — —	87
Предминато време	— — — — — — — — — —	87
Идно време	— — — — — — — — — —	87
Минато идно време	— — — — — — — — — —	87
Идно прекажано време	— — — — — — — — — —	88
Можен начин	— — — — — — — — — —	88
Сложени форми со има(нема) + глаголска придавка	— — — — — — — — — —	88
Конструкции со сум + глаголска придавка од непреоден глагол	— — — — — — — — — —	89
СИНТАКСА	— — — — — — — — — —	90
Реченицата и нејзината конструкција. Редот на зборовите	— — — — — — — — — —	90
Прашални искази	— — — — — — — — — —	91
Редот на реченичките делови и нивното согласување	— — — — — — — — — —	92
Сложени реченички конструкции	— — — — — — — — — —	92
Начинот на сврзувањето на приредените и подредените реченици	— — — — — — — — — —	93
Други синтаксички појави	— — — — — — — — — —	95
ЛЕКСИКА	— — — — — — — — — —	96
Лексички состав	— — — — — — — — — —	96
Терминолошка лексика	— — — — — — — — — —	97
ФРАЗЕОЛОГИЈА	— — — — — — — — — —	124
Изрази	— — — — — — — — — —	126
Споредби	— — — — — — — — — —	127
Благослови	— — — — — — — — — —	128
Клетви	— — — — — — — — — —	129
ТЕКСТОВИ	— — — — — — — — — —	131
Разговори	— — — — — — — — — —	132
Прикажувања	— — — — — — — — — —	134
Пословици и поговорки	— — — — — — — — — —	177
Песни	— — — — — — — — — —	183
По повод овие песни	— — — — — — — — — —	201

Забележани грешки

Страна	Ред	Стои	Треба
9	2 озг.	јасном	јасно
24	24 „	(Мъзача)	(Мъздача)
14	20 „	/Ливаgгe/	/Лива ^п гe/
17	15 „	Врап.	Врат.
18	26 „	сийоиий	сийаий
18	12 озд.	покрај нези	покрај неси
23	11 озг.	збориви	зборови
25	6 „	р ое ^а	броеа
27	16 озд.	,кѣийња)	), кѣийња
28	18 озг.	Тун.	Тум.
34	19 озд.	ийъp ^н не	ийъp ^н ње
34	8 „	Пож	Пож)
35	1 озг.	аде	јаде
39	16 озд.	(к _т)	(^т к)
39	15 „	йроле _т ке	йроле ^т ке
39	14 „	сва _т ка	сва ^т ка
39	14 „	сва _т ке	сва ^т ке
40	6 озг.	Чел'та	Чел'ата
40	3 озд.	;	:
53	11 „	двосложените	двосложните
53	10 „	барјаче (;барјак)	бајраче (:бајрак)
54	5 „	— ец <евец	— ђц <евец
55	7 „	— ђо (<ево)	— ео (<ево)
56	8 озг.	Мансѣириийѣ	Манасѣириийѣ
56	22 „	мѣийија	мѣийија
65	2 „	фрома	форма
65	9 „	Зуб,	Зуб.
65	20 „	(< белкаво	(< белкаво)
65	20 озд.	коза	коза
66	8 озг.	на иви	називи
66	18 „	Шума.	Шума
73	11 „	бурат	бурѣт
73	14 озд.	мил'он	мил'јон
73	5 „	гвѣйаѣи/гвѣйаѣа	гвѣйаѣи/гвѣйаѣа
77	2 озг.	Заблеано	Заблеало
95	10 озд.	Ќуките	Куките
98	8 „	се се среќаваат	се среќаваат
100	20 озг.	(мајкѣ-ј-ѣѣѣко	(мајкѣ-ј-ѣ. аѣѣко
100	25 озг.	секојдневниот	секојдне вн от
103	6 озд.	РМ!	(РМЈ

Страна	Ред	Стои	Треба
113	18 озд.	поседалнике	поседалник е
115	2 „	говори	говори)
116	15 озг.	уопса,	уопса)
123	7 „	вдеро	ведро
128	6 „	търње	търње
129	15 озд.	неспомнло	неспомнало
130	2 озг.	плетит	плетет
176	12 озд.	запала'т	запал'ат
177	9 „	нему	не му
188	3 озг.	глата	глата
196	12 озд.	стојници	стројници
201	9 „	ои еи	ои, еи